

Gra o regiony 1998 i 2002

Wybory do sejmików
województw w Polsce

Redakcja naukowa:

Robert Alberski
Marzena Cichosz
Łukasz Tomczak

Gra o regiony 1998 i 2002

Wybory do sejmików
województw w Polsce

Gra o regiony 1998 i 2002

Wybory do sejmików
województw w Polsce

Redakcja naukowa:

Robert Alberski
Marzena Cichosz
Łukasz Tomczak

Wrocław 2024

Redakcja:

Robert Alberski, Uniwersytet Wrocławski
Marzena Cichosz, Uniwersytet Wrocławski
Łukasz Tomczak, Uniwersytet Szczeciński

Recenzja:

dr hab. Joanna Marszałek-Kawa, prof. UMK
dr hab. Danuta Plecka, prof. UG

Skład, łamanie, projekt okładki:

Lena Wójcik

Wydawca:

Instytut Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego
ul. Koszarowa 3
51-149 Wrocław

Druk i oprawa:

Sowa Druk – Sowa sp. z o.o.
ul. Raszyńska 13
05-500 Piaseczno

e-ISBN: 978-83-960216-8-7

Licencja:

Creative Commons 4.0
(Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe – CC BY 4.0)

Spis treści

OD REDAKTORÓW	9
--------------------------------	----------

KAMIL GLINKA

W „oparach” drugiego etapu reformy samorządowej. Dwa wymiary aktywności samorządu województwa.	13
---	----

ROBERT ALBERSKI

Lepsze wrogiem dobrego? Ewolucja systemu wyborczego do sejmików województw w latach 1998-2002.	27
--	----

JOANNA KOZIERSKA

Wybory do sejmiku województwa dolnośląskiego w 1998 i 2002. Sojusz Lewicy Demokratycznej zwycięski... a może jednak nie?	42
---	----

WOJCIECH PESZYŃSKI, ALEKSANDRA SEKLECKA

Wybory do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego 1998 i 2002. Dawno, dawno temu ten region się czerwienił...	58
---	----

MAŁGORZATA PODOLAK, MARTA MICHALCZUK-WLIZŁO, WOJCIECH SOKÓŁ

Wybory do sejmiku województwa lubelskiego 1998 i 2002. Różne oblicza fragmentaryzacji sceny partyjnej.	77
---	----

MICHAŁ JACUŃSKI

Wybory do sejmiku województwa lubuskiego 1998 i 2002. Złoty <i>fin de siècle</i> zielono – czerwonej koalicji.	95
---	----

MACIEJ ONASZ

Wybory do sejmiku województwa łódzkiego w 1998 i 2002.

Region bez tożsamości... 113

MAGDALENA MIKOŁAJCZYK

Wybory do sejmiku województwa małopolskiego w 1998 i 2002.

Konsekwencja czy wynik? 132

JACEK WOJNICKI

Wybory do sejmiku województwa na Mazowszu w 1998 i 2002 roku.

Sukcesy pivotalnych strategii PSL. 155

EWA SKRABACZ

Wybory do sejmiku województwa opolskiego w 1998 i 2002.

Od fali mobilizacji do strefy stanów niskich. 175

DOMINIK SZCZEPAŃSKI

Wybory do sejmiku województwa podkarpackiego w 1998 i 2002.

Od „prawa” do „lewa”, tak się władzę w regionie wymienia. 197

MAŁGORZATA WENCLIK

Wybory do sejmiku województwa podlaskiego w 1998 i 2002 r.

Gerrymandering w służbie dominującego żywiołu. 221

BEATA SŁOBODZIAN

Wybory do sejmiku województwa pomorskiego w 1998 i 2002.

Czy jest szansa na zmiany w układzie sił politycznych? 233

MACIEJ MARMOLA

Wybory do sejmiku województwa śląskiego w 1998 i 2002.

Niespójne województwo. 245

JANINA KOWALIK

Wybory do sejmiku województwa świętokrzyskiego w 1998 i 2002.

Województwo z odzysku spłaca polityczny dług... 261

TOMASZ GAJOWNICZEK

Wybory do sejmiku województwa warmińsko-mazurskiego w 1998 i 2002.

Ciężki nokaut... 283

ŁUKASZ DONAJ, KRZYSZTOF DUDA

Wybory do sejmiku województwa wielkopolskiego w roku 1998 i 2002.

Raz pod prąd, raz z prądem. 297

ŁUKASZ TOMCZAK

Wybory do sejmiku województwa zachodniopomorskiego 1998 i 2002.

Kruszeje bastion lewicy... 307

MARZENA CICHOSZ

Od duopolu do oligopolu na regionalnych rynkach wyborczych.

Podsumowanie wyborów do sejmików województw I i II kadencji w Polsce. . . 323

Spis tabel i rysunków 343**Bibliografia 355****Noty o autorach 377**

Od redaktorów

Prezentowana monografia jest kolejnym tomem poświęconym elekcjom do sejmików województw w Polsce, opracowanym przez ogólnopolski zespół badawczy zajmujący się wskazaną tematyką. Publikacja, którą prezentujemy jest jednak dziełem szczególnym, gdyż oznacza wyprawę w stosunkowo odległą przeszłość, do początków funkcjonowania samorządów województw w Polsce po reformie administracyjnej w 1999 r. i wyników dwóch pierwszych elekcji w 1998 i 2002 r. Dla autorów zaangażowanych w realizację projektu jest to istotne uzupełnienie luki badawczej (kompleksowe analizy zespołu prowadzone były od elekcji do sejmików w 2006 r.), które powinno pozwolić na formułowanie bardziej ogólnych wniosków dotyczących rywalizacji na poziomie regionalnym i jej efektów w przyszłości.

Książka składa się z 19 rozdziałów. Dwa pierwsze, autorstwa Kamila Glinki oraz Roberta Alberskiego mają charakter wprowadzający i poświęcone są charakterystyce reformy samorządowej z 1999 r., roli i zadaniom samorządów województw oraz zmieniającym się w latach 1998-2002 r., regułom gry wyborczej, czyli obowiązujących ówczesnie ordynacji wyborczych i ich skutków. Kolejnych szesnaście tekstów zawiera analizy sytuacji w poszczególnych województwach Polski. Rozdziały zostały skomponowane w oparciu o zbliżoną strukturę, nawiązującą do koncepcji badań stosowanych przez zespół od 2006 r. Pierwszą część artykułów stanowią przeważnie krótkie wprowadzenia, w których wskazywana jest specyfika regionalnych scen politycznych. Kolejna część poświęcona jest charakterystyce głównych uczestników rywalizacji na regionalnych scenach politycznych. Artykuły zamyka analiza wyników wyborów w 1998 i 2002 r.

Podsumowując rozważania autorzy wykorzystali – podobnie jak w poprzednich opracowaniach – kilka indeksów opisujących proces wyborczy i jego konsekwencje dla regionalnych scen politycznych. Są to m.in.:

- indeks proporcjonalności wraz z określeniem rozmiaru nadreprezentacji systemu wyborczego;
- indeks rywalizacyjności;
- indeks agregacji;
- indeks efektywnej liczby partii.

Indeks proporcjonalności odnosi się do systemu wyborczego, a pozwala określić, w jakim stopniu wybory odzwierciedlają preferencje wyborców. Rozmiar nadreprezentacji z kolei wskazuje na korzyści/straty poszczególnych podmiotów (komitetów wyborczych) jako skutki przyjęcia konkretnego systemu wyborczego, a mierzony jest zgodnie ze wzorem:

$$N = \frac{M - P}{P}$$

gdzie poszczególne symbole oznaczają:

N – rozmiar nadreprezentacji

M – % uzyskanych mandatów w sejmiku przez partię/koalicję

P – % poparcia wyborczego uzyskanego przez partię/koalicję

Taki sposób obliczania pozwala wskazać zarówno rozmiar nadreprezentacji uzyskanej przez poszczególne podmioty (wartości dodatnie), jak i podreprezentacji (wartości ujemne).

Indeks rywalizacyjności dotyczy struktury rywalizacji na arenie wyborczej, wskazuje na rozmiar przewagi podmiotu (komitetu wyborczego) wygrywającego wybory nad jego głównym rywalem. Wartości indeksu mierzone są stosunkiem odsetka głosów uzyskanych w wyborach przez partię drugą w kolejności do odsetka głosów uzyskanych przez partię wygrywającą wybory (zdobywającą najwyższy odsetek głosów). Idealna równowaga sił dwóch najsilniejszych partii ma miejsce wówczas, gdy wartość indeksu wyniesie 1. Im mniejsza wartość, tym mniejszy poziom rywalizacyjności, a jednocześnie – występuje większa przewaga partii wygrywającej wybory.

Indeks agregacji L. Mayera koresponduje z indeksem rywalizacyjności, ale pozwala określić pozycję najsilniejszego gracza już na poziomie regionalnych legislatur. Indeks to iloraz odsetka miejsc kontrolowanych przez największą partię w legislaturze oraz liczby partii w sejmiku województwa.

Kolejnym indeksem jest tzw. wartość efektywnej liczby partii w wersji zaproponowanej przez M. Laakso i R. Taagepera, pozwalający wskazać liczbę relewantnych podmiotów w wybranym podsystemie (wyborczym lub reprezentacji) systemu politycznego wraz z uwzględnieniem potencjału poszczególnych podmiotów. Informacja, jaką można uzyskać wykorzystując ten indeks odnosi się głównie do formatu systemu politycznego – jego jedno-, dwu- lub wielopartyjnego charakteru. W przypadku tego wskaźnika istotna jest także obserwacja zmian jego wartości w kolejnych okresach, pozwala to bowiem określić, czy dany system polityczny zmierza w kierunku koncentracji (zmniejsza się liczba relewantnych podmiotów i/lub wzrasta ich potencjał), pozostaje na ustabilizowanym poziomie, czy też zmierza ku rozproszeniu.

Monografię zamyka artykuł o charakterze podsumowującym, syntetyzującym zebrane dane na poziomie ogólnopolskim. Uwaga w tym przypadku została skoncentrowana na podmiotach uczestniczących w wyborach do sejmików województw oraz analizie wyników wyborów, w tym – kreowaniu zarządów województw po elekcjach w 1998 i 2002 r.

Oddając niniejszy tom w ręce Czytelników, zachęcamy również do zapoznania się z innymi publikacjami zespołu dotyczącymi elekcji do sejmików województw:

- „*Wybory do sejmików województw w 2006 r.*”, pod red. R. Alberskiego, M. Cichosz i Ł. Tomczaka, Wrocław 2010.
- „*Gra o regiony. Wybory do sejmików województw w 2010 r.*”, pod red. R. Alberskiego, M. Cichosz i K. Kobielskiej, Wrocław 2013.
- „*Gra o regiony 2014. Wybory do sejmików województw*”, pod red. R. Alberskiego i M. Cichosz, Wrocław 2017.
- „*Gra o regiony 2018. Wybory do sejmików województw*”, pod red. R. Alberskiego i M. Cichosz, Wrocław 2020.

W „oparach” drugiego etapu reformy samorządowej. Dwa wymiary aktywności samorządu województwa

Wprowadzenie

Restytucja idei samorządowej w Polsce w postaci uzgodnienia i uchwalenia Ustawy z dnia 8 marca o samorządzie terytorialnym wyznacza kluczową, choć – co należy zdecydowanie podkreślić – nie jedyną ramę analiz poświęconych meandrom funkcjonowania „demokracji w mniejszej skali”^[2]. Równie istotną cezurę tworzy bowiem drugi etap reformy samorządowej związany z utworzeniem powiatów oraz, co szczególnie istotne w kontekście prezentowanych rozważań, szesnastu województw. O ile funkcjonowanie samorządu powiatowego jest przedmiotem refleksji tak naukowej, jak i publicystycznej, o której to *clou* stanowi pewna formuła krytycznego oglądu jego zadań^[3],

[1] ORCID: 0000-0002-4983-9697.

[2] Jest to oczywiście odwołanie do publikacji Adama Gendźwiła poświęconej wyborom samorządowym w Polsce, zob. A. Gendźwił, Wybory lokalne w Polsce – uczestnictwo, konkurencja i reprezentacja polityczna w demokracjach mniejszej skali, Warszawa 2020; na temat reformy samorządowej patrz: J. Reguński, *Samorząd terytorialny III RP. Koncepcje i kierunki*, Warszawa 2000.

[3] Warto przywołać w tym miejscu nieodosobnione przecież opinie, zgodnie z którymi samorząd powiatowy jest tym „szczeblem”, na którym, w zestawieniu z praktyką funkcjonowania samorządu gminnego i samorządu województwa, manifestują się trudności związane ze skutecznym i efektywnym zaspokajaniem zbiorowych potrzeb i oczekiwań mieszkańców.

o tyle podobne dylematy nie towarzyszą zazwyczaj analizom działań, jakie realizuje samorząd województwa. Powodów owej „dysproporcji” – a chodzi tu tak naprawdę o odpowiedź na pytanie o zasadność utrzymywania *status quo* w postaci wszystkich trzech „szczebli” uformowanej w 1998 r. struktury – należy upatrywać w istotnej roli, jaką w rodzimym systemie politycznym pełni samorząd województwa^[4].

Celem rozdziału jest zilustrowanie dwóch, jak wydaje się, kluczowych wymiarów funkcjonowania województw, a właściwie aktywności ich samorządów, w rodzimych realiach politycznych ostatnich dwudziestu pięciu lat. Pierwszy, roboczo wyodrębniony wymiar uwzględnia taką aktywność, która orientuje się na wyzwania zarządzania publicznego związane z rozpoznawaniem, a następnie zaspokajaniem zbiorowych potrzeb i oczekiwań mieszkańców manifestujących się w wielu różnych obszarach sektorowych (*regional policy*). Są to zatem wszelkiego typu inicjatywy i przedsięwzięcia, krótko-, średnio- i długoterminowe, których mianownikiem jest stymulowanie procesów o endogenicznym „rodowodzie”. Drugi wymiar, określany jako konkurencyjny, obejmuje natomiast takie zjawiska, o których istocie stanowi dynamika „walki o władzę” determinowana

Za znamienne w tym kontekście należy uznać stwierdzenie Jerzego Stępnia, który, opisując „kuchnię” prac nad samorządowymi ustawami ustrojowymi, przyznaje: *„Gdy pracowaliśmy nad ustawą gminną, nie byliśmy przekonani, że powiaty powinny istnieć. Nawet gdy rząd Tadeusza Mazowieckiego postanowił stworzyć rejony administracji ogólnej, nie byliśmy zachwyceni, uznaliśmy, że to centrum za bardzo schodzi w dół. Uświadomiliśmy sobie, że próby zlikwidowania powiatów z 1975 r. zakończyły się fiaskiem. Co zdecydowało, że zdecydowaliśmy się na powiaty? Sytuacja po wyborach samorządowych. Nazajutrz burmistrzowie, którzy nie zależli się na mapie rejonów, których miało być 150, ruszyli na Warszawę. Skończyło się w efekcie na 268 rejonach, bo był tak ogromny nacisk. Musieliśmy zdecydować w komisji samorządu terytorialnego, co z nimi zrobić i zdecydowaliśmy się je ucywilizować. Dziś powiatów nie da się zlikwidować, ale może warto pomyśleć o »upowiatowieniu« gmin?”*, A. Kaczmarek, Powiatów nie należy likwidować, ale trzeba je wzmacniać. Pytanie, jak to zrobić? <https://www.portalsamorzadowy.pl/finanse/powiatow-nie-nalez-y-likwidowac-ale-trzeba-je-wzmacniac-pytanie-jak-to-zrobic,126053.html> [dostęp: 9.03.2024].

- [4] Na potrzeby niniejszego opracowania przyjmuje się, że określenia samorząd województwa oraz samorząd regionalny są określeniami synonimicznymi. Kwestią, która wymaga zupełnie odrębnego opracowania, jest postulat utworzenia kolejnego, czwartego „szczebla” w postaci samorządu metropolitalnego, formułowany przez nie tylko badaczy i ekspertów, ale również przez samych praktyków, zob. J. Szlachetko, *Normatywny model samorządu metropolitalnego*, Gdańsk 2020; *Samorząd metropolitalny budowany od zadań*, J. Szlachetko (red.), Gdańsk 2024.

logiką rywalizacji o poparcie mieszkańców wyrażane w cyklicznym akcie głosowania (*regional politics*). Chodzi w tym przypadku o wybory do sejmików województw będących regionalnymi arenami sporu politycznego^[5].

Całość rozważań zostaje osadzona w kontekście zasygnalizowanych już, co prawda wybranych, ale kluczowych elementów drugiego etapu reformy samorządowej związanego z przyjęciem trójstopniowej struktury podziału terytorialnego państwa. Realizacji zasygnalizowanego powyżej celu oraz, co z tym związane, testowaniu hipotezy, zgodnie z którą wspomniane wymiary aktywności samorządu województwa stanowią „produkt” drugiego etapu reformy samorządowej, podporządkowano wykorzystanie kilku metod badawczych. Obok użyteczności analizy porównawczej, podkreślenia wymaga potencjał eksplanacyjny analizy treści dokumentów (aktów prawa), zorientowanej na, po pierwsze, propozycje i koncepcje związane z delimitacją województw i organizacją funkcjonowania ich samorządów, a po drugie, ostatecznie uzgodnione i przyjęte regulacje, przede wszystkim ustawy, o regionalnej proveniencji.

Województwo i samorząd województwa w drugim etapie reformy

Pamiętając o tym, że na drugi etap reformy samorządowej, będący częścią szerszego programu firmowanego przez koalicyjny rząd Akcji Wyborczej Solidarność–Unia Wolności (AWS–UW), składał się szereg różnych regulacji rangi ustawowej^[6], uzasadnionym wydaje się być zilustrowanie kluczowych

[5] Jest to nawiązanie do dwóch wariantów interpretacyjnych polityki miejskiej/lokalnej – rozwojowego (*urban/local policy*) i rywalizacyjnego (*urban/local politics*) – które to autor niniejszego rozdziału prezentował i rozwijał w swoich wcześniejszych publikacjach, zob. K. Glinka, *Polityka miejska w marketingu prezydentów największych miast Dolnego Śląska*, Toruń 2020; tenże, *Polityka lokalna w ujęciu systemowym*, [w:] *System polityczny. Teorie, analizy, areny. Monografia okolicznościowa dedykowana prof. dr. hab. Andrzejowi Antoszewskiemu*, pod red. R. Alberskiego, P. Żukiewicza, Wrocław 2022, s. 165-185.

[6] Warto wspomnieć, że przyjęcie ustawy z dnia 8 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym oraz ustawy z dnia 8 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa wymusiło, niejako w „naturalny” sposób, zmianę przepisów szeregu innych ustaw, w tym ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym, która to, począwszy od 1 stycznia 1999 r., nosi tytuł: Ustawa

elementów dyskusji poświęconej trzeciemu, wojewódzkiemu „szczęblowi” samorządowemu, jaką toczono, z dużą intensywnością, w 1998 r.^[7]

Raz jeszcze należy podkreślić, że kontekst prac nad trzecim, samorządowym „szczęblem” znajdował swoje źródło w aktywności rządu Jerzego Buzka (vide: reforma oświatowa, reforma emerytalna, reforma zdrowotna oraz reforma samorządowa właśnie)^[8], a nie, na co zwraca uwagę Andrzej K. Piasecki, w uwarunkowaniach natury społeczno-kulturowej, czy też tożsamościowej. Autor stwierdza:

„(...) badania naukowe dobitnie wykazały brak wyraźnej identyfikacji regionalnej (poza Śląskiem i Wielkopolską), która mogłaby być katalizatorem dla tworzenia trzeciego poziomu samorządu terytorialnego. W większym stopniu można było mówić o tożsamości powiatowej, którą wzmacniały struktury rządowej administracji rejonowej, a także lokalne instytucje publiczne o zasięgu ponadgminnym (m.in. sądy, szkoły średnie)”^[9].

W tym sensie, zarówno delimitacja województw, jak i sposób przypisania zadań operującym na ich poziomie projektowym strukturom samorządowym, stanowił tak naprawdę funkcję uzgodnień, jakie zapadały na arenie rządowej,

z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym. Podkreślenia wymaga fakt, że wszystkie trzy wspomniane ustawy zostały poddane wielu nowelizacjom, wśród których szczególną rolę przypisuje się nowelizacji z dnia 11 kwietnia 2001 r. Zupełnie podstawową rolę, biorąc pod uwagę samorządową materię ustrojową, odegrała również ustawa z dnia 20 czerwca 2002 r. o bezpośrednim trybie wyboru wójta, burmistrza i prezydenta miasta. Z uwagi na przedmiot niniejszych rozważań – a mowa o funkcjonowaniu samorządu województwa – rozwiązania przyjęte na mocy tejże ustawy nie stanowią jednak przedmiotu zainteresowania autora.

[7] Koncentracja na rozwiązanych dyskutowanych w 1998 r. nie oznacza bynajmniej tego, że plany utworzenia trzeciego „szczębla” samorządu terytorialnego nie były formułowane w latach wcześniejszych. Za przykład posłużyć może choćby dokument „Państwo sprawne, przyjazne, bezpieczne” przygotowany i przyjęty w 1997 r. przez rząd SLD-PSL, zob. *Państwo sprawne, przyjazne, bezpieczne. Program decentralizacji funkcji państwa i rozwoju samorządu terytorialnego*, „Samorząd Terytorialny” 1997, nr 7, s. 3-89.

[8] Na temat motywów przeprowadzenia drugiego etapu reformy samorządowej patrz: J. Emilewicz. A. Wołek, *Reformatorzy i politycy. Gra o reformę ustrojową roku 1998 widziana oczami jej autorów*, Warszawa 2000.

[9] A. K. Piasecki, *Samorząd terytorialny i wspólnoty lokalne*, Warszawa 2020, s. 183-184.

czy też szerzej – na arenie parlamentarnej, a nie oddolnych inicjatyw samych mieszkańców wyrażających zainteresowanie organizacją funkcjonowania ich regionalnych „ojczyzn”.

Układ sił politycznych w Sejmie III kadencji był zaledwie iluzorycznym „gwarantem” relatywnie szybkiego tempa prac nad procedowanymi wówczas projektami ustaw. Dynamikę i temperaturę toczącego się sporu warunkowała bowiem refleksja poświęcona liczbie przyszłych województw, będąca – co warte odnotowania – przedmiotem pewnej niezgody również w obrębie samej koalicji rządowej. Jak przekonują Bartłomiej Kulas i Jan A. Wendt: „(...) Choć realnie największym problemem (...) był ustrój nowych województw, zasadnicza oś sporu dotyczyła przede wszystkim ich liczby”^[10]. Wśród przyczyn otwarcie artykułowanych i żywo komentowanych rozbieżności warto wymienić przede wszystkim dążenie do realizacji partykularnych, bo warunkowanych regionalnie interesów parlamentarzystów, którzy w aktywny sposób zabiegali o utrzymanie dotychczasowego „stanu posiadania”. Za symptomatyczne należy uznać w tym kontekście stwierdzenie Beaty Słobodzian, która zauważa wprost: „Posłowie – jako reprezentanci społeczności regionów miejsca pochodzenia, opowiadali się za zachowaniem »swojego« województwa”^[11].

Nie podejmując się próby przywołania wszystkich propozycji formułowanych zarówno przez stronę rządową, jak i opozycyjną – nie pozwalając na to wyraźnie ograniczone ramy niniejszego opracowania – kluczowym wydaje się być stwierdzenie, zgodnie z którym koncepcja rządu AWS–UW zakładająca utworzenie dwunastu województw (Ziemia Białostocka, Dolny Śląsk, Ziemia Lubelska, Ziemia Łódzka, Małopolska, Małopolska Wschodnia, Mazowsze, Pomorze Nadwiślańskie, Pomorze Zachodnie, Śląsk, Warmia i Mazury oraz Wielkopolska)^[12] nie była jedyną, jaką sformułowano w toku

[10] B. Kulas, J. A. Wendt, *Wybory samorządowe do sejmików wojewódzkich w Polsce. Analiza wyników i preferencje elektoratu, regiony stabilne i labilne w latach 2002-2014*, Gdańsk 2017, s. 23; zob. J. Wendt, *Geografia władzy w Polsce*, Gdańsk 2001.

[11] B. Słobodzian, *Koncepcje trójstopniowego podziału władzy administracyjnej w latach 90. XX wieku*, „Cywilizacja i Polityka” 2007, nr 5, s. 116-117.

[12] Rządowy projekt ustawy o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, Sejm RP, III kadencja, druk 230 z 13 marca 1998.

parlamentarnej debaty. Wśród kluczowych kontrpropozycji warto wymienić nie tylko projekt powołania siedemnastu województw przygotowany przez Sojusz Lewicy Demokratycznej, SLD (Ziemia Białostocka, Dolny Śląsk, Górny Śląsk, Ziemia Kujawsko-Pomorska, Ziemia Lubelska, Ziemia Lubuska, Ziemia Łódzka, Ziemia Opolska, Małopolska, Małopolska Wschodnia, Małopolska Północna, Mazowsze, Pomorze Gdańskie, Pomorze Środkowe, Pomorze Zachodnie, Warmia i Mazury, Wielkopolska)^[13], ale również inicjatywy zakładające utrzymanie *status quo* (czterdzieści dziewięć województw), czy też wreszcie warianty „pośrednie”, akceptujące perspektywę podziału państwa na trzynaście, szesnaście, osiemnaście, czy też na dwadzieścia siedem jednostek przestrzenno-administracyjnych o randze województwa^[14]. Ostatecznie uzgodniona propozycja (dwanaście województw) traktowana jako wyraz poselskiego kompromisu nie spotkała się jednak z akceptacją Senatu RP. Członkowie wyżej izby parlamentu opowiedzieli się bowiem za powołaniem piętnastu województw^[15]. Co istotne, o ile senacka propozycja została przyjęta przez Sejm RP (co oznaczało faktyczną i nieodwracalną rezygnację z projektu podziału państwa na dwanaście „części”), o tyle nie zyskała aprobaty prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego. Korzystając z przysługujących mu prerogatyw prezydent uzasadnił potrzebę wydzielenia jeszcze dwóch województw – staropolskiego i środkowopomorskiego^[16]. Koncepcja Kwaśniewskiego przyniosła trudne do zignorowania reperkusje. Wymusiła rozpoczęcie prac nad nowym, w pewnym sensie kompromisowym projektem

[13] Poselski projekt ustawy o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego, Sejm RP, III kadencja, druk 254 z dnia 20 marca 1998.

[14] B. Kulas, J. A. Wendt, dz. cyt., s. 23-24.

[15] A. K. Piasecki, dz. cyt., s. 184.

[16] Reminiscencje koncepcji utworzenia województw staropolskiego i środkowopomorskiego znajdują wyraz w aktualnej dyskusji poświęconej zmianie podziału terytorialnego państwa, zob. D. Steinhagen, *Jak nie powstało województwo staropolskie z Częstochową jako stolicą*, <https://czestochowa.wyborcza.pl/czestochowa/7,150461,23618129,jak-nie-powstalo-wojewodztwo-staropolskie.html> [dostęp: 10.03.2024]; E. Żuber, *Województwo zachodniopomorskie – dlaczego być powinno? Część I – przesłanki historyczne i społeczne, ekonomiczne i prawne*, Koszalin 2010; tenże, *Województwo zachodniopomorskie – dlaczego być powinno? Część II – dokumenty, wystąpienia i opinie, debaty i oceny*, Koszalin 2010.

ustawy (szesnaście województw), który, zyskując poparcie większości parlamentarnej, stał się powszechnie obowiązującym aktem prawa^[17].

Zasygnalizowany pokrótce proces uzgadniania przepisów ustawy o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego, choć ważny, bo determinujący, niejako w „automatyczny” sposób, pewne ogólne ramy aktywności samorządu regionalnego (vide: „obecność” organów administracji samorządowej na poziomie szesnastu województw), to nie stanowił jednak o samej istocie drugiego etapu reformy. Fundamentalne znaczenie miał natomiast sposób zdefiniowania statusu województwa jako nowej jednostki samorządu terytorialnego oraz, co z tym związane, jej zadań, struktury organizacyjnej i mechanizmów funkcjonowania^[18].

Na mocy przywoływanej już kilkakrotnie Ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa uzgodniono, że funkcję organu uchwałodawczego pełnić będzie wybierany w wyborach bezpośrednich sejmik województwa, natomiast wykonawczego – wyłaniany w formule pośredniej zarząd województwa z marszałkiem na czele^[19]. Równie istotne znaczenie miała Ustawa z dnia 5 czerwca o administracji rządowej w województwie sankcjonująca koncepcję dualizmu administracyjnego definiowanego poprzez systemowe i funkcjonalne „uwikłanie” regionalnej administracji samorządowej (mowa o wspomnianych organach) i rządowej (w postaci wojewody)^[20]. Wyłączywszy drobne modyfikacje, uformowane wówczas ramy ustrojowe obowiązują po dziś dzień.

[17] Poselski projekt ustawy o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego, Sejm RP, III kadencja, druk nr 513 z dnia 16 lipca 1998, art. 2, ust. 1.

[18] Zob. M. Stec, *Reforma ustroju województwa z 1998 r. – geneza, założenia, projekt*, [w:] *Rzeczy prawa jako wartość uniwersalna. Księga jubileuszowa Profesora Krzysztofa Wójtowicza*, A. Kozłowski (red.), Wrocław 2022, s. 201-213.

[19] Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, Dz. U. 1998, nr 91, poz. 576, (z późn. zm.), r. 3.

[20] Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o administracji rządowej w województwie, Dz. U. 1998, nr 91, poz. 577 (z późn. zm.). Warto wspomnieć, że zasadnicza „przebudowa” przepisów regulujących funkcjonowanie administracji rządowej w województwie nastąpiła na mocy nowej ustawy z 2009 r., zob. ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie, Dz. U. 2009, nr 31, poz. 206 (z późn. zm.).

Policy na poziomie regionalnym. Zarządczy wymiar aktywności samorządu województwa

Już pobieżna analiza przepisów przywoływanej kilkakrotnie Ustawy z dnia 8 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa pozwala na stwierdzenie, zgodnie z którym samorząd ten realizuje cały szereg zadań o proveniencji „zbliżonej” do zadań przypisanych samorządowi gminnemu i samorządowi powiatowemu. Jak zauważa Andrzej Bałaban:

„(...) przykładem są tu uprawnienia w sferze dysponowania mieniem komunalnym, kształtowanie lokalnych podatków i opłat, uchwalanie budżetu czy planu zagospodarowania przestrzennego. Realizowane są one oczywiście w różnym wymiarze terytorialnym. Ponadto muszą mieć charakter ponadgminny i ponadpowiatowy”^[21].

Podobieństw należy doszukiwać się zwłaszcza w takich obszarach sektorowych (*policy areas*), jak: edukacja, zdrowie, kultura, pomoc społeczna, zagospodarowanie przestrzenne, ochrona środowiska, transport zbiorowy, sport, bezpieczeństwo publiczne, telekomunikacja^[22]. Obszary te bowiem ogrywają nie tylko kluczową rolę w funkcjonowaniu wspólnot samorządowych i to niezależnie od tego, o jakim poziomie (gminnym, powiatowym, czy wojewódzkim) mowa, ale stanowią również, a może i przede wszystkim, przedmiot odpowiednio „sprofilowanej”, tj. programowanej, a następnie monitorowanej i ewaluowanej aktywności organów administracji, tak gminnej, jak i powiatowej, czy wojewódzkiej. Przywołując Philipa McCanna^[23] można zaryzykować się stwierdzenie, że stanowią one o istocie polityki (*policy*) definiowanej poprzez pryzmat „odpowiedzi” na postulaty i aspiracje mieszkańców.

[21] A. Bałaban, *Polska reforma samorządowa z 1998 r.*, „Roczniki Nauk Prawnych” 1999, t. 9, z. 1, s. 161.

[22] Wyróżnienie obszarów sektorowych jest roboczą propozycją autora niniejszego rozdziału, sformułowaną „na kanwie” przepisów ustawy, ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, Dz. U. 1998, nr 91, poz. 576 (z późn. zm.), art. 14, ust. 1.

[23] Zob. P. McCann, *The regional and urban policy of the European Union. Cohesion, results-orientation and smart specialization*, Cheltenham, Northampton 2015.

Powyższa konstatacja nie uprawnia jednak do stwierdzenia, że ustawodawca wyznacza samorządowi województwa wyłącznie takie zadania, które to, mając na uwadze aspekt materialny, korespondują z zadaniami samorządu gminnego i samorządu powiatowego. Przeciwnie, samorząd ten prowadzi bowiem istotną aktywność o typowo regionalnym „rodowodzie”.

Po pierwsze, fundamentalną rolę odgrywa przygotowanie strategii rozwoju województwa. Opracowywany, w oparciu o niemalże niezmiennie przepisy ustawy, dokument ten integruje w sobie szerokie spektrum celów szczegółowych. Warto wskazać na działania związane z m.in.: kreowaniem tożsamości, pobudzeniem aktywności gospodarczej, stymulowaniem konkurencyjności i innowacyjności, dbałością o środowisko kulturowe i przyrodnicze oraz kształtowaniem i utrzymywaniem ładu przestrzennego^[24].

Po drugie, równie ważną, w pewnym sensie komplementarną rolę przypisuje się „prowadzeniu polityki rozwoju województwa” zorientowanej, wzorem strategii, na szereg celów szczegółowych. Realizowane w oparciu o co najmniej kilku instrumentów prawno-organizacyjnych^[25], cele te „dotykają” istotnych dla funkcjonowania regionalnej wspólnoty samorządowej obszarów sektorowych^[26].

[24] Strategia rozwoju województwa uwzględnia takie cele, jak: „1) pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej; 2) pobudzanie aktywności gospodarczej; 3) podnoszenie poziomu konkurencyjności i innowacyjności gospodarki województwa; 4) zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego przy uwzględnieniu potrzeb przyszłych pokoleń; 5) kształtowanie i utrzymanie ładu przestrzennego”, Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, Dz.U. 1998, nr 91, poz. 576 (z późn. zm.), art. 11, ust. 1.

[25] Zgodnie z przepisami ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, wśród wspomnianych instrumentów należy wymienić: (1) programy rozwoju, (2) regionalny program operacyjny, (3) program służący realizacji umowy partnerstwa, (4) kontrakt terytorialny, (5) kontrakt sektorowy, (6) kontrakt programowy oraz (7) porozumienie terytorialne, Dz.U. 2006, nr 227, poz. 1658, Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (z późn. zm.), art. 19, ust. 3, ust. 8; art. 20; art. 14e-14l, art. 14m-14r; art. 17a; art. 14ra, art. 14rb.

[26] Wyróżnione przez ustawodawcę elementy polityki rozwoju województwa, które można utożsamiać z obszarami aktywności jego samorządu, to: „1) tworzenie warunków rozwoju gospodarczego, w tym kreowanie rynku pracy, 2) utrzymanie i rozbudowa infrastruktury społecznej i technicznej o znaczeniu wojewódzkim, 3) pozyskiwanie i łączenie środków finansowych: publicznych i prywatnych, w celu realizacji zadań z zakresu użyteczności

Niezależnie od tego, o jakich zadaniach samorządu województwa mowa, należy podkreślić, że tworzą one zasadniczą treść (przedmiot) procesu rządzenia, który angażuje nie tylko aktorów publicznych (chodzi o dominujące w układzie regionalnym wspomniany sejmik i zarząd), ale również prywatnych i społecznych (zyskujących na znaczeniu w regionalnym procesie decyzyjnym)^[27].

Politics w regionalnym wydaniu. Konkurencyjny wymiar aktywności samorządu województwa

Analiza naukowego piśmiennictwa – a mowa o pracach nie tylko politologów^[28] – skłania ku stwierdzeniu, że źródeł zainteresowania uwarunkowaniami, mechanizmami i rezultatami rywalizacji politycznej na poziomie regionalnym należy upatrywać w co najmniej kilku elementach, właściwie od samego momentu wyborów do sejmików województw, jakie przeprowadzono w dniu 11 października 1998 r. w oparciu o przepisy Ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw^[29].

publicznej, 4) wspieranie i prowadzenie działań na rzecz podnoszenia poziomu wykształcenia obywateli, 5) racjonalne korzystanie z zasobów przyrody oraz kształtowanie środowiska naturalnego, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, 6) wspieranie rozwoju nauki i współpracy między sferą nauki i gospodarki, popieranie postępu technologicznego oraz innowacji, 7) wspieranie rozwoju kultury oraz sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalne wykorzystywanie, 8) promocja walorów i możliwości rozwojowych województwa, 9) wspieranie i prowadzenie działań na rzecz integracji społecznej i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, Dz.U. 1998, nr 91, poz. 576, Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (z późn. zm.), art. 11, ust. 2.

[27] Chodzi w tym przypadku o rozwój mechanizmów *governance* traktowanych jako „odpowiedź” administracji samorządowej na rosnące aspiracje owych nowych grup aktorów związane z uczestnictwem w procesie decyzyjnym, zob. K. Glinka, *Przeskalowanie urban governance. Doświadczenia miast wojewódzkich w Polsce*, Warszawa 2023.

[28] Zob. T. Majcherkiewicz, *Politycy i polityka regionalna w systemie wielopoziomowym. Koalicje regionalne – dobór regionalnych elit samorządowych – modele polityki regionalnej – role aktorów i wzory karier*, Kraków 2021; A. Szczudlińska-Kanoś, *Regionalne elity polityczne w Polsce*, Kraków 2013.

[29] Ustawa z dnia 16 lipca 1998 r. – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, Dz.U. 1998, nr 95, poz. 602, (z późn. zm). Warto wspomnieć, że przepisy ordynacji wyborczej zostały zastąpione, począwszy od 2011 r., przepisami kodeksu wyborczego, Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy Dz.U. 2011, nr 21, poz. 112, (z późn. zm.).

Po pierwsze, uformowana w wyniku drugiego etapu reformy regionalna arena rywalizacji politycznej stanowi „miejsce” uzgadniania rozstrzygnięć o istotnym, w pewnym sensie fundamentalnym, znaczeniu dla funkcjonowania wspólnot samorządowych. Dzieje się tak – i należy to wyraźnie podkreślić – wbrew uspołecznionemu przekonaniu o prymacie decyzji zapadających na poziomie gminy (co należy wiązać z bezpośrednim wyborem wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, który to, implikując silną personalizację/prezydencjalizację marketingowego przekazu, „przybliża” mieszkańców do spraw o gminnej proveniencji)^[30]. Mając na uwadze wspomniany w poprzednim fragmencie rozdziału katalog zadań, jakie realizuje samorząd województwa, warto zauważyć, że szczególnie kontekst wyznacza w tym przypadku perspektywa członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Jak zauważa Waldemar Sługocki, to na samorządzie województwa spoczywa znaczna część obowiązków związanych ze skutecznym i efektywnym wykorzystywaniem funduszu unijnych^[31]. Za najbardziej namacalny przejaw zaangażowania na tym polu uznać należy choćby przygotowanie regionalnego programu operacyjnego, a w perspektywie 2021-2027 – programu regionalnego (określanego mianem Funduszy Unijnych dla województwa)^[32].

Po drugie, nie sposób nie zgodzić się ze stwierdzeniem Roberta Alberskiego, który zauważa, że „(...) wybory do sejmików województw są tą częścią rywalizacji na poziomie samorządu, w której, podobnie jak na szczeblu ogólnopolskim,

[30] Można pokusić się o stwierdzenie, że bezpośredni tryb wyboru wójtów, burmistrzów i prezydentów miast implikuje, niejako w „naturalny” sposób, określony poziom zainteresowania tym, co lokalne, właśnie ze względu na możliwość identyfikacji lokalnych problemów i tematów z konkretną osobą – kandydatem, zob. W. Peszyński, *Zjawisko prezydencjalizacji kampanii samorządowych. Przykład wyborów 2010 roku w województwie kujawsko-pomorskim*, [w:] *Media i marketing polityczny*, M. Jeziński, W. Peszyński, A. Seklecka (red.), Toruń 2012, s. 203-228; K. Kowalczyk, *Prezydencjalizacja wyborów samorządowych w Szczecinie w 2010 r.*, [w:] *Partynie czy bezpartynie? Szkice o zdobywanie władzy lokalnej*, M. Drzonek (red.), Szczecin 2014, s. 44-54.

[31] Zob. W. Sługocki, *Polityka regionalna Unii Europejskiej a rozwój polskich regionów – studium przypadku*, Zielona Góra 2013.

[32] Zob. Fundusze Europejskie dla Regionów, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/stroyny/o-funduszach/fundusze-2021-2027/fundusze-dla-regionow/> [dostęp: 10.03.2024].

dominują partie polityczne^[33]. W tym sensie, regionalna arena polityczna tworzy przestrzeń aktywności takich aktorów – mowa zarówno o obozie rządowym, jak i opozycyjnym – których przedmiotem „naturalnego” zainteresowania są organy i instytucje centralne. Nie podejmując się szczególnej analizy przyczynowej aktywności^[34], warto podkreślić, że koncentracja na arenie regionalnej świadczy o jej trudnym do zignorowania znaczeniu dla funkcjonowania całego systemu politycznego państwa.

Po trzecie, wybory do sejmików województw stanowią, podobnie jak ma to miejsce w przypadku do wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast oraz wyborów do rad gmin i rad powiatów, „laboratorium” najnowszych metod i technik marketingowych. Innymi słowy, są ważnym „odcinkiem” walki kampanijnej prowadzonej w oparciu o wykorzystanie reklamy, promocji sprzedaży, marketingu bezpośredniego i public relations, a więc tych instrumentów, które pozwalają na kreowanie pozytywnego, pożądanego wizerunku aktorów politycznych (indywidualnych i zbiorowych) oraz maksymalizację wyniku wyborczego (*vote-seeking strategy*)^[35].

Po czwarte wreszcie, trudno jest analizować układ sił w sejmiku, i to niezależnie od tego, o jakim województwie mowa, „w oderwaniu” od układu sił uformowanego na poziomie gminy, czy też powiatu. Praktyka samorządowa udowadnia bowiem, że wszystkie trzy areny tworzą „system naczyń połączonych”, zwłaszcza jeśli wziąć pod uwagę, po pierwsze, aktywność kampanijną kandydatów reprezentujących takie same komitety wyborcze, a po drugie – cele i kierunki działań realizowanych przez aktorów politycznych już w tzw. okresie międzywyborczym.

[33] R. Alberski, *System wyborczy do sejmików województw w Polsce. Gra o zmiennych regułach*, [w:] *Wybory do sejmików województw w 2006 roku*, R. Alberski, M. Cichosz, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2010, s. 18.

[34] Wśród motywacji leżących o podstaw zorientowanej regionalnej aktywności ogólnopolskich partii politycznych wymienia się nie tylko „naturalne” pragnienie zdobycia i utrzymania władzy, ale również, a może i przede wszystkim, dążenie do uzyskania kontroli nad wojewódzkim aparatem administracyjno-urzędniczym.

[35] Jest to odwołanie do klasycznej typologii instrumentów promocji (*promotion-mix*), która, biorąc pod uwagę dynamikę rozwoju badań nad marketingiem politycznym, w tym w jego samorządowej „odsłonie”, ulega licznym modyfikacjom i reinterpretacjom.

Mając na uwadze powyższe należy zauważyć, że analizy poświęcone uwarunkowaniom, dynamice oraz rezultatom rywalizacji do sejmików województw prowadzone w oparciu o potencjał eksplanacyjny klasycznych politologicznych indeksów (proporcjonalności, rywalizacyjności, efektywnej liczby partii i agregacji) nabierają szczególnego znaczenia. Pozwalają bowiem na uchwycenie meandrów dystrybucji i alternacji władzy na „szczeblu”, którego rola jest funkcją „ciężaru” sporów, debat i rozstrzygnięć o regionalnej proveniencji.

Zakończenie

Mając na uwadze zarysowane pokrótce meandry prac nad drugim etapem reformy samorządowej w Polsce można pokusić się o stwierdzenie, że ich namacalnym „produktem” jest oparty o szesnaście województw podział terytorialny państwa oraz, co z tym związane, relatywnie szeroki katalog zadań publicznych realizowanych na poziomie regionalnym (*policy*). Powodzenie realizacji tychże zadań, definiowane poprzez pryzmat „odczytania” a następnie spełnienia postulatów mieszkańców, stanowi z kolei pochodną „walki” o władzę, jaka angażuje kandydatów na radnych, a następnie – radnych sejmiku województwa (*politics*). Począwszy od 1998 r., a więc od momentu przeprowadzenia pierwszych powszechnych, równych, bezpośrednich, proporcjonalnych i tajnych wyborów do sejmików, dwa warianty interpretacyjne polityki (zarządczy i konkurencyjny) są ze sobą ściśle, bo systemowo i funkcjonalnie powiązane. W tym sensie, sformułowana na potrzeby niniejszego opracowania hipoteza może zostać potwierdzona. Kluczową rolę odgrywa jednak ten drugi wariant, związany z „walką” o dostęp do zasobów. Należy bowiem podkreślić, że to uformowanie względnie stabilnej większości w wojewódzkiej legislaturze jest warunkiem *się qua non* skutecznego i efektywnego rządzenia.

Lepsze wrogiem dobrego? Ewolucja systemu wyborczego do sejmików województw w latach 1998-2002

Wprowadzenie

Pierwsze powszechne, bezpośrednie i rywalizacyjne wybory do sejmików wojewódzkich, będących organami stanowiącymi i kontrolnymi samorządu wojewódzkiego, odbyły się 11 października 1998 roku. Od tego czasu organy te stały się istotnym aktorem politycznym na szczeblu regionalnym, zarówno ze względu na silny mandat, wynikający ze sposobu powoływania, jak i ze względu na kompetencje zawarte w ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie wojewódzkim. Trzeba jednak pamiętać, że w latach 1990-1998 na szczeblu wojewódzkim istniał organ reprezentujący interesy gmin wchodzących w skład danego województwa. Był to tzw. sejmik samorządowy, działający na podstawie ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym^[2]. Do zadań tego organu, wymienionych w art. 77 wspomnianej ustawy, należało między innymi powoływanie członków kolegium odwoławczego, które rozpatrywało odwołania od decyzji administracyjnych, wydanych przez wójtów i burmistrzów w sprawach należących do kompetencji własnych gmin, a także

[1] ORCID: 0000-0003-3529-2106.

[2] Dz.U. 1990, nr 16, poz. 95.

ocena działalności administracji rządowej w województwie, w tym opiniowanie kandydatów na wojewodów. Sejmik mógł także reprezentować interesy gmin wobec administracji rządowej, występować z wnioskami o uchylenie zarządzeń wojewody naruszających interesy lokalne, a także wyrażać zgodę w sytuacji sprzeciwu wojewody wobec uchwały rady gminy w przedmiocie zmiany przeznaczenia lub zbycia nieruchomości służącej zaspakajaniu celów publicznych lub przedmiotów posiadających szczególną wartość naukową, historyczną, kulturalną lub przyrodniczą. Inny zbiór kompetencji sejmiku samorządowego odnosił się do kwestii ograniczonego nadzoru nad działalnością organów gmin. Dotyczyło to przede wszystkim podejmowania uchwał w sprawie rozwiązania, na wniosek wojewody, zarządu gminy w sytuacji, gdy uporczywie narusza on postanowienia konstytucji lub ustaw, a także zwoływania nadzwyczajnej sesji rady gminy oraz prowadzenia mediacji w sprawach spornych między gminami. Ostatni zbiór kompetencji sejmików samorządowych miał charakter opiniodawczo-doradczy. Chodziło np. o możliwość wyrażania opinii w istotnych sprawach województwa, ocenianie działalności gmin i instytucji komunalnych na obszarze województwa, czy wreszcie upowszechnianie doświadczeń samorządowych^[3].

Zgodnie z art. 78 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, wybory sejmiku samorządowego miały charakter pośredni. Wyboru dokonywały rady gmin w głosowaniu tajnym spośród swoich członków. Liczba wybieranych radnych zależała od liczby mieszkańców gminy. W gminach do 20 000 mieszkańców rada wybierała 1 delegata do sejmiku, w gminach, które liczyły od 20 000 do 50 000 mieszkańców było to dwóch delegatów, w gminach od 50 000 do 100 000 mieszkańców – trzech delegatów. Jeśli gmina liczyła więcej niż 100 000 mieszkańców jeden dodatkowy delegat przypadał na każde rozpoczęte 100 000 mieszkańców. Delegat do sejmiku zachowywał mandat radnego w macierzystej radzie gminy. Rada, która wybrała danego delegata, mogła go także odwołać większością $\frac{2}{3}$ głosów w obecności połowy ustawowego składu rady. Status delegata można było stracić także z powodu

[3] Tamże.

wygaśnięcia mandatu radnego. W takich okolicznościach obowiązkiem rady gminy było niezwłoczne dokonanie wyboru uzupełniającego^[4].

Nie ulega wątpliwości, że sejmiki samorządowe były rozwiązaniem tymczasowym. Posiadały ograniczone kompetencje i słaby mandat polityczny, wynikający ze sposobu powoływania. Ich funkcjonowanie było jednak konieczne w sytuacji, gdy jednostki samorządowe działały jedynie na poziomie gminy. Sejmiki stanowiły reprezentację gmin w kontaktach z administracją rządową, były także miejscem wymiany informacji i współpracy międzygminnej. Formalnie zaprzestały one działalności z końcem 1998 roku.

Samorządowe województwa pojawiły się w wyniku drugiego etapu reformy samorządowej, przeprowadzonej przez rząd koalicji AWS–UW, kierowany przez Jerzego Buzka. W ramach tej reformy dokonano także korekty podziału administracyjnego państwa – w miejsce 49 pojawiło się ostatecznie 16 województw. Zgodnie z ustawą z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie wojewódzkim^[5], do najważniejszych kompetencji sejmików należy stanowienie aktów prawa miejscowego, uchwalenie strategii rozwoju województwa, wieloletnich planów wojewódzkich, planów zagospodarowania przestrzennego, uchwalanie budżetu województwa i kontrola jego wykonania, wybór i odwoływanie zarządu województwa oraz ustanawianie, w granicach przewidzianych innymi ustawami, podatków i opłat lokalnych^[6]. Jak wynika z przytoczonych przepisów, po reformie z 1998 r. sejmiki województw stały się organami stanowiącymi i kontrolnymi samorządu na szczeblu regionalnym, wyposażonymi w istotne kompetencje. Wzmocnieniu politycznego autorytetu sejmików sprzyjał także sposób ich powoływania w powszechnych, bezpośrednich wyborach. Elekcje te od początku stały się ważnym obszarem politycznej rywalizacji, w której biorą udział zarówno ogólnokrajowe partie polityczne, jak również podmioty lokalne i regionalne.

[4] Tamże.

[5] Dz.U. 1998, nr 91, poz. 576.

[6] Tamże.

System wyborczy do sejmików wojewódzkich w 1998 r.

Prace nad nową ordynacją wyborczą do samorządów, uwzględniającą zasady wprowadzanej reformy samorządowej, rozpoczęto w Sejmie na początku 1998 r. Podstawą prac były trzy projekty poselskie: ordynacja wyborcza do rad gmin, zgłoszona przez lewicę w lutym 1998 r.^[7], ordynacja wyborcza do rad gmin, powiatów i województw, zgłoszona przez grupę posłów Unii Wolności 27 lutego 1998 r.^[8] oraz ordynacja wyborcza do organów stanowiących samorządu terytorialnego, zgłoszona przez posłów Akcji Wyborczej Solidarność w dniu 3 marca 1998 r.^[9], a także wniesiony nieco później – 8 maja 1998 r. – poselski projekt ustawy o zmianie ustawy Ordynacja wyborcza do rad gmin, którego głównym celem było obniżenie progów w wyborach proporcjonalnych na poziomie gminy z 40 000 do 20 000 mieszkańców^[10]. Sejmowa Komisja Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej pracowała nad nową ordynacją wyborczą na kilku posiedzeniach od kwietnia do czerwca 1998 r. Drugie czytanie ustawy odbyło się 17 czerwca 1998 r., dwa dni później, po III czytaniu Sejm uchwalił ustawę^[11]. Za nową ordynacją głosowało 245 posłów (głównie z AWS i UW, ale także 32 posłów z SLD), 120 było przeciw (głównie z klubów SLD – 88 posłów oraz PSL – 19 posłów), 38 wstrzymało się od głosu^[12]. W kolejnym etapie prac legislacyjnych Senat wniósł do ustawy 109 poprawek^[13]. Większość z nich została odrzucona na posiedzeniu Sejmu w dniu 16 lipca 1998 r. Dziesięć dni później ustawa została podpisana przez prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego.

Jeśli chodzi o system wyborczy do sejmików województw, to w pracach parlamentarnych nad nową samorządową ordynacją wyborczą kontrowersje wywoływały cztery kwestie: charakter systemu wyborczego, formuła wyborcza,

[7] Sejm RP, III kadencja, druki nr 193 i nr 193-A.

[8] Sejm RP, III kadencja, druk nr 213.

[9] Sejm RP, III kadencja, druk nr 215.

[10] Sejm RP, III kadencja, druk nr 327.

[11] Sejm RP, III kadencja, druk nr 408.

[12] Sejm RP, III kadencja, posiedzenie nr 21, dnia 19-06-1998, głosowanie nr 107.

[13] Sejm RP, III kadencja, druk nr 468.

wielkość okręgów wyborczych oraz liczba radnych w poszczególnych sejmikach. Jeśli chodzi o pierwszą kwestię, to trzeba zwrócić uwagę, że w projekcie zgłoszonym przez posłów AWS sejmiki miały być wybierane według mieszanego systemu wyborczego: połowa radnych w jednomandatowych okręgach wyborczych zwykłą większością głosów, druga połowa z list w wielomandatowych okręgach wyborczych, w każdym z nich byłoby do obsadzenia od 5 do 10 miejsc w sejmiku. Wyborca miałby do dyspozycji dwa głosy – jeden na kandydata w okręgu jednomandatowym, drugi na jednego kandydata z listy zgłoszonej w okręgu wielomandatowym. Podział mandatów między listy miał następować według metody d'Hondta^[14].

Kolejna kwestia sporna w pracach legislacyjnych dotyczyła formuły wyborczej. Oprócz wspomnianej metody d'Hondta brano pod uwagę także zmodyfikowaną formułę Sainte-Laguë (z pierwszym podzielnikiem 1,4), którą proponowano wykorzystywać przy wyborze tych organów stanowiących samorządu, gdzie miałyby obowiązywać formuła proporcjonalna^[15]. Zgłoszone projekty różniły się także w kwestii sposobu ustalania liczby radnych w sejmiku wojewódzkim oraz maksymalnej liczby mandatów możliwych do obsadzenia w okręgu (w projektach granicę tę określano na 10 lub 15 mandatów)^[16].

Ostatecznie, ustawa z dnia 16 lipca 1998 r. – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw^[17] wprowadziła proporcjonalny system wyborczy w wyborach do sejmików. Jak stanowił art. 160 tej ustawy, w skład sejmiku województwa wchodził radni w liczbie czterdziestu pięciu w województwach liczących do 2 mln mieszkańców oraz po pięciu radnych na każde kolejne rozpoczęte 500 tys. mieszkańców^[18]. Z kolei z art. 163 cytowanej ustawy wynika, że co do zasady okręgiem wyborczym w wyborach do sejmików powinien być powiat lub jego część, jeśli jednak liczba radnych wybieranych w danym powiecie do sejmiku województwa byłaby mniejsza niż 5, dopuszczalne jest łączenie

[14] Sejm RP, III kadencja, druk nr 408, op. cit., s. 9.

[15] Tamże, s. 7.

[16] Tamże, s. 8.

[17] Dz.U. 1998 nr 95, poz. 602.

[18] Tamże.

powiatów w celu utworzenia okręgu wyborczego, jednak liczba radnych wybieranych w jednym okręgu nie może być większa niż 15^[19].

Zgodnie z art. 162 ust. 2 ordynacji wyborczej z 1998 r., w podziale mandatów brały udział te listy wyborcze, które uzyskały co najmniej 5% głosów w skali województwa. Podział mandatów między listy komitetów wyborczych miał być dokonywany według metody d'Hondta (art. 178, ust. 3)^[20].

Jeśli chodzi o podział nowych województw na okręgi wyborcze w pierwszych wyborach przeprowadzanych na mocy ustawy z dnia 16 lipca 1998 r., wprowadzono rozwiązania przejściowe. Na mocy art. 211, ust. 1, pkt 1) tego aktu prawnego, „minister właściwy do spraw administracji publicznej, po zasięgnięciu opinii właściwego wojewody i sejmiku samorządowego oraz Państwowej Komisji Wyborczej, dokonuje, w drodze rozporządzenia, podziału powiatów i województw na okręgi wyborcze oraz ustala liczbę radnych wybieranych w każdym okręgu wyborczym”^[21]. Ponadto, w ust. 3 cytowanego artykułu podkreślono, że „przy podziale województwa na okręgi wyborcze dla przeprowadzenia pierwszych wyborów do sejmików województw należy dążyć do tego, aby okręgi wyborcze obejmowały obszar możliwie jednorodny ze względu na układ osadniczy i przestrzenny”^[22].

Tabela 2.1. Liczba i wielkość okręgów w wyborach do sejmików województw w 1998 r.

Województwo	Liczba mandatów	Liczba okręgów	Wielkość okręgów	Przeciętny rozmiar okręgu
Dolnośląskie	55	8	5 – 12	6,9
Kujawsko-Pomorskie	50	7	5 – 10	7,1
Lubelskie	50	7	5 – 11	7,1
Lubuskie	45	7	5 – 9	6,4
Łódzkie	55	8	5 – 10	6,9

[19] Tamże.

[20] Tamże.

[21] Tamże.

[22] Tamże.

Województwo	Liczba mandatów	Liczba okręgów	Wielkość okręgów	Przeciętny rozmiar okręgu
Małopolskie	60	9	5 – 8	6,7
Mazowieckie	80	13	5 – 10	6,2
Opolskie	45	7	5 – 9	6,4
Podkarpackie	50	7	5 – 9	7,1
Podlaskie	45	7	5 – 11	6,4
Pomorskie	50	8	5 – 9	6,3
Śląskie	75	11	5 – 10	6,8
Świętokrzyskie	45	7	5 – 8	6,4
Warmińsko-mazurskie	45	7	5 – 9	6,4
Wielkopolskie	60	9	5 – 10	6,7
Zachodnio-pomorskie	45	5	7 – 12	9,0
Razem:	855	127	5 – 12	6,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 sierpnia 1998 r. w sprawie podziału powiatów i województw na okręgi wyborcze oraz ustalenia liczby radnych wybieranych w każdym okręgu wyborczym, Dz.U. 1998, nr 109, poz. 688.

W dniu 21 sierpnia 1998 r. Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji wydał rozporządzenie, w którym między innymi określił podział województw na okręgi wyborcze oraz liczbę mandatów przypadających na każdy okręg (zob. tabela 2.1.)^[23].

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 2.1, w pierwszych powszechnych wyborach do sejmików województw było do zdobycia 855 mandatów. Największe sejmiki miały działać w województwach mazowieckim (80 radnych) i śląskim (75 radnych). Minimalną przewidzianą ustawą liczbę 45 radnych wybierano w sześciu województwach (lubuskim, opolskim, podlaskim, świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim). Minister Spraw Wewnętrznych

[23] Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 sierpnia 1998 r. w sprawie podziału powiatów i województw na okręgi wyborcze oraz ustalenia liczby radnych wybieranych w każdym okręgu wyborczym, Dz.U. 1998, nr 109, poz. 688.

i Administracji wyznaczył łącznie 127 okręgów wyborczych. Największa liczba okręgów, co jest zrozumiałe ze względu na liczbę wybieranych radnych, znajdowała się w województwie mazowieckim (13 okręgów) i śląskim (11). Dwa województwa, małopolskie i wielkopolskie, podzielono na 9 okręgów, trzy kolejne (dolnośląskie, łódzkie i pomorskie) – podzielono na 8 okręgów. W pozostałych województwach wyznaczano po 7 okręgów wyborczych, z wyjątkiem zachodniopomorskiego, gdzie powstało ich tylko 5. Przeciętna wielkość okręgu wyborczego wyniosła 6,7. Jednak między poszczególnymi województwami były spore różnice. Wyróżniało się zachodniopomorskie, gdzie przeciętna wielkość okręgu wyniosła aż 9 – i było to jedyne województwo, gdzie nie pojawiły się stosunkowo małe okręgi 5- i 6-mandatowe. Na drugim biegunie trzeba wskazać na województwo mazowieckie i pomorskie, w których średnia wielkość okręgu wyniosła odpowiednio 6,2 i 6,3. Mimo że ordynacja wyborcza określała maksymalną liczbę mandatów na 15, największe okręgi liczyły tylko 12 mandatów. Na 127 okręgów było ich zaledwie dwa: okręg nr 5 w województwie dolnośląskim, obejmujący miasto Wałbrzych oraz powiaty wałbrzyski, kłodzki, świdnicki i ząbkowicki, oraz okręg nr 1 w województwie zachodniopomorskim, który obejmował miasto Szczecin i powiat policki^[24].

Podział dokonany wspomnianym rozporządzeniem sprawił, że w wyborach do sejmików obowiązywały relatywnie małe okręgi wyborcze. W połączeniu z formułą d'Hondta mogło to prowadzić do sytuacji, w której deformacja wyniku wyborczego byłaby relatywnie duża. Wyniki głosowania przeprowadzonego w dniu 11 października 1998 r. w pełni to potwierdziły. Średnia wartość indeksu dysproporcjonalności Gallaghera osiągnęła w tych wyborach 9,55, jednak aż w 6 województwach przekroczyła ona wartość 10. Były to: małopolskie (wartość indeksu – 14,30), podkarpackie (12,92), wielkopolskie (11,31), pomorskie (10,76), podlaskie (10,54) i dolnośląskie (10,33). Najniższą wartość indeksu odnotowano w wyborach do sejmiku województwa lubelskiego – 6,99. Ponadto, analiza wyników wyborów wskazuje, że w 11 na 16 województw były takie komitety wyborcze, które przekroczyły próg wyborczy 5%, ale nie zdobyły mandatów w sejmiku.

[24] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 sierpnia 1998 r., dz. cyt.

System wyborczy do sejmików wojewódzkich w 2002 r.

Po doświadczeniach związanych z wprowadzaniem drugiego etapu reformy samorządowej przez rząd Jerzego Buzka, w kampanii przed wyborami parlamentarnymi w 2001 r. pojawiły się postulaty wprowadzenia korekt w nowym modelu samorządu, a także w systemie wyborczym do jego organów. Najważniejsze postulaty dotyczyły dwóch kwestii – bezpośrednich wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, oraz zmniejszenia liczby radnych na wszystkich poziomach samorządu^[25]. Ta ostatnia kwestia miała znaczenie także dla liczebności sejmików województw. Została ona rozstrzygnięta jeszcze przed wyborami parlamentarnymi. W uchwalonej w dniu 11 kwietnia 2001 r. ustawie o zmianie ustaw: o samorządzie gminnym, o samorządzie powiatowym, o samorządzie województwa, o administracji rządowej w województwie oraz o zmianie niektórych innych ustaw ustalono, że „w skład sejmiku województwa wchodzi radni wybrani w wyborach bezpośrednich w liczbie trzydziestu w województwach liczących do 2 000 000 mieszkańców oraz po trzech radnych na każde kolejne rozpoczęte 500 000 mieszkańców”^[26]. Kolejne zmiany dotyczące ordynacji wyborczej do samorządów nie przyniosły dalszego zmniejszenia liczby radnych w sejmikach wojewódzkich, chociaż takie propozycje pojawiały się w procesie legislacyjnym^[27].

Przed wyborami samorządowymi w 2002 r. została wznowiona dyskusja nad zmianą formuły wyborczej. We wspomnianej ustawie z 11 kwietnia 2001 r. znowelizowano art. 178 ust. 3 ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, wprowadzając – w miejsce metody d’Hondta – zmodyfikowaną metodę

[25] A. K. Piasecki, Wybory parlamentarne, samorządowe, prezydenckie 1989-2002, Toruń 2004, s. 184-185.

[26] Art. 3, pkt 9) ustawy z dnia 11 kwietnia 2001 r. o zmianie ustaw: o samorządzie gminnym, o samorządzie powiatowym, o samorządzie województwa, o administracji rządowej w województwie oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz.U. 2001, nr 45, poz. 497.

[27] W zgłoszonym w dniu 22 listopada 2001 r. poselskim projekcie ustawy o zmianie ustaw o samorządzie gminnym, samorządzie powiatowym i samorządzie województwa pojawiła się propozycja, by w skład sejmiku wchodziło radni w liczbie dwudziestu trzech w województwach liczących do 2 000 000 mieszkańców oraz po trzech radnych na każde kolejne rozpoczęte 500 000 mieszkańców; Sejm RP, IV kadencja, druk nr 152.

Sainte-Laguë. Po wyborach parlamentarnych w 2001 r. nowa koalicja Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy – Polskie Stronnictwo Ludowe (SLD–UP–PSL) w pracach nad kolejną nowelizacją samorządowej ordynacji wyborczej dążyła do anulowania tej zmiany. Taka propozycja znalazła się w poselskim projekcie ustawy o zmianie ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw^[28]. Jednak w trzecim czytaniu tego projektu w Sejmie RP przeszła zgłoszona przez opozycję poprawka, utrzymująca formułę Sainte-Laguë. Z kolei Senat RP wprowadził poprawkę, przywracającą system d'Hondta w wyborach tych organów stanowiących samorządów, które wybierano w wyborach proporcjonalnych, a więc także w sejmików województw. Poprawka ta została następnie zaakceptowana przez Sejm RP i w tej wersji ustawa trafiła do prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego, który podpisał ją w dniu 4 marca 2002 r.

Spór dotyczący formuły wyborczej przeniósł się na forum Trybunału Konstytucyjnego. 26 marca oraz 4 kwietnia 2002 r. dwie grupy posłów opozycji zgłosiły wnioski o zbadanie zgodności ustawy z konstytucją, wskazując, że zakres uchwalonych przez Senat RP poprawek wykroczył poza materię ustawy uchwalonej przez Sejm. W wyroku z dnia 24 czerwca 2002 r. Trybunał Konstytucyjny podzielił opinię wnioskodawców, uznając działanie izby wyższej za niezgodne z art. 7, art. 118 ust. 1, art. 119 ust. 1 i art. 121 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej^[29]. Wyrok ten skutkował m.in. pozostawieniem formuły Sainte-Laguë w proporcjonalnej części systemu wyborczego do organów stanowiących samorządu terytorialnego.

W tej sytuacji 2 lipca 2002 r. dwie komisje sejmowe: Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej oraz Ustawodawcza wniosły kolejny projekt nowelizacji ustawy – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz o zmianie niektórych ustaw^[30]. Był on poświęcony

[28] Sejm RP, IV kadencja, druk nr 153.

[29] Sprawa ta wywołała duże kontrowersje wśród sędziów Trybunału. Zdania odrębne zgłosili Marian Grzybowski, Marek Mazurkiewicz, Marek Safjan, Jerzy Stępień i Bohdan Zdziennicki. Zob. wyrok TK z 24 czerwca 2002, sygn. akt K 14/02, Dz.U. 2002, nr 100, poz. 922.

[30] Sejm RP, IV kadencja, druk nr 642.

przede wszystkim zmianom w zakresie zasad finansowania kampanii wyborczej, jednak w trakcie prac nad ustawą SLD i Samoobrona RP doprowadziły do przywrócenia formuły d'Hondta w wyborach do rad gmin powyżej 20 tys. mieszkańców, rad powiatów oraz sejmików województw^[31]. Taka zmiana znalazła się w ustawie z dnia 26 lipca 2002 r. o zmianie ustawy – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz o zmianie niektórych innych ustaw^[32].

W wyborach do sejmików województw w 2002 r. podział na okręgi wyborcze dokonywał się według zasad określonych w art. 163 i 164 ordynacji wyborczej. Decyzje w tej sprawie, w przeciwieństwie do wyborów w 1998 r., podejmowały sejmiki na wniosek marszałka województwa. W Tabeli 2.2 przedstawione zostały zbiorcze informacje na temat struktury okręgów wyborczych w wyborach regionalnych w 2002 r. Jak wynika z zaprezentowanych danych, zmniejszenie liczby radnych spowodowało także zmniejszenie liczby okręgów wyborczych. W większości województw przeciętna wielkość okręgów wyborczych zmniejszyła się.

Tabela 2.2. Liczba i wielkość okręgów w wyborach do sejmików województw w 2002 r.

Województwo	Liczba mandatów	Liczba okręgów	Wielkość okręgów	Przeciętny rozmiar okręgu
Dolnośląskie	36	5	6 – 9	7,2
Kujawsko-Pomorskie	33	6	5 – 6	5,5
Lubelskie	33	5	5 – 9	6,6
Lubuskie	30	5	5 – 7	6,0
Łódzkie	36	6	5 – 8	6,0
Małopolskie	39	6	5 – 9	6,5
Mazowieckie	51	7	5 – 9	7,3
Opolskie	30	5	5 – 7	6,0
Podkarpackie	33	5	6 – 8	6,6
Podlaskie	30	5	5 – 8	6,0

[31] A. K. Piasecki, dz. cyt., s. 187.

[32] Dz.U. 2002, nr 127, poz. 1089.

Województwo	Liczba mandatów	Liczba okręgów	Wielkość okręgów	Przeciętny rozmiar okręgu
Pomorskie	33	5	5 – 8	6,6
Śląskie	48	7	6 – 7	6,9
Świętokrzyskie	30	5	5 – 7	6,0
Warmińsko-mazurskie	30	5	5 – 7	6,0
Wielkopolskie	39	6	5 – 7	6,5
Zachodniopomorskie	30	5	5 – 8	6,0
Razem:	561	88	5 – 9	6,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW, <https://wybory2002.pkw.gov.pl/sejmik/dk1/index.html>

Zmniejszenie liczby radnych spowodowało, że w sześciu najmniejszych województwach liczba radnych zmniejszyła się o $\frac{1}{3}$ – z 45 do 30. Największe województwa: mazowieckie i śląskie straciły odpowiednio 29 i 27 radnych. Liczba okręgów wyborczych zmniejszyła się o ze 127 do 88. Mimo że ustawa dopuszcza istnienie nawet 15-mandatowych okręgów wyborczych, w największych okręgach można było zdobyć maksymalnie 9 mandatów. Większość województw (10) podzielono na 5 okręgów wyborczych, cztery kolejne (kujawsko-pomorskie, łódzkie, małopolskie i wielkopolskie) zostały podzielone na 6 okręgów. Najwięcej okręgów utworzono w mazowieckim i śląskim – po 7.

Zmniejszenie rozmiaru okręgów wyborczych nie spowodowało – przynajmniej w wyborach przeprowadzonych w 2002 r. – wzrostu dysproporcjonalności wyborów regionalnych. Przeciętna wartość indeksu Gallaghera obniżyła się nieznacznie do poziomu 8,79. W 5 województwach przekroczyła ona wartość 10. Były to śląskie (13,96), pomorskie (11,10), zachodniopomorskie (10,76), lubuskie (10,38) i opolskie (10,01). Najniższą wartość tego indeksu odnotowano w mazowieckim (6,10) i dolnośląskim (6,16). Zaledwie w jednym województwie – zachodniopomorskim – komitet wyborczy, który uzyskał wynik powyżej progu wyborczego, nie zdobył mandatów w sejmiku^[33].

[33] Chodzi o KWW „Wspólnota 2002”, który uzyskał 6,3% głosów.

Podsumowanie

Reforma samorządowa wprowadzona w 1998 r. sprawiła, że sejmiki województw oraz wyłaniane przez nie zarządy kierowane przez marszałków stały się ważnymi aktorami politycznymi na szczeblu regionalnym. Mają one znaczący wpływ na rozwój gospodarczy i społeczny województw, a także na kształtowanie polityki regionalnej. Wybory do sejmików województw stały się istotną, ale też specyficzną areną rywalizacji politycznej.

Wybory do sejmików województw w latach 1998 i 2002 odbywały się według nieco różniących się od siebie systemów wyborczych. Zasadnicza różnica dotyczyła kształtu i rozmiaru okręgów wyborczych. Niezależnie od tego, że liczba wybieranych w obu elekcjach radnych znacząco się różniła, system wyborczy do sejmików opiera się na relatywnie małych okręgach wyborczych. Ponieważ jednak rozmiar okręgów znacząco się nie zmienił, zmniejszenie liczby radnych miało duże znaczenie dla ich kształtu. W elekcji przeprowadzonej w 2002 r. w porównaniu do tej z 1998 r. w granicach okręgu wyborczego musiało się znaleźć więcej powiatów. Zwiększyła się także liczba uprawnionych do głosowania w okręgu wyborczym. Jak wynika z danych Państwowej Komisji Wyborczej, w elekcji z 1998 r. przeciętna liczba uprawnionych do głosowania w okręgu wyborczym wyniosła prawie 225 tys. osób, natomiast w elekcji z 2002 r. wzrosła ona do ponad 336 tys. obywateli. Podobnie zmieniała się norma reprezentacji w wyborach do sejmików – z nieco ponad 33 tys. w 1998 r. do blisko 53 tys. w 2002 r.^[34]

Nie ulega wątpliwości, że od samego początku system wyborczy do sejmików województw sprzyjał dużym podmiotom politycznym. Wynikało to nie tylko z wyznaczenia relatywnie małych okręgów wyborczych, ale także z przyjęcia formuły d'Hondta oraz dość wysokiego progu wyborczego 5% głosów w skali województwa. Zmniejszenie liczby radnych przed wyborami w 2002 r. tylko tę tendencję podkreśliło. Świadczy to o tym, że w pracach nad systemem

[34] Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 23 października 1998 r., Dz.U. 1998, nr 131, poz. 861; <https://wybory2002.pkw.gov.pl/sejmik/gw1/index.html> [dostęp: 15.02.2024].

wyborczym do sejmików województw starano się uniknąć nadmiernego rozdrobnienia politycznego tych organów, co z kolei miało zapewnić stabilność funkcjonowania zarządów województw. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w wynikach wyborów, zarówno w 1998 r., jak i w 2002 r.

Wybory do sejmiku województwa dolnośląskiego w 1998 i 2002. Sojusz Lewicy Demokratycznej zwycięski... a może jednak nie?

Wybory do sejmiku województwa w latach 1998 i 2002 zdecydowanie ukazały mocno upartyjniały charakter wyścigu wyborczego, to właśnie partie (lub ich koalicje) zdominowały rywalizację wyborczą, a także jako jedyne uczestniczyły w podziale mandatów. Polityczna scena Dolnego Śląska, pod koniec lat 90. XX wieku i na początku nowego milenium odzwierciedlała niejako partyjną rywalizację, którą można było obserwować na scenie ogólnopolskiej. Podczas wyborów parlamentarnych w 1997 roku struktura poparcia dla poszczególnych partii kształtowała się na Dolnym Śląsku w sposób następujący: najwyższe poparcie w województwach jeleniogórskim, legnickim i wałbrzyskim uzyskał Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD), zaś w woj. wrocławskim wybory wygrała Akcja Wyborcza Solidarność (AWS). Jednocześnie należy zaznaczyć mocne trzecie miejsce we wszystkich okręgach Unii Wolności. Cztery lata później jednoznacznie zwycięzcą wyborów parlamentarnych na Dolnym Śląsku okazał się ponownie Sojusz, który zdominował wybory we wszystkich okręgach, a jego wyniki z okręgów legnickiego i wałbrzyskiego były niemalże najwyższe w kraju (wyższy wynik Sojusz osiągnął jedynie w okręgu nr 32 – Sosnowiec). Drugie miejsce na Dolnym Śląsku, z niemalże trzykrotnie słabszym wynikiem, osiągnęła Platforma Obywatelska.

[1] ORCID: 0000-0002-6085-0256.

Sam sejmik był oczywiście wypadkową działań z zakresu reformy administracyjnej kraju (1999), która wprowadziła trójstopniowy podział terytorialny, i nie tylko zasadniczo zmieniła podział administracyjny państwa, ale także system wyborów samorządowych.

Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw z dnia 16 lipca 1998 roku^[2] określała zasady elekcji, a także liczebność organów samorządowych. Liczba radnych sejmików województw, została uzależniona od liczby mieszkańców województwa. Takie ustalenia przekładały się, na Dolnym Śląsku, na wybór 55 radnych sejmiku w 1998 roku i 36 radnych cztery lata później.

Nie tylko liczba radnych uległa zmianie, zmieniła się także liczba okręgów i ich granice, na Dolnym Śląsku, w 1998, było ich osiem (wybierano w nich od 5 do 12 radnych), zaś cztery lata później było ich już tylko pięć (liczba radnych od 6 do 9) (Tabela 3.1).

Tabela 3.1. Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku dolnośląskiego w latach 1998-2002.

Wybory 1998			Wybory 2002		
okręg	granice okręgu	liczba mandatów	okręg	granice okręgu	liczba mandatów
1	Wrocław osiedla: Śródmieście I, Śródmieście II, Psie Pole, Krzyki, Stare Miasto	6	1	Wrocław	8
2	Wrocław osiedla: Krzyki II, Fabryczna I, Fabryczna II, Fabryczna III	5	2	Powiaty: górowski, wołowski, trzebnicki, milicki, średzki, oleśnicki, wrocławski, oławski, strzeliński	7
3	Powiaty: oleśnicki, trzebnicki, milicki, wołowski, górowski	6	3	Wałbrzych, powiaty: świdnicki, wałbrzyski, dzierzoniowski, ząbkowicki, kłodzki	9

[2] Dz.U. 1998, nr 95 poz. 602.

Wybory 1998			Wybory 2002		
okręg	granice okręgu	liczba mandatów	okręg	granice okręgu	liczba mandatów
4	Powiaty: oławski, wrocławski, strzebiński, średzki, dzierzoniowski	7	4	Jelenia Góra, powiaty: bolesławiecki, zgorzelecki, lubański, lwówecki, jeleniogórski, kamiennogórski	6
5	Wałbrzych, powiaty: wałbrzyski, kłodzki, świdnicki, ząbkowicki	12	5	Legnica, powiaty: głogowski, polkowicki, lubiński, legnicki, złotoryjski, jaworski	6
6	Jelenia Góra, powiaty: jeleniogórski, jaworski, kamiennogórski, złotoryjski	6			
7	Powiaty: zgorzelecki, bolesławiecki, lubański, lwówecki	5			
8	Legnica m.w., powiaty: legnicki, lubiński, polkowicki, głogowski	8			

Źródło: Opracowanie własne podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej.

Charakterystyka podmiotów biorących udział w wyborach

W elekcjach do sejmiku województwa dolnośląskiego w latach 1998 i 2002 wzięło udział odpowiednio dziewięć i szesnaście podmiotów. W nowej rzeczywistości, po reformie administracyjnej kraju, która przyniosła znacznie zmniejszoną liczbę województw, główne partie polityczne uznały, że samorząd, szczególnie ten na poziomie województwa, może i powinien być również polem partyjnej rywalizacji. Dodatkowo zapisy prawa wyborczego znacznie ułatwiły partiom politycznym poruszanie się po arenie wyborczej. W obu elekcjach udział komitetów wyborczych partii politycznych (koalicji partii) uczestniczących w wyborach stanowił ponad 55% (Tabela 3.2). Należy dodać, że w żadnym z okręgów na Dolnym Śląsku, liczba komitetów nie była równa liczbie komitetów zarejestrowanych w skali całego województwa. W 1998 roku w siedmiu okręgach zarejestrowano sześć lub siedem

komitetów (sześć w całym województwie^[3]), zaś w 2002 roku, w okręgu pierwszym i trzecim było to czternaście podmiotów, w pozostałych było ich jeszcze mniej (dziewięć w województwie^[4]). W obu elekcjach tylko jednemu „niepartyjnemu” komitetowi udało się zarejestrować listy we wszystkich okręgach i był to ogólnopolski komitet Zarząd Główny Stowarzyszenia „Rodzina Polska” w 1998 roku.

Tabela 3.2. Podmioty uczestniczące w elekcjach 1998 i 2002.

Charakter podmiotów	Wybory 1998	Wybory 2002
Podmioty uczestniczące w wyborach (ogółem)	9	16
Komitety wyborcze partii politycznych (koalicji partii)	5	9
Komitety wyborcze organizacji	4	1
Komitety wyborcze wyborców	-	6

Źródło: Opracowanie własne podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej.

Komitatom innym niż te, które w bezpośredni sposób reprezentowały partie lub koalicje partyjne, udało się zarejestrować listy wyborcze na Dolnym Śląsku, jednakże nie udało im się zdobyć mandatów. Dodatkowo poparcie dla nich w skali województwa było niewielkie, w pierwszej analizowanej elekcji było to 10,57%, w drugiej jedynie 5,65%.

Mandaty zostały rozdzielone pomiędzy partie (koalicje) polityczne, które w zdecydowanej mierze odzwierciedlały krajowy układ sił. W 1998 roku o prymat na Dolnym Śląsku walczył Sojusz Lewicy Demokratycznej oraz Akcja

[3] Były to: Krajowy Komitet Wyborczy Sojuszu Lewicy Demokratycznej, Komitet Wyborczy Akcja Wyborcza Solidarność, Zarząd Unii Wolności, Krajowy Komitet Wyborczy Przymierze Społeczne: PSL–UP–KPEiR, Komitet Wyborczy Ruch Patriotyczny Ojczyzna, Zarząd Główny Stowarzyszenia „Rodzina Polska”.

[4] Były to: Komitet Wyborczy Liga Polskich Rodzin, Komitet Wyborczy Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej, Koalicyjny Komitet Wyborczy Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy, Krajowy Komitet Wyborczy Wyborców Unia Samorządowa, Komitet Wyborczy Alternatywa Partia Pracy, Komitet Wyborczy Polskiego Stronnictwa Ludowego, Komitet Wyborczy Konserwatywno-Liberalna Partia Unia Polityki Realnej, Koalicyjny Komitet Wyborczy Platforma Obywatelska – Prawo i Sprawiedliwość, Komitet Wyborczy Krajowej Partii Emerytów i Rencistów.

Wyborcza Solidarność, zaś cztery lata później były to: SLD–UP, Samoobrona (SRP), Platforma Obywatelska w koalicji z Prawem i Sprawiedliwością (PO–PiS) oraz Liga Polskich Rodzin (LPR).

Liczba komitetów, które zdołały uzyskać mandaty w 1998 roku wyniosła cztery, ale ponad 80% mandatów zdobyły dwa największe ugrupowania: Sojusz Lewicy Demokratycznej (25 mandatów) oraz Akcja Wyborcza Solidarność (19). Ich wspólna dominacja dokładnie odzwierciedlała wydarzenia z wyborów parlamentarnych z 1997 roku. Pozostałe jedenaście mandatów na Dolnym Śląsku, podzieliły pomiędzy siebie Unia Wolności (9) oraz Krajowy Komitet Wyborczy Przymierze Społeczne: PSL–UP–KPEiR (2). Cztery lata później scena sejmiku uległa zdecydowanej fragmentaryzacji, mandaty obsadziło aż sześć podmiotów, dwa największe ugrupowania (SLD–UP oraz Samoobrona) zdobyły już niewiele ponad 55% mandatów (odpowiednio 12 i 8). O ile w 1998 roku wynik wyborczy dwóch mniejszych podmiotów w sejmiku znacznie odbiegał od wyników Sojuszu i Akcji, o tyle w 2002 roku różnice pomiędzy drugim (Samoobrona), trzecim (PO–PiS) oraz czwartym (LPR) podmiotem były niewielkie, SRP oraz LPR różniło około 2,5% p.p.. Pozostałe dwa komitety: Krajowy Komitet Wyborczy Wyborców Unia Samorządowa oraz Komitet Wyborczy Polskiego Stronnictwa Ludowego zdobyły zaledwie po dwa mandaty. Pierwszy z nich, założony przez władze Unii Wolności, zarejestrował listy niemalże w całej Polsce, jednakże ugrupowanie to zdobyło jedynie trzy mandaty w skali kraju (trzeci mandat w województwie śląskim). Taki wynik (niewiele ponad 2% na poziomie krajowym) można uznać za całkowitą klęskę ugrupowania, które współrządziło Polską przez ponad dwa i pół roku, jednakże na Dolnym Śląsku komitet ten uzyskał poparcie 7,49%, na cołożył się bardzo dobry wynik ugrupowania w okręgach czwartym i piątym i poparcie odpowiednio 10,16% i 13,05% głosów. Do sejmiku dostali się Artur Zieliński (okręg 4) oraz Emilian Stańczyszyn (okręg 5). Ostatecznie, jednak ich mandaty obsadzili Marcin Zawiła (okręg 4) oraz Piotr Borys (okręg 5). Wiązało się to z faktem, iż Zieliński w drugiej turze wyborów został wybrany burmistrzem Kamiennej Góry, choć samo stanowisko objął dopiero pod koniec sierpnia 2003 roku, zaś Stańczyszyn, ubiegał się o urząd burmistrza Polkowic, wygrywając już w pierwszej turze. Z końcem kadencji, zarówno

Zawiła, jak i Borys, reprezentujący dotychczas Unię Wolności, przystąpili do klubu radnych Platformy Obywatelskiej.

Analiza wyników wyborów

Wyniki wyborów do sejmiku województwa dolnośląskiego w latach 1998 i 2002 są jednoznaczne. Ze znaczącą przewagą w obu przypadkach wygrywał je Sojusz Lewicy Demokratycznej (w 2002 roku w koalicji z Unią Pracy). W pierwszej elekcji SLD, na poziomie całego województwa, zdobył 34,92% głosów, co przełożyło się na 25 mandatów, w kolejnej zaś wynik Sojuszu był nieco słabszy – 27,73% (12 mandatów). W 1998 roku, dominacja ugrupowania była widoczna szczególnie w okręgach numer 5 i 8 (przed reformą administracyjną odpowiadały one terenom województwa wałbrzyskiego oraz legnickiego), w pierwszym z nich uzyskując rekordowe poparcie na poziomie 41,1% i aż sześć mandatów. Najgorszy wynik w 1998 roku Sojusz odnotował w okręgach jeden i dwa (Wrocław) oraz cztery (przed reformą była to znaczna część województwa wrocławskiego). Poparcie w tych trzech okręgach wahało się pomiędzy 27 a 30%, natomiast w pozostałych pięciu był to już poziom 33-41%. Takie wyniki doskonale odzwierciedlały rozkład głosów poparcia dla Sojuszu z wyborów parlamentarnych w 1997 roku, wówczas to również najsłabszy wynik SLD uzyskał w okręgu wrocławskim (25,96% głosów). (Tabela 3.3)

Tabela 3.3. Wyniki wyborów do sejmiku województwa w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze (komitety uczestniczące w podziale mandatów)^[5].

Nr okręgu	AWS		SLD		PS		UW	
	% gł.	M.	%	M	%	M	%	M
1	28,21	2	27,01	2	3,25	0	27,66	2
2	32,11	2	29,96	2	3,25	0	19,68	1

[5] Najlepsze wyniki w okręgach uzyskali, okręg 1. Leon Kieres (21 818) UW, okręg 2. Czesław Cyrul (15 723) SLD, okręg 3., Michał Pater (8064) SLD, okręg 4 Jan Wieczorek (16 690) SLD, okręg 5. Bolesław Marciniśzyn (18 148) AWS, okręg 6. Janusz Pezda (12 704) SLD, okręg 7. Krystyna Boratyńska (14 395) SLD, okręg 8. Emilian Stańczyszyn (18 348) UW.

Nr okręgu	AWS		SLD		PS		UW	
	% gł.	M.	%	M	%	M	%	M
3	30,87	2	33,02	2	12,13	1	13,49	1
4	34,08	3	30,45	3	9,91	0	13,51	1
5	30,01	4	41,10	6	7,39	1	13,61	1
6	24,60	2	36,09	3	10,16	0	18,81	1
7	32,79	2	35,33	3	8,99	0	10,23	0
8	23,92	2	39,13	4	9,12	0	21,26	2

Źródło: Opracowanie własne podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej.

Tabela 3.4. Wyniki wyborów do sejmiku województwa w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze^[6].

Nr okręgu	SLD–UP		SRP		POPiS		LPR		PSL		Unia Samorządowa	
	% gł.	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1	26,73	3	10,31	1	33,98	3	14,16	1	1,14	0	4,02	0
2	26,80	2	18,83	2	12,56	1	16,14	1	9,98	1	5,33	0
3	27,53	3	20,50	2	13,32	1	14,43	2	9,08	1	1,42	0
4	29,88	2	16,82	1	12,57	1	14,84	1	5,59	0	10,16	1
5	28,04	2	20,45	2	8,10	0	15,55	1	4,75	0	13,05	1

Źródło: Opracowanie własne podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej.

W 2002 roku sytuacja była tylko nieznacznie odmienna (Tabela 3.4). Ponownie SLD zdecydowanie wygrał w skali województwa oraz przegrał, na rzecz koalicji PO–PiS, w okręgu nr 1 (Wrocław). Należy jednak zaznaczyć bardzo równy rozkład poparcia dla Sojuszu na całym Dolnym Śląsku, różnica pomiędzy okręgami wynosiła zaledwie niewiele ponad 3 p.p. (w 1998 roku różnica ta wynosiła ponad 14 p.p.). Wynik SLD, ponad 27%, był jednak zdecydowanie niższy od tego jaki udało się partii osiągnąć rok wcześniej w wyborach parlamentarnych. Wówczas to w dwóch okręgach na Dolnym Śląsku (Legnica i Wałbrzych) poziom poparcia

[6] Najlepsze wyniki w okręgach uzyskali, okręg 1. Andrzej Łoś (13 675) PO–PiS, okręg 2. Kazimierz Bicz (10 777) SLD, okręg 3. Czesław Drąg (11 125) SLD, okręg 4. Szymon Pacyniak (9203) SLD, okręg 5. Czesław Litwin (8832) SRP.

dla partii był jednym z najwyższych w Polsce i osiągnął ponad 50%, zaś w okręgu nr 3 (Wrocław), choć był zdecydowanie niższy, prawie 40%. Tak drastyczny spadek poparcia dla Sojuszu, zaledwie rok po największym sukcesie, nie zapowiadał jasnej i klarownej przyszłości dla tego ugrupowania w kolejnych elekcjach.

W obu elekcjach do sejmiku zwycięstwo wyborcze Sojuszu było niepodważalne, istotne jest jednak by zobrazować co się działo z rywalami SLD. Jak już wcześniej wspomniano, w 1998 roku drugie miejsce zdobyła Akcja Wyborcza Solidarność, koalicja, niesiona sukcesem z wyborów parlamentarnych w 1997 roku, zdołała uzyskać poparcie 29,45% i 19 mandatów. Jej poparcie wahało się pomiędzy 23,92% w okręgu ósmym do 34,08% w okręgu czwartym, a osiągnięte wyniki pozwoliły jej wygrać w trzech z ośmiu okręgów (nr 1, 2 i 4). Cztery lata później walka o wyborcze podium była znacznie bardziej zacięta. Drugie miejsce w skali województwa zdobyła Samoobrona (17,5%), trzecie koalicja PO–PiS (16,3%), czwarte zaś LPR (15,01%), co z przełożyło się na zbliżoną liczbę mandatów (odpowiednio 8, 6 i 6). W odróżnieniu od SLD, SRP oraz PO–PiS charakteryzowały znaczące dysproporcje w rozkładzie głosów w okręgach. W przypadku ugrupowania Andrzeja Leppera różnica ta wynosiła ponad 10 p.p., sytuacja PO–PiS była jeszcze bardziej interesująca, różnica to aż ponad 25 p.p. Bardzo stabilnym poparciem wykazała się natomiast Liga, z różnicą na poziomie 2 p.p., jednocześnie w każdym z okręgów ugrupowanie to zdobyło trzecie miejsce, choć ostatecznie w skali całego województwa wynik był słabszy od tego osiągniętego przez PO–PiS. Dobre miejsce koalicji na Dolnym Śląsku było uwarunkowane znakomitą wynikiem osiągniętą we Wrocławiu (33,98%), był to najlepszy wynik o w tych wyborach uzyskany przez jakikolwiek komitet^[7].

Porównując wyniki wyborów z 1998 oraz 2002 roku warto też krótko omówić poparcie dla komitetów, które nie zyskały mandatów. Pojawia się tutaj znaczna różnica, w pierwszej elekcji najsilniejszy komitet poza sejmikiem uzyskał poparcie 7,07% (Zarząd Główny Stowarzyszenia „Rodzina Polska”), zaś cztery lata później Konserwatywno-Liberalna Partia Unia Polityki Realnej

[7] Jednocześnie poparcie dla PO–PiS w okręgu 5. wyniosło niewiele ponad 8%.

jedynie 2,15% głosów. Można wnioskować, że w 2002 roku elektorat był zdecydowanie bardziej skłonny popierać duże, sprawdzone podmioty polityczne.

Należy również wspomnieć o poziomie frekwencji w wyborach do sejmiku wojewódzkiego na Dolnym Śląsku na przestrzeni wszystkich elekcji. Pomijając rok 1998, gdzie frekwencja w obu przypadkach była do siebie bardzo zbliżona, a ta osiągnięta na Dolnym Śląsku nawet nieznacznie wyższa to we wszystkich kolejnych wyborach, poziom uczestnictwa w wyborach, będących przedmiotem analizy był niższy niż ten osiągany w skali kraju. (Tabela 3.5).

Tabela 3.5. Poziom frekwencji w wyborach do sejmików wojewódzkich w skali kraju oraz na Dolnym Śląsku w latach 1998-2002.

	1998	2002
Polska (%)	45,35	44,23
dolnośląskie (%)	45,92	42,71

Źródło: Opracowanie własne podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej.

Rzeczywistość po wyborach. Walka o stanowisko marszałka

Sojusz Lewicy Demokratycznej, dwukrotnie wygrał wybory do sejmiku województwa dolnośląskiego, a poziom jego zwycięstwa na poziomie wyborczym nie podlega dyskusji. Jednakże to co się wydarzyło po wyborach, już takie jednoznaczne nie jest. W 1998 roku, SLD udało się obsadzić 25 z 55 mandatów, zatem zdecydowanie więcej niż drugie największe ugrupowanie, AWS (mandatów 19). Jednak do sejmiku weszły jeszcze tylko dwa ugrupowania. Problem pojawił się zaraz po wyborach, kiedy okazało się, że Sojuszowi brakowało partnera koalicyjnego, by zbudować większość w sejmiku, a potrzebował do niej jedynie trzech mandatów. Niemożliwe wydawało się porozumienie z AWS, zatem potencjalnymi partnerami mogła zostać bądź Unia Wolności bądź Przymierze Społeczne. Ta pierwsza odrzuciła taką możliwość, kierując się wzorcami współpracy na poziomie krajowym. Przymierze Społeczne, które po wyborach skutecznie współtworzyło aż dziesięć regionalnych koalicji, w tym aż dziewięć z SLD, na Dolnym Śląsku dysponowało jedynie dwoma

mandatami, co nie dałoby większości potencjalnej koalicji. W takiej sytuacji zwycięską opcją okazało się odzwierciedlające układ parlamentarny porozumienie AWS i UW, które dysponowało 28 mandatami. Tym samym, choć nie-trwale, umocniony został znany z areny krajowej „podział postkomunistyczny”, determinujący zasady współpracy politycznej^[8]. Marszałkiem został wybrany Jan Waszkiewicz, reprezentujący AWS, dwa stanowiska wicemarszałków zostały solidarnie podzielone pomiędzy członków koalicji, dodatkowo dwóch członków zarządu wywodziło się z Unii Wolności. Taki układ był dość interesujący, UW dominowała w zarządzie województwa, pomimo iż w wyborach zdobyła ponad dwukrotnie mniej mandatów. Dodatkowo przewodniczącym sejmiku został Emilian Stańczyszyn, również reprezentujący UW. Jak można wywnioskować, pozycja negocjacyjna Unii była bardzo mocna. Należy jednak dodać, iż funkcjonowanie takiej większości było znacznie utrudnione przez niemal równy podział mandatów w sejmiku (28 dla koalicji rządzącej, 27 dla opozycji). Sojusz wielokrotnie próbował wykorzystać zaistniałą sytuację, wnioskując, na każdej niemalże sesji, o odwołanie marszałka J. Waszkiewicza (wszystkich wniosków było aż pięć^[9]). Z czasem sytuacja uległa zmianie, co w dużej mierze było związane z sytuacją na scenie krajowej. Rozpadła się koalicja AWS–UW, dezintegracji uległa sama AWS, co w konsekwencji doprowadziło m.in. do powstania Platformy Obywatelskiej oraz Prawa i Sprawiedliwości. Wydarzenia ogólnopolskie znalazły odzwierciedlenie w rozsadach personalnych wewnątrz sejmiku i powstaniu m.in. klubu radnych PO (który pod koniec kadencji liczył siedmiu radnych). W grudniu 2001 roku w sejmiku zawiązała się nowa koalicja SLD–PSL–UW, która skutecznie odwołała ze stanowiska marszałka. „Podział postkomunistyczny” opierający się na narracji historycznej, przestał obowiązywać. Odwołanie J. Waszkiewicza poparło 33 radnych, reprezentujących SLD, PSL, Unię Wolności oraz dwóch radnych niezależnych. Radni AWS nie wzięli udziału w głosowaniu. Na tym samym posiedzeniu, nowym

[8] M. Grabowska, *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*. Warszawa 2004.

[9] T. Janoś, *Po marszałku*, <https://wroclaw.naszemiasto.pl/po-marszalku/ar/c1-5460927>, [dostęp: 05.04.2023].

marszałkiem wybrano Emiliana Stańczyszyna z Unii Wolności^[10]. Nadal, mimo iż SLD pozostawał najliczniejszym klubem radnych, nie był w stanie obsadzić najważniejszego stanowiska. Warto jednak dodać, iż trzech z czterech pozostałych członków zarządu reprezentowało SLD. Tak stworzony zarząd przetrwał do końca kadencji^[11].

W 2002 sytuacja ponownie nie była korzystna dla Sojuszu i to pomimo wygrania wyborów kolejny raz. Jak już wcześniej wspomniano, wygrana lewicy nie była tak spektakularna, jak jeszcze rok wcześniej w elekcji parlamentarnej. Wraz z Unią Pracy koalicji udało się obsadzić jedynie 33% mandatów (cztery lata wcześniej było to ponad 45%), a w samej radzie znalazło się sześć komitetów, lecz jedynie współpraca z Samoobroną dawała możliwość stworzenia koalicji większościowej, przy zaangażowaniu jak najmniejszej liczby stron. Ostatecznie Sojusz zawarł porozumienie z Samoobroną. Miało to miejsce ponad dwa miesiące po wyborach, w tym czasie lewica próbowała budować koalicję mniejszościową^[12]. Od samego początku SLD–UP nie były przekonane do koalicji z SRP, jednakże układ sił w sejmiku nie pozostawił innych, funkcjonalnych rozwiązań. Na stanowisko marszałka został wybrany Henryk Gołębiewski (SLD), dodatkowo w skład zarządu województwa weszło po dwóch przedstawicieli SLD i SRP. Pomimo początkowej niechęci, współpraca partnerów koalicyjnych była dość stabilna, choć krótkotrwała. Jej rozpad i zmiany w zarządzie ponownie zostały zdeterminowane przez wydarzenia na scenie krajowej. W kwietniu 2003 roku, Samoobrona zapowiedziała wyjście z koalicji w sejmikach wojewódzkich. Dodatkowo doszło do rozłamu w klubie SLD, co również było odpowiedzią na wydarzenia ogólnopolskie. Pod koniec maja 2003 roku z zarządu odwołani zostali politycy Samoobrony. Kilka tygodni później w jego skład powołano Pawła Borysa z UW. Nie wpłynęło to jednak na stabilizację sytuacji

[10] Tamże.

[11] Por. T. Majcherkiewicz, *Wybory samorządowe, partie parlamentarne a wzory tworzenia koalicji w samorządach wojewódzkich*, „Studia Politologiczne” 2011, Nr 20, s. 117–118; R. Alberski, *Wybory samorządowe Sejmiku Województwa Dolnośląskiego a stabilizacja organu wykonawczego*, [w:] J. Korczak, G. Strauchold, R. Nowakowski, A. Łysoń (red.), *Samorząd z perspektywy dwudziestolecia reformy administracyjnej i terytorialnej*, Wrocław 2018, s. 300.

[12] Por. T. Majcherkiewicz, dz. cyt., s. 126–127, R. Alberski, dz. cyt., s. 301.

w sejmiku. Gołębiewski został odwołany ze stanowiska wraz z początkiem czerwca. Odbyło się to głosami szerokiej, nieformalnej koalicji, w skład której weszli przedstawiciele SRP, PO, PiS, LPR a nawet niektórzy radni wywodzący się z SLD. Takie porozumienie między ugrupowaniami umożliwiło odwołanie marszałka, jednakże brak było zgody na to kto powinien to stanowisko piastować. Sytuacja wydawała się patowa, ze względu na prawie równy podział głosów w sejmiku. Nowy marszałek został wybrany dopiero 25 sierpnia, prawie trzy miesiące po odwołaniu Gołębiewskiego^[13]. Został nim Paweł Wróblewski z PiS, a jego kandydaturę poparli radni PiS, PO, LPR, PSL, UW oraz radni niezrzeszeni. Pokonał on H. Gołębiewskiego, stosunkiem głosów 19 do 17. Dosyć szeroka i egzotyczna koalicja powołała nowy zarząd województwa, w skład którego weszli politycy LPR, PiS a także radny niezależny (wcześniej SLD) Szymon Pacyniak. Po półtora roku, zwycięzca wyborów stracił władzę w samorządzie Dolnego Śląska. Turbulencje, które przechodziły przez sejmik II kadencji najlepiej obrazuje struktura i liczebność klubów radnych pod jej koniec. I tak SLD i PO posiadały po siedmiu radnych, Prawo i Samorządność (PiS oraz Partia Centrum) sześciu, Federacyjny Klub Samorządowy (SLD i SRP) pięciu i aż dziecięciu radnych pozostawało niezrzeszonych, jeden mandat pozostał nieobsadzony. Jednocześnie wielokrotnie zmieniał się skład osobowy sejmiku, w sumie zasiadały w nim 44 osoby^[14].

Podsumowanie

Układ sił w sejmiku bardzo mocno odzwierciedlał rzeczywistość, która każdorazowo kształtowała się po wyborach parlamentarnych. Jednocześnie bardzo wysoki współczynnik upartyjnienia samorządu wojewódzkiego, doprowadził do sytuacji, w której sejmik, w obu kadencjach, okazał się organem wielce

[13] W. Szymański, *Trzęsienie stołków*, <https://wroclaw.naszemiasto.pl/trzesienie-stolkow/ar/c1-5990709>, [dostęp: 15.03.2023].

[14] B. Knapik, *Zaczęła lewica, skończyła prawica – Oceniamy cztery lata pracy radnych Sejmiku Województwa Dolnośląskiego*, <https://wroclaw.naszemiasto.pl/zaczela-lewica-skonczyła-prawica-oceniamy-cztery-lata-pracy/ar/c1-6518809>, [dostęp: 15.03.2023].

niestabilnym, na który poza uwarunkowaniami lokalnymi wpływały niemalże wszystkie zawirowania sceny krajowej, m.in. determinowane podziałami krajowymi każdorazowe negocjacje koalicyjne, rozpad koalicji AWS–UW, dezintegracja samego AWS, co dość szybko poskutkowało zmianą koalicji rządzącej na Dolnym Śląsku, w kolejnej kadencji zaś wewnętrzne problemy SLD, a w konsekwencji jego rozpad czy wycofanie się z Samoobrony z koalicji samorządowych. Problemy wewnątrzpartyjne często prowadziły do zmiany wewnętrznej struktury sejmiku, rozpadu klubów radnych, powoływania nowych, z czasem największą grupą radnych stawali się tzw. radni niezrzeszeni. Przez dwie pierwsze kadencje sejmiku województwa dolnośląskiego, można było zaobserwować niemalże wszystkie możliwe koalicje, a w ich skład wchodziło całe spektrum ugrupowań.

Przyjęty system wyborczy skutecznie eliminował ugrupowania o charakterze regionalnym. Dominację dużych partii ogólnopolskich, obrazuje również wskaźnik rozmiaru nadreprezentacji (Tabela 6 i 7), w obu elekcjach jego poziom wskazał, jak niekorzystny był przyjęty system wyborczy dla najsłabszych podmiotów, które brały udział w podziale mandatów. Przykłady Przymierza Społecznego (w szczególności) oraz Unii Wolności w 1998 roku oraz PSL i Unii Samorządowej w 2002 roku obrazują, jak deprecjonujące były dla takich ugrupowań przyjęte rozwiązania. Z drugiej strony za największych beneficjentów sytuacji należy upatrywać w SLD w obu elekcjach oraz Samoobronę w 2002 roku.

Tabela 3.6. Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa dolnośląskiego w 1998 roku.

	AWS	SLD	PS	UW
Poparcie (%)	29,45	34,92	8,06	17,00
Mandaty (%)	34,54	45,45	3,63	16,36
Różnica	+5,09	+10,53	- 4,43	- 0,64
Rozmiar nadreprezentacji	0,17	0,3	- 1,29	- 0,04

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej.

Tabela 3.7. Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa dolnośląskiego w 2002 roku.

	SLD-UP	SRP	POPiS	LPR	PSL	Unia Samorządowa
Poparcie (%)	27,73	17,50	16,13	15,01	6,34	7,49
Mandaty (%)	33,33	22,22	16,67	16,67	5,55	5,55
Różnica	+5,60	+4,72	+0,54	1,66	-0,79	-1,94
Rozmiar nadreprezentacji	0,20	0,27	0,03	0,11	-0,12	-0,26

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej.

Indeks rywalizacyjności (Tabela 3.8.), wskazuje na dużo większy stopień zaciętości w elekcji w 1998 roku, gdzie różnica w poparciu pomiędzy SLD a AWS nie była aż tak wielka, choć nadal istotna – wyborcza wygrana Sojuszu była niepodważalna), jednocześnie należy pamiętać o bardzo dużej różnicy pomiędzy tymi dwoma komitetami a następnymi w kolejności: PS oraz UW. Cztery lata później, można uznać, że walki o zwycięstwo nie było, bo od samego początku pierwsze miejsce miało przypaść Sojuszowi, walka zatem toczyła się o kolejne miejsca i o jak najlepszy wynik, który zapewniłby mniejszym komitetom wpływ na toczone po wyborach negocjacje koalicyjne. A te, jak się okazało, wcale nie były takie dobre dla zwycięzcy.

Tabela 3.8. Indeks rywalizacyjności oraz efektywna liczba partii w wyborach do sejmiku województwa dolnośląskiego w latach 1998-2002.

	1998	2002
Poparcie dla pierwszego komitetu (%)	34,92 (SLD)	27,73 (SLD-UP)
Poparcie dla drugiego komitetu (%)	29,45 (AWS)	17,50 (Samoobrona)
Indeks rywalizacyjności	0,84	0,63
Efektywna liczba partii (poziom Sejmiku)	2,82	4,50

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej.

Dwie pierwsze elekcje do samorządu województwa dolnośląskiego zdominował Sojusz Lewicy Demokratycznej, wygrywając niemalże wszędzie, wyjątek stanowiło przede wszystkim miasto Wrocław i jego najbliższe okolice, gdzie

w 1998 roku wgrała AWS, a cztery lata później koalicja PO–PiS^[15]. Podział mandatów każdorazowo wskazywał zdecydowanego zwycięzcę, który jednak nie był w stanie rządzić samodzielnie. Lewica była wyborczo zwycięska, ale osiągnięte wyniki i polityczne realia, stawiały ją w bardzo niekorzystnej sytuacji. Przez osiem lat udało jej się zbudować większość w sejmiku tylko dwukrotnie, i to na niezbyt długi czas. Pierwszy raz w grudniu 2001 roku, ale wówczas i tak stanowisko marszałka Sojusz musiał oddać politykowi związanemu z Unią Wolności. Drugi raz, pomimo wstępnej niechęci, w celu uzyskania władzy w województwie, SLD było niejako zmuszone do „małżeństwa z rozsądku” i koalicji z Samoobroną, która ostatecznie przetrwała jedynie dziewiętnaście miesięcy. Można stwierdzić, że realny wpływ Sojuszu na władzę w analizowanym okresie wyniósł niewiele ponad trzydzieści miesięcy. Jak się okazało, ważna nie była przewaga liczona w zdobytych mandatach, ale możliwość zbudowania stabilnej, regionalnej koalicji.

[15] Por. M. Cichosz, *Wrocławska scena polityczna przed wyborami 2010 r.*, „Studia Politologiczne” 2011, Nr 20.

Wojciech Peszyński^[1]

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Aleksandra Seklecka^[2]

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Wybory do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego 1998 i 2002.

Dawno, dawno temu ten region się czerwienił...

Wstęp

Województwa kujawsko-pomorskiego miało w ogóle nie być. W pierwotnej wersji, nawiązującej do podziału administracyjnego z okresu II RP, Bydgoszcz i Inowrocław miały należeć do wielkopolskiego, a Toruń, Włocławek i Grudziądz do pomorskiego. W jednym z późniejszych wariantów pojawiła się też opcja pozostawienia Bydgoszczy statusu miasta wojewódzkiego, ale ta jednostka, z Chojnicami jako drugim największym miastem, miałaby niewielkie szanse w rywalizacji z większymi regionami o dobra polityczne i gospodarcze. Dlatego też posłowie i senatorowie z ówczesnych województw bydgoskiego, toruńskiego i włocławskiego doszli do wniosku, że pomimo wszystkich dzielących ich różnic bardziej opłacalnym byłoby utworzenie własnego województwa. Zorganizowano silną grupę interesu skutecznie oddziałując na

[1] ORCID: 0000-0002-0912-5550.

[2] ORCID: 0000-0002-8265-7545.

proces ustawodawczy^[3]. Wsparcia udzieliły również władze samorządowe miast regionu, przedsiębiorcy oraz środowisko naukowe. Aby nie powodować niepotrzebnych animozji niekorzystnie wpływających na spójność tej grupy interesu, zdecydowano się „zdusić w zarodku” konflikt o stolicę przyszłego województwa. Podjęty kompromis polegał na tym, że Bydgoszcz miała być siedzibą wojewody, a Toruń siedzibą marszałka. Co warte wspomnienia, dojście do takiej decyzji nie było czasochłonne. Bydgoscy politycy od razu optowali za takim rozwiązaniem. Z kolei toruńscy, dysponujący odpowiednią wiedzą, zdawali sobie sprawę, że w dalszej perspektywie (głównie akcesji Polski do UE) to władze samorządowe będą mieć zdecydowanie większy wpływ na rozwój województwa^[4]. Ostatecznie kujawsko-pomorskie powstało na bazie terenów, które do końca 1998 r. wchodziły w skład województw bydgoskiego, toruńskiego i włocławskiego^[5]. W momencie powstania liczyło niecałe 2,1 mln. mieszkańców oraz 17,97 tys. km. kw. Gęstość zaludnienia wynosiła 116 osób na km kw. W miastach zamieszkiwało 62,3% a na obszarach wiejskich 37,8% ludności. Na początku 1999 r. PKB *per capita* wynosił 80% wartości tego wskaźnika na poziomie Polski. Stopa bezrobocia osiągnęła poziom 16,9% i był to jeden z gorszych wyników w państwie^[6].

[3] O sile tego lobby świadczy fakt, że najpierw udało się przekonać Senat RP, który za sprawą wniesionej poprawki do ustawy z 5 czerwca 1998 r. zaproponował dopisanie do katalogu województw kujawsko-pomorskiego. Następnie skutecznie oddziaływano na Sejm, który tę poprawkę przyjął dnia 1 lipca 1998 r. Co prawda ta ustawa została zawetowana przez prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego. Jednak w akcie normatywnym, który wszedł w życie kujawsko-pomorskie było wymienione od samego początku prac legislacyjnych (Por. [https://pl.wikipedia.org/wiki/Reforma_administracyjna_w_Polsce_\(1999\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Reforma_administracyjna_w_Polsce_(1999))). [dostęp: 18.03.2023].

[4] J. Ćwieluch, *Jak Tyfus z Krzyżakiem*, „Polityka” 2014, nr 9 (2947), s. 51.

[5] W porównaniu do podziału administracyjnego z lat 1975-1998, kilkadziesiąt gmin wchodzących wcześniej w skład województw bydgoskiego i toruńskiego znalazło się od 1999 r. w strukturze innych województw. Z byłego województwa bydgoskiego to np. Trzemeszno (wielkopolskie), a zwłaszcza tereny tworzące obecnie powiat chojnicki (pomorskie). Z byłego toruńskiego w strukturze kujawsko-pomorskiego nie znalazły się Nowe Miasto Lubawskie i tereny ościenne (obecnie powiat woj. warmińsko-mazurskiego).

[6] Por. L. Nikolski, *Partie polityczne w wyborach do sejmików województw 1998-2006*, Toruń 2011, s. 51.

Charakterystyka instytucjonalnych uwarunkowań rywalizacji

Wspomniany interes polityczny stał się głównym wyznacznikiem sensu istnienia tego województwa. Ta jednostka podziału terytorialnego ludnościowo i terytorialnie jest jedną z mniejszych w Polsce. Ponadto składa się ze zróżnicowanych terytoriów: Bydgoszczy, Torunia, Kujaw, Pojezierza Brodnickiego, Ziemi Chełmińskiej, Ziemi Dobrzyńskiej Borów Tucholskich, części Kociewia oraz fragmentu rdzennej Wielkopolski. Od końca XX w. uaktywnił się i nasilał konflikt bydgosko-toruński oraz frustracja dużej części mieszkańców Włocławka wynikająca także z utraty statusu miasta wojewódzkiego^[7]. Warto też zauważyć, że przed I wojną światową obszary tworzące obecnie kujawsko-pomorskie znajdowały się na terenie dwóch różnych zaborów: pruskiego oraz rosyjskiego. Ten czynnik również wywiera wpływ na zróżnicowanie gospodarcze regionu, ale także na poziom kultury politycznej mieszkańców poszczególnych części województwa.

Między innymi w takich właśnie uwarunkowaniach miały miejsce wybory do sejmiku w latach 1998 i 2002. Należy jednak podkreślić, że większość innych determinant było odmiennych dla każdej z tych elekcji. Po pierwsze, wybory w 1998 r. przeprowadzano w okresie, kiedy kujawsko-pomorskie jeszcze w ogóle nie funkcjonowało. Formalnie nie istniały również powiaty. Z kolei pod koniec października 2002 r. województwo to kończyło swój „czwarty rok życia”. Po drugie, bardzo różniło się od siebie zestawienie komitetów partycypujących w tych elekcjach. Żadna z partii czy organizacji w obu wyborach nie partycypowała pod szyldem tego samego komitetu (tabele 4.3 i 4.5). Po trzecie, do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11 stycznia 2000 r. można było łączyć mandaty parlamentarny i radnego^[8], co wpłynęło na strategie personalne stosowane przez największe komitety. Po czwarte, począwszy od 2002 r. w dniu powszechnego głosowania do sejmików przeprowadzano również bezpośrednie wybory wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, co wpływało na zachowanie

[7] Zob. P. Witwicki, *Znikająca Polska*, Poznań 2021, s. 154-165.

[8] Zob. Wyrok TK z dnia 11 I 2000 r. sygn. akt K. 7/99, Dz.U. 2000, nr 3, poz. 45.

elektoratu w kreowaniu składu wszystkich uchwałodawczych organów samorządu terytorialnego. Po piąte, od wyborów do Sejmu IV kadencji największe polskie partie mogły pobierać subwencje z budżetu państwa, co stanowiło cenny zasób w kampanii samorządowej 2002 r. Po szóste, w 1998 wybierano 50 radnych, a cztery lata później – 33. To musiało zaważyć na zmianie w liczbie i wielkości okręgów wyborczych.

Tabela 4.1. Wielkość okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego.

Wybory 1998			Wybory 2002		
okręg	granice okręgu	liczba mandatów	okręg	granice okręgu	liczba mandatów
1	Bydgoszcz	9	1	Bydgoszcz	6
2	bydgoski nakielski sępoleński świecki tucholski	9	2	bydgoski nakielski tucholski sępoleński świecki	6
3	Grudziądz chełmiński grudziądzki wąbrzeski	5	3	Grudziądz brodnicki golubsko-dobrzyński grudziądzki wąbrzeski	5
4	Toruń	5	4	Toruń toruński chełmiński	5
5	brodnicki golubsko-dobrzyński toruński	5	5	inowrocławski, mogileński, radziejowski żniński,	5
6	inowrocławski mogileński żniński	7	6	Włocławek aleksandrowski lipnowski rypiński włocławski	6
7	Włocławek aleksandrowski lipnowski radziejowski rypiński włocławski	10			

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Przed wyborami w 1998 r. kujawsko-pomorskie zostało podzielone na 7 okręgów. Ich wielkość była zróżnicowana. Radnych wybierano bowiem w trzech okręgach pięciomandatowych, jednym siedmiomandatowym, dwóch dziewięciomandatowych oraz w jednym dziesięciomandatowym. Takie zróżnicowanie istotnie oddziaływało na wysokość progów naturalnych. W okręgu pięciomandatowym, przy zastosowaniu formuły d'Hondta, aby być pewnym zdobycia jednego mandatu trzeba osiągnąć poparcie na poziomie 16,67%, a w dziesięciomandatowym wartość ta wynosi 9,09%. Próg nadziei w okręgu pięciomandatowym wynosi 12,5%, a w dziesięciomandatowym – 6,81%, czyli niewiele więcej niż wysokość progu ustawowego (5%). W 2002 r., przy zachowaniu dotychczas używanych metod ustalania wyniku wyborów (d'Hondta) i wysokości klauzuli zaporowej (5%), zmniejszono liczbę radnych wszystkich organów uchwałodawczych samorządu terytorialnego. Tym samym liczba miejsc w przedmiotowym sejmiku zmalała z 50 do 33, co wymagało wdrożenia nowej struktury okręgów wyborczych. Postawiono na wariant minimalny, dzieląc region na sześć okręgów: trzy pięciomandatowe i trzy sześciomandatowe (zob. tabela 4.1). Tym samym wyraźnie wzrosła bariera osiągnięcia sejmikowej reprezentacji. W porównaniu do sytuacji z 1998 r. średnia wielkość okręgu spadła z 7,14 do 5,5 mandatu. To oczywiście musiało wpłynąć na przeciętny wzrost wartości progów naturalnych. Tym samym wysokość progu wykluczającego wzrosła o 3,1% (z 12,28% do 15,38%), a progu nadziei o 2,44% (z 9,21% do 11,53%)^[9].

Charakterystyka podmiotów rywalizujących w obu wyborach

Kolejnym czynnikiem różnicującym obie elekcje była liczba zgłoszonych podmiotów. W wyborach 1998 r. udział wzięło 7 komitetów, z czego 6 zarejestrowało listy we wszystkich okręgach. Łącznie w 7 okręgach zarejestrowano 43 listy, na których umieszczono nazwiska 385 kandydatów^[10]. Cztery lata

[9] Por. B. Michalak, *Próg naturalny*, [w:] A. Sokala, B. Michalak, P. Uziębło (red.), *Leksykon prawa wyborczego i systemów wyborczych*, Warszawa 2010, s. 112-114; J. Flis, *Złudzenia wyboru*, Kraków 2014, s. 142-144.

[10] L. Nikolski, dz. cyt., s. 328.

później swoich kandydatów zgłosiło 17 komitetów, z czego 10 we wszystkich okręgach. Łącznie w 2002 r. zarejestrowano 624 kandydatów, skupionych na 78 listach^[11].

Tabela 4.2. Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego w latach 1998 i 2002.

Charakter podmiotów	Wybory 1998	Wybory 2002
Podmioty uczestniczące w wyborach (ogółem)	7	17
Komitety wyborcze partii politycznych (koalicji partii)	5	10
Komitety wyborcze organizacji	2	2
Komitety wyborcze wyborców	0	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Za wiarygodny miernik poparcia dla poszczególnych podmiotów przed pierwszymi wyborami do sejmiku, należało traktować wyniki powszechnego głosowania w elekcji parlamentarnej w 1997 r. Rezultaty tych wyborów do Sejmu w bydgoskim, toruńskim i we włocławskim czyniły głównym faworytem do zwycięstwa Sojusz Lewicy Demokratycznej. Wówczas SLD zdobył najwięcej głosów i mandatów w wyborach do Sejmu RP we wszystkich trzech województwach, na bazie których utworzono kujawsko-pomorskie. W toruńskim przewaga Sojuszu nad AWS wyniosła 4,3% (oba komitety otrzymały po trzy mandaty), ale w pozostałych województwach przewaga partii lewicy nad koalicją podmiotów obozu postsolidarnościowego była dużo bardziej wyraźna. Na 22 posłów wybranych w 1997 r. w tych trzech okręgach SLD zdobył połowę mandatów. Z kolei w wyborach do Senatu socjaldemokraci zdobyli 4 z 6 mandatów^[12]. Poza Toruniem, we wszystkich największych miastach regionu Sojusz miał swoich prezydentów, a radni tej partii wchodziłi w skład większości zarządzającymi tymi gminami miejskimi. Wśród kandydatów tego komitetu można

[11] Dane PKW, <https://wybory2002.pkw.gov.pl/sejmik/dk1/w04/index.html>, [dostęp: 13.03.2023].

[12] Wyniki wyborów do Sejmu RP i Senatu RP z 21 IX 1997 r., <https://web.archive.org/web/20011123072638/http://pkw.gov.pl/katalog/2450.html>, [dostęp: 13.03.2023].

było znaleźć nazwiska ówczesnych posłów: Grzegorza Gruszkę (okręg nr 1), Barbarę Hylę-Makowską (okręg nr 2) czy Stanisława Pawlaka (okręg nr 7).

Potencjalnym koalicjantem SLD w pierwszej kadencji sejmiku mogło zostać KWW Przymierze Społeczne PSL–UP–KPEiR. Główny trzon tej koalicji wyborczej stanowili politycy Polskiego Stronnictwa Ludowego. W 1997 r. Ludowcy zdobyli w trzech okręgach 1 mandat poselski (Eugeniusz Kłopotek), a proporcjonalne poparcie otrzymane w tych trzech okręgach było zbliżone do tego uzyskanego w skali ogólnopolskiej.

Konkurencyjny wobec postkomunistycznego blok – postsolidarnościowy – tworzyły podmioty ówczesnej koalicji rządowej, czyli Akcja Wyborcza Solidarność i Unia Wolności. W wyborach z 1997 r. AWS zdobył w tym regionie 10 mandatów: 8 poselskich i 2 senatorskie. Wśród parlamentarzystów tego ugrupowania należy wymienić przede wszystkim Alicję Grześkowiak (Marszałkini Senatu) oraz Jacka Janiszewskiego (Ministra Rolnictwa). Na listach AWS w 1998 r. próżno było szukać ówczesnych posłów lub senatorów, ale kandydowały osoby z doświadczeniem parlamentarnym: np. Antoni Tokarczuk^[13] (okręg nr 1) czy Henryk Kołodziej (okręg nr 7). Region kujawsko-pomorski w Sejmie III kadencji był reprezentowany przez dwóch posłów UW (po jednym z okręgów toruńskiego i bydgoskiego). Partia ta jako reprezentant inteligencji i przedsiębiorców, mogła liczyć na korzystny rezultat przede wszystkim w większych miastach, ale ze względu na uwarunkowania demograficzne regionu miała ograniczone możliwości bycia równorzędnym konkurentem dla AWS czy SLD.

Oprócz wymienionych podmiotów jeszcze dwa inne komitety zarejestrowały listy we wszystkich siedmiu okręgach. Pierwszy to Ruch Patriotyczny Ojczyzna, który składał się z kilku podmiotów o tożsamości prawicowej, a najbardziej wyrazistym był Ruch Odbudowy Polski, mający koło w Sejmie III kadencji. Drugi to Stowarzyszenie Rodzina Polska – organizacja związana z o. Tadeuszem Rydzykiem. Te dwa podmioty miały szansę na wprowadzenie do sejmiku swoich reprezentantów, a ze względu na prawicowy profil miały okazać się bardzo

[13] Warto nadmienić, że w później, tj. w latach 1999-2001 Tokarczuk pełnił urząd Ministra Środowiska.

przydatne do utworzenia koalicji wokół AWS. Tylko w jednym okręgu (nr 5) listę kandydatów zarejestrował KW Niezależne Forum Wyborcze Pomocy Rodzinie.

W 2002 r. listy kandydatów we wszystkich okręgach zarejestrowało 10 komitetów, czyli wyraźnie więcej niż w poprzednich wyborach. W dużej mierze był to efekt przeobrażeń, jakie zaczęły zachodzić po erozji obozów AWS i UW. Jednak tylko pięć z tych komitetów miało realne szanse na uzyskanie sejmikowej reprezentacji. Do takiego wniosku prowadziły nie tylko wyniki ogólnopolskich sondaży poparcia dla partii, ale również zasoby finansowe w postaci subwencji z budżetu państwa. Niekwestionowanym faworytem tej elekcji był SLD–UP. To podmiot zarządzający województwem w okresie I kadencji, wzmocniony zdecydowaną wygraną w wyborach do Sejmu i Senatu z 2001 r. Warto nadmienić, że 19 z 30 parlamentarzystów tego regionu było wybranych z list lewicy. Mimo że pierwsza pozycja Sojuszu w badaniach opinii publicznej w skali państwa nie była zagrożona, przez rok od ostatnich wyborów poparcie dla tego ugrupowania wyraźnie zmniejszyło się^[14]. Ten czynnik należy rozpatrywać w kategorii zagrożenia dla postawionego przez ten podmiot celu, czyli utrzymania władzy. Marszałek Waldemar Achramowicz był liderem listy w okręgu nr 4. Przewodnicząca Sejmiku Lucyna Andrysiak otwierała listę w okręgu nr 2.

Polskie Stronnictwo Ludowe to partia współzarządzająca kujawsko-pomorskim w okresie I kadencji sejmiku. W perspektywie wyborów z 2002 r. podtrzymanie dotychczasowego statusu stawało się dla ludowców priorytetowe. Sytuacja wyjściowa PSL była bardziej korzystna niż cztery lata wcześniej i nie dotyczy to poparcia uzyskiwanego w badaniach opinii publicznej. Oprócz tego, że podmiot ten pozostawał w aparacie władzy wykonawczej tego województwa, to przede wszystkim partycypował w koalicji rządzącej Polską i miał znaczący wpływ na proces decyzyjny w wielu innych jednostkach samorządu terytorialnego. Dodatkowo kazus z 1998 r. dowodził, że Stronnictwo uzyskuje w wyborach samorządowych proporcjonalnie wyższe poparcie niż w parlamentarnych. Do atutów PSL doliczyć trzeba też wysoki poziom relewancji, objawiający się

[14] A. K. Piasecki, *Wybory w Polsce 1989-2011*, Kraków 2012, s. 167-168.

możliwości wejścia w porozumienie zarówno z SLD, postsolidarnościowym PO–PiS czy z partiami protestu (Samoobrona RP, LPR).

W 1998 r. Samoobrona RP nie wystawiła swoich kandydatów w wyborach do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego. Po elekcji do Sejmu z 2001 r. partia ta słusznie zaczęła być traktowana jako druga siła polityczna w regionie (3 posłów). Oprócz Samoobrony również Liga Polskich Rodzin często odwoływała się w swoim przekazie do eurosceptycyzmu. Warto przypomnieć, że w czasie debaty na temat warunków wstąpienia Polski do Unii Europejskiej i niełatwej sytuacji gospodarczej w Polsce poleganie na takiej narracji mogło przysporzyć zwolenników. Dodatkowo LPR miał możliwości mobilizacji środowisk identyfikujących się z Radiem Maryja^[15]. Po wyborach do Sejmu w 2001 r. zarówno Samoobrona, jak i LRR otrzymywały subwencje z budżetu państwa, co pozwoliło tym partiom lepiej dostosować się do trudów kampanii samorządowej.

Z perspektywy ponad dwudziestu lat największym ewenementem kampanii samorządowej w 2002 r. była współpraca w ramach komitetu koalicyjnego Platformy Obywatelskiej RP oraz Prawa i Sprawiedliwości (KKW PO–PiS). W wyborach do Sejmu z 2001 r. podmioty te uzyskały w kujawsko-pomorskim łącznie 4 mandaty – każda z tych partii po jednym w każdym z okręgów. Pomimo tego relatywnie dobrego wyniku, w okresie kampanii struktury tych partii były jeszcze słabo rozbudowane. W Bydgoszczy listę KKW PO–PiS otworzył Maciej Świątkowski (senator IV kadencji). W okręgu toruńskim pod numerem 1 zarejestrowano Zbigniewa Girzyńskiego (PiS), a cztery pozycje niżej Piotra Całbeckiego (PO). Obecnie te osoby są społecznie rozpoznawalne nie tylko w regionie.

Kandydaci należący jeszcze dwa lata wcześniej do Unii Wolności o mandaty radnych ubiegali się z ramienia różnych komitetów. Duża część z nich wystartowała z list PO–PiS (np. wspomniany Całbecki), a część z KWW Wspólnota 2002. Wśród członków UW zarejestrowanych na listach WS 2002 można wskazać na Mariana Filara (profesora prawa karnego z UMK, sędziego Trybunału Stanu w latach 1997-2001) czy Zdzisława Boćka (prezydenta Torunia w latach

[15] Tamże, s. 168-169.

1996-1998). Wspólnota 2002 zarejestrowała listy we wszystkich okręgach województwa. Co ciekawe, Unia Samorządowa (pod takim szyldem do wyborów w zdecydowanej większości województw przystąpiła UW) w kujawsko-pomorskim zdołała zarejestrować listy tylko w czterech okręgach. Oprócz szerzej omówionych sześciu komitetów swoje listy we wszystkich okręgach zdołały zarejestrować jeszcze cztery: Alternatywa Partia Pracy, Unia Polityki Realnej, Krajowe Porozumienie Emerytów oraz Rencistów oraz Krajowa Partia Emerytów i Rencistów^[16].

Rezultaty wyborów i ich konsekwencje

W pierwszych wyborach do przedmiotowego sejmiku SLD zdobył 52% wszystkich mandatów, dzięki czemu mógł samodzielnie utworzyć większość zdolną do zarządzania województwem. Jednakże zdecydowano się na współpracę koalicyjną z PSL (Przymierze Samorządowe, 5 mandatów), co zapewniało nie tylko bardziej bezpieczną większość, lecz również wzmacniało wiarygodność SLD jako koalicjanta w perspektywie bliższej lub dalszej kooperacji z PSL – zarówno na szczeblu państwa, jak i innych jednostek samorządu terytorialnego.

Lewica wygrała wybory w pięciu okręgach, a w jednym (nr 4, Toruń) wywalczyła dokładnie tyle samo mandatów co AWS. W czterech z siedmiu okręgach Sojusz poparło ponad 45% głosujących. Najlepszy wynik komitet ten uzyskał w największym okręgu (nr 7, byłe województwo wrocławskie) zdobywając 6 z 10 mandatów. W Bydgoszczy (okręg nr 1) lewica zdobyła 5 z 9 mandatów. Spośród wszystkich osób ubiegających o status radnego kujawsko-pomorskiego sejmiku I kadencji najlepszy wynik uzyskał Grzegorz Gruszka (31 404 gł.)[17].

PS uzyskał trzeci wynik w regionie. Wszystkie mandaty przypadły kandydatom jednej partii tej wyborczej koalicji, tj. PSL. Z tego też względu w I kadencji sejmiku utworzono klub pod taką właśnie nazwą. Najlepszy rezultat

[16] Dane PKW, <https://wybory2002.pkw.gov.pl/sejmik/dk1/w04/index.html>, [dostęp: 16.03.2023].

[17] Dane PKW.

komitet ten osiągnął w okręgu nr 2, zdobywając dwa mandaty. Najlepszy indywidualny wynik spośród kandydatów Przymierza Samorządowego uzyskał Wojciech Mojzesowicz^[18] (okręg nr 2) – 6 531 głosów^[19].

Tabela 4.3. Wyniki głosowania i wyborów do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego w 1998 r.

Komitet	Wynik głosowania		Wynik wyborów	
	Liczba głosów	% głosów	Liczba mandatów	% mandatów
Sojusz Lewicy Demokratycznej	264 348	43,71	26	52,00
Akcja Wyborcza Solidarność	160 692	26,57	15	30,00
Przymierze Samorządowe PSL–UP–KPEiR	61 210	10,12	5	10,00
Unia Wolności	55 541	9,18	4	8,00
Stowarzyszenie Rodzina Polska	38 189	6,31	0	0,00
Ruch Patriotyczny Ojczyzna	20 203	3,34	-	-
Niezależne Forum Wyborcze Pomoc Rodzinie	4 577	0,76	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Tabela 4.4. Wyniki głosowania i wyborów w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze.

Nr okręgu	AWS		SLD		PS		UW		Rodzina Polska	
	% gł.	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1	31,08	3	48,02	5	2,58		8,28	1	7,17	
2	28,95	3	37,60	4	15,77	2	7,38		5,39	
3	22,07	1	45,02	3	8,36		12,70	1	6,38	
4	30,65	2	37,39	2	4,33		15,57	1	10,40	
5	23,19	1	32,84	2	12,47	1	13,20	1	6,20	

[18] Warto przypomnieć, że Mojzesowicz w 2001 r. i 2005 r. został wybierany posłem z list Samoobrony RP, a w 2007 r. z list PiS. W 2007 r. został Ministrem Rolnictwa w rządzie Jarosława Kaczyńskiego.

[19] Dane PKW, https://docs.google.com/spreadsheets/d/1f5Hx62MBExUWwMTlopFs2az0a-5AV_g1yfOelj6EjvJA/edit#gid=798885546, [dostęp: 18.03.2023].

Nr okręgu	AWS		SLD		PS		UW		Rodzina Polska	
	% gł.	M	%	M	%	M	%	M	%	M
6	22,45	2	48,19	4	12,22	1	8,87		5,66	
7	25,24	3	48,97	6	13,40	1	5,14		4,71	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Wynik AWS (15 mandatów) był poniżej potencjału, jakim dysponowało wówczas największe polskie ugrupowanie. Z drugiej strony należy zauważyć, że AWS miało więcej konkurentów ubiegających się o poparcie tych samych grup docelowych niż SLD. Po prawej stronie regionalnej sceny politycznej znajdowała się Rodzina Polska, po lewej UW, a na obszarach wiejskich PSL (w ramach PS). Tylko w dwóch okręgach (nr 1 i nr 4), obejmującym największe miasta regionu, AWS osiągnął poparcie powyżej 30% głosów. Najwięcej mandatów (po 3) to ugrupowanie zdobyło w okręgach nr 1, 2, i 7. Najlepszy indywidualny wynik spośród kandydatów AWS otrzymał Antoni Tokarczuk (Bydgoszcz) – 13 042 głosów^[20].

Również wynik uzyskany przez UW był poniżej oczekiwań przedstawicieli tej partii i gorszy niż w wyborach parlamentarnych w 1997 r. Komitet ten osiągnął czwarty wynik w analizowanym regionie (9,18% gł. i 4 mandaty), przegrywając z PS. Proporcjonalnie najwyższe poparcie Unia otrzymała w Toruniu. Swoich reprezentantów do sejmiku UW wprowadziła w okręgach obejmujących dwa największe miasta regionu oraz w grudziądzkim (nr 3) i brodnickim (nr 5). Najlepszy indywidualny wynik spośród kandydatów UW otrzymał ówczesny burmistrz Brodnicy Waław Derlicki (okręg nr 5) – 4 435 głosów^[21].

Ostatnim z komitetów, które w 1998 r. osiągnęły ustawową klauzulę zaporową była Rodzina Polska. Wynik powyżej 5% stowarzyszenie to uzyskało w 6 z 7 okręgów wyborczych – proporcjonalnie najwięcej w okręgu nr 4 (10,4%). Jednak w tym przypadku ujawniła się siła progów naturalnych, a komitet ten nie zdołał osiągnąć odpowiedniego poparcia w żadnym z okręgów. W każdym

[20] Tamże.

[21] Tamże.

z tych dystryktów wystąpił relatywnie duży dystans dzielący Rodzinę Polską od poparcia koniecznego do uzyskania ostatniego z mandatów. Najlepszy rezultat spośród kandydatów tego komitetu osiągnęła Anna Sobecka (okręg Toruń, 4 047 gł.) – posłanka na Sejm RP, wybrana rok wcześniej z listy AWS^[22].

W 2002 r. przewaga SLD–UP nad innymi komitetami była wyraźna. Pomimo tego Lewica nie zdobyła ponad połowy mandatów. Również liczba miejsc w sejmiku uzyskanych łącznie z PSL (16) to zbyt mało, aby stworzyć większość zarządzającą województwem. O kontynuowaniu sprawowania władzy przez koalicję SLD–PSL przesądziła wysoce kontrowersyjna postawa dwóch radnych Samoobrony (zob. Podsumowanie).

Tabela 4.5. Wyniki głosowania i wyborów do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego w 2002 r. – komitety, które uzyskały przynajmniej 1% głosów.

komitet	wynik głosowania		wynik wyborów	
	liczba głosów	% głosów	liczba mandatów	% mandatów
Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy	169 296	31,80	13	39,39
Samoobrona RP	98 180	18,44	8	24,24
Liga Polskich Rodzin	74 386	13,97	6	18,18
Platforma Obywatelska RP – Prawo i Sprawiedliwość	64 406	12,10	3	9,09
Polskie Stronnictwo Ludowe	57 736	10,84	3	9,09
Wspólnota 2002	20 386	3,83		
Alternatywa Partia Pracy	8 420	1,58		
Konserwatywno-Liberalna Partia Unia Polityki Realnej	8 124	1,53		
Unia Samorządowa	6 831	1,28		
Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP	6 618	1,24		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

[22] Tamże.

Tabela 4.6. Wyniki głosowania i wyborów w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze.

Nr okręgu	SLD-UP		SRP		PO-PiS		LPR		PSL		Wspólnota 2002	
	% gł.	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1	36,30	3	10,41	1	19,16	1	18,98	1	3,89		2,94	
2	27,63	2	20,41	2	7,18		13,57	1	18,07	1	2,02	
3	28,46	2	21,70	1	11,92		14,18	1	13,28	1	1,55	
4	33,83	2	13,83	1	14,42	1	16,03	1	5,10		11,06	
5	34,00	2	20,23	1	9,93		11,46	1	13,18	1	1,96	
6	31,34	2	22,21	2	11,45	1	10,95	1	10,13		3,81	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Choć dystans pomiędzy SLD-UP a drugą w kolejności Samoobroną RP był dostrzegalny, rezultat Sojuszu w 2002 r. był wyraźnie słabszy niż cztery lata wcześniej – o 95 tys. głosów (por. tabele 4.3 i 4.5). W elekcji do sejmiku II kadencji najlepszy wynik lewica otrzymała w okręgu Bydgoszcz, zdobywając trzy mandaty. W pozostałych pięciu dystryktach Sojusz zdobył po dwa mandaty. Co interesujące we włocławskim najlepsze wyniki na liście osiągnęli kandydaci z miejsc 4 i 5. Wszystkie 13 mandatów, jakie zdobył ten komitet przypadło w udziale wyłącznie osobom nominowanym przez SLD. Najlepszy indywidualny wynik otrzymał marszałek Waldemar Achramowicz (o. toruński) – 14 652 głosów^[23].

Również gorszy rezultat niż cztery lata wcześniej uzyskał PSL, wprowadzając do sejmiku 3 radnych. W każdym z trzech okręgów, w którym Ludowcy zdobywali mandaty, komitet ten osiągał poparcie powyżej 13% głosów. Przyczyn regresu SLD i PSL należy upatrywać kosztami rocznego rządzenia państwem. Ponadto obu partiom, zwłaszcza na terenach rolniczych Stronnictwu, wyrósł poważny konkurent w postaci Samoobrony. Apel partii Andrzeja Leppera skutecznie przyciągał dotkniętych skutkami transformacji mieszkańców wsi i małych miast. Widoczne jest to w rozkładzie poparcia na poszczególne okręgi.

[23] Dane PKW, <https://wybory2002.pkw.gov.pl/sejmik/gw1/w04/index.html>, [dostęp: 18.03.2023].

W każdym z czterech dystryktów, które nie obejmują dwóch stołecznych miast regionu Samoobrona uzyskała poparcie przekraczające 20%. Najwięcej głosów i mandatów komitet ten uzyskał w okręgu nr 6, obejmującym większość terenów byłego woj. włocławskiego – szczególnie dotkniętego bezrobociem i innymi bolączkami natury społeczno-gospodarczej. Łącznie Samoobrona wprowadziła do sejmiku 8 radnych, co było drugim wynikiem w tejże elekcji.

Do elektoratu eurosceptycznego odwoływała się również LPR. Jednak ta partia osiągnęła proporcjonalnie najwyższe poparcie w okręgach obejmujących dwa największe miasta regionu. W każdym z sześciu dystryktów Liga zdobyła po jednym mandacie, co przełożyło się na trzecią reprezentację w sejmiku. Warto zauważyć, że w 2002 r. LPR otrzymała blisko dwa razy więcej głosów niż cztery lata wcześniej Stowarzyszenie Rodzina Polska, na gruncie którego zbudowana została partia Romana Giertycha (por. tabele 4.3 i 4.5).

Tylko trzy mandaty zdołał wywalczyć PO–PiS. Kooperacja tych dwóch partii w ramach wspólnych list przyniosła więcej negatywów niż pozytywów, co pokazał przykład nie tylko kujawsko-pomorskiego, ale również innych województw. W przedmiotowym regionie wszystkie mandaty komitet ten zdobył w okręgach obejmujących trzy największe miasta regionu. Z kolei w dwóch okręgach składających się głównie z mniejszych miast i gmin wiejskich poparcie dla tej oferty było niższe niż 10% głosów. Wszystkie mandaty tego komitetu otrzymali kandydaci PO, co oznaczało brak reprezentacji PiS w sejmiku II kadencji.

Przeszło $\frac{1}{4}$ wszystkich głosów oddanych na Wspólnotę 2002 w regionie otrzymał Marian Filar. Co interesujące ten medialny wówczas profesor prawa karnego z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika został rozstawiony na drugim miejscu na liście kandydatów w okręgu toruńskim, w którym komitet ten miał zdecydowanie najlepszy rezultat (zob. tabela 4.5). Jednak nawet w przypadku osiągnięcia klauzuli zaporowej w województwie, poparcie na poziomie 11,06% nie wystarczyłoby na zdobycie statusu radnego w tym pięciomandatowym okręgu.

W 1998 r. frekwencja w wyborach do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego osiągnęła poziom 43,66% i była wyższa o 3,49% w stosunku do poziomu partycypacji z 2002 r. To stanowiło odzwierciedlenie tendencji ogólnokrajowych, gdzie z uwagi na pogarszającą się sytuację społeczno-gospodarczą państwa i małym zainteresowaniem wyborami samorządowymi, głosowanie

powszechne w 2002 r. legitymowało się poparciem znacznie mniej niż połowy uprawnionych^[24]. Z perspektywy czasu taka komparatystyka może wydać się zaskakująca, ponieważ w pierwszej z omawianej elekcji nie towarzyszyły jeszcze bezpośrednie wybory jednoosobowych organów wykonawczych gmin, które zwiększają poziom społecznego udziału w wyborach samorządowych^[25]. Jednakże implementacja takich rozwiązań nie przekłada się na wzrost zainteresowania wyborcami do sejmików. W 2002 r., w skali ogólnopolskiej, świadczył o tym wysoki odsetek głosów nieważnych elekcjach do sejmików – zwłaszcza jeśli ta wartość zostanie zestawiona z odsetkiem głosów nieważnych w wyborach wójtów, burmistrzów i prezydentów miast^[26]. Dostrzegalne było to również w kujawsko-pomorskim, gdzie proporcja takich głosów wyniosła 16,8% w skali województwa, co w stosunku do sytuacji z 1998 r. oznaczało wzrost o 6,95% – równoległe przy niższym stopniu frekwencji. Procentowo zdecydowanie najmniej głosów nieważnych wystąpiło w 2002 r. w Bydgoszczy (6,68%). Najwięcej zaś w okręgu nr 2 (północna część byłego woj. bydgoskiego) – 20,87%^[27].

Tabela 4.7. Wartości indeksów po wyborach do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego I i II kadencji.

Indeks	1998	2002
Proporcjonalności	88,29	82,40
Rywalizacyjności	0,67	0,58
Efektywnej Liczby Partii	2,65	3,79
Agregacji	13,00	7,88

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

[24] A. K. Piasecki, dz. cyt., s. 174.

[25] W tym aspekcie zwrócić należy szczególnie na wysoce spersonalizowany charakter kampanii wójtów (burmistrzów i prezydentów miast) relatywnie małą liczbę kandydatów (łatwość zapamiętania wszystkich nazwisk) oraz przejrzyste reguły wyłaniania zwycięzcy – zwłaszcza w zestawieniu z elekcjami proporcjonalnymi, opartymi o półotwarte listy kandydatów.

[26] Por. A. Gendźwiłł, *Brakujące i nadmiarowe krzyżyki. O głosach nieważnych w wyborach do sejmików województw*, s. 33-34, https://www.maszglos.pl/wp-content/uploads/2015/07/3.Krzyzyki_A.Gendzwill-1.pdf, [dostęp: 21.03.2023].

[27] Dane PKW, <https://wybory2002.pkw.gov.pl/sejmik/gw1/w04/index.html>, [dostęp: 19.03.2023].

Wyniki wyborów z 1998 r. okazały się być bardziej proporcjonalnymi niż te z 2002 r. Wartość przedmiotowego wskaźnika nie pozostawia w tym aspekcie złudzeń – pomimo tego, że w 1998 r. mniej podmiotów wprowadziło swoich reprezentantów, a jedna partia uzyskała bezwzględną większość mandatów. Przyczyn takich poziomów należy upatrywać w dwóch zbiorach czynników. Po pierwsze, w wyższym odsetku głosów zmarnowanych w wyborach z 2002 r. niż z 1998 r. (o 2,44%). Po drugie, przede wszystkim w różnicy w wielkości okręgów w obu elekcjach. Jak zaznaczono, stopień progów naturalnych w 2002 r. w poszczególnych okręgach był wyraźnie wyższy niż cztery lata wcześniej, a to wpływa na poziom dysproporcjonalności pomiędzy wynikami głosowania i wyborów (por. tabele 4.3 i 4.5).

Wyższa wartość wskaźnika proporcjonalności przełożyła się na redukcję efektywnej liczby partii oraz na wzrost stopnia indeksu agregacji w 1998 r. Determinant takiej sytuacji należy upatrywać w tym, że w pierwszych wyborach mniej komitetów wprowadziło do sejmiku swoich przedstawicieli, a przede wszystkim w poziomie reprezentacji dwóch największych partii. W przypadku agregacji znaczenie miała przede wszystkim wielkość największego klubów w sejmiku w stosunku do pozostałych podmiotów.

Ze względu na to, że w 1998 r. jednemu z komitetów udało się zgromadzić absolutną większość miejsc w sejmikach (czego nie powtórzono cztery lata później) mogło się wydawać, że to wybory z 2002 r. okazały się bardziej rywalizacyjnymi. Wartości wskaźnika rywalizacyjności prowadzą do odwrotnego wniosku. Należy jednak mieć na względzie, że ze względu na dystans pomiędzy pomiotami zajmującymi w końcowej klasyfikacji pierwsze i drugie miejsce, tak rozumiany poziom rywalizacyjności przybrał niskie wartości. Jeśli wartość tego indeksu dla omawianych elekcji byłaby liczona z uwzględnieniem blokowego charakteru tego politycznego współzawodnictwa, to wybory z 2002 r. zostałyby uznane za bardziej konkurencyjne.

Podsumowanie

W wyniku decyzji elektoratu w 1998 r. absolutną większość mandatów w sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego zdobył SLD. Pomimo tego Sojusz zdecydował się zawiązać koalicję z Przymierzem Społecznym (PS, PSL). Poszerzona w ten sposób większość dysponowała 31 mandatami w 50 osobowym gremium i z powodzeniem przetrwała całą kadencję. Pierwszym Marszałkiem Województwa Kujawsko-Pomorskiego wybrano Waldemara Achramowicza z Torunia a Przewodniczącym Sejmiku Województwa Grzegorza Gruszkę z Bydgoszczy. Po wejściu w życie wyroku TK zakazującego łączenia mandatów parlamentarnych z mandatami radnego poseł Gruszka opuścił sejmik, a jego następczynią została wybrana Lucyna Andrysiak z powiatu bydgoskiego. W pierwszym zarządzie znalazło się łącznie czterech przedstawicieli SLD i Maria Kurnatowska z PSL. W sejmiku pierwszej kadencji dochodziło do częstych zmian zarówno w składzie osobowym, jak i w przynależności klubowej. Zmiany o pierwszym charakterze wynikały ze wspomnianego wyroku TK oraz były również następstwem decyzji wyborców podjętych w wyborach do Sejmu, gdzie kilkoro dotychczasowych radnych zostało wybranych do parlamentu (np. Krystian Łuczak z SLD i Wojciech Mojzesowicz). Natomiast zmiany o drugim charakterze stanowiły następstwo dekompozycji obozów AWS oraz UW i powstawania na tej bazie nowych partii politycznych (PO i PiS). W drugiej połowie tej kadencji część radnych wybranych z list AWS i UW utworzyło KPPS Wspólnota, a część zdecydowała się zostać niezależnymi^[28].

W wyniku decyzji głosujących w 2002 r. SLD–UP i PSL łącznie wprowadziły 16 radnych, co nie stanowiło większości. W rezultacie przedłużającego się kryzysu koalicyjnego pozostałe kluby (Samoobrona RP, LPR i PO), dysponujące większością 17 mandatów, doszły do porozumienia. Zawiązanie takiej koalicji i wybór na marszałka Piotra Ostrowskiego z Samoobrony uprzedziła decyzja dwójki radnych tej partii, którzy w zamian za oferowane funkcje przeważyli o ponownym wyborze na stanowisko marszałka Achramowicza i kontynuacji

[28] Por. [https://pl.wikipedia.org/wiki/Sejmik_Wojew%C3%B3dztwa_Kujawsko-Pomorskiego#I_kadencja_\(1998%E2%80%932002\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Sejmik_Wojew%C3%B3dztwa_Kujawsko-Pomorskiego#I_kadencja_(1998%E2%80%932002)), [dostęp: 20.03.2023].

koalicji SLD–UP i PSL^[29]. Stronnictwo w zarządzie, w charakterze członkini, nadal reprezentowała Kurnatowska. Na przewodniczącą sejmiku II kadencji ponownie wybrano Andrysiak. Współpraca pomiędzy Sojuszem a Ludowcami trwała bez większych przeszkód do końca II kadencji.

Po wyborach w 2006 r. lewica straciła władzę wykonawczą w kujawsko-pomorskim i jak dotąd jej nie odzyskała. W każdych kolejnych wyborach poparcie udzielane SLD (w 2006 r. LiD) było coraz słabsze, choć zawsze proporcjonalnie wyższe niż na poziomie ogólnopolskim. W ostatniej elekcji do przedmiotowego sejmiku (2018 r.) na Sojusz oddano 9,0% głosów, co przełożyło się na jeden mandat. Zdobył go Stanisław Pawlak, który jest jedyną osobą wybieraną w każdej z dotychczasowych elekcji na radnego omawianego sejmiku. Politycy PSL wchodzili i wchodzi (marzec 2023 r.) do składów wszystkich zarządów województwa. W okresie III kadencji znaleźli się w składzie szerokiej koalicji z PO, PiS i Samoobroną RP, a w trzech następnych tworzyli większość wyłącznie z Platformą Obywatelską RP. Nieprzerwanie od 2006 r. marszałkiem województwa jest Piotr Całbecki (PO) z Torunia, uzyskujących w każdych wyborach bardzo wysokie poparcie nie tylko w skali regionu, ale również kraju^[30].

[29] W XI 2002 r. dwoje radnych Samoobrony Teresa Marmucka-Lalka i Marek Wiśniewski nie złożyli na czas podpisów pod umową koalicyjną pomiędzy Samoobroną, LPR i PO–PiS. Dwa dni później głosowali za powołaniem Achramowicza na marszałka województwa. W zamian za poparcie dotychczasowej koalicji SLD –PSL Marmucka-Lalka została wybrana członkinią zarządu województwa, a Wiśniewski wiceprzewodniczącym sejmiku. Zob: I. Wodzińska, *SLD czyni cuda*, „Gazeta Pomorska” z 27.11.2002, s. 3.

[30] Zob. W. Peszyński, A. Seklecka, *Przepis na egzotyczną koalicję. O wyborach samorządowych w 2006 roku w województwie kujawsko-pomorskim*. [w:] M. Cichosz, R. Alberski, Ł. Tomczak (red.). *Wybory samorządowe 2006. Analiza rywalizacji na poziomie regionów*. Wrocław 2010, s. 35-52; W. Peszyński, *Jak marszałek marszałka mandatu pozbawił. Wybory do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego*, [w:] R. Alberski, M. Cichosz, K. Kobielska, (red.), *Gra o regiony. Wybory do sejmików województw w 2010 r.*, Wrocław 2013, s. 69-88; W. Peszyński, *W cieniu konfliktu bydgosko-toruńskiego. Wybory do Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego*, [w:] R. Alberski, M. Cichosz (red.), *Gra o regiony 2014. Wybory do Sejmików Województw*, Wrocław 2017, s. 41-62; W. Peszyński, A. Seklecka, *Tyle musiało się zmienić, aby nic się nie zmieniło: wybory do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego*, [w:] R. Alberski, M. Cichosz (red.), *Gra o regiony 2018, wybory do sejmików województw*, Wrocław 2020, s. 25-40.

Marta Michalczuk-Wlizio^[1]

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Małgorzata Podolak^[2]

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Wojciech Sokół^[3]

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Wybory do sejmiku województwa lubelskiego 1998 i 2002. Różne oblicza fragmentaryzacji sceny partyjnej

Charakterystyka regionu

Reforma administracyjna Polski, która była jedną ze sztandarowych reform koalicji Akcji Wyborczej Solidarność i Unii Wolności oraz rządu Jerzego Buzka wprowadziła 16 województw, które stały się jednostkami samorządu terytorialnego o charakterze regionalnym. Ukształtowanie granic nowych województw poprzedzone zostało licznymi dyskusjami a także protestami mieszkańców niektórych części Polski. Jednak w żadnym z rozważanych projektów podziału administracyjnego państwa nie kwestionowano konieczności istnienia województwa lubelskiego. Wynikało to m.in. z uwarunkowań historycznych. Województwo lubelskie posiada długie tradycje funkcjonowania w różnych formach ustrojowych państwa polskiego. Powstało w roku 1474,

[1] ORCID: 0000-0002-2107-8814.

[2] ORCID: 0000-0002-6250-4170.

[3] ORCID: 0000-0002-3905-0852.

kiedy to w czasach panowania króla Kazimierza Jagiellończyka zostało wyodrębnione z województwa sandomierskiego jako część prowincji małopolskiej. W I Rzeczypospolitej nie pokrywało się z obszarem dzisiejszego województwa. Obejmowało tylko jego zachodnią połowę. Wschodnia część – ziemia chełmska i województwo bełskie stanowiły odrębne jednostki administracyjne. Ziemie północno-wschodnie (z Białą Podlaską) były częścią należącego do Litwy woj. podlaskiego, a następnie wydzielonego z niego woj. brzeskoliteńskiego^[4]. Po unii lubelskiej Lubelszczyzna odgrywała ważną rolę polityczną, gospodarczą oraz kulturalną na mapie dawnej Rzeczypospolitej. Województwo lubelskie istniało do końca I Rzeczypospolitej a następnie jako departament lubelski Księstwa Warszawskiego (w latach 1810-1815), województwo lubelskie Królestwa Polskiego (1815-1844) i w późniejszym czasie jako gubernia lubelska w ramach imperium rosyjskiego. Ożywienie gospodarcze Lubelszczyzny, które miało miejsce od 2 poł. XIX wieku (rozwój przemysłu rolnego, budowa linii komunikacyjnych) przyniosło zarówno rozwój regionu, jak i upadek większej części miasteczek peryferyjnych pozostających poza głównymi szlakami komunikacyjnymi. Po zniesieniu pańszczyzny w 1864 r. (najpóźniej na ziemiach polskich) procesy modernizacji w wymiarze społeczno-gospodarczym oraz kulturowym były również udziałem lubelskiej wsi.

W okresie II Rzeczypospolitej rozległe województwo lubelskie znajdowało się w centralnej części państwa nie granicząc z państwami ościennymi. Województwo lubelskie miało wówczas wybitnie rolniczy charakter. Zaliczane było do „Polski B”. Poza Lublinem nie było tu znaczących ośrodków przemysłowych. Dopiero tuż przed wojną, w związku z realizacją Centralnego Okręgu Przemysłowego przystąpiono do budowy większych zakładów przemysłowych pod Kraśnikiem, w Lublinie i Poniatowej. Przed wybuchem wojny województwo lubelskie zamieszkiwało 81,4% Polaków, 12,8% Żydów i 5% Ukraińców. Katolicy stanowili

[4] W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziału administracyjnego i ustroju władz*, Lublin 1977, s. 21-34.

76,9% ludności, osoby wyznania mojżeszowego 12,8%, prawosławni 8,5%. W wyborach parlamentarnych w latach 20. XX w. największe poparcie uzyskiwali kandydaci lewicowego nurtu ruchu ludowego (zwłaszcza z PSL „Wyzwolenie”), Stronnictwa Narodowego oraz w środowiskach robotniczych – PPS. W latach 30. największym poparciem cieszyli się kandydaci obozu sanacyjnego (BBWR, następnie OZN) oraz Stronnictwa Ludowego.

Podczas II wojny światowej ziemie te były terenem eksterminacji polskiej ludności cywilnej oraz masowej zagłady Żydów. Aktywny był ruch oporu reprezentujący różne orientacje polityczne. Region był terenem zaciętych walk partyzanckich (Zamojszczyzna, Lasy Janowskie i Parczewskie) z Niemcami oraz oddziałami UPA. Z kolei, po 1944 roku na Lubelszczyźnie przez kilka lat funkcjonowało podziemie antykomunistyczne. Zniszczenie miast, dewastacja rolnictwa czy zmiany granic państwa wywołały bezpośrednio po wojnie fale odpływu ludności. Do 1950 roku na ziemie odzyskane wyjechało ponad 300 tysięcy osób, w tym znaczna część ludności ukraińskiej (w ramach akcji „Wisła”). Generalnie jednak, na tle pozostałych województw w późniejszym czasie ludność Lubelszczyzny charakteryzowała się dużym tzw. wskaźnikiem zasiedziałości (nieco większym we wschodniej części województwa), co nie było bez znaczenia dla preferencji wyborczych elektoratu tego regionu. Znaczącemu ograniczeniu w porównaniu z czasami II RP uległa także mozaika Lubelszczyzny w wymiarze narodowościowym oraz wyznaniowym^[5].

Po wojnie niemal cały obszar województwa lubelskiego pozostał w granicach Polski z wyjątkiem części tzw. zakola Bugu, który w 1951 roku przyłączono do ZSRR. W skład województwa lubelskiego w 1945 roku włączono natomiast fragment dawnego województwa lwowskiego. Od 1975 w wyniku reformy administracyjnej województwo lubelskie stało się jednym z 49 województw graniczących z województwem radomskim, siedleckim, białkopodlaskim, chełmskim, zamojskim i tarnobrzeskim. Utworzone w 1999 roku województwo

[5] Zob. szerzej: K. Wilgat, T. Wilgat, H. Gawarecki, *Województwo lubelskie. Przewodnik*, Warszawa 1957, passim.

lubelskie swoim terytorium nawiązuje do podziału sprzed 1975 roku. W skład nowego województwa lubelskiego weszły w całości obszary dotychczasowych województw: lubelskiego, chełmskiego i zamojskiego oraz w części: białskopodlaskiego^[6], siedleckiego^[7], tarnobrzelskiego^[8].

Potencjał gospodarczy formalnie funkcjonującego od 1999 roku województwa lubelskiego był dość niski w porównaniu z potencjałem ludnościowym oraz zajmowanym terytorium. Duża powierzchnia województwa lubelskiego – 25115 km² (trzecie miejsce w kraju po województwie mazowieckim i dolnośląskim), znacznie przekraczająca średnią krajową wynoszącą 19545,5 km², świadczy o dużych potrzebach w zakresie zagospodarowania i kształtowania ładu przestrzennego, zważywszy zwłaszcza na duże zaniedbania infrastrukturalne wschodniej części Polski. Sieć komunikacyjna, zarówno kolejowa jak i drogowa była słabo rozwinięta co ograniczało możliwości rozwoju gospodarczego jak i mobilności ludności. W omawianym okresie, liczba ludności województwa wynosiła 2234,9 tys. osób (5,8% ludności Polski)^[9]. Pod względem potencjału ludnościowego (wpływającego na dochody samorządu województwa, m.in. poprzez wpływy z podatku dochodowego od osób fizycznych) województwo lubelskie zajmowało 7 miejsce w Polsce (po województwie: mazowieckim, śląskim, wielkopolskim, małopolskim, dolnośląskim oraz łódzkim), nie osiągając jednak średniej krajowej. Wskaźnik bezrobocia w województwie lubelskim na przełomie XX i XXI wieku był na umiarkowanym poziomie i wynosił 12,9%

[6] Oprócz gmin Huszlew, Łosice, Olszanka, Platerów, Sarnaki i Stara Kornica; A. Miszczuk, M. Miszczuk, *Województwo lubelskie nowym systemie samorządu terytorialnego*, Annales UMCS S. K, 2001, Vol. VIII, s. 123.

[7] Z gminami: Adamów, Kłoczew, Krzywda, Łuków (miasto), Łuków (wieś), Serokomla, Stanin, Stoczek Łukowski (miasto), Stoczek Łukowski (wieś), Trzebieszów, Wojcieszków i Wola Mysłowska.

[8] Z gminami: Annapol, Batorz, Chrzanów, Dzwola, Godziszów, Gościeradów, JanówLubelski, Modliborzyce, Potok Wielki, Szastarka i Trzydnik Duży; A. Miszczuk, M. Miszczuk, *Województwo lubelskie...*, op. cit., s. 123.

[9] J. Bochiński, J. Zawadzki, *Nowy podział terytorialny. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1999, s. 65.

(średnia krajowa 13,1%)^[10]. Z kolei, dochody gmin na jednego mieszkańca w 1998 roku były najniższe w Polsce – 833 zł (średnia krajowa 1022 zł)^[11].

Województwo lubelskie na przełomie XX i XXI wieku miało charakter rolniczo-przemysłowy. Lubelszczyzna jest jednym z głównych ośrodków produkcji rolnej w kraju i znaczącym jej eksporterem. Rozwojowi rolnictwa sprzyjają dość dobre warunki klimatyczne i urodzajne gleby (szczególnie w południowej części regionu). W uprawach rolnych dominowały: zboża, ziemniaki, buraki cukrowe, rośliny pastewne, owoce (szczególnie owoce miękkie), warzywa, tytoń, chmiel. W omawianym okresie rozwinięta była jeszcze hodowla trzody chlewnej, bydła, drobiu, owiec i koni. Województwo lubelskie na tle innych województw charakteryzowało się wysokim poziomem osób utrzymujących się z rolnictwa. Pod koniec lat 90. XX w. przeciętne gospodarstwo rolne zajmowało 6,1 ha powierzchni (średnia krajowa 7 ha). Do roku 1990 na terenach obecnego województwa państwowe czy spółdzielcze gospodarstwa rolne stanowiły jeden z niższych poziomów w skali kraju^[12]. Indywidualizm, przywiązanie do własności prywatnej, nieufność wobec kolektywnych form prowadzenia działalności rolniczej to cechy liczego jeszcze wówczas elektoratu wiejskiego.

Koniunktura w rolnictwie (uwarunkowana nie tylko chłonnością rynku wewnętrznego, ale także możliwościami eksportowymi produktów rolnych) w sposób istotny wpływała na nastroje na wsi lubelskiej. Obniżanie się poziomu opłacalności rolnej w latach 90. w konsekwencji liberalnych reform gospodarczych (m.in. upadku wielu lokalnych przetwórci) wpłynęło na zniechęcenie elektoratu wiejskiego do partii postsolidarnościowych na początku transformacji systemowej. Podobnie, duży początkowo kapitał poparcia Polskiego

[10] <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2023,4,1.html> [dostęp: 2.06.2023].

[11] Wysoki odsetek użytkowników rolnych w powierzchni ogółem województwa lubelskiego (2 miejsce po województwie łódzkim) świadczy o jego rolniczym charakterze, co dodatkowo ujemnie wpływało na dochody samorządu województwa, jako że rolnicy nie płacą podatku dochodowego od osób fizycznych.

[12] Wyższy wskaźnik rolnictwa upaństwowionego czy uspołdzielczego a zarazem wielkoobszarowego utrzymywał się na terenie dawnego województwa chełmskiego.

Stronnictwa Ludowego ulegał erozji na początku XXI wieku na rzecz lewicowo-populistycznej Samoobrony Andrzeja Leppera.

Cechą województwa lubelskiego w omawianym okresie był wysoki poziom mieszkań w budynkach prywatnych a za zarazem niski wskaźnik urbanizacji na tle ogólnokrajowym. Największymi miastami w nowo utworzonym województwie były: Lublin, Zamość, Chełm, Biała Podlaska, Puławy, Kraśnik. W okresie transformacji gospodarczej na Lubelszczyźnie problemy przeżywały duże zakłady przemysłowe (np. FSC Lublin, Odlewnia Ursusa w Lublinie, FŁT w Kraśniku, Eda w Poniatowej, cukrownie, przetwórnice owocowo-warzywne, itp.). Tym samym, wielkoprzemysłowa klasa robotnicza w dużych miastach Lubelszczyzny po kilku latach zmian gospodarczych stawała się reliktem przeszłości. Powstawały jednak nowe, liczne podmioty gospodarcze (np. spółki prawa handlowego), które wpływały na stopniowy wzrost potencjału dochodowego województwa^[13]. W tym zakresie województwo lubelskie odstawało od średniej krajowej zajmując dopiero 10 miejsce. Jeszcze gorzej przedstawiała się kwestia przyciągania zagranicznego kapitału (13 miejsce). Lublin tradycyjnie był ważnym centrum naukowo-edukacyjnym i kulturalnym nie tylko w skali regionu. W omawianym okresie województwo posiadało 12 wyższych uczelni, z czego 7 znajdowało się w Lublinie. Elektorat wielkomiejski był zróżnicowany w kwestii preferencji wyborczych. Znaczącym poparciem cieszyły się w tych segmentach elektoratu partie nurtu lewicowo-liberalnego (np. Sojusz Lewicy Demokratycznej, Unia Wolności).

Charakterystyka podmiotów rywalizujących w wyborach do sejmiku w 1998-2002

W pierwszych elekcjach samorządowych w Polsce regułą było to, że wybory samorządowe potwierdzały utrzymywanie się takiego układu sił politycznych, jaki wyłonił się rok wcześniej w wyborach parlamentarnych. Wiosną 1990 roku wybory samorządowe wygrały komitety obywatelskie stworzone z inspiracji NSZZ „Solidarność”, który był wielkim wygranym wyborów czerwcowych

[13] A. Miszczuk, M. Miszczuk, *Województwo lubelskie...*, op. cit., s. 124-125.

1989 roku. Jesienią 1994 roku w wyborach samorządowych największy sukces odniosły dwa zwycięskie ugrupowania z wyborów parlamentarnych 1993 roku: Sojusz Lewicy Demokratycznej (w miastach) i Polskie Stronnictwo Ludowe (na wsi). W 1998 roku, gdy po raz pierwszy wybierano nie tylko rady gmin, ale także rady powiatowe i sejmiki wojewódzkie, zwycięzcami były dwie najsilniejsze formacje ówczesnego Sejmu: Akcja Wyborcza Solidarność i Sojusz Lewicy Demokratycznej, za nimi zaś uplasowały się Polskie Stronnictwo Ludowe i Unia Wolności – dwie średniej wielkości partie ówczesnego parlamentu. Sejmiki wojewódzkie podzielone zostały po połowie: w ośmiu rządziła AWS (sama lub w koalicji z UW), a w ośmiu – SLD (w koalicji z PSL). Pod tym względem wybory 2002 roku nie były typowe. Wprawdzie koalicja Sojuszu Lewicy Demokratycznej i Unii Pracy utrzymała pierwsze miejsce, ale z dużą stratą głosów w porównaniu z jej wynikiem w wyborach parlamentarnych poprzedniego roku. Wśród pozostałych partii zaszły poważne zmiany, polegające zwłaszcza na wzmocnieniu ugrupowań skrajnych – Samoobrony i Ligi Polskich Rodzin^[14].

Na poziomie ponadgminnym decydującą rolę w elekcjach odgrywały dobrze zinstytucjonalizowane w danym województwie podmioty partyjne. Istotny był również wpływ przyjętej w 1998 roku ordynacji wyborczej do sejmików województw. Województwo lubelskie zostało podzielone na 7 wielomandatuowych okręgów wyborczych, w których do zdobycia było od 5 do 11 mandatów. Średnia liczba mandatów wynosiła 7,1 na okręg wyborczy. W sumie do sejmiku województwa lubelskiego wybierano 50 radnych. Niewielka liczba mandatów w okręgach sprawiała, że tzw. naturalny próg wyborczy dający możliwość zdobycia mandatu był bardzo wysoki. Powyższe rozwiązania w systemie wyborczym sprawiały, że ich beneficjentami mogły być partie polityczne oraz komitety wyborcze cieszące się dużym poparciem wyborców, które mogły liczyć na znacząco większy udział mandatów w porównaniu ze skalą poparcia. Tym samym był to system dość mocno deformujący preferencje wyborców^[15].

[14] J. J. Wiatr, *Polska po wyborach samorządowych 2002*; <https://paris.pan.pl/wp-content/uploads/2019/01/Wiatr.pdf> [dostęp: 2.06.2023].

[15] Zob. szerzej: W. Sokół, *Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, Lublin 1997, s. 45-92.

Tabela 5.1. Podmioty uczestniczące w elekcjach 1998 i 2002.

Charakter podmiotów	wybory 1998	wybory 2002
Podmioty uczestniczące w wyborach (ogółem)	10	15
Komitety wyborcze partii politycznych (koalicji partii)	5	9
Komitety wyborcze organizacji	5	-
Komitety wyborcze wyborców	-	6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Relevantne komitety wyborcze w wyborach do sejmiku województwa lubelskiego w 1998 roku tworzyły zatem dobrze zinstytucjonalizowane partie polityczne i koalicje wyborcze, które rok wcześniej odniosły sukces w wyborach do Sejmu III kadencji oraz Senatu IV^[16]. Należały do nich Akcja Wyborcza Solidarność (AWS), Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD), Przymierze Społeczne: PSL–UP–KPEiR (PS) i Unia Wolności (UW). Ponadto, przed wyborami samorządowymi w 1998 r. powstały komitety wyborcze o charakterze koalicyjnym (Ruch Patriotyczny „Ojczyzna”) lub tworzone przez stowarzyszenia o charakterze ogólnopolskim jak Stowarzyszenie „Rodzina Polska”. Ponadto, specyfika wyborów samorządowych sprawiała, że w porównaniu z wyborami parlamentarnymi rosły szanse lokalnych komitetów wyborczych. W województwie lubelskim do takich komitetów wyborczych należały: Obywatelskie Stowarzyszenie Uwłaszczeniowe, Ochrona Pracy CONSULTRIX, Samorządowcy Spółdzielni Lublina, Regionalny Związek Hodowców Bydła Mlecznego.

Akcja Wyborcza Solidarność była komitetem koalicyjnym skupiającym około 30 różnych partii politycznych, związków zawodowych, stowarzyszeń społecznych, który wygrał wybory parlamentarne w roku 1997 i wspólnie

[16] Zob. szerzej: W. Sokół, M. Żmigrodzki, *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, Lublin 2005, s. 190-274; A. Antoszewski, *Ewolucja polskiego systemu partyjnego*, [w:] *Demokratyzacja w III Rzeczypospolitej*, A. Antoszewski (red.), Wrocław 2002, s. 137-155; A. Antoszewski, R. Herbut, W. Jednaka, *Partie i systemy partyjne w Polsce: pierwsza faza ku demokracji*, Wrocław 1993, s. 88-127; S. Gebethner, *Partie i ich koalicje przed wyborami parlamentarnymi w 1997 roku*, [w:] *Wybory'91. Partie i programy wyborcze*, S. Gebethner (red.), Warszawa 1997, s. 9-45.

z Unią Wolności tworzył większość sejmową popierającą rząd Jerzego Buzka^[17]. W skład ASW wchodziły centroprawicowe podmioty polityczne (np. NSZZ „Solidarność”, Ruch Społeczny AWS, Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe, Stronnictwo Konserwatywno-Ludowe, Ruch Stu, Stronnictwo Katolicko-Narodowe) które wcześniej, decydując się na samodzielny start w wyborach poniosły kilka spektakularnych porażek.

Kluczowym dokumentem nowej koalicji była Karta Akcji Wyborczej Solidarność. Zapowiadano w niej, że celem Akcji jest stworzenie programu dla Polski, udział w najbliższych wyborach parlamentarnych, a po wygraniu wyborów stworzenie rządu, powołanie jednego klubu parlamentarnego, przygotowanie i udział w wyborach samorządowych. W Karcie AWS znalazła się deklaracja podjęcia zadania budowy szerokiej, nowoczesnej formacji politycznej służącej obronie interesu narodowego a także tradycjom narodowym, chrześcijańskim i niepodległościowym. Punkt wyjścia do tworzenia programu stanowić miały ustalenia programowe zawarte w przygotowanych przez NSZZ „Solidarność” projektach aktów prawnych: projekcie konstytucji, uwłaszczenia powszechnego obywateli, ubezpieczeń społecznych, projektach ustawy o ubezpieczeniach zdrowotnych i o jawności życia publicznego, prorodzinnych rozwiązaniach ustrojowych, w tym prorodzinnym systemie podatkowym, reformy państwa w kierunku decentralizacji kompetencji finansów publicznych oraz rozwoju samorządów. Karta określała m.in. zasady organizacji AWS, Krajowego Komitetu Wyborczego, zasady wyłaniania kandydatów, regulamin tworzenia listy kandydatów AWS do Sejmu RP a także kwestie finansowe^[18].

W województwie lubelskim w ramach AWS silne były zwłaszcza struktury związku zawodowego „Solidarność”, którego działacze tworzyli Ruch Społeczny AWS, ZChN oraz ulegającej w tym czasie dezintegracji Konfederacji Polski Niepodległej. AWS (z wyjątkiem okręgu nr 7 w dawnym województwie chełmskim) w wyborach do Sejmu III kadencji uzyskała duży sukces (np. w okręgu

[17] A. Lewandowski, *Akcja Wyborcza Solidarność: centroprawica w poszukiwaniu modelu współpracy*, Płock 2016.

[18] K. Kawęcki, *Geneza akcji wyborczej solidarność*, „Humanum. Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne” 2016, nr 21(2), s. 89.

nr 25 w dawnym woj. lubelskim oraz w okręgu nr 3 w dawnym woj. białkopodlaskim poparcie 35,4%). Charakterystycznym zjawiskiem w kampanii wyborczej (nie tylko w woj. lubelskim) było prowadzenie kampanii wyborczej przez podmioty tworzące AWS pod swoim szyldem. Ostatecznie wybory do sejmiku województwa zakończyły się sukcesem koalicji, która uzyskała 33,78% poparcia wyborców i zdobyła 20 mandatów (40%). Warto zwrócić uwagę, że koalicja AWS miała charakter superaddytywny, ponieważ w latach 1997-1998 uzyskiwała wyniki znacznie lepsze niż suma poparcia podmiotów tworzących to ugrupowanie^[19].

Sojusz Lewicy Demokratycznej w roku 1998 był komitetem wyborczym o charakterze koalicyjnym skupiającym wówczas aż 33 podmioty partyjne, związkowe, stowarzyszenia i fundacje o orientacji centrolewicowej. Wśród nich m.in. Socjaldemokrację Rzeczypospolitej Polskiej, Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych, Związek Nauczycielstwa Polskiego, Polska Partia Socjalistyczną, Unię Chrześcijańsko-Społeczną. SLD był przegranym wyborów parlamentarnych w poprzednim roku, chociaż uzyskał lepszy wynik niż w zwycięskiej dla siebie elekcji parlamentarnej 4 lata wcześniej. W województwie lubelskim struktury SLD opierały się na dobrze zinstytucjonalizowanej SdRP (której liderami byli Izabela Sierakowska oraz Grzegorz Kurczuk) oraz ZNP. Koalicja mogła liczyć na szczególnie duże poparcie w okręgu nr 6 (m.in. Chełm, Krasnystaw, Włodawa) gdzie rok wcześniej wygrała nawet z AWS. Ostatecznie w woj. lubelskim SLD uzyskując poparcie 28,09% zdobył 16 mandatów do sejmiku (32%). W przypadku SLD wybory zarówno we wcześniejszych wyborach parlamentarnych, jak i samorządowych 1998 roku nagradzali koncyliacyjne zachowania polityków tworzących tę koalicję^[20].

Polskie Stronnictwo Ludowe jest ugrupowaniem politycznym, które na polskiej scenie politycznej jest swego rodzaju fenomenem. PSL jest bowiem

[19] B. Borowik: *Partie konserwatywne w Polsce 1989-2001*, Lublin 2011, s. 273-274.

[20] Ł. Tomczak, *Sojusz Lewicy Demokratycznej*, [w:] *Polskie partie i ugrupowanie parlamentarne*, K. Kowalczyk, Ł. Tomczak, J. Sielski (red.), Toruń 2005, s. 48-56; Ł. Tomczak, *Sojusz Lewicy Demokratycznej, od koalicji do partii, od rządu do opozycji*, [w:] *Partie i ugrupowania parlamentarne w III Rzeczypospolitej*, K. Kowalczyk, J. Sielski (red.), Toruń 2006, s. 48-88; W. Wojtasik, *Stamtąd do wieczności. Ewolucja programowa SLD 1991-2006*, [w:] *Polska lewica u progu XXI wieku*, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2008, s. 56-58.

jedyną partią polityczną, która wykazuje ciągłość historyczną od roku 1895. Tradycja i odwoływanie się do przeszłości mają zresztą dziś duży wpływ na współczesne funkcjonowanie Stronnictwa i są szczególnie pielęgnowane^[21]. Polskie Stronnictwo Ludowe, które na terenie nowego województwa lubelskiego posiadało silną pozycję, co zaowocowało wygraną w wyborach 1993 roku, po porażce wyborczej cztery lata później, przystąpiło do wyborów samorządowych na poziomie wojewódzkim w ramach koalicji pn. Przymierze Społeczne. W koalicji obok PSL znalazły się Unia Pracy i Krajowa Partia Emerytów i Rencistów. Obydwie wyraziście prosocjalne partie polityczne były przegranymi w wyborach parlamentarnych. O utworzeniu PS zdecydowało kierownictwo szczebla centralnego PSL, UP i KPEiR. Już wcześniej były różne formy współpracy pomiędzy PSL a UP np. poprzez zgłoszenie wspólnego projektu konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, czy popieraniu w Zgromadzeniu Narodowym ostatecznie zaakceptowanego przez koalicję konstytucyjną projektu^[22]. Twórcy komitetu koalicyjnego mogli liczyć, że głosy elektoratu wiejskiego popierającego PSL w połączeniu z wielkomiejskim elektoratem UP i KPEiR pozwolą na uzyskanie dobrego wyniku wyborczego^[23]. O ile w wymiarze ogólnokrajowym takie kalkulacje okazały się chybione, o tyle w województwie lubelskim Przymierze Społeczne uzyskało wysoki poziom poparcia (21,61%) zdobywając 12 mandatów do sejmiku województwa. Większość mandatów przypadła kandydatom z PSL. Był to najlepszy wynik PS w kraju sytuujący koalicję jako superaddytywną.

Województwo lubelskie nie stanowiło nigdy bastionu poparcia dla reprezentującej nurt liberalny Unii Wolności. Partia Leszka Belcerowicza mogła

[21] P. Szustakiewicz, *Ideologia Polskiego Stronnictwa Ludowego na początku XXI wieku*, „Studia Politologiczne” 2010, vol. XVIII, s. 225.

[22] *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, K.A. Paszkiewicz (red.), Wrocław 2004.; Ł. Tomczak, *Polskie Stronnictwo Ludowe – trwały element polskiego parlamentu?* [w:] *Partie i ugrupowania parlamentarne III RP*, K. Kowalczyk, J. Sielski (red.), Toruń, 2006, s. 129-155.

[23] Zob. W. Wojtasik, *Programy gospodarcze Polskiego Stronnictwa Ludowego i Samoobrony RP*, https://www.researchgate.net/publication/230898877_Programy_gospodarcze_Polskiego_Stronnictwa_Ludowego_i_Samoobrony_RP

liczyć na poparcie elektoratu wielkomiejskiego, orientacji lewicowo-liberalnej i w większości będącego beneficjentem reform realizowanych pod szyldem swojego ówczesnego przewodniczącego. Najliczniejszy w województwie okręg nr 1 (Lublin wraz z powiatami łączyńskim i świdnickim) stwarzały dla tego stronnictwa szanse na zdobycie mandatów. Ostatecznie UW osiągnęło poparcie 8,33% wyborców i uzyskało 2 mandaty.

Ruch Patriotyczny „Ojczyzna” (RPO) był dość eklektycznym ugrupowaniem koalicyjnym skupiającym partie polityczne nurtu niepodległościowego (np. Ruch Odrodzenia Polski, KPN – Obóz Patriotyczny)^[24], podmioty nurtu narodowego (koalicyjny Blok dla Polski), socjalistycznego (Krajowe Porozumienie Emerytów i Rencistów) czy związki zawodowe („Solidarność 80”). Słabo zinstytucjonalizowane, pozbawione spójnej tożsamości ideowej i wyrazistego przywództwa ugrupowanie zarówno w wymiarze ogólnopolskim jak i poszczególnych regionów nie uzyskało sukcesu. W woj. lubelskim RPO zdobył 1,93% poparcia.

Podobnie brakiem sukcesu zakończył się start ugrupowania pn. Stowarzyszenie „Rodzina Polska” kierowanego przez profesora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Piotra Jaroszyńskiego. Stowarzyszenie związane ze środowiskiem Radia Maryja wyraźnie przegrało rywalizację (zdobywając 3,48% głosów) o elektorat tradycjonalistyczny z AWS.

Niepowodzeniem zakończył się również start w wyborach komitetów lokalnych. Regionalizacja wpływów w poszczególnych częściach województwa, odwoływanie się do elektoratu grupowego, brak kampanii ogólnopolskiej sprawiły, że uzyskały one łącznie zaledwie 2,78% poparcia. Charakterystycznym zjawiskiem wyborów do sejmików województw był także wysoki poziom głosów nieważnych (10,79%), co wynikało prawdopodobnie ze specyfiki kart do głosowania. Frekwencja wyborcza na tle wcześniejszych wyborów samorządowych w województwie lubelskim w 1998 roku okazała się rekordowo wysoka (45,68%).

[24] Zob. A. Dudek, *Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989-2001*, Warszawa 2002, s. 224-233.

Rezultaty wyborów i ich konsekwencje

Głosowanie odbyło się 11 października 1998. Wybory przeprowadzono na podstawie przepisów Ordynacji wyborczej do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw. Wybory przeprowadzono w wielomandatowych okręgach z listami otwartymi, obowiązywał 5% próg wyborczy na obszarze województwa, w systemie proporcjonalnym, metodą d'Hondta, z klauzulą zaporową 5% głosów ważnych (855 mandatów). W razie zwolnienia mandatu w danych okręgu, funkcję radnego obejmowała osoba z tej samej listy wyborczej z kolejno najwyższym wynikiem wyborczym.

Efektywna liczba partii politycznych na poziomie sejmiku wojewódzkiego w efekcie wyborów 1998 roku wyniosła 3,11 co jest wartością charakterystyczną dla systemu umiarkowanie wielopartyjnego z równowagą pomiędzy partiami politycznymi (AWS, SLD, PS). Żadne z ugrupowań nie osiągnęło większości bezwzględnej pozwalającej na samodzielne rządzenie w województwie lubelskim. Indeks agregacji wynoszący 10,0 sugeruje, że koncentracja sceny politycznej w sejmiku stwarzała jednak możliwości wyłonienia większości rządzącej. Możliwe były różne konfiguracje koalicyjne. Z uwagi na słaby wynik Unii Wolności koalicja AWS z liberałami nie posiadałaby większości bezwzględnej. Ostatecznie zostało zawarte porozumienie koalicyjne SLD–PS będące powtórzeniem układu rządzącego Polska w latach 1993–1997. Ludowcy i socjaldemokraci w wyniku tego sojuszu dokonali podziału stanowisk w sejmiku oraz Zarządzie Województwa.

W kolejnych latach następowała dekompozycja sceny politycznej na poziomie krajowym. Przed wyborami do Sejmu IV kadencji dezintegracji uległy ugrupowania rządzące, czyli AWS i UW, które co było dotychczas niespotykanym zjawiskiem politycznym, nie znalazły się w nowym parlamencie. Powstały Platforma Obywatelska RP (PO), Prawo i Sprawiedliwość (PiS) i Liga Polskich Rodzin (LPR). Od 1999 roku wzmacniała się pozycja SLD już jako nie koalicji, lecz samodzielnej partii politycznej. Na bazie związku zawodowego powstała partia protestu pn. Samoobrona RP (SRP) kierowana przez charyzmatycznego trybuna ludowego – Andrzeja Leppera. Kończył się okres tzw. podziału postkomunistycznego na scenie politycznej. Tworzyły się nowe podziały

socjopolityczne. Jeszcze przed zakończeniem I kadencji sejmiku województwa lubelskiego radni zmieniali swoją przynależność partyjną. Przede wszystkim, radni wybrani w 1998 r. z list AWS zasilali szeregi PO, PiS oraz LPR.

Tabela 5.2. Wyniki wyborów do sejmiku województwa lubelskiego w 1998 r.

Komitet wyborczy	liczba głosów	% głosów	liczba mandatów	% mandatów
Akcja Wyborcza Solidarność	227491	33,78	20	40,00
Sojusz Lewicy Demokratycznej	189145	28,09	16	32,00
Przymierze Społeczne; PSL–UP–KPEiR,	145542	21,61	12	24,00
Unia Wolności	56,109	8,33	2	4,00
Stowarzyszenie „Rodzina Polska	23,426	3,48	-	-
Ruch Patriotyczny Ojczyzna	13016	1,93	-	-
Obywatelskie Stowarzyszenie Uwłaszczeniowe	11752	1,75	-	-
Ochrona Pracy CONSULTRIX	4359	0,65	-	-
Samorządowcy spółdzielnia Lublin	1925	0,29	-	-
Regionalny Związek Hodowców Bydła Mlecznego	622	0,09	-	-
ogółem	673387	100,00	50	100,00
Głosy nieważne	81475	10,79		
Frekwencja	754862	45,63		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Do kolejnych wyborów do sejmiku województwa lubelskiego w ramach wyborów samorządowych 27 października 2002 roku przystąpiło 15 komitetów wyborczych^[25], z tego 9 było tworzonych przez partie polityczne. Faworytami były partie polityczne, które rok wcześniej uzyskały reprezentację parlamentarną: SLD–UP, PSL, LPR oraz PO–PiS. Inne podmioty partyjne (Unia Polityki Realnej, Alternatywa Partia Pracy, KPN, KPEiR, Antyklerykalna Polska) traktowały start w wyborach jako element swojej instytucjonalizacji lub próby uniknięcia

[25] Ustawa z dnia 26 lipca 2002 r. o zmianie ustawy – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików wojewódzkich oraz o zmianie niektórych ustaw, Dz.U. 2002, nr 127, poz. 1089.

całkowitej marginalizacji. Część z 6 komitetów wyborczych wyborców w praktyce również było efektem działań partyjnych. Z różnych względów uznały one, że formuła komitetu wyborców będzie dla nich korzystniejsza. Na przykład, przeżywająca problemy organizacyjne i tożsamościowe Unia Wolności przed wyborami 2002 roku zawiązała komitet wyborców Unia Samorządowa. Z kolei, Adam Słomka (związany z KPN–OP oraz KPEiR) zarejestrował KWW Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP. Zmieniły się instytucjonalne uwarunkowania rywalizacji wyborczej. W wyniku zmian ordynacji wyborczej do samorządu terytorialnego w latach 2001–2002, zmniejszenia liczby radnych w sejmikach województw i zmniejszenia liczby okręgów wyborczych, wyborcy w województwie lubelskim wybierali 33 radnych w 5 okręgach wyborczych. Liczba mandatów w okręgach oscylowała od 5 do 9 (przeciętny rozmiar okręgu wyborczego – 6,6 mandatu). Powyższe rozwiązania w połączeniu z metodą d'Hondta zdecydowanie preferowały najsilniejsze komitety wyborcze kreując próg naturalny na wyższym poziomie niż przewidziany w ordynacji próg ustawowy 5% na poziomie województwa. Jak się okazało, mechanizmy systemu wyborczego w 2002 roku sprawiły, że partia, która zdobyła najwięcej głosów (SRP) uzyskała mniej mandatów niż druga w kolejności (SLD–UP).

W wyniku wyborów z 27 października 2002 roku ukształtował się w sejmiku województwa lubelskiego system zbliżony do ekstremalnie wielopartyjnego z równowagą pomiędzy partiami politycznymi. Efektywna liczba partii politycznych wyniosła 4,50. Cztery komitety wyborcze uzyskały podobne poparcie na poziomie około 20%. Najwięcej mandatów zdobył komitet SLD–UP, który jednak nie potwierdził swojej przewagi uzyskanej w okręgu nr 6 (lubelskim) i nr 7 (chełmsko-zamojskim) z wyborów do Sejmu. W wyborach do sejmiku połączone partie centrolewicy otrzymały 9 mandatów. Zaledwie o jeden mniej pozyskała Samoobrona RP, która rok wcześniej uzyskała reprezentację parlamentarną. Partia A. Leppera dyskontowała rozczarowanie społeczne niedawnymi rządami partii postsolidarnościowych jak również innymi podmiotami politycznymi głównego nurtu (SLD, PSL). Polskie Stronnictwo Ludowe korzystając z posiadania dobrze zorganizowanych struktur terenowych i licznej bazy członkowskiej utrzymało stabilną pozycję zdobywając 7 mandatów sejmikowych. Podobny wynik był udziałem Ligii Polskich Rodzin, której apel programowy oparty na hasłach

prosocjalnych, narodowych, chadeckich i konserwatywnych mógł liczyć na pozytywną recepcję elektoratu lubelskiego. Powstałe rok wcześniej, w konsekwencji rozpadu AWS, Prawo i Sprawiedliwość oraz Platforma Obywatelska próbowały budować swoją tożsamość w opozycji wobec partii postkomunistycznych oraz na hasłach budowy „IV Rzeczypospolitej”. Wybory do sejmików województw miały być próbą implementacji koalicji POPiS. Wbrew przewidywaniom okazało się, że zarówno w kraju jak i w woj. lubelskim uzyskany wynik nie tworzył sumy poparcia dla obydwu tych podmiotów politycznych. Koalicja zdobyła zaledwie 2 mandaty prezentując się jako przykład koalicji subaddytywnej.

Tabela 5.3. Wyniki wyborów do sejmiku województwa lubelskiego w 2002 r.

Komitet wyborczy	liczba głosów	% głosów	liczba mandatów	% mandatów
KKW Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy	149 111	20,56	9	27,27
Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	158 391	21,84	8	24,24
Polskie Stronnictwo Ludowe	143 664	19,81	7	21,21
Liga Polskich Rodzin	133 208	18,36	7	21,21
KWW Platforma Obywatelska – Prawo i Sprawiedliwość	61 471	8,47	2	6,06
KWW Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP	21 677	2,99		
Konserwatywno-Liberalna Partia Unia Polityki Realnej	11 030	1,52		
Alternatywa Partia Pracy	10 860	1,50		
KWW Razem Polsce	7727	1,07		
Krajowa KWW Unia Samorządowa	6390	0,88		
Rajowa Partia Emerytów i Rencistów	6225	0,86		
Konfederacja Polski Niepodległej	4860	0,67		
KWW Antyklerykalna Polska	4622	0,64		
KWW Powiatowe Porozumienie Samorządowe	3135	0,43		
KWW Rodzina	2986	0,41		
ogółem	725 357	100	33	100
głosy nieważne	106 002	12,75		
frekwencja	831 359	48,81		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Tabela 5.4. Wybory do sejmiku województwa lubelskiego: efektywna liczba partii, agregacja i rywalizacyjność.

	wybory 1998	wybory 2002
Efektywna liczba partii	3,11	4,50
Indeks agregacji	10,0	5,46
Indeks rywalizacyjności	0,83	0,94

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Podsumowanie

Preferencje wyborcze wyborców województwa lubelskiego warunkowane są nie tylko cechami strukturalnymi, lecz również czynnikami aksjologicznymi. W świetle znanych wskaźników socjologicznych (np. poziom religijności mierzony częstotliwością praktyk religijnych, poziom urodzeń dzieci nieślubnych) wśród wyborców województwa lubelskiego dominowała i nadal dominuje orientacja umiarkowanie konserwatywna^[26]. W związku z tym, beneficjentem ich głosów mogły być partie i ugrupowania polityczne eksponujące w swoim apelu programowym wartości kojarzone z patriotyzmem i wartościami narodowo-konserwatywnymi, czyli w praktyce najlepiej wówczas zinstytucjonalizowane partie tzw. postsolidarnościowej centroprawicy zintegrowane w drugiej połowie dekady lat 90. XX w. w Akcji Wyborczej Solidarność.

W praktyce decyzje wyborcze determinowane były jednak wymienionymi wcześniej uwarunkowaniami strukturalnymi (zgodnie z zasadami racjonalnego wyboru), tradycjami wcześniejszych głosowań, motywami środowiskowymi, kwestiami personalnymi a także rodzajem wyborów. W związku z tym ostatnim kryterium, polscy wyborcy inaczej głosowali w wyborach samorządowych niż w wyborach np. parlamentarnych czy prezydenckich. Doświadczenia z wyborami samorządowymi dotyczyły jednak w latach 1990-1998 tylko elekcji do rad gmin, gdzie przeważającą część mandatów zdobywały komitety niepartyjne, czyli lokalne komitety wyborców związane często z popularnymi

[26] T. Zarycki, *Nowa przestrzeń społeczno-polityczna Polski*, Warszawa 1997, s. 189-190.

kandydatami^[27]. W 1998 roku wybory odbywały się również do organów stanowiących samorządu terytorialnego na poziomie powiatów oraz województw. Zgodnie z przewidywaniami, wyniki wyborów do sejmików województw odzwierciedlały w znaczącym stopniu scenę partyjną na poziomie krajowym. Podobnie było również w województwie lubelskim.

Wybory do sejmiku województwa lubelskiego, prawdopodobnie z uwagi na odzwierciedlenie krajowej sceny partyjnej, cieszyły się coraz większym zainteresowaniem wyborców lubelskich. Frekwencja wyniosła 48,81%. Wysoki poziom fragmentaryzacji systemu partyjnego generował jednocześnie jego niską koncentrację. Z indeksu agregacji (5,46) wynikało, że szanse na stworzenie stabilnej większości były dość ograniczone, chociaż matematycznie możliwe były różne koalicje w sejmiku województwa. Jeszcze przed drugą turą wyborów samorządowych w lubelskim sejmiku powstała mniejszościowa koalicja z udziałem SLD–UP i Samoobrony RP^[28]. Ostatecznie, władzę przejęła mniejszościowa koalicja PSL–LPR–POPiS.

[27] Zob. szerzej: A. Gendźwiłł, *Wybory lokalne w Polsce. Uczestnictwo, konkurencja i reprezentacja polityczna w demokracjach mniejszej skali*, Warszawa 2020, passim.

[28] Krajowe kierownictwo SLD, przynajmniej publicznie dystansowało się początkowo od wyrażania aprobaty dla udziału SLD w tej koalicji, argumentując, że nie pomaga to kandydatom SLD przed drugą turą wyborów szczególnie w wielkich miastach.

Wybory do sejmiku województwa lubuskiego 1998 i 2002. *Złoty fin de siècle* zielono-czerwonej koalicji

Wprowadzenie

W artykule omówione zostaną dwie pierwsze elekcje do sejmiku województwa lubuskiego. Pierwsza z 1998 roku związana jest z turbulencjami wokół powstania województwa i nowym szczeblem samorządowym. Druga, z 2002 roku, odbywała się już w warunkach większej stabilizacji, petryfikując zielono (PSL) – czerwoną (SLD) koalicję rządzącą regionem w latach 1998-2006.

Na pierwsze wybory do sejmiku województwa lubuskiego cieniem kładzie się reforma samorządowa, wprowadzająca w miejsce 49 województw podział kraju na 16 województwa samorządowo-rządowych. Województwo lubuskie jako samodzielny byt administracyjny i polityczny, nie było pierwotnie ujęte w planach reformy administracyjnej przygotowanej przez prof. Michała Kuleszę. Gdyby nie determinacja lokalnych samorządowców, aktywistów (Stowarzyszenie na Rzecz Promocji i Powołania Województwa Lubuskiego, organizator zbiórki niemal 120 tysięcy podpisów pod obywatelskim projektem ustawy w sprawie utworzenia woj. lubuskiego), mediów (inicjatywy Gazety Lubuskiej) dawne województwa gorzowskie i zielonogórskie zostałyby podzielone między województwo zachodniopomorskie oraz dolnośląskie oraz

[1] ORCID: 0000-0002-6492-4945.

wielkopolskie. Początkowo lokalne elity, reprezentujące konkurencyjne ośrodki miejskie w subregionie, tj. Gorzów Wielkopolski oraz Zieloną Górę, postanowiły współpracować w zakresie obrony statusu swoich jednostek i opowiadały się za koncepcją 25 województw, z osobnym gorzowskim i zielonogórskim. Gdy okazało się, że scenariusz ten nie jest realny, górę wzięła współpraca w kierunku utworzenia województwa z dwoma stolicami. Symbolicznie starania te wiążą się z tzw. deklaracją paradyską. 13 marca 1998 roku zielonogórcy i gorzowscy parlamentarzyści podpisali list do premiera Jerzego Buzka w sprawie utworzenia województwa lubuskiego. Umowa paradyska stała się symbolem skutecznych ponadpartyjnych i pragmatycznych starań o powstanie samodzielnego województwa. Porozumienie polityczne określiło kształt województwa oraz podział wpływów, który ukształtował politycznie region na kolejne lata. Jak zapisano w pkt. 2 deklaracji, „dwa miasta – Gorzów i Zielona Góra powinny być stolicami województwa lubuskiego. Proponujemy, by siedzibą wojewody był Gorzów, a siedzibą sejmiku samorządowego – Zielona Góra”^[2].

Istotną rolę odegrało w tym procesie środowisko polityczne SLD, które w tym okresie stanowiło opozycję dla rządzącej koalicji AWS–UW. SLD na etapie prac parlamentarnych forsowało zwiększenie liczby województw z 12 do 17, ostatecznie w komisji senackiej zdecydowano o dodaniu trzech województw – kujawsko-pomorskiego, lubuskiego i opolskiego. Okoliczności te oraz silne wpływy SLD oraz PSL w regionie (np. postać Józefa Zycha, b. marszałka Sejmu) wpłynęły na wysokie nastroje antyrządowe, skupione głównie wokół niechęci do premiera Jerzego Buzka. Region stał się w 1998 roku miejscem wzmożonej aktywności obywatelskiej i politycznej. Dodajmy, że walka o powstanie województwa nie była jedynym katalizatorem tego procesu. Na poziomie powiatów prowadzono intensywną kampanię przedwyborczą, związaną ze staraniami o utworzenie dwóch powiatów (sulęcińskiego i wschowskiego).

Sytuacja regionu w 2002 roku wyglądała inaczej, stabilniej. Województwo funkcjonowało samodzielnie, władze różnych szczebli samorządu skonso-

[2] 20 lat historii Lubuskiego – spotkanie w Paradyżu (video), <https://lubuskie.pl/wiadomosci/10903> [dostęp: 06.04.2023].

lidowały się. Wybory parlamentarne 2001 r. przyniosły zwycięstwo koalicji SLD–UP – obozu politycznego, z którym związane były władze w regionie (marszałek województwa) oraz jego zaplecze polityczne, na które składali się m.in. radni lewicy. Region lubuski to region przygranicza polsko-niemieckiego, w którym oczekiwano pomyślnych rezultatów polskiej akcesji do UE. W 2002 r. zakończyły się negocjacje z Unią Europejską i droga wejścia Polski do Wspólnoty została otwarta. To właśnie mieszkańcy lubuskiego deklarowali w 2002 najwyższe w Polsce poparcie dla integracji, tj. 73%^[3], a wśród wyborców, to wyborcy dominującego w regionie SLD byli jednymi z najbardziej proeuropejskich (84% elektoratu tej partii to zwolennicy integracji z UE)^[4]. Umacnianie się władzy lewicy w regionie z kadencji na kadencję sejmiku miało więc solidne społeczne podstawy i – co wiemy z analizy kolejnych cykli wyborczych – było swoistym złotym wiekiem popularności, który jak dotąd się nie powtórzył.

Charakterystyka instytucjonalnych uwarunkowań rywalizacji wyborczej do sejmiku lubuskiego w latach 1998-2002

Województwo lubuskie w pierwszych wyborach do sejmiku podzielone zostało na 7 okręgów wyborczych, w których wybierano 45 radnych wojewódzkich. Granice okręgów wyborczych wyznaczono na bazie nowo powstałych powiatów, zachowując odrębność okręgu 1 i 4, gdzie granice pokrywały się wyłącznie z obszarem powiatu grodzkiego (Gorzów Wielkopolski i Zielona Góra). Okręgi różniły się wielkością: wybierano od 5 (dwa przypadki) do 9 radnych (jeden przypadek). W wyborach 2002 uległa zmniejszeniu liczba okręgów z 7 do 5 oraz mandatów do obsadzenia, z 45 do 30. Zmiana ta wynikała z decyzji podjętej w skali kraju w 2001 roku, by zmniejszyć liczbę radnych. Od 2002 sejmiki miały już 30 radnych w województwach liczących do 2 mln mieszkańców. Zmiana ta

[3] Komunikat CBOS BS/147/2002 „Poparcie dla integracji Polski z Unią Europejską, różnicowanie regionalne”, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2002/K_147_02.PDF [dostęp: 05.04.2023].

[4] Komunikat CBOS BS/175/2002 „Poparcie dla integracji Polski z Unią Europejską”, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2002/K_175_02.PDF [dostęp: 05.04.2023].

wpłynęła na konieczność zmiany granic okręgów wyborczych i korekty liczby mandatów w okręgach. W konsekwencji, połączono dotychczasowe okręgi 1 i 2 (1998) z 11 mandatami w okręg 1 (2002) z 7 mandatami. Powiększeniu uległ również okręg zielonogórski; do powiatu Zielona Góra dołączono powiat ziemski zielonogórski. Zmiany granic okręgów i zmniejszenie liczby mandatów przełożyło się nieznacznie na średnią wielkość okręgu: w 1998 roku na mniejszy okręg średnio przypadało 6,4 mandatu, natomiast w 2002 roku było to 6 mandatów w okręgach większych. Dla przykładu liczba uprawnionych okręgu 1 przy 6 mandatach wynosiła w 1998 r. 93 344 osoby, a w 2002 roku wzrosła niemal dwukrotnie do 184 465 przy obsadzanych 7 mandatach. Norma reprezentacji zmieniła się w wybranym okręgu z ok. 15,5 tys. osób w 1998 roku na 1 mandat do 26,3 tys. osób cztery lata później.

Większym przetasowaniem w 2002 r. uległy okręgi 2, 3 i 5, zmieniono bowiem istotnie granice okręgów, tworząc nowe konfiguracje granic. Ponadto od 1 stycznia 2002 funkcjonował nowo powstały powiat wschowski, który utworzono poprzez wydzielenie – ze wschodniej części powiatu nowosolskiego – trzech gmin, tj. Sławy, Szlichtyngowej, Wschowy. Powiat ten tworzył okręg 5 z powiatami żagański i nowosolskim. W województwie między elekcjami nieznacznie, bo o ok. 34 tysiące, wzrosła liczba uprawnionych do głosowania. W 1998 roku wynosiła 742 888 osoby, a w 2002 r. 777 704 osoby. Zestawienie charakterystyki geografii wyborczej lubuskiego przedstawiono w tabeli 6.1.

Tabela 6.1. Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku lubuskiego w latach 1998-2002.

Wybory 1998			Wybory 2002		
Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów (45)	Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów (30)
1	Gorzów Wlkp.	6	1	Gorzów Wlkp., powiaty: gorzowski, strzelecko- -dreźniecki	7
2	Powiaty: gorzowski, strzelecko- -dreźniecki	5	2	Powiaty: międzyrzecki, sulęciński, ślubicki, świebodziński	6

Wybory 1998			Wybory 2002		
Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów (45)	Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów (30)
3	Powiaty: międzyrzecki, sulęciński, słubicki	6	3	Powiaty: krośnieński żarski	5
4	Zielona Góra	5	4	Zielona Góra, powiat zielonogórski	6
5	Powiaty: zielonogórski, świebodziński, krośnieński	9	5	Powiaty żagański, nowosolski, wschowski*	6
6	Powiaty: żarski, żagański	8			
7	Powiat nowosolski	6			

* Powiat wschowski funkcjonuje od 1 stycznia 2002, utworzono go na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 31 maja 2001 w sprawie utworzenia, ustalenia granic i zmiany nazw powiatów oraz zmiany siedziby władz powiatu (Dz.U. z 2001 r. nr 62, poz. 631), poprzez wydzielenie – ze wschodniej części powiatu nowosolskiego – trzech gmin (Sława, Szlichtyngowa, Wschowa).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW i KBW.

Charakterystyka podmiotów rywalizujących w wyborach do sejmiku w 1998-2002

W elekcji 1998 roku uczestniczyło niewiele, bo zaledwie siedem podmiotów, które ubiegały się o mandaty do sejmiku. Komitety reprezentowały przede wszystkim partie polityczne o ogólnopolskim zasięgu. Łącznie zarejestrowano kandydatów pięciu komitetów wyborczych partii politycznych, w tym koalicji partii. Były to następujące podmioty: AWS, SLD, PS, UW, RPO. Zgłoszono dwa komitety wyborcze organizacji: o zasięgu ogólnopolskim (Zarząd Główny Stowarzyszenia „Rodzina Polska” – RP) oraz komitet lokalny (Komitet Wyborczy „Nasza Młodzież” – NM). Pięć z siedmiu komitetów zarejestrowało kandydatów we wszystkich okręgach wyborczych. Jedynie RP i NM zarejestrowały listę w zaledwie jednym okręgu. Zatem już w przededniu kampanii widać było, że wybory rozstrzygną się w oparciu o rywalizację podmiotów, które swoim zasięgiem sięgały poza województwo. Komitety ogólnopolskie, jak AWS, SLD, UW i PS, reprezentowały główne siły

polityczne obecne w Sejmie RP. Można więc było obserwować rywalizację regionalną w oparciu o podziały polityczne widoczne w parlamencie.

W 2002 roku liczba podmiotów rywalizujących do sejmiku lubuskiego wzrosła do 13. Nadal trzon stanowiły ogólnopolskie komitety wyborcze partii politycznych (koalicji partii). Zarejestrowano ich łącznie osiem, w tym dwa koalicyjne komitety ogólnopolskie: KKW SLD–UP oraz KKW PO–PiS. Nowym uczestnikiem były komitety wyborcze wyborców, których listy zarejestrowały w lubuskim cztery podmioty ogólnopolskie: KKWW Unia Samorządowa, KWW RAZEM POLSCE, KKW Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP oraz KKW Antyklerykalna Polska. Jedynym podmiotem o charakterze społecznym i regionalnym był KW Stowarzyszenia Kolejarzy, który wystawił listy w dwóch spośród pięciu okręgów.

Tabela 6.2. Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa lubuskiego w 1998 i 2002 r.

Charakter podmiotów	Wybory 1998	Wybory 2002
Podmioty uczestniczące w wyborach (ogółem)	7	13
Komitety wyborcze partii politycznych (koalicji partii)	5	8 (2)
Komitety wyborcze organizacji	2	1
Komitety wyborcze wyborców	0	4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW i KBW.

W wyborach 1998 roku komitety zarejestrowały 375 kandydatów do sejmiku, którzy startowali z 37 list wyborczych zarejestrowanych przez 7 komitetów. Najwięcej kandydatów wystawił komitet UW (82), zbliżoną liczbę kandydatów zgłosiły SLD (71), PS i RPO (po 70) oraz AWS (67). Najmniej kandydatów wystawił komitet NM, zaledwie 5 oraz RP – 9 kandydatów w jednym okręgu wyborczym. Na jeden mandat w sejmiku przypadało 8,3 kandydatów. Najwięcej kandydatów ubiegało się o mandat w okręgu 5, gdzie zgłoszono 85 kandydatów na 9 mandatów, najmniej w okręgu 2, gdzie zgłoszono 37 kandydatów na 5 mandatów.

W wyborach 2002 roku zgłoszono 438 kandydatów na radnych wojewódzkich, którzy startowali na 51 listach wyborczych zarejestrowanych przez

13 komitetów. Najwięcej kandydatów zarejestrowały komitety SLD–UP (60), PSL (55) oraz POPiS (54). Najmniej zgłosił komitet Antyklerykalna Polska, było to zaledwie 6 kandydatów. Najwięcej kandydatów ubiegało się o mandaty w okręgach 2 (95) i 4 (99), co daje odpowiednio niemal 16 i 16,5 kandydata na jedno miejsce w sejmiku. W 2002 roku spośród 13 komitetów tylko 7 zarejestrowało listy we wszystkich okręgach. Pozostałe komitety nie wystawiły list we wszystkich okręgach. Braki w okręgach widoczne były także z perspektywy liczby kandydujących. Różnica między silnymi komitetami ogólnopolskimi a komitetami regionalnymi i komitetami wyborców wskazywała na wyraźne ograniczenia kadrowe tych ostatnich. Ciekawostką jest, iż w 1998 roku 41% wszystkich zgłoszonych kandydatów wskazywało swoje miejsce zamieszkania jeden z dwóch głównych ośrodków miejskich, tj. albo Zieloną Górę albo Gorzów Wielkopolski. Może to świadczyć o dość przekrojowej penetracji list w różnych okręgach wyborczych przez ludzi z dużych miast. Kolejną obserwacją jest niewielki udział kobiet na listach wyborczych, bo niespełna 15%. Gdyby określić uśredniony profil socjodemograficzny kandydata w 1998 roku, to byłby on dojrzałym mężczyzną w wieku około 47,5 lat. Odsetek kobiet na listach wyraźnie wzrósł w 2002 roku i osiągnął wartość prawie 31%. Wiek kandydatów wskazywał na przewagę osób dojrzałych i starszych (ok. 70% kandydatów było w wieku 40+), nad młodymi (ok. 30% kandydatów miało mniej, niż 40 lat, a poniżej 30 roku życia był co szósty kandydat).

Rezultaty wyborów i ich konsekwencje

W roku 1998 oddano na kandydatów do sejmiku 341 768 głosów, z czego 310 047 głosów było głosami ważnymi. Frekwencja wyborcza wyniosła 46%, przy niemal 743 tysiącach osób uprawnionych do głosowania^[5]. Wynik frekwencji należy uznać za w miarę wysoki, nieznacznie przewyższający średnią ogólnopolską, która wyniosła w Polsce dla wyborów szczebla wojewódzkiego 45,4%.

W elekcji 2002 roku frekwencja osiągnęła wartość 43,5% przy niemal 778 tysiącach uprawnionych do głosowania. Zauważalnie wysoki był odsetek

[5] Dostępne dane PKW i KBW nie pozwalają na analizę frekwencji w okręgach w 1998 r.

głosów nieważnych. W lubuskim było to średnio 16,5% głosów, a w więc wyraźnie więcej niż w poprzednich wyborach (ok. 10%). Przyjrzyjmy się różnicom w poziomie frekwencji w okręgach. Frekwencja w okręgach wyborczych z dwoma największymi miastami wojewódzkimi była na najniższym poziomie, odpowiednio 38,03% (okręg 1) oraz 39,94% (okręg 4). W pozostałych okręgach uczestnictwo wyborcze było wyższe niż średnia frekwencja krajowa (44,23%) i wojewódzka i wyniosła: w okręgu 2 – 49,74%, nr 3 – 44,76%, nr 5 – 46,69%.

Lubuskie reprezentuje obszar peryferyjny o dwóch średniej wielkości ośrodkach miejskich – przy łącznie 42 miastach – gdzie nie odnotowano wyższej frekwencji w tzw. centrum (regionu) i niższej na peryferiach. Może to wynikać ze specyfiki, tj. okresowo malejącego wskaźnika urbanizacji, który wynosił 64,7% w 2000 wobec 63,6% w 2009. Wartość wskaźnika jest właściwa dla regionów Polski zachodniej i północnej.

Rozkład poparcia wyborczego w wyborach do sejmiku województwa w 1998 r. wskazuje na wyraźnego zwycięzcę, tj. komitet SLD, który uzyskał średnio we wszystkich okręgach niemal 40,5% poparcia w podziale na okręgi. Drugi komitet w kolejności, AWS, poparł niemalże co trzeci wyborca (28,14%). Na kolejnych miejscach znalazły się UW (15,6%) oraz PS (11,73%). Wynik znacznie słabszy od pozostałych komitetów, pomimo wystawienia list we wszystkich okręgach, osiągnął komitet RPO i było to w lubuskim 3,19%. Komitety, które wystawiły listy w zaledwie jednym okręgu uzyskały poparcie poniżej 1% głosujących w skali województwa.

Jak pisał A.K. Piasecki, podstawą kampanii do sejmiku lubuskiego w 1998 była „praca sztabów wyborczych”, w którą „zaangażowani byli nie tylko wolontariusze, ale także osoby zawodowo i finansowo związane ze strukturami politycznymi: pracownicy biur poselskich i senatorskich, osoby zatrudnione w strukturach partyjnych oraz pracujące na zlecenie sztabów wyborczych, najaktywniejsi działacze ‘Solidarności’, OPZZ i stowarzyszeń”^[6].

Jak wyglądał rozkład poparcia w poszczególnych okręgach? Okazuje się, że wysokie lub bardzo wysokie poparcie czterech ogólnopolskich komitetów

[6] A.K. Piasecki, *Wybory samorządowe z 1998 roku na przykładzie woj. lubuskiego: Doświadczenia i porady*, „Samorząd Terytorialny” 2002, nr 4, s. 15.

nie rozkładało się równomiernie. Największa amplituda poparcia wystąpiła w PS (niemal 19% różnicy w najniższym i najwyższym poparciu), której to koalicji członkiem było m.in. PSL. Komitet ten uzyskał najlepsze poparcie, prawie 23%, w okręgu 2, zaś najniższe – niewiele ponad 4% – w okręgu 1, czyli okręgu typowo miejskim (Gorzów Wielkopolski). Podobna prawidłowość wystąpiła w okręgu Zielona Góra, gdzie komitet poparło zaledwie 5,69% wyborców. Koalicja PSL–UP–KPEiR wyraźnie nie poradziła sobie z uzyskaniem poparcia poza terenami wiejskimi i małomiasteczkowymi. Zależność między wysokim bądź niskim wynikiem PS a innymi komitetami nie była jednak oczywista. Mianowicie w okręgu 1 i 3 PS osiągnęło biegunowo różne wyniki, a SLD w wynik zbliżony (42% i niemal 41%). Z kolei w okręgu 2 SLD wypadło najslabiej, a PS najlepiej. AWS wyraźniej słabiej wypadło w okręgu 3, gdzie PSL wypadło bardzo dobrze. Można wysnuć z tego dwa wnioski. Po pierwsze, elektorat w wielu okręgach postawił na partie orientujące się na strategię *catch-all*, docierające do szerokich grup. Przypadek ten dotyczy AWS, wówczas partii rządzącej oraz SLD – partii w opozycji, ale będącej drugą siłą w parlamencie. Dobrze radziła sobie także UW, osiągając trzeci wynik, co dawało jej status trzeciej siły politycznej w regionie. Koalicja PS przy niemal 12% poparcia nie wypadła źle, biorąc pod uwagę, że w wyborach parlamentarnych w 1997 roku były koalicjant SLD uzyskał zaledwie 7,31% głosów, notując znaczący spadek poparcia. Po drugie, wystawienie list wyborczych we wszystkich okręgach oraz liczna reprezentacja kandydatów przyniosła większe poparcie partiom parlamentarnym, niż wystawienie listy ograniczonej kadrowo lub listy w zaledwie jednym okręgu. Czy opłacało się koalicjom? PS, jak wskazano, wypadło w skali regionu dobrze, choć w wybranych okręgach dysproporcje poparcia były zauważalne. Bardzo słabo wypadła koalicja Ruch Patriotyczny „Ojczyzna”, której wyniki nie rozkładały się równo między okręgi.

Tabela 6.3. Wyniki wyborów do sejmiku województwa lubuskiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze (podmioty uczestniczące w podziale mandatów).

okręg	AWS		SLD		PS		UW		RPO		RP		komitety regionalne*	
	% gł.	M	% gł.	M	% gł.	M	% gł.	M	% gł.	M	% gł.	M	% gł.	M
1	31,09	2	42,00	3	4,26	0	20,95	1	1,70	0				
2	28,09	2	27,00	1	22,98	1	18,01	1	3,92	0				
3	20,05	1	40,73	3	18,68	1	17,64	1	2,90	0				
4	31,43	2	46,68	3	5,69	0	13,42	0	1,64	0			1,14	0
5	28,66	3	42,49	5	8,40	0	13,91	1	2,68	0	3,86	0		
6	29,03	2	42,50	4	11,39	1	14,19	1	2,90	0				
7	29,92	2	38,34	3	11,90	0	12,81	1	7,03	0				
Suma	28,14	14	40,45	22	11,73	3	15,60	6	3,19	0	0,76	0	0,14	0

* zarejestrowane tylko w jednym/ dwóch regionach.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW i KBW.

Poparcie dla czterech komitetów wyborczych, które uzyskały ponad 10% głosów, przełożyło się na udział w podziale mandatów. Zarówno SLD, jak i AWS uczestniczyły w podziale mandatów we wszystkich siedmiu okręgach wyborczych. UW jako regionalna trzecia siła polityczna pod względem poparcia, partycypowała w podziale mandatów w sześciu z siedmiu okręgów. W okręgu 4 mandat UW nie przypadł, bowiem w podziale uczestniczyły tylko dwa komitety: SLD i AWS.

Największym beneficjentem wyborów było SLD, którego poparcie przełożyło się na 22 mandaty. Przy drugim wyniku AWS sięgnęło po 15, zaś UW z lokatą trzecią uzyskało 6 mandatów. PS, wobec wspomnianego powyżej bardzo nierównego rozkładu poparcia w okręgach i nadreprezentacji dwóch największych komitetów, uczestniczyło w podziale mandatów w zaledwie trzech z siedmiu okręgów uzyskując trzy mandaty. Jedynym okręgiem, w którym nie wygrał SLD i uzyskał mniej mandatów niż AWS był okręg 2.

W przypadku elekcji z 2002 roku, to sytuacja wyjściowa wskazywała na większą rywalizację o mandaty, ze względu na wyższą liczbę komitetów i mniejszą liczbę radnych. Do kampanii wyborczej stanęły znane dotychczas komitety/

podmioty. Były to postkomunistyczne SLD–UP oraz PSL, które ewidentnie korzystały na procesach ciągłości organizacyjnej i kadrowej po swoich poprzedniczkach. Pojawiły się komitety nowe, jak SRP i LPR, bez wcześniejszych doświadczeń w rywalizacji samorządowej. Erozja organizacyjno-polityczna AWS oraz UW skutkowała pojawieniem się w 2001 nowych podmiotów, które w lubuskim, jak i w całym kraju, rejestrowały listy komitetu POPiS.

Wybory 2002 roku w lubuskim przyniosły kolejne w tym regionie zwycięstwo lewicy postkomunistycznej w wyborach sejmikowych. SLD startujące w koalicji z UP uzyskało 42,90% głosów w regionie, co przy kilkunastoprocentowym poparciu trzech kolejnych komitetów wskazywało na regionalny system polityczny z partią dominującą. Poparcie dla SLD w regionie nieznacznie wzrosło (o ok. 2,5%), ale nie do końca jest to porównywalne, gdyż w 1998 roku lewica startowała samodzielnie, a w 2002 roku w koalicji. Nie sposób w tej analizie nie zauważyć analogii z układem sił politycznych w Sejmie RP, który wybrano w 2001 roku. W parlamencie krajowym, podobnie jak na poziomie wyborów do sejmiku, powtórzył się, by użyć określenia właściwego wyścigom konnym, porządek: SLD–UP z ponad 40% poparcia, a dalej mniejsze komitety SRP i POPiS po 13,09% poparcia, LPR z 12,90% oraz PSL startujące jako samodzielny komitet partyjny z 8,41% głosów. W podziale mandatów uczestniczyło łącznie pięć wymienionych wyżej podmiotów, ale zdecydowanym dominatorem był SLD–UP, który obsadził 17 mandatów, a kolejnym komitetom przypadło w udziale zaledwie 2, 3 lub 4 mandaty.

Przyjrzyjmy się bliżej rozkładowi poparcia w poszczególnych okręgach. W okręgu 1 najwyższe poparcie zdobył SLD–UP (41,61% głosów) oraz POPiS (16,56%). Następnie na kolejnych miejscach znalazły się komitety ogólnopolskie: Samoobrona RP (13,11), LPR (12,04), PSL (10,59).

W okręgu 2 wygrał również SLD–UP, zdobywając niemal połowę głosów (48,75). W okręgu 3 lewica zdobyła mniej, bo 39,55%, ale nadal był to pierwszy wynik spośród wszystkich komitetów. Kolejne komitety zdobyły po kilkanaście procent głosów (SRP 16,07, a POPiS 13,96). W okręgu 4 SLD–UP okazała się również dominującym komitetem, uzyskując 47,84% poparcia. Najslabiej lewicowa koalicja wypadła w okręgu 5, gdzie poparło ją 36,46% głosujących. Jeśli chodzi o amplitudę poparcia dla innych komitetów, to dla

LPR najlepszym okręgiem okazał się okręg 5, w którym Liga uzyskała niemal 20% poparcia, a najsłabiej wypadła w okręgu 2 (poniżej 10%). Samoobrona największe poparcie uzyskała w okręgu 3 (16,07%), a najsłabsze w okręgu 4 (poniżej 10%). PSL również nie odnotowało równego poparcia. Jego najlepszy wynik to 10,83 w okręgu 5, a najsłabszy to niecałe 5% w okręgu 3. Koalicja POPiS najlepszy wynik uzyskała w okręgu 1 (16,56%), a najsłabiej wypadła w okręgu 5, zdobywając zaledwie 8,5% głosów – najmniej z komitetów uczestniczących w podziale mandatów. Pozostałe osiem komitetów wyborczych, tak ogólnopolskich, jak i regionalnych nie uzyskało poparcia, które pozwoliłoby na udział w podziale mandatów. Po raz kolejny komitet regionalny, tym razem Stowarzyszenie Kolarzy, wypadł bardzo słabo, uzyskując w dwóch okręgach, gdzie wystawiono listy, zaledwie 2,48 i 1,01% głosów.

Tabela 6.4. Wyniki wyborów do sejmiku województwa lubuskiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze.

okręg	SLD-UP		SRP		POPiS		LPR		PSL		Pozostałe		komitety regionalne*	
	% gł.	M	% gł.	M	% gł.	M	% gł.	M	% gł.	M	% gł.	M	% gł.	M
1	41,61	3	13,11	1	16,56	1	12,04	1	10,59	1	6,08	0	0	0
2	48,75	4	11,90	1	11,54	1	8,18	0	8,13	0	9,02	0	2,48	0
3	39,55	3	16,07	1	13,96	1	10,63	0	4,98	0	14,79	0	0	0
4	47,84	4	9,04	0	15,51	1	13,13	1	6,27	0	7,22	0	1,01	0
5	36,46	3	15,71	1	8,50	0	19,71	1	10,83	1	8,78	0	0	0
Suma	42,90	17	13,09	4	13,09	4	12,90	3	8,41	2	8,89	0	0,69	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW i KBW.

Z jednym wyjątkiem, poparcie polityczne dla wszystkich komitetów wyborczych uczestniczących w podziale mandatów w lubuskim było nieznacznie niższe (między 2-3%), niż uzyskane średnie poparcie w skali ogólnokrajowej. Kto więc zyskał? Wyraźnie SLD-UP i to nie tylko porównując dwie elekcje sejmikowe. Przede wszystkim lewicowa koalicja wypadła znacznie lepiej w województwie lubuskim niż w kraju, gdzie komitet w 2002 r. uzyskał 24,65%. W roku 1998

SLD w skali kraju uzyskało 31,83%, nieznacznie przegrywając z AWS (33,32). Komitety, w które angażował się PSL, potwierdziły charakter jego pozamiejscowego zaplecza wyborczego.

Omówione powyżej wyniki wyborów w 1998 i 2002 przełożyły się na proces kreacji władzy. Obsadzenie głównych funkcji i stanowisk politycznych w regionie przypadło przede wszystkim politykom lewicy. SLD było ponadto głównym podmiotem inicjującym zawarcie koalicji w sejmiku. Sojusz, choć zdominował rywalizację wyborczą, to w elekcji 1998 nie uzyskał wystarczającej liczby mandatów, by samodzielnie sprawować władzę. Konieczne więc było zawarcie koalicji większościowej, która zabezpieczyłaby funkcjonowanie zarządu województwa. Arytmetycznie możliwa była alternatywna koalicja AWS–UW–PS (23 mandaty wobec 22 mandatów SLD), jednak jak się okazało obowiązywały schematy kooperacji pozytywnej i negatywnej przeniesione ze szczebla ogólnopolskiego, gdzie AWS–UW tworzyło minimalnie zwycięską koalicję rządową, a SLD–PSL pozostawał w opozycji. W układzie regionalnym odtworzono więc „czerwono-zieloną koalicję SLD–PSL – układ współpracy znany z lat 1993-1997 na szczeblu polityki krajowej. Rozwiązanie takie miało też inne racjonalne wytłumaczenie. Mianowicie dobrano koalicjanta, który zapewniał SLD minimalną większość (łącznie 25 na 45 mandatów) i kontrolę sejmiku oraz regionalnej egzekutywy. Układ sił w zarządzie województwa nie odzwierciedlał proporcji liczby mandatów. SLD obsadziło stanowisko marszałka województwa oraz wicemarszałka i członka zarządu województwa, natomiast PSL jako główny podmiot koalicji PS wskazało wicemarszałka oraz członka zarządu. Zarząd liczył pięciu członków w proporcjach stanowisk 3 (SLD) do 2 (PS). Pierwszym marszałkiem województwa został Andrzej Bocheński. Zwycięska koalicja wskazała również prezydium sejmiku. Przewodniczącym został Zbigniew Faliński, wiceprzewodniczącymi: Kazimierz Pańtak (SLD) oraz Marek Bogusław Zaręba (PSL, następnie SLD). Pozostałe ugrupowania nie zostały włączone do prezydium.

W roku 2002 scenariusz kreacji władzy powtórzył się, przy czym nie było konieczne zawarcie koalicji, gdyż SLD–UP kontrolował samodzielnie większość w sejmiku, dysponując 17 z 30 mandatów i sięgnął samodzielnie po władzę. Dlatego można mówić o bezpośredniej ciągłości władzy w rękach lewicy,

gdyż marszałkiem został ponownie Andrzej Bocheński^[7], a wicemarszałkami Edward Fedko oraz Bogusław Andrzejczak – radni wybrani z list SLD–UP. Lewica wskazała również przewodniczącego oraz jednego z dwóch wiceprzewodniczących sejmiku. Stanowisko wiceprzewodniczącego obsadziło również POPiS, posiadając 4 radnych. Taka sama liczba radnych SRP nie przełożyła się już na miejsce w prezydium sejmiku. Niewykluczone, że wynikało to z izolacji ugrupowania.

Jeśli chodzi o efektywną liczbę partii (ELP), to wartość indeksu na poziomie wyborczym w 1998 roku wyniosła 3,55 i wzrosła do poziomu 4,11 w 2002 roku. Bliska czterech liczebność partii wskazuje na wielopartyjny układ rywalizacji wyborczej. Natomiast wyraźnie niższa jest wartość indeksu ELP na poziomie reprezentacji politycznej. Indeks w tym przypadku zmalał między elekcjami, wskazując na wyraźne odcięcie wielu partii i komitetów przy przekraczaniu bariery reprezentacji. Dodajmy, że były to najniższe poziomy wskaźnika na przestrzeni elekcji do sejmiku w latach 1998-2018.

W pierwszych wyborach regionalnych stopień rywalizacyjności wyniósł 0,71 i wskazywał na umiarkowanie wysoką rywalizację. Ten poziom rywalizacyjności potwierdza spolaryzowaną konkurencję polityczną dwóch podmiotów o odmiennej proveniencji: SLD i AWS. Rywalizacyjność wyraźnie zmalała w 2002 roku, osiągając stopień dotychczas najniższy, tj. 0,30. Dystans między partią zwycięską a kolejną partią wyniósł prawie 30%. Przy 13 komitetach ubiegających się o głosy, daleko było do tzw. wyborów nie-spornych, a więc elekcji rozgrywanych w warunkach braku politycznej konkurencji, ale biorąc pod uwagę wynik SLD–UP, szanse na wygraną lewicy były jednoznaczne. Albo inaczej to ujmując, lewica nie miała z kim przegrać. Indeks agregacji oscylował pomiędzy wysokimi wskaźnikami (w przedziale 11-12), co potwierdza silną pozycję dominującego aktora na scenie reprezentacji.

[7] Marszałek województwa Andrzej Bocheński od 1998 do 2006 był radnym sejmiku i marszałkiem województwa lubuskiego. Polityk przez okres działalności samorządowej związany był z Sojuszem Lewicy Demokratycznej.

Tabela 6.5. Wybory do sejmiku województwa lubuskiego: wartość indeksów w latach 1998-2002.

Indeks	1998	2002
Efektywna liczba partii (poziom wyborczy)	3,55	4,11
Efektywna liczba partii (poziom sejmiku)	2,79	2,77
Rywalizacyjność	0,70	0,31
Agregacja	12,22	11,33

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych PKW i KBW.

Formuła wyborcza do sejmiku w 1998 roku faworyzowała dwa największe podmioty, czyli SLD i AWS. Oba komitety były nadreprezentowane pod względem liczby mandatów. Najbardziej poszkodowany przez formułę przeliczania głosów był komitet PS, który przy poparciu dwucyfrowym uzyskał de facto połowę mandatów, liczonych proporcjonalnie do wyników. W roku 2002 rozkład poparcia i dystans między zwycięzcą a kolejnymi komitetami powiększył się. Formuła d'Hondta i próg wyborczy okazały się bezlitosne w skutkach dla większości komitetów. Czwarty i piąty komitet pod względem poparcia był wyraźnie podreprezentowany. Komitety średnie (SRL i POPiS) odczuły skutki deformacji neutralnie. Z 13 komitetów uczestniczyło w podziale mandatów pięć podmiotów. Ponownie głównym i de facto jedynym beneficjentem deformacji wyborczej było SLD–UP, które otrzymało samodzielnie premię zwycięzcy i było wyraźnie nadreprezentowane.

Tabela 6.6. Deformacje w wyborach do sejmiku województwa lubuskiego w latach 1998-2002.

1998					
Komitet	SLD	AWS	UW	PS	
% uzyskanych mandatów	48,89	31,11	13,33	6,67	
% poparcia wyborczego	40,45	28,14	15,60	11,73	
Rozmiar nadreprezentacji/podreprezentacji	0,21	0,10	-0,14	-0,43	
2002					
Komitet	SLD–UP	SRP	POPiS	LPR	PSL

2002					
% uzyskanych mandatów	56,67	13,33	13,33	10,00	6,67
% poparcia wyborczego	42,9	13,09	13,09	12,90	8,41
Rozmiar nadreprezentacji/podreprezentacji	0,32	0,02	0,02	-0,22	-0,21

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych PKW i KBW.

Podsumowanie

Z punktu widzenia maksymalizacji poparcia wyborczego głównym wygranym wyborów w 1998 roku było SLD, co zapoczątkowało „złoty” okres postkomunistycznej lewicy w regionie. PS i UW wypadły dobrze, natomiast AWS – druga siła mająca stanowić kontrapunkt dla lewicy – wypadła słabo. Pozostałe komitety nie uczestniczyły w podziale mandatów, a ich wynik wyborczy był bardzo skromny. Porównując podmioty ubiegające się o głosy w latach 1998 i 2002, można stwierdzić, że pomimo ograniczenia liczby radnych w sejmikach, w 2002 wzrosła liczba podmiotów politycznych rywalizujących w wyborach. Były to bardziej różnorodne podmioty, tak z punktu widzenia proveniencji, jak i celów politycznych. Relewantne podówczas partie polityczne socjaldemokratycznej lewicy (SLD, UP) i centrolewicy (PSL) rozszerzały lub utrzymywały arenę wpływów politycznych na niższych szczeblach władzy. Nowe podmioty, jak POPiS, LPR, SRP konsolidowały się i próbowały swoich sił na polu samorządowym. Trudno o jednoznaczne uzasadnienie uczestnictwa w rywalizacji podmiotów, których celem była walka z kościołem (KKW Antyklerykalna Polska), czy obrona bezrobotnych KKW Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP) lub reprezentowanie grupy zawodowej – kolejarzy (KW Stowarzyszenia Kolejarzy).

Ustalenia badawcze autora, jak też potwierdzone przez zespół, który prowadził analizę wyborów samorządowych na Ziemi Lubuskiej, Pomorzu i w Wielkopolsce^[8], wskazują, że województwo lubuskie na tle innych regionów w analizowanym

[8] J. Jańczak, M. Musiał-Karg, B. Secler, *Wybory samorządowe na Ziemi Lubuskiej, Pomorzu i w Wielkopolsce: granice historyczne i relacje centra-peryferie a zachowania wyborcze*, Toruń 2013, s. 61-65.

okresie było regionem o profilu liberalno-lewicowym. W wyborach regionalnych wysokie poparcie uzyskała przede wszystkim partia o rodowodzie postkomunistycznym, która przeobrażała się w socjaldemokrację o obliczu proreformatorskim, egalitarnym i wspierającym solidaryzm społeczny bez narzucania określonego światopoglądu czy wartości, co spotkało się w województwie z aprobatą. PSL jako partia szukała swojej tożsamości, między postkomunistyczną spuścizną i centrolewicowym charakterem, a tożsamością chadecką. Wykorzystywała swojej atuty zdobywając poparcie poza terenami wielkomiejskimi. Traciła zaś w okręgach miejskich, nawet pomimo pomysłu na centrolewicową koalicję PS, która miała dotrzeć do innych wyborców. Partie postsolidarnościowe i ich genetyczni następcy radzili sobie nie najgorzej, ale wyraźnie oddziaływały na nie błędy „na górze”. W latach 1998–2002 komitety o niekomunistycznym rodowodzie nie zyskały szansy udziału we władzy w województwie. AWS już w roku 1998 zaczął nieznacznie tracić, a UW miała się w lubuskim nadal dobrze. Sukces UW w województwie lubuskim był zresztą dość nieoczekiwany, bowiem partii tej wzrosło poparcie w stosunku do wyborów parlamentarnych z 1997 r. (o 2,2%). Tymczasem w kraju partia ta w większości traciła lub odnotowywała ledwie nieznaczne wzrosty.

Dane z urn wyborczych były miejscami zaskakujące, gdy porównamy je z sondażami poparcia przedwyborczego. Na ziemi lubuskiej poparcie dla SLD–UP było przez kilka lat o kilkanaście punktów procentowych wyższe, niż deklarowane przez respondentów na poziomie kraju. Jeśli chodzi o poparcie przekładające się na mandaty i udział we władzy, to wyborcy w lubuskim nie przyjęli oferty politycznej partii i komitetów odwołujących się do aspektów silnie konserwatywnych czy narodowych. Jednocześnie w 2002 r. znacznie lepiej wypadło w wyborach do sejmiku LPR, które według badania CBOS mogło liczyć jedynie na 7% poparcia, a w lubuskim uzyskało dwukrotnie większe poparcie. Nie zaistniały jako samodzielna siła polityczna zdolna do przekroczenia progu wyborczego komitety organizacji oraz komitety regionalne.

Wybory do sejmiku województwa łódzkiego w 1998 i 2002. Region bez tożsamości...

Wprowadzenie

Województwo łódzkie zostało utworzone jako jedno z 16 województw z dniem 1 stycznia 1999 roku, w wyniku reformy wprowadzającej nowy, trójstopniowy podział terytorialny państwa^[2]. Początkowo, w projekcie rządowym z marca 1998 r., inicjującym proces legislacyjny, województwo to nosić miało nazwę „Ziemia Łódzka”^[3], z której zrezygnowano jednak autopoprawką zgłoszoną w kolejnym miesiącu^[4].

Ostatecznie, w granicach województwa łódzkiego znalazł się obszar 2 wcześniejszych województw w całości (województwo łódzkie oraz sieradzkie) oraz – w różnym stopniu – część obszaru kolejnych 7 województw (częstochowskie, kaliskie, konińskie, piotrkowskie, płockie, radomskie, skierniewickie).

[1] ORCID: 0000-0002-4062-1253.

[2] Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, Dz.U. 1998, nr 96, poz. 603.

[3] Art. 2, Rządowy projekt ustawy o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, Sejm RP, III kadencja, druk 230 z 13 marca 1998.

[4] Rezygnację z określenia „ziemia” wykorzystanego w nazwach 3 województw (Ziemia Łódzka, Ziemia Białostocka, Ziemia Lubelska) argumentowano jego „nieadekwatnością do tradycji niektórych obszarów”. Autopoprawka do rządowego projektu ustawy o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, Sejm RP, III kadencja, druk 230-A z 28 kwietnia 1998.

Na tle innych województw, w szczególności utworzonych w nawiązaniu do historycznie funkcjonujących struktur społecznych i politycznych (np. województwo małopolskie, pomorskie, wielkopolskie), województwo łódzkie wyróżniało się słabą integracją wewnętrzną. W praktyce, można je określić jako utworzone sztucznie, z pominięciem (czy nawet wbrew) funkcjonującym powiązaniom społecznym. Należy jednak zwrócić uwagę, że ostateczny kształt województwa łódzkiego został obciążony powyżej wskazaną cechą w stopniu wyraźnie mniejszym niż proponowany pierwotnie (w pierwotnie proponowanych granicach Ziemi Łódzkiej miał znaleźć się nawet Włocławek).

System wyborczy stosowany w wyborach sejmiku województwa łódzkiego

System wyborczy stanowi jedną z podstawowych kategorii politologicznych, przy czym jest on definiowany na różne sposoby^[5]. Na potrzeby analizy systemu wyborczego zastosowanego w wyborach sejmików województw, właściwym jest wykorzystanie pojęcia systemu wyborczego sensu stricto, definiowanego jako wzorce wedle których wyborcy wyrażają w głosowaniu swoją preferencję co do partii i/albo co do kandydata oraz metody transformacji wyników wyborczych na wyniki mandatowe^[6]. Systemy wyborcze regulują ten proces przez określenie: struktury okręgów wyborczych, sposobów głosowania i formuły wyborczej^[7].

Wybory do sejmików województwa w latach 1998 oraz 2002 zostały przeprowadzone z wykorzystaniem różnych, choć zbliżonych systemów wyborczych określonych odpowiednio w ustawie z 16 lipca 1998 r.^[8] oraz jej późniejszych

[5] M. Onasz, *Inżynieria wyborcza w Polsce od roku 1989*, Łódź 2017, s. 16-17.

[6] M. Klonowski, M. Onasz, *Wybrane zmiany w systemie wyborczym organów jednostek samorządu terytorialnego wynikające z ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych – wstępna ocena*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2018, nr 2, s. 100.

[7] D. Nohlen, *Prawo wyborcze i system partyjny: o teorii systemów wyborczych*, Warszawa 2004, s. 53.

[8] Ustawa z dnia 16 lipca 1998 r. – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, Dz.U. 1998, nr 95, poz. 602.

nowelizacjach z lat 2001-2002^[9] oraz (w zakresie struktury okręgów wyborczych) w rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych z 21 sierpnia 1998 r.^[10] i uchwale sejmiku województwa łódzkiego z 9 lipca 2002 r.^[11]

Struktura okręgów wyborczych

Struktura okręgów wyborczych (wraz z wynikającą z niej ogólna liczbą mandatów) jest jednym z elementów konstytuujących system wyborczy (w jego wąskim rozumieniu), który uległ istotnym zmianom między wyborami w roku 1998 i 2002. Struktury w tych wyborach zostały przedstawione w tabeli 7.1.

Tabela 7.1. Struktura okręgów wyborczych w wyborach do sejmiku województwa łódzkiego w latach 1998-2002.

Wybory 1998		
Numer okręgu	Granice okręgu	Liczba mandatów
1	powiaty: sieradzki, wierszowski, wieluński, łaski, zduńskowolski, poddębicki, pajęczański.	10
2	powiaty: bełchatowski, radomszczański.	5
3	Piotrków Trybunalski, powiaty: piotrkowski, opoczyński.	5
4	powiaty tomaszowski, pabianicki, łódzki wschodni.	7
5	Łódź (północ).	8
6	Łódź (południe).	8

[9] Ustawa z dnia 11 kwietnia 2001 r. o zmianie ustaw: o samorządzie gminnym, o samorządzie powiatowym, o samorządzie województwa, o administracji rządowej w województwie oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz.U. 2001, nr 45, poz. 497; ustawa z dnia 15 lutego 2002 r. o zmianie ustawy o samorządzie gminnym, ustawy o samorządzie powiatowym, ustawy o samorządzie województwa, ustawy – ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz ustawy o referendum lokalnym, Dz.U. 2002, nr 23, poz. 220; ustawa z dnia 26 lipca 2002 r. o zmianie ustawy – ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz.U. 2002, nr 127, poz. 1089.

[10] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 sierpnia 1998 r. w sprawie podziału powiatów i województw na okręgi wyborcze oraz ustalenia liczby radnych wybieranych w każdym okręgu wyborczym, Dz.U. 1998, nr 109, poz. 688.

[11] Uchwała Sejmiku Województwa Łódzkiego Nr XLV/525/2002 z dnia 9 lipca 2002 r. w sprawie podziału na okręgi wyborcze, Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Nr 194, poz. 2752.

Wybory 1998		
7	powiaty: kutnowski, łęczycki, zgierski.	7
8	Skierniewice, powiaty: skierniewicki, łowicki, rawski.	5
Suma:		55
Wybory 2002		
Numer okręgu	Granice okręgu	Liczba mandatów
1	Łódź (północ-zachód).	6
2	Łódź (południe-wschód).	5
3	powiaty: kutnowski, łęczycki, łowicki, zgierski.	6
4	powiaty: łaski, pabianicki, pajęczański, poddębicki, sieradzki, wieluński, wieruszowski, zduńskowolski.	8
5	Piotrków Trybunalski, powiaty: bełchatowski, łódzki wschodni, piotrkowski, radomszczański.	6
6	Skierniewice, powiaty: brzeziński, opoczyński, rawski, skierniewicki, tomaszowski.	5
suma:		36

Uwaga: Okręgi 5 i 6 z roku 1998 nie odpowiadają terytorialnie okręgom 1 i 2 w roku 2002.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 sierpnia 1998 r. w sprawie podziału powiatów i województw na okręgi wyborcze oraz ustalenia liczby radnych wybieranych w każdym okręgu wyborczym, Dz.U. 1998 nr 109 poz. 688; Uchwała Sejmiku Województwa Łódzkiego Nr XLV/525/2002 z dnia 9 lipca 2002 r. w sprawie podziału na okręgi wyborcze, Dz. Urz. Woj. Łódzkiego Nr 194, poz. 2752.

Zmniejszenie ogólnej liczby mandatów i różne struktury okręgów zastosowane w kolejnych wyborach niosły za sobą różne konsekwencje. Wielkość okręgów wyborczych, szczególnie przy niezmienionej formule wyborczej, określa poziom trudności uzyskania mandatu (względnie – określonej liczby mandatów w danym okręgu). W przypadku obu elekcji, w najmniejszych okręgach przeznaczono do rozdysponowania po 5 mandatów (co odpowiadało najniższej wartości dopuszczanej ustawowo). W okręgu 5-mandatowym wartość progu wyłączenia wynosi $T_E = 16,67\%$ ^[12]. Wartość progu rzeczywistego (real threshold – szansa na uzyskanie przynajmniej 1 mandatu większa niż 50%)

[12] Threshld of exclusion – gwarancja zyskania przynajmniej 1 mandatu, niezależnie od rozkładu pozostałych głosów. Dla wszystkich obliczeń zastosowano zaokrąglenie do części setnych.

$T_R=12,50\%$ zaś progu włączenia (threshold of inclusion – wartość, poniżej której uzyskanie mandatu jest niemożliwe niezależnie od rozkładu pozostałych głosów) dla zastosowanej metody i przy założeniu 7 list wyborczych wynosi $T_{I(7)}=9,09\%$ (przy założeniu 11 list $T_{I(11)}=6,67\%$)^[13]. W najmniejszych okręgach rozdysponowano ponad $\frac{1}{4}$ mandatów w obu elekcjach (odpowiednio 27,27% w roku 1998 oraz 27,78% w 2002). W największych okręgach wyborczych przeznaczono do rozdysponowania odpowiednio 10 mandatów w roku 1998 oraz 8 w roku 2002. W obu przypadkach było to znacznie poniżej maksymalnej dopuszczalnej wielkości (15 mandatów). Wartości progów dla okręgu 10-mandatowego wynoszą: $T_E=9,09\%$; $T_R=6,82\%$; $T_{I(7)}=6,25\%$; $T_{I(11)}=5,00\%$ zaś dla okręgu 8-mandatowego: $T_E=11,11\%$; $T_R=8,33\%$; $T_{I(7)}=7,14\%$; $T_{I(11)}=5,56\%$. Średnia wielkość okręgu wyborczego wynosiła w roku 1998 6,875 ($T_E=12,70\%$; $T_R=9,52\%$; $T_{I(7)}=7,77\%$; $T_{I(11)}=5,93\%$) zaś w roku 2002 równo 6 [$T_E=14,29\%$; $T_R=10,71\%$; $T_{I(7)}=8,33\%$; $T_{I(11)}=6,25\%$]. We wszystkich przypadkach, wartości progów wyłączenia oraz rzeczywistego były wyższe niż wartość odpowiadająca wysokości progu ustawowego (choć ten dotyczył całego województwa, a nie pojedynczego okręgu). Warunki gry wyborczej trudno (w obu przypadkach) uznać za korzystne dla ugrupowań o niskim poparciu. Szczególnie w roku 2002, dominacja okręgów 5- i 6-mandatowych powinna być uznana za ograniczenie szans ugrupowań nie uzyskujących poparcia bliskiego dwucyfrowemu. Efekt ten był słabszy w roku 1998, dzięki dominacji okręgów 7- i 8-mandatowych.

Sposób głosowania

Ten element systemu wyborczego był identyczny w obu elekcjach. Zastosowano listy otwarte – każdy z wyborców wskazywał zarówno listę, której udzielał poparcia, jak i konkretnego kandydata z danej listy, któremu przyznawał pierwszeństwo objęcia mandatu.

[13] Obliczenie wartości T_I wymaga założenia liczby rywalizujących list. 7 i 11 list odpowiadają liczbom komitetów, które zgłosiły listy kandydatów we wszystkich okręgach w wyborach odpowiednio w roku 1998 i 2002.

Formuła wyborcza

Podobnie jak w przypadku sposobu głosowania, w obu elekcjach zastosowano tę samą formułę wyborczą: reprezentacji proporcjonalnej wykorzystującą metodę d'Hondta z progiem na poziomie całego województwa w wysokości 5% ważnie oddanych głosów (bez względu na formułę komitetu). Zastosowana metoda (szczególnie w połączeniu z małymi okręgami wyborczymi) jest korzystniejsza dla najsilniejszych ugrupowań w poszczególnych okręgach. W tabeli 7.2. Przedstawiono porównania wartości progów naturalnych dla okręgów średniej wielkości w wyborach 1998 i 2002 dla faktycznie zastosowanej metody i metod alternatywnych.

Tabela 7.2. Wartość progów naturalnych w średniej wielkości okręgach wyborczych w wyborach sejmiku województwa łódzkiego w latach 1998 i 2002 dla faktycznie zastosowanej metody i metod alternatywnych.

Okręg 6,875-mandatowy (średnia wielkość w roku 1998)				
Metoda	próg naturalny			
	T_E	T_R	$T_{I(7)}$	$T_{I(11)}$
Metoda d'Hondta (faktycznie zastosowana)	12,70%	9,52%	7,77%	5,93%
Metoda Sainte-Laguë	12,70%	9,52%	5,33%	4,40%
Metoda Hare'a-Niemeyera	12,70%	9,52%	2,08%	1,32%
Okręg 6-mandatowy (średnia wielkość w roku 2002)				
Metoda	próg naturalny			
	T_E	T_R	$T_{I(7)}$	$T_{I(11)}$
Metoda d'Hondta (faktycznie zastosowana)	14,29%	10,71%	8,33%	6,25%
Metoda Sainte-Laguë	14,29%	10,71%	5,88%	4,76%
Metoda Hare'a-Niemeyera	14,29%	10,71%	2,38%	1,52%

Źródło: opracowanie własne.

O ile wartości progu wyłączenia oraz (zależnego od niego) progu rzeczywistego pozostają niezmiennie, to zastosowanie alternatywnych metod wyborczych spowodowałoby wyraźne (a w przypadku metody Hare'a-Niemeyera – radykalne) obniżenie wartości progu włączenia, czyli uzyskania przynajmniej minimalnej szansy na mandat.

Podmioty rywalizacji politycznej

Do rywalizacji o mandaty w sejmiku województwa łódzkiego w pierwszych wyborach stanęło 9 komitetów, co jest bliskie średniej wartości dla wszystkich województw (8,625 z najniższą wartością 6 i najwyższą 12). Po 4 latach liczba ta wzrosła dwukrotnie, do 18 (przy średniej w kraju 15,625), co stawiało wybory w województwie łódzkim w ścisłej czołówce pod względem liczby komitetów (jedynie w województwach mazowieckim i śląskim liczba komitetów była większa – 19). Zestawienie typów podmiotów (komitetów), które zgłosiły listy przedstawiono w tabeli 7.3.

Tabela 7.3. Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa łódzkiego w 1998 i 2002.

Charakter podmiotów	Wybory 1998	Wybory 2002
Podmioty uczestniczące w wyborach (ogółem)	9	18
Komitety wyborcze partii politycznych (koalicji partii)	6 (4)	10 (2)
Komitety wyborcze organizacji	2	0
Komitety wyborcze wyborców	1	8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W obu elekcjach dominowały komitety partii politycznych (w tym koalicji partii). Również pod względem liczby zgłoszonych list, ich dominacja była bardzo wyraźna. W roku 1998 dwa spośród niepartyjnych komitetów zgłosiły listy wyłącznie w jednym okręgu wyborczym (co, w praktyce, uniemożliwiało skuteczną rywalizację z uwagi na 5% próg wyborczy w odniesieniu do całego województwa). Trzeci z komitetów niepartyjnych – zgłoszony przez Stowarzyszenie „Rodzina Polska” trudno traktować jako komitet regionalny czy lokalny – miał charakter ogólnopolski i zgłosił listy w wyborach do wszystkich sejmików. Pozostałe komitety odpowiadały ówczesnej strukturze systemu partyjnego, począwszy od Akcji Wyborczej Solidarność oraz Sojuszu Lewicy Demokratycznej (najsilniejszych podmiotów w systemie) przez współrządzającą w kraju Unię Wolności, Polskie Stronnictwo Ludowe (w koalicji z Unią Pracy i Krajową Partią Emerytów i Rencistów pod nazwą Przymierze Społeczne), Unię Polityki Realnej po Ruch Patriotyczny Ojczyzna (koalicja skupiona wokół Ruchu Odbudowy Polski).

Mimo wyraźnego wzrostu liczby komitetów w kolejnych wyborach, obraz przez nie tworzony był bardzo podobny. Trzy komitety miały charakter lokalny i zgłosiły listy wyłącznie w jednym okręgu (ponownie, bez realnych szans na udział w podziale mandatów). Czwarty z komitetów, który zgłosił listę wyłącznie w 1 okręgu nie miał charakteru lokalnego (KWW Antyklerykalna Polska związany z Antyklerykalną Partią Postępu „Racja”). Pozostałe Komitety miały charakter partyjny lub były ściśle powiązane z podmiotami polityki krajowej. W tym komitety ugrupowań parlamentarnych: KKW Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy, KW Samoobrona RP, KW Liga Polskich Rodzin, KW Polskie Stronnictwo Ludowe, KKW Platforma Obywatelska – Prawo i Sprawiedliwość; komitety skupione wokół (względnie słabych) ugrupowań: KWW Unia Samorządowa (zbudowany wokół Unii Wolności), KWW Inicjatywa Społeczna Wspólnota Samorządowa (skupiający część środowisk dawnego AWS), KW Konserwatywno-Liberalna Partia Unia Polityki Realnej, KWW Razem Polsce (skupiający środowiska prawicy wokół Ruchu Odbudowy Polski i Zjednoczenia Chrześcijańsko-Narodowego), KW Konfederacji Polski Niepodległej, KW Zieloni RP, KW Alternatywa Partia Pracy (środowiska KPN-Ojczyzna i części ZChN), KWW Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP (KPN-Ojczyzna, Narodowe Odrodzenie Polski), KW KPEiR. Charakterystyczne dla wyborów w roku 2002 jest pojawienie się komitetów powiązanych z formacjami politycznymi, które utraciły znaczenie na poziomie ogólnopolskim lub zostało ono skrajnie ograniczone, próbujących nie eksponować wprost swojej afiliacji – przez zmianę nazwy, poszukiwanie szerszych formuł, powoływanie komitetów wyborczych wyborców w miejsce komitetów partyjnych.

Cechą wspólną dla obu elekcji jest praktyczny brak ugrupowań regionalnych. Nie można uznać za takowe ani komitetów lokalnych (startujących w jednym okręgu) ani tych, które próbowały budować taki wizerunek (nie odpowiadający rzeczywistości) jak Unia Samorządowa czy Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP – należy je raczej traktować jako poszukiwanie szalup ratunkowych przez rozbite środowiska polityczne. Niewątpliwie, brak wytworzenia organizacji regionalnych ma związek z charakterem województwa łódzkiego – utworzonego bez oparcia na regionalnych powiązaniach społecznych czy gospodarczych, a nawet wbrew istniejącym powiązaniom tego rodzaju.

Rezultaty wyborów i ich konsekwencje

Wybory do sejmiku województwa łódzkiego zarówno w roku 1998 jak i 2002 zakończyły się zwycięstwem (choć w różnym stopniu) Sojuszu Lewicy Demokratycznej (w roku 2002 w koalicji z Unią Pracy). Uzyskany wynik mandatowy nie pozwalał jednak na samodzielne rządzenie regionem. Szczegółowe wyniki (w % głosów oraz mandatowe) zostały przedstawione w tabelach 7.4 i 7.5.

Tabela 7.4. Wyniki wyborów do sejmiku województwa łódzkiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze.

Okręg	Wynik	SLD	AWS	PS	UW	Inne	Suma
1	głosy (%)	36,76	23,34	20,57	8,95	10,4	100
	mandaty	4	3	2	1	-	10
2	głosy (%)	38,53	31,38	12,69	8,17	9,24	100
	mandaty	3	2	0	0	-	5
3	głosy (%)	27,73	35,33	20,41	8,24	8,29	100
	mandaty	2	2	1	0	-	5
4	głosy (%)	27,62	33,1	21,23	8,95	9,1	100
	mandaty	2	3	2	0	-	7
5	głosy (%)	46,28	28,8	2,73	13,4	8,8	100
	mandaty	4	3	0	1	-	8
6	głosy (%)	47,75	29,43	2,78	11,71	8,32	100
	mandaty	4	3	0	1	-	8
7	głosy (%)	40,36	27,15	12,66	9,29	10,54	100
	mandaty	4	2	1	0	-	7
8	głosy (%)	24,42	21,08	37,76	5,23	11,5	100
	mandaty	1	1	3	0	-	5
całość	głosy (%)	37,25	28,47	15,20	9,59	9,49	100
	mandaty	24	19	9	3	-	55
	mandaty (%)	43,64	34,55	16,36	5,455	-	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Tabela 7.5. Wyniki wyborów do sejmiku województwa łódzkiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze.

Okręg	Wynik	SLD-UP	SRP	PSL	LPR	PO-PiS	Inne	Suma
1	głosy (%)	35,86	11,2	2,26	17,34	17,96	15,38	100
	mandaty	3	1	0	1	1	-	6
2	głosy (%)	31,51	12,51	2,59	16,97	17,79	18,63	100
	mandaty	2	1	0	1	1	-	5
3	głosy (%)	23,16	25,41	14,49	9,18	7,37	20,39	100
	mandaty	2	2	1	1	0	-	6
4	głosy (%)	23,23	23,36	18,62	12,29	7,36	15,14	100
	mandaty	2	3	2	1	0	-	8
5	głosy (%)	21,26	24,78	14,74	16,65	6,36	16,21	100
	mandaty	2	2	1	1	0	-	6
6	głosy (%)	16,79	22,87	27,48	13,41	6,25	13,20	100
	mandaty	1	1	2	1	0	-	5
całość	głosy (%)	23,91	21,51	15,31	13,87	9,15	16,25	100
	mandaty	12	10	6	6	2	-	36
	mandaty (%)	33,33	27,78	16,67	16,67	5,56	-	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Wynik SLD pozwolił na zwycięstwo w większości okręgów w roku (6 z 8) w roku 1998, jednak już nie w roku 2002, gdy (mimo najwyższego odsetka głosów w skali całego województwa) zwyciężyło jedynie w dwóch okręgach. Swoistą „twierdzą” lewicy była stolica województwa. W obu „łódzkich” okręgach SLD zbliżyło się w roku 1998 do poparcia połowy wyborców, a biorąc pod uwagę wyłącznie głosy oddane na ugrupowania, które przekroczyły próg wyborczy – uzyskało powyżej połowy głosów (50,75% oraz 52,08%). Jedynie przez bardzo niekorzystny układ poparcia pozostałych ugrupowań uzyskując równocześnie jedynie połowę mandatów (mimo stosowania metody d’Hondta,

zazwyczaj premiującej ugrupowania najsilniejsze w okręgach). Wystarczy zauważyć, że wynik mandatowy SLD w okręgu 6 (Łódź-Południe) pozostałby bez zmian nawet w sytuacji, gdyby do rozdysponowania dostępne było 6 (zamiast 8) mandatów. Bardzo wysokie poparcie (powyżej 40%) SLD uzyskało również w okręgu 7 (północna część województwa). Najsłabszy wynik SLD uzyskało w roku 1998 w okręgu 8 (wschodnia część województwa, granicząca z województwem mazowieckim), gdzie najlepsze wyniki zanotowali ludowcy (w ramach PS). Niewiele lepsze w okręgach 3 i 4 obejmujących (poza powiatem pabianickim) wschodnią część województwa, tradycyjnie bardziej przychylną prawicy. Tam też AWS uzyskał najwyższe wyniki w regionie. Wysoki wynik współrządzająca w kraju AWS uzyskała również w okręgu 2 – również kojarzonym tradycyjnie z prawicą (obszar okręgów 2, 3 i 4 odpowiada w znacznym stopniu obszarowi obecnego okręgu piotrkowskiego w wyborach do Sejmu, co potwierdza, że ta charakterystyka pozostaje trwała). UW najwyższe wyniki osiągnęła (podobnie jak SLD) w stolicy województwa.

Struktura poparcia ugrupowań politycznych w kolejnych wyborach była bliska tej z roku 1998. SLD (tym razem w koalicji z UP) utrzymało pozycję dominującą w dwóch okręgach zlokalizowanych w stolicy województwa, natomiast najniższe poparcie uzyskało we wschodniej części regionu (w której – ponownie – najwyższe poparcie uzyskiwało PSL). Nowe spośród liczących się ugrupowań – SRP – w stolicy regionu uzyskiwało poparcie pozwalające na skuteczną rywalizację o mandaty (w przeciwieństwie np. do PSL, tradycyjnie prawie nieobecnego w Łodzi), a zarazem znacznie wyższe w pozostałych okręgach (w trzech z nich wygrywając). Odpowiadało to ogólnokrajowemu wzrostowi znaczenia tego, populistycznego, ugrupowania, co miało swoje podłoże w złej sytuacji ekonomicznej. Wśród ugrupowań, które przejęły większość elektoratów AWS oraz UW, wyższe poparcie uzyskało LPR. Poparcie to było również bardziej wyrównane w skali całego województwa (wyraźnie słabszy wynik osiągnęło jedynie w północnej części regionu). Bardziej centrowa koalicja PO–PiS kierowała swój przekaz (w większej mierze) do elektoratu miejskiego i wielkomiejskiego, co znalazło odzwierciedlenie w uzyskanym poparciu: kumulowało się ono w okręgach na obszarze stolicy regionu, natomiast poza nim było zbyt niskie dla skutecznej rywalizacji o mandaty.

Analiza poparcia poszczególnych ugrupowań w okresie 1998-2002, szczególnie z perspektywy ponad 20 lat, wskazuje trwałość podziałów politycznych i przestrzennej dystrybucji elektoratów. Części regionu, które w tym okresie bardziej sprzyjały np. ugrupowaniom lewicowym (Łódź) czy konserwatywnej prawicy (wschód województwa) potwierdzały swą charakterystykę w kolejnych elekcjach – zarówno samorządowych, jak i przeprowadzanych dla wyboru władz państwowych.

Istotna, z punktu widzenia procesu wyborczego oraz jego efektu, jest również frekwencja w wyborach oraz jej zróżnicowanie między okręgami. Wartości te zostały przedstawione w tabeli 6.

Tabela 7.6. Frekwencja w wyborach do sejmiku województwa łódzkiego w latach 1998-2002.

	1998		2002	
	nr okręgu	frekwencja	nr okręgu	frekwencja
Łódź	5	38,86%	1	26,11%
	6	36,00%	2	25,46%
Reszta regionu	1	49,34%	3	45,36%
	2	48,98%	4	48,55%
	3	47,14%	5	50,00%
	4	44,77%	6	51,53%
	7	43,22%		
	8	43,79%		
Całość:		43,54%		41,75%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Przedstawione dane wskazują na wyraźne różnice frekwencji w stolicy regionu i pozostałej jego części. Ponadto, różnica ta pogłębiła się znacznie w roku 2002. Ma to szczególne znaczenie również dla ostatecznego efektu systemu wyborczego. Liczba mandatów w poszczególnych okręgach była uzależniona od liczby mieszkańców. W okręgach na obszarze Łodzi przeznaczono do rozdysponowania w kolejnych elekcjach odpowiednio 29,09% oraz 30,56%, więc blisko $\frac{1}{3}$, wszystkich mandatów. W sytuacji tak dużych różnic w poziomie frekwencji, należy spodziewać się wyraźnych różnic w sile głosu między okręgami (liczba głosów przypadających na mandat). W roku 1998, na każdy

mandat przypadało (w skali całego regionu) średnio 16.148,33 głosu, przy czym wartości zaobserwowane dla okręgów w stolicy regionu wyniosły 15.149,63 oraz 14.873,13, co stanowiło odpowiednio 93,82% oraz 92,10% średniej^[14]. W kolejnych wyborach dysproporcje te były bardziej wyraźne: przy średniej wartości dla całego regionu 23.985,50, liczba głosów przypadających na mandat w okręgach łódzkich wyniosła odpowiednio 14.695,17 oraz 15.075,60 (61,27% oraz 62,85% średniej). Każde to podać w wątpliwość zachowanie zasady równości (jej materialnego aspektu) w procesie wyborczym. Przedstawione zróżnicowanie frekwencji utrzymywało się w kolejnych wyborach, do roku 2014 włącznie. Dopiero w elekcji w roku 2018 frekwencja w okręgu łódzkim^[15] nie odbiegała od reszty regionu (a nawet była drugą najwyższą spośród wszystkich okręgów).

W konsekwencji podziału mandatów w obu elekcjach, żadne z ugrupowań nie uzyskało samodzielnej większości. W roku 1998 utworzono koalicję SLD–PS (w praktyce SLD–PSL), z marszałkiem Waldemarem Matuszewiczem (SLD) wicemarszałkami Leszkiem Koniecznym (SLD) oraz Marianem Łabędzkiem (PSL) oraz członkami zarządu Stanisławem Ołasek i Krystyną Ozgą (oboje PSL). Wyniki kolejnych wyborów nie pozwoliły na odtworzenie wprost wcześniejszej koalicji (posiadałaby ona równo połowę mandatów). Utworzenie koalicji przez SLD–UP z innym ugrupowaniem i z pominięciem PSL było utrudnione z uwagi na trwającą koalicję między tymi ugrupowaniami na szczeblu parlamentarno-rządowym. W konsekwencji, koalicję poszerzono o SRP i powołano zarząd województwa w składzie: marszałek Mieczysław Teodorczyk (SLD), wicemarszałkowie Krystyna Ozga (PSL) i Zbigniew Łuczak (SRP), członkowie zarządu Leszek Konieczny (SLD) i Marek Ormański (SRP).

[14] Jeszcze niższą wartość współczynnika zaobserwowano dla okręgu 8 (wschód regionu): 14.725,80 mimo wyraźnie wyższej frekwencji niż w okręgach łódzkich. Wynikało to z podziału mandatów między okręgi z wykorzystaniem jednolitej normy przedstawicielstwa obliczonej przez podzielenie liczby mieszkańców województwa przez liczbę wybieranych radnych. Liczba mandatów obliczona z wykorzystaniem tej normy dla okręgu 8 wynosiła 4,53 a w związku z zaokrągleniem: 5. Art. 164, Dz.U. 1998 nr 95 poz. 602.

[15] Od wyborów w roku 2014 na obszarze stolicy regionu wyznaczano tylko jeden okręg wyborczy.

Analiza modelu rywalizacji wyborczej

Każdy system wyborczy powoduje (w mniejszym lub większym stopniu) deformację wyniku wyborów (mandatowego) względem wyniku głosowania. Na potrzeby analizy wyborów sejmiku województwa łódzkiego, zbadano nadreprezentację (podreprezentację) poszczególnych ugrupowań. Wartości uzyskane przez poszczególne ugrupowania zostały przedstawione w tabeli 7.7.

Tabela 7.7. Rozmiar nadreprezentacji poszczególnych ugrupowań w wyborach 1998 i 2002 w wyborach do sejmiku województwa łódzkiego.

	1998			
	Głosy (P%)	Mandaty (M%)	(M-P)	Nadreprezentacja
SLD	37,25	43,64	6,38	+ 0,17
AWS	28,47	34,55	6,08	+ 0,21
PS	15,20	16,36	1,17	+ 0,08
UW	9,59	5,45	-4,14	- 0,43
	2002			
	Głosy (P%)	Mandaty (M%)	(M-P)	Nadreprezentacja
SLD-UP	23,91	33,33	9,42	+ 0,39
SRP	21,51	27,78	6,27	+ 0,29
PSL	15,31	16,67	1,36	+ 0,09
LPR	13,87	16,67	2,80	+ 0,20
PO-PiS	9,15	5,56	-3,59	- 0,39

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Przedstawione dane wskazują na nadreprezentację większości ugrupowań względem ich wyniku mierzonego odsetkiem uzyskanych głosów. Wynika to z istotnego odsetka głosów oddanych na ugrupowania, które nie wzięły udziału w podziale mandatów (odpowiednio 9,49% oraz 16,25%). Najwyższą nadreprezentację w roku 1998 zaobserwowano w przypadku AWS, mimo że to ugrupowanie nie uzyskało najwyższej liczby głosów. Jedynym ugrupowaniem, które uzyskało mandaty, ale było niedoreprezentowane była UW. Wartości zaobserwowane w roku 2002 są wyższe niż 4 lata wcześniej. Najwyższą nadreprezentacją cieszyło się SLD-UP (ogólny zwycięzca głosowania), ale zwraca

uwagę również bardzo wysoki współczynnik dla SRP (oba wyższe od najwyższego 4 lata wcześniej). Jedynym ugrupowaniem, które uzyskało mandaty, ale było niedoreprezentowane było PO–PiS (w dużej mierze spadkobiercy UW). Na bardzo wysokie wartości w roku 2002, oprócz konstrukcji systemu wyborczego i zwiększenia liczby głosów o sile zerowej, wpływ miały wspomniane wcześniej różnice we frekwencji. Gdyby wyeliminować ten czynnik, najwyższą nadreprezentacją w roku 2002 cieszyłaby się SRP (+0,37), a dopiero w drugiej kolejności SLD–UP (+0,32)^[16].

Poziom rywalizacji w ramach systemu wyborczego można zanalizować za pomocą indeksu rywalizacyjności. Wartości współczynnika nie niższe niż 0,8 oznaczają wysoki poziom rywalizacyjności. Wartość R dla wyborów sejmiku województwa łódzkiego wyniosła 0,76 w roku 1998, po czym wzrosła do 0,9 w roku 2002. Oznacza to, że w pierwszych wyborach system zbliżył się do wysokiego poziomu rywalizacyjności, natomiast w kolejnych poziom ten był bardzo wysoki.

Jednym ze współczynników pozwalających na analizę stanu systemu partyjnego jest indeks Efektywnej Liczby Partii. Wartość ELP w regionalnych reprezentacjach w latach 1998 i 2002 wyniosła odpowiednio 2,95 oraz 4,05. Oznacza to, że system partyjny ukształtowany w wyniku kolejnych wyborów był bardziej zróżnicowany, a siły poszczególnych formacji bardziej wyrównane.

Do obliczenia „stanu posiadania” najsilniejszego ugrupowania (koncentracji systemu) zastosowano indeks agregacji. Wartość współczynnika AI w kolejnych wyborach wyniosła odpowiednio 10,91 oraz 6,66 i zauważyć należy, że wyraźnie obniżyła się siła głównego podmiotu na arenie reprezentacji w wyniku wyborów w 2002 r.

Dla zbadania zmienności poparcia poszczególnych partii (i ich kontynuatorów) zastosowano indeks Pedersena^[17].

[16] Komplet wartości współczynnika dla wyborów w roku 2002, bo wyeliminowaniu efektu frekwencyjnego byłby następujący: SLD–UP +0,32; SRP 0,37; PSL +0,23; LPR +0,17; PO–PiS -0,46. Wartości w roku 1998 wyniosłyby: SLD +0,16; AWS +0,21; PS +0,11; UW -0,44, byłyby zatem bliskie zaobserwowanym bez wyeliminowania efektu frekwencyjnego.

[17] $PI = \frac{1}{2} \sum_{i=1}^N \Delta P_{i,t}$, gdzie N oraz P są zgodne z wcześniejszymi oznaczeniami, zaś $\Delta P_{i,t}$ oznacza zmianę poparcia ugrupowania i w wyborach t względem poprzednich wyborów (t-1).

Z uwagi na wysokie zróżnicowanie podmiotów między wyborami w roku 1998 a 2002, zostały one pogrupowane pod względem faktycznej (nie zawsze formalnej) kontynuacji. Grupy te i ich powiązania są, w pewnej mierze, umowne – wynika to ze specyfiki części komitetów. Przykładowo: KPEiR współtworzyła w roku 1998 Porozumienie Społeczne, w roku 2002 startując samodzielnie. Pozwala to na potraktowanie łącznie tej formacji i PSL. Ale już UP, współtworząca tę samą koalicję w roku 1998, w 2002 weszła w koalicję z SLD. Z uwagi na konstrukcję systemu wyborczego, nie jest możliwe jednoznaczne określenie poparcia samej UP w ramach koalicji. Komitety, które zgłosiły listy wyłącznie w jednym okręgu potraktowano jako odrębną grupę. Zestawienie grup zaprezentowano w tabeli 7.8.

Tabela 7.8. Grupy utworzone na potrzeby analizy chwiejności wyborczej między elekcjami w 1998-2002 do sejmiku województwa łódzkiego.

Nr grupy	Komitety 1998	Komitety 2002
1	AWS UW „Rodzina Polska”	LPR Unia Samorządowa Inicjatywa Społeczna Wspólnota Samorządowa PO–PiS Alternatywa Partia Pracy
2	SLD	SLD–UP
3	PS: PSL–UP–KPEiR	PSL KPEiR Samoobrona RP
4	RP Ojczyzna	Razem Polsce KPN Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP Zieloni RP
5	UPR	UPR
Komitety wystawiające listy w tylko 1 okręgu (6)	„Edukacja” Forum Chrześcijańskie x x x x	x x Zwolennicy Ładu i Porządku Antyklerykalna Polska PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ XXI WIEKU „ALICJA WOJCIECHOWSKA”

Źródło: Opracowanie własne.

Wartość PI obliczona dla wskazanych warunków wyniosła 26,23 co jest wynikiem bardzo wysokim. Oznacza to (w uproszczeniu), że więcej niż co czwarty wyborca zmienił swoje preferencje w odniesieniu do popieranych grup (typów) partii politycznych.

Podsumowanie

Okres 1998-2002 należy interpretować jako początek budowy samorządności na poziomie regionalnym. Kształt władzy na tym poziomie oraz warunki rywalizacji były kształtowane przez szereg czynników, w tym instytucjonalne jak ustrój samorządu regionalnego oraz, w szczególnej mierze, system wyborczy czy strukturalne, jak wpływ polityki realizowanej na szczeblu krajowym, ale również funkcjonujące wcześniej struktury i powiązania na poziomie regionalnym – społeczne czy gospodarcze. Województwo łódzkie, będące podmiotem pozbawionym wcześniejszych, silnych struktur i powiązań wewnątrz regionu, stało się polem rywalizacji kształtowanym w głównej mierze przez czynniki ponadregionalne, w tym rywalizację polityczną na poziomie kraju. Nie pojawiły się istotne podmioty polityczne o profilu regionalnym (a nawet nie podejmowano rozbudowanych prób aby takie zbudować). Model rywalizacji odpowiadał warunkom kształtowanym ponad regionem, jednak już w tym okresie ujawniły się (czy też potwierdziły) specyficzne cechy regionu i jego poszczególnych części, jak choćby reguły geografii wyborczej na tym poziomie.

Wybory do sejmiku województwa małopolskiego w 1998 i 2002. Konsekwencja czy wylinka?

Wprowadzenie

Sejmik województwa małopolskiego, jak podobne organy stanowiące i kontrolne samorządu tego szczebla, wyłoniony został w drodze demokratycznych wyborów, wkrótce po przyjęciu ustaw określających nowy podział administracyjny Polski. Reforma terytorialna, dająca podstawę do ukształtowania organów samorządu, była pochodną licznych i złożonych przesłanek o charakterze funkcjonalnym i gospodarczym. Nie bez znaczenia dla jej ostatecznego kształtu był układ sił politycznych, stanowiła bowiem część pakietu reform ustrojowych i społecznych proponowanych przez rząd po wygranej w wyborach parlamentarnych z 1997 roku. Kontrowersje z nią związane wynikały m.in. z różnych wizji i propozycji ustroju. Artykułowano argumenty o zasadności powołania dużych, silnych makroregionów lub przeciwnie – zachowaniu dotychczasowej struktury z licznymi mniejszymi województwami. Lokalne elity mniejszych ośrodków walczyły o utrzymanie statusu województwa; różnice przebiegały nie tylko pomiędzy stanowiskami głównych partii, także dzieliły podmioty koalicji rządowej współtworzonej przez złożoną formację jaką była Akcja Wyborcza Solidarność oraz Unię Wolności. Przedmiotem debaty toczącej się

[1] ORCID: 0000-0002-3779-8250.

w parlamencie (obie izby) oraz między większością rządową a Prezydentem PR była przede wszystkim liczba województw, z ostateczną wynegocjowaną szesnastką. Przyjęcie określonego rozwiązania rzutować musiało na przyszły potencjał gospodarczy oraz tożsamość mieszkańców, było więc powodem lobbowania na rzecz korzystnych granic przyszłego regionu. Wśród podmiotów aktywnie włączających się w negocjowanie kształtu rozwiązań o charakterze normatywnym były różne środowiska reprezentujące samorząd (Związek Miast Polskich, Unia Metropolii Polskich, Unia Miasteczek Polskich i in.)^[2]. Wytyczanie granic województw a następnie okręgów wyborczych nie bywa nigdy wolne od instrumentalnych politycznie kontekstów. Na przebieg i wynik wyborów do sejmiku województwa wpływały ogólne rozwiązania o charakterze instytucjonalnym wynikające z nowo przyjętej struktury administracyjnej i reformy samorządowej oraz cechy województwa, warunków i tradycji kształtujących specyfikę zbiorowości, lokalnego establishmentu i wpływających na charakter zachowań wyborczych. Polityczni reprezentanci Małopolski walczyli o przyłączenie do województwa większej części ówczesnego bielskiego (bezsukcesie) oraz powiatu gorlickiego (dzięki ponadpartyjnemu sojuszowi z pozytywnym rezultatem)^[3].

Charakterystyka województwa małopolskiego

Województwo małopolskie zostało skomponowane z uprzednich województw krakowskiego i nowosądeckiego, znacznej części tarnowskiego oraz niektórych gmin bielskiego, katowickiego, kieleckiego i krośnieńskiego. W jego obrębie znalazły się 22 powiaty, w tym trzy grodzkie (Kraków, Tarnów, Nowy Sącz), całość współtworzyły 182 gminy. Powstałe województwo nie było liderem, jeśli chodzi o powierzchnię (15 144 km², 12 miejsce na 16 woje-

[2] Szerzej nt. lobbingu środowisk samorządowych w latach 90. zob. A. K. Piasecki, *Władza w samorządzie terytorialnym III RP*, Zielona Góra 2002, s. 65 i nast.

[3] Między innymi próbowano przeforsować poprawkę w brzmieniu „w woj. małopolsko-beskidzkim siedzibą wojewody i sejmiku województwa jest Kraków”, co miało gwarantować rozwiązanie integrujące bielskie z Krakowem. Zob. J. Paradowska, *Gwałt na Gidlach*, „Polityka” 1998, nr 31, s. 22.

wództw), natomiast stanowiło czwarte najbardziej zaludnione (3233,8 tys., 8,4% ludności kraju, 212 osób na km²). Niektórzy badacze używają do określenia tych podstawowych parametrów nazwy „model 4:4” – województwo czwarte najmniejsze powierzchniowo i czwarte największe pod względem liczby mieszkańców^[4]. Najsilniej zaludnione pozostają jego zachodnia i centralna część, najsłabiej północna i południowowschodnia. Położenie geograficzne, w znacznej części obejmujące tereny wyżynne i górskie jest czynnikiem warunkującym procesy urbanizacji, możliwości prowadzenia aktywności gospodarczej, rzutuje na proporcję ludności miejskiej i wiejskiej. Znaczną część województwa zajmują obszary chronione, powodem do dumy są też zbiorniki retencyjne i źródła wód mineralnych i geotermalnych^[5]. Powstające województwo oceniano jako region dużych możliwości ze względu na potencjał rozwojowy oraz zróżnicowany profil społeczno-gospodarczy, wyróżniający się ze względu na dziedzictwo historyczne oraz silne poczucie tożsamości. Z szerszej europejskiej perspektywy był to w latach 90. XX w. region zarówno tradycyjny, jak i peryferyjny i nieuprzywilejowany, tzn. bez instytucjonalnego otoczenia wspierającego biznes, bez powiązań z produkcją charakterystyczną dla globalnego kapitalizmu czy nowymi technologiami, korzystający z transferów państwowych^[6].

Mimo że pod koniec lat 90. XX w. Kraków znajdował się na drugiej pozycji w rankingu największych polskich miast, tereny województwa nie należały do silnie zurbanizowanych, wręcz plasowały się poniżej średniej (50,4% ludności

[4] M. Nowina Konopka, *Z perspektywy nietoperza. Wybory do sejmiku województwa małopolskiego*, [w:] *Gra o regiony. Wybory do sejmików województw w 2010 r.*, R. Alberski, M. Cichosz, K. Kobielska (red.), Wrocław 2013, s. 140.

[5] *Opisanie Małopolski*, „Gazeta Wyborcza. Kraków”, 20. 10. 1998.

[6] A. Bukowski, *Region tradycyjny w unitarnym państwie. Przypadek województwa małopolskiego*, Kraków 2011, s. 29-30. Zob. także A. Bukowski, *Małopolska: Making Tradition Work*, [w:] *The Making of Regions in Post-Socialist Europe – the Impact of Culture, Economic Structure and Institutions. Case Studies from Poland, Hungary, Romania and the Ukraine*, M. Tatur (red.), Wiesbaden 2004, s. 79-182; S. Büttner, *The Małopolskie Economic Region*, Eurocap Project, 2005, http://www.sozialstruktur.uni-oldenburg.de/dokumente/Malopolskie_region_0405.pdf [dostęp: 31.03.2023].

zamieszkiwało miasta, przy średniej dla kraju 61,8%)^[7]. Należące do Małopolski ośrodki miejskie pełnią różne funkcje, przemysłowe jak np. Trzebinia, Oświęcim, Chrzanów czy Wolbrom, uzdrowiskowe jak Rabka Zdrój czy Krynica Zdrój, inne stanowią turystyczną atrakcję jak Zakopane czy Lanckorona i – z innych powodów – Wadowice. Przeważają miasta małe, niektóre pozostające w strefie oddziaływania stolicy regionu (Wieliczka, Niepołomice, Skawina, Proszowice)^[8]. Podkrakowskie wsie i miasteczka stanowią z wyborczego punktu widzenia specyficzny obszar, zwany po krakowsku – obwarzankiem.

W demograficznej charakterystyce województwa warto wskazać nietypową sytuację. W końcu lat 90. XX wieku przyrost rzeczywisty ludności (przyrost naturalny i związany z migracjami) był tu większy niż w innych częściach kraju, na co wpływ miały uwarunkowania światopoglądowe, tradycje związane z postrzeganiem wielodzietnej rodziny jako źródła wartości^[9]. Rosła liczba mieszkańców Krakowa i atrakcyjnych pod względem krajobrazowym okolic górskich, depopulacyjny charakter dotyczył jedynie niektórych gmin wiejskich usytuowanych w północnej części województwa. Największy przyrost naturalny był powodem do dumy mieszkańców powiatu ziemskiego nowosądeckiego. Zmieniały się też dość gwałtownie proporcje ludności w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym, z obserwowalnym procesem starzenia się społeczeństwa^[10].

Liczba pracujących Małopolan (bez względu na charakter zatrudnienia lub samozatrudnienia) w ostatniej dekadzie XX wieku pozostawała mniej więcej na tym samym poziomie (ponad 40%), przy czym największą kategorię tworzyli zatrudnieni w rolnictwie (36%, co stanowiło więcej niż w skali kraju, gdzie średnia

[7] *Województwo małopolskie 1999-2000*, J. Sepiół i in. (red.), Kraków 2001, s. 65.

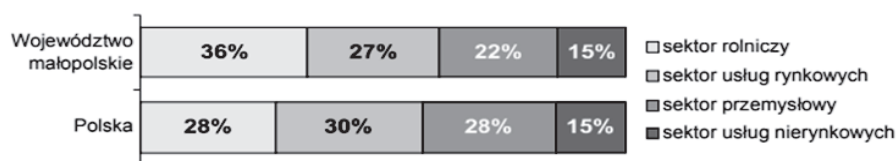
[8] A. Gil, B. Górz, A. Kwiatek-Sołtys, *Typologia demograficzna gmin województwa małopolskiego w latach 1986-2016*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Geographica” 2020, nr 14, s. 126.

[9] Tamże, s. 127.

[10] Jak piszą autorzy opracowania dotyczącego województwa „W miastach nastąpił gwałtowny spadek grupy ludności w wieku przedprodukcyjnym (dynamika w latach 1995-2000 – 85,7%), nieznaczny wzrost w wieku produkcyjnym (dynamika – 104,3%) oraz bardzo duży wzrost w wieku poprodukcyjnym (dynamika – 112,1%)”. Zob. *Województwo małopolskie...*, dz. cyt.

wynosiła 28%), mało zatrudnienie w przemyśle. Rolnictwo, produkcja oraz handel i naprawy stanowiły bazę dla zatrudnienia $\frac{2}{3}$ ludności regionu. Warto dodać, że niemal połowę czynnych zawodowo stanowiły kobiety. Największy problem stanowiło bezrobocie agrarne, dotyczące nawet jednej dziesiątej ogółu mieszkańców przy barierach komunikacyjnych utrudniających i pracę, i faktyczne wykorzystanie walorów turystycznych Tatr, Pienin i części Beskidów.

Rysunek 8.1. Struktura pracujących w Małopolsce pod koniec lat 90. XX w.

Źródło: *Województwo małopolskie 1999-2000*, J. Sepioł i in. (red.), Kraków 2001, s. 106.

Południowa część województwa (czyli gminy przygraniczne) stanowi obszar wielokulturowy, z koegzystencją mniejszości narodowych i etnicznych (słowacką, romską, łemkowską) oraz religijnych.

Ostatnią ze zmiennych ważnych dla charakterystyki regionu jest edukacja, szczególnie szkolnictwo wyższe. Spośród 21 uczelni małopolskich istniejących w omawianym okresie, 15 miało swoją siedzibę w Krakowie, 3 w Tarnowie, 2 w Nowym Sączu, 1 w Chrzanowie. Kadra akademicka związana z regionem stanowiła 13% polskiej kadry akademickiej w ogóle.

Instytucjonalne determinanty rywalizacji politycznej

Wybory samorządowe z 1998 roku były pierwszymi odbywającymi się w nowej strukturze terytorialnej z przymiotnikami wyborczymi mającymi już w tym czasie rangę konstytucyjnej zasady prawa wyborczego. Na ich wynik wpływały, skądinąd jak zwykle, takie elementy systemu wyborczego jak kształt czy rozmiar okręgu wyborczego. Ordynacja wyborcza była mniej korzystna dla małych komitetów wyborczych, poza czterema przymiotnikami określającymi uprawnienia obywateli

zastosowano 5% próg wyborczy oraz formułę d'Hondta^[11]. Przyjęcie tej a nie innej formuły w ordynacji wyborczej do sejmików wojewódzkich było przedmiotem kontrowersji. Głosowania w tej sprawie odbywały się kilkakrotnie; przesądzająca rzecz większość tworzona była w 1998 roku przez kluby AWS i SLD, natomiast w lipcu 2002 roku podtrzymały formułę kluby SLD, UP i Samoobrony^[12]. Zapisy ordynacji wyborczej z 16 lipca 1998 roku oceniano przez pryzmat zwiększania realnych wpływów partii politycznych w przestrzeni samorządowej^[13].

Okręgi w wyborach do sejmików województw z 1998 r. liczyły w województwie małopolskim od 6-8, co wobec ich ogólnej liczby 9 dawało przeciętną wielkość 6,7^[14]. Oznaczało to pomniejszenie w stosunku do wyborów parlamentarnych odbywających się rok wcześniej i tworzyło korzystniejsze warunki rywalizacji dla dużych ugrupowań politycznych.

Tabela 8.1. Okręgi wyborcze do sejmiku województwa małopolskiego w 1998 r.

Okręg	Granice okręgu	Liczba radnych
1	Kraków m.w. dzielnice: I, IV, V, VI, VII, VIII, X, XI	7
2	Kraków m.w. dzielnice: II, III, IX, XIII, XIV, XV, XVI	6
3	Tarnów m.w., powiaty: tarnowski, dąbrowski	7
4	Nowy Sącz m.w., powiaty: nowosądecki, gorlicki	7
5	powiaty: bocheński, brzeski, wielicki, proszowicki	6
6	powiaty: nowotarski, tatrzański, limanowski	7
7	powiaty: myślenicki, suski, wadowicki	7

[11] M. Simlat, *Kreacja władzy lokalnej w Polsce w latach 1990 i 1998 (próba porównania systemów wyborczych)*, [w:] *Co znaczył i znaczy samorząd*, A. Jaeschke, M. Mikołajczyk (red.), Kraków 2000, s. 68-89.

[12] L. Nikolski zestawia na podstawie stenogramów sejmowych z lat 1998-2006 głosowania w sprawie przyjęcia/odrzućenia systemu mieszanego, Saint-Lague'a, d'Hondta, z przesądzającym głosowaniem w lipcu 2002 roku. Zob. tenże, *System wyborczy do sejmików województw*, „Państwo i Społeczeństwo” 2009, vol. IX, nr 1, s. 114. Zob. także A. K. Piasecki, *Władza w samorządzie terytorialnym...*, dz. cyt., s. 115-126.

[13] R. Radek, *Ewolucja systemu wyborczego do polskiego samorządu terytorialnego w okresie transformacji (wybrane problemy)*, [w:] *Wybory samorządowe 2010*, M. Kolczyński, W. Wojtasik (red.), Katowice 2011, s. 90.

[14] Iloraz liczby radnych w sejmiku i liczby okręgów wyborczych.

Okręg	Granice okręgu	Liczba radnych
8	powiaty: krakowski, miechowski	5
9	powiaty: oświęcimski, chrzanowski, olkuski	8

Źródło: Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 sierpnia 1998 r. w sprawie podziału powiatów i województw na okręgi wyborcze oraz ustalenia liczby radnych wybieranych w każdym okręgu wyborczym.

Liczba wybieranych przedstawicieli była zależna od liczebności mieszkańców województwa, punktem wyjścia było 45 radnych dla województw liczących do 2 000 000 mieszkańców, kolejne 5 mandatów dodawane było na kolejne 500 tys. obywateli^[15]. Radnych sejmiku małopolskiego było 60, z czego 13 reprezentowało okręgi właściwe dla samego Krakowa, pozostali wybierani byli w okręgach obejmujących powiaty ziemskie, łączone w dwóch przypadkach z powiatami ukształtowanymi w dawnych miastach wojewódzkich.

Wybory z 2002 roku były kolejnym przyczynkiem do późniejszego określenia systemu wyborczego grą o zmiennych regułach^[16]. Po pierwsze, zdecydowano o zmniejszeniu reprezentacji na poziomie województwa do stałej liczby 30, powiększanej w przypadku kolejnego pół miliona obywateli o 3 mandaty. W wyniku tej regulacji w skali kraju liczba miejsc w sejmikach zmniejszyła się o 294, a więc o ponad jedną trzecią^[17]. W Małopolsce było to 35%, do obsadzenia w sejmiku pozostawało 39 mandatów. Podobnie jak w innych polskich województwach, zredukowano liczbę okręgów wyborczych. W omawianym przypadku połączono dwa okręgi krakowskie, utworzono okręg z powiatów północno-wschodniej części „obwarzanka”, zintegrowano powiaty leżące na terenach dawnego województwa tarnowskiego itp. W zmienionej w stosunku do wyborów parlamentarnych strukturze okręgów podtrzymano istnienie

[15] Ustawa z dnia 16 lipca 1998 r. – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, Dz.U. 1998, nr 95, poz. 602, art. 160.

[16] Zob. R. Alberski, *System wyborczy do sejmików województw w Polsce. Gra o zmiennych regułach*, [w:] *Wybory do sejmików województw w 2006 roku*, R. Alberski, M. Cichosz, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2010, s. 11-18.

[17] Tamże, s. 13.

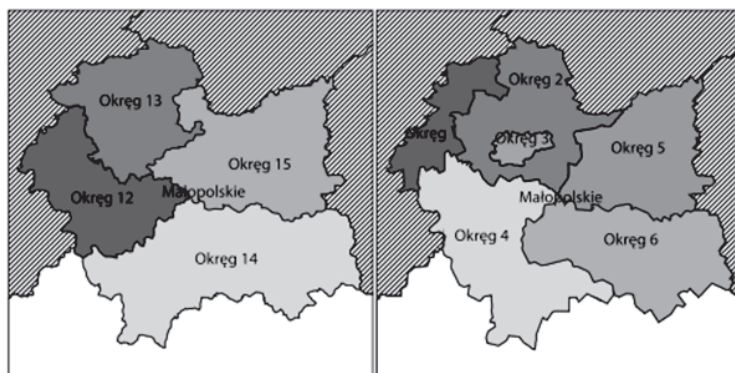
okręgu tworzonego przez powiaty olkuski, chrzanowski i oświęcimski, co interpretowane mogło być jako przykład gerrymanderingu, powodem pozostawały większe niż w pozostałych okręgach preferencje dla lewicy^[18]. Kraków jako powiat grodzki wybierać miał do sejmiku 9 radnych, minimalnie więc wzrósł udział w tym gremium reprezentantów miasta stanowiącego stolicę regionu. Średnia liczba mandatów na okręg w województwie wynosiła 6,5.

Tabela 8.2. Okręgi wyborcze do sejmiku województwa małopolskiego w 2002 r.

Okręg	Granice okręgu	Liczba radnych
1	Powiaty: olkuski, chrzanowski, oświęcimski	5
2	Powiaty: miechowski, proszowicki, krakowski, wielicki	5
3	Powiaty: m. Kraków	9
4	Powiaty: wadowicki, myślenicki, suski, nowotarski, tatrzański	7
5	Powiaty: bocheński, brzeski, dąbrowski, tarnowski, m. Tarnów	7
6	Powiaty: limanowski, gorlicki, nowosądecki, m. Nowy Sącz	6

Źródło: Uchwała nr XLV/507/2002 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 24 czerwca 2002 r. w sprawie podziału Województwa Małopolskiego na okręgi wyborcze dla wyboru Sejmiku Województwa Małopolskiego w 2002 r., określenia ich granic, numerów i liczby wybieranych radnych w każdym okręgu wyborczym.

Rysunek 8.2. Okręgi wyborcze w województwie małopolskim w wyborach parlamentarnych 2001 r. i wyborach do sejmiku województwa w 2002 r.

Źródło: A. Bukowski, *Region tradycyjny w unitarnym państwie. Przypadek województwa małopolskiego*, Kraków 2011, s. 99.

[18] L. Nikolski, *System wyborczy do sejmików...*, dz. cyt., s. 122.

Aktorzy sceny regionalnej. Charakterystyka podmiotów rywalizujących w wyborach do sejmiku małopolskiego

Reforma administracyjna z 1998 r. nie stanowiła znaczącej cezury w kształtowaniu się lokalnych scen politycznych, większe znaczenie miały zmiany zachodzące w ordynacji wyborczej, w systemie partyjnym i sytuacja polityczna po wyborach parlamentarnych. Samorządowe wybory odbywające się rok po wyborach kształtujących krajową scenę polityczną traktowane są nie tylko jako probierz dokonań koalicji tworzącej rząd, ale także jako sposób reorganizacji partii, zagospodarowania polityków, którym nie udało się zdobyć mandatu parlamentarnego. Są też postrzegane jako próba sił przed kolejnym parlamentarnym starciem. Z takim „medialnym” oglądem wyborów kolidują analizy wykazujące istnienie dodatkowych komplikacji, jak rejestrowanie komitetów o regionalnym charakterze, mniejsza polaryzacja implikowana brakiem spektakularnych starć liderów ugrupowań, różna personalna atrakcyjność tych liderów, specyfika lokalnej mobilizacji^[19].

Jeśli wzory polityki lokalnej kojarzyć jednak z replikowaniem w organach samorządu partii dominujących w parlamencie, to w 1998 roku 99,6% radnych na szczeblu wojewódzkim rekrutowało się z list partii działających w skali krajowej, o rozpoznawalnej nazwie i profilu programowym. Po wyborach w 2002 roku wskaźnik ten nieznacznie się obniżył do 96,9%, w czym udział miała specyfika podmiotów reprezentatywnych dla przedstawianego województwa i udziału wyborach komitetu o regionalnym charakterze. Tożsamości partyjne radnych wyraźniej są identyfikowalne na wyższych stopniach samorządu, odpowiednie dla rad powiatów liczby wynoszą w roku 1998 – 80,3% a w 2002 – 54,8%^[20]. Wybory na najniższym szczeblu są bardziej spersonalizowane, mniej upartyjnione. Przy czym, jak wykazywały badania lokalnej samorządności znajomość

[19] J. Flis, A. Wołek, *Wybory do sejmików wojewódzkich*, [w:] *Atlas wyborczy Polski*, M. Kowalski, P. Śleszyński (red.), Warszawa 2018, s. 252.

[20] J. Bartkowski, *Samorząd terytorialny. Reformy samorządowe 1990-2002*, [w:] J.J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski, B. Frątczak-Rudnicka, J. Kilias, *Demokracja polska 1989-2003*, Warszawa 2003, s. 168.

nazwiska radnego jest związana z wykształceniem, wiekiem (im wyższe tym mniejsza znajomość nazwiska a większa formacji politycznych)^[21].

Wybory do sejmików w 1998 i w 2002 roku bez wątpienia były zdominowane przez główne partie ogólnopolskie. W pierwszym przypadku były to Akcja Wyborcza Solidarność, Unia Wolności związane z obozem rządowym oraz opozycyjne Sojusz Lewicy Demokratycznej i Polskie Stronnictwo Ludowe (ludowcy współtworzyli Przymierze Społeczne, w skład którego weszły też Unia Pracy i Krajowa Partia Emerytów i Rencistów). W drugiej sytuacji była mniej przejrzysta, o czym nie decydowało tylko pojawienie się nowych podmiotów, odgrywających znaczenie także w wyborach samorządowych – Samoobrony RP i Ligi Polskich Rodzin, ale również przyjęcie przez AWS i UW, partie pozostające po elekcji z 2001 r. bez parlamentarnej reprezentacji, rozwiązania polegającego na zarejestrowaniu komitetów wyborczych pod nazwami Wspólnota Samorządowa lub Unia Samorządowa. W Małopolsce AWS i UW stały się katalizatorem przegrupowania centroprawicowych samorządowców i powołania Wspólnoty Małopolskiej (WM). Listę tego komitetu wyborców otwierał Marek Nawara, dotychczasowy marszałek województwa.

Formuła d'Hondta i wyniki wyborów parlamentarnych stanowiły dla samorządowców lekcję niezbędnej koalicyjności. W 1998 roku w wyborach do sejmiku wojewódzkiego w Małopolsce koalicyjny charakter miało większość komitetów wyborczych SLD, AWS, wspomniane wyżej Przymierze Społeczne, Ruch Patriotyczny Ojczyzna ROP, KPN OP, i in.). Niektóre z partii wystawiały reprezentację we wszystkich województwach (jak Unia Wolności), inne wybrały Małopolskę jako jedno z województw, gdzie ubiegano się o sejmikowe przedstawicielstwo (Unia Polityki Realnej)^[22]. Osobliwością była lista Polskiej Wspólnoty Narodowej, partii określającej się jako narodowa i socjalna, akcentującej słowiańskość wspólnoty, „narodowładztwo” (pozbawienie uprawnień obywatelskich ludności etnicznie niepolskiej zamieszkującej w granicach

[21] K. Łabędź, K. Sobolewska-Myślik, *Samorządność lokalna. Idea czy rzeczywistość*, Kraków 1999, s. 80-81

[22] UPR wystawiło kandydatów do sejmików ponadto w województwie łódzkim i pomorskim.

państwa)^[23]. Partii, trzeba dodać, wystawiającej listę tylko w Krakowie, zorientowanej na przywódcę o bardzo skomplikowanej politycznej proveniencji^[24]. Tylko jeden z komitetów miał związki ze strukturami innymi niż partyjne, było to Stowarzyszenie „Rodzina Polska” związane z Radiem Maryja.

W elekcji do sejmiku województwa małopolskiego z 2002 roku nie zmieniła się wprawdzie liczba komitetów partyjnych/koalicyjnych, ale zmieniła się ich jakość. Bez zmian, paradoksalnie, w sposób wyraźnie identyfikujący polityków (przez skojarzenie partia – komitet wyborczy) działał lewicowy koalicyjny SLD i Konserwatywno-Liberalna Unia Polityki Realnej, tym razem z dodatkiem w nazwie określającym preferencje programowe oraz restytuowanym na stanowisko prezesa Januszem Korwinem-Mikke. Poza SLD koalicyjny charakter w Małopolsce miał komitet PO–PiS, jako komitety partyjne zgłaszały kandydatów PSL, KPEiR, Alternatywa Partia Pracy, Samoobrona i Liga Polskich Rodzin. Komitetem reprezentującym organizację był Komitet Wyborczy Komitetu Obrony Polskiej Ziemi Placówka. Spośród komitetów wyborców większość miała charakter na tyle lokalny, że listy wystawiono w jednym lub dwóch okręgach. Wyższe aspiracje miał wspomniany komitet wyborców grupujący prawicowych samorządowców związanych z uprzednimi formacjami rządzącymi „Wspólnota Małopolska” oraz także reprezentujący wyborców, a ściślej wyborczynie, Komitet Wyborczy „Małopolskie Forum Kobiet”^[25].

[23] C. Maj, E. Maj, *Narodowe ugrupowania polityczne w Polsce 1989-2001*, Lublin 2007, s. 23-44.

[24] Bolesław Tejkowski (wcześniej Bernard), inżynier i socjolog, uwikłany był w przeszłości w działania tyleż opozycyjne, co agenturalne. Zob. *Marzec 1968 w dokumentach MSW. Tom I: Niepokorni*, F. Dąbrowski, P. Gontarczyk, P. Tomasik (red.), Warszawa 2008, s. 184 i in., A. Friszke, *Anatomia buntu. Kuroń, Modzelewski i komandosi*, Kraków 2010, passim; P. Witkowski, *Sto twarzy Benka Tejkowera*, „Krytyka Polityczna” 28 sierpnia 2018.

[25] Był to komitet, w którym na trzydzieści osiem miejsc na liście trzydzieści pięć zajmowały kobiety (zatem nie wszystkie). Zob. K. Rosół, *Polityka płci w samorządzie terytorialnym w Małopolsce (lata 1990-2018)*, rozprawa doktorska, s. 179, za: https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/10834/Katarzyna_Rosol-praca_doktorska.pdf?sequence=1&isAlloved=y [dostęp: 31.03.2023].

Tabela 8.3. Charakter podmiotów uczestniczących w elekcjach 1998 i 2002.

Charakter podmiotów	Wybory 1998	Wybory 2002
Podmioty uczestniczące w wyborach (ogółem)	9	17
Komitety wyborcze partii politycznych (koalicji partii)	8	8
Komitety wyborcze organizacji	1	1
Komitety wyborcze wyborców	-	8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Dane z tabeli 8.4. są ilustratywne dla sytuacji, w której zmiany instytucjonalne (zmniejszenie liczby okręgów, legalizacja komitetów wyborców) i polityczne, polegające na alternacji władzy, restrukturyzacji sceny politycznej, kryzysie koalicji/partii pozostających tworzących rząd do 2001 roku rzutują na wzrost atrakcyjności mandatów w sejmiku województwa.

Tabela 8.4. Komitety wyborcze i kandydaci w wyborach do sejmiku województwa małopolskiego w 1998 i 2002.

Rok	Liczba komitetów	Liczba list	Liczba komitetów rejestrujących listy we wszystkich okręgach	Liczba kandydatów	Liczba kandydatów na mandat	Liczba komitetów partycypujących w podziale mandatów
1998	9	73	8	540	9	4
2002	17	78	9	706	18,1	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W kolejnej po 1998 roku elekcji liczba komitetów znacząco wzrosła a liczba aspirujących do mandatu kandydatów się podwoiła. Można byłoby uznać, że rosną rzesze lokalnych aktywistów, lokalna elita samorządowa okrzepła i nabrała zdolności do poszerzania swego grona i merytokratycznej reprodukcji, niestety liczbowe wskaźniki nie są tego dowodem. Natomiast pewnego rodzaju potwierdzeniem są reelekcje, w omawianym przypadku dotyczące personaliów bez względu na listę oraz list wyborczych, niekoniecznie umożliwiających porównania. Zestawienie podmiotów wskazanych w tabeli 8.6 i 8.7 obrazuje, że tylko SLD i UPR występowały pod swoimi nazwami w obu omawianych elekcjach.

Polityczne rezultaty wyborów do sejmiku. Studium małopolskiego przypadku z lat 1998 i 2002

Trudno reformie terytorialnej przypisywać wpływ na dezorientację obywateli rozumianą jako trudność w dokonaniu identyfikacji i wyboru przedstawicieli skutkującą niekiedy rezygnacją z przysługującego prawa wyborczego. W wyborach samorządowych szczególnie wiąże się to z absencją wyborczą, selektywnym oddaniem głosu (np. w wyborach organów wykonawczych gminy i w wyborach do rady gminy lub powiatu, z pominięciem wyborów do sejmiku województwa) lub oddaniem głosu nieważnego. Podobne tendencje są obserwowalne w kolejnych elekcjach. W wyborach do sejmików wojewódzkich z 1998 roku frekwencja w skali Polski wyniosła 45,35% a w 2002 roku do urn w wyborach do sejmików poszło 44,23% uprawnionych obywateli. W Małopolsce frekwencja zwykle nieco przewyższała średnią krajową (lepszy wynik osiągnęto w świętokrzyskim, podkarpackim, lubelskim i podlaskim) a głosów nieważnych było mniej niż wynosiła średnia krajowa (w 1998 roku było to 9,5% a w 2002 – 14,43% w ogóle, w Małopolsce odpowiednio 8,89 i 12,4%)^[26]. Pula głosów nieważnych w wyborach samorządowych, jak wykazały kolejne elekcje, nie dość, że rosła, zawsze w proporcji pokazującej największy progres w obsadzaniu mandatów na szczeblu wojewódzkim. Można to tłumaczyć najogólniej sposobem skomplikowania wyborów samorządowych, wielością kart, rozróżnialnością kandydatów najniższego szczebla a nieidentyfikowaniem samorządowców działających w regionalnej skali oraz upartyjnieniem sejmików, a za tym swoistego rodzaju osmozą rządowej odpowiedzialności politycznej na aspirujących do mandatu w reprezentacji dublującej sejmowe ugrupowania. Można też domniemywać, że deficyt edukacji obywatelskiej rzutował na to, że dla przeciętnego obywatela kompetencje sejmików były niejasne, niekojarzone z załatwianiem spraw ważnych z lokalnego lub partykularnego punktu widzenia.

[26] Zob. Dane PKW o wyborach do sejmików 1998 i 2002. O 2002 roku J. Zbieranek, *Głosy nieważne. Analiza zjawiska przez pryzmat wyborów samorządowych w latach 2002 i 2006. Materiał roboczy*, Warszawa 2010, s. 5.

Tabela 8.5. Frekwencja wyborcza i głosy ważne w wyborach do sejmiku województwa małopolskiego w latach 1998 i 2002.

	Liczba uprawnionych do głosowania	Liczba wydanych kart	Frekwencja	Liczba oddanych głosów	Liczba ważnych głosów	Głosy ważne %	Głosy nieważne %
1998	2338294	1110988	47,46	1109735	1011136	91,11	8,89
2002	2440653	1120426	45,91	1118407	979764	87,60	12,40

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Niekwestionowanym zwycięzcą wyborów do sejmiku małopolskiego był w 1998 roku AWS. Uzyskawszy ponad 45% głosów i 38 mandatów zdystansował koalicję uzyskującą drugi wynik i 13 mandatów, czyli SLD. Tym samym podział na postsolidarnościową prawicę i postkomunistyczną lewicę został przeniesiony na poziom regionalny, przy rywalizacyjności wynoszącej w Małopolsce 0,43. Próg udało się przekroczyć także Unii Wolności (6 mandatów) oraz partiom tworzącym komitet o nazwie Przymierze Społeczne a w zasadzie stanowiącemu trzon tej koalicji Polskiemu Stronnictwu Ludowemu (3 mandaty). Ponad sześćdziesięcioprocentowe poparcie AWS uzyskała w powiatach nowotarskim, nowosądeckim (bez Nowego Sącza) i tarnowskim (włącznie z Tarnowem), najgorszy wynik przypadł tej koalicji w powiatach północnej części województwa.

Odzwierciedlony w powiatowym układzie rozkład poparcia (rysunek 8.2), z dominantą AWS obrazuje niewielkie rozbieżności. Dwa na trzy powiaty okręgu nr IX, olkuski i chrzanowski, stanowiły wyłom przynosząc wygraną lewicy, podobnie na północy województwa w powiecie miechowskim Przymierze Społeczne uzyskało przekładający się na mandat wynik 34,44% głosów.

Tabela 8.6. Wyniki wyborów do sejmiku województwa małopolskiego w 1998 r.

Komitet	Liczba głosów	% głosów	Liczba uzyskanych mandatów	% mandatów
AWS	458 531	45,35%	38	63,33%
SLD	198 396	19,62%	13	21,67%
Unia Wolności	123 339	12,20%	6	10,00%

Komitet	Liczba głosów	% głosów	Liczba uzyskanych mandatów	% mandatów
Przymierze Społeczne: PSL–UP–KPEiR	88 532	8,76%	3	5,00%
Rodzina Polska	60 234	5,96%	-	
Ruch Patriotyczny OJCZYŻNA	45 108	4,46%	-	
Komitet Wyborczy „Chrześcijańska Demokracja”	22 411	2,22%	-	
Unia Polityki Realnej	14 224	1,41%	-	
Zarząd Naczelny Polskiej Wspólnoty Narodowej	361	0,04%	-	
RAZEM:	1 011 136	100,00%	60	100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

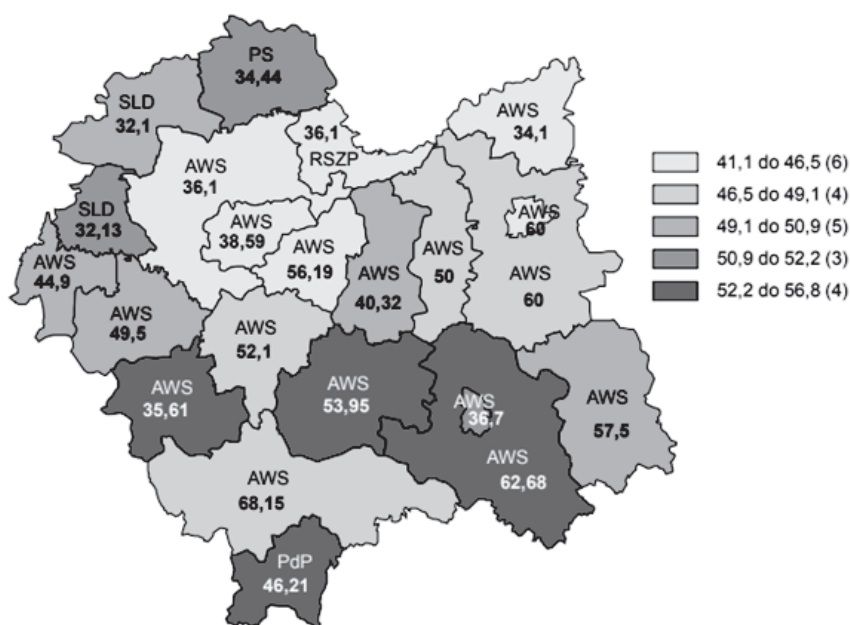
Radni sejmiku wojewódzkiego w Małopolsce, podobnie jak w innych regionach, należeli często do grona liderów reprezentowanej partii lub koalicji, byłych (np. Wojciech Waśniowski) lub pełniących w tym czasie funkcje posłów i senatorów (np. Marek Nawara, Andrzej Szkaradek). Nie było jeszcze zakazu łączenia mandatów^[27]. Nic dziwnego, że w gronie zdominowanym przez AWS i UW, formacje o postsolidarnościowej tożsamości, znalazło się wielu opozycjonistów z okresu PRL, głównie w okręgach miejskich. Wśród radnych było tylko 6 kobiet (4 z AWS, 2 z SLD), choć na listach umieszczono 20% kandydatek.

Małopolska, gdzie AWS uzyskała 63% mandatów była jednym z województw, gdzie postsolidarnościowa koalicja mogła rządzić sama i tak się stało, przy cichym wsparciu UW^[28]. Przewodniczącym Sejmiku został Bogusław Sonik z AWS, wiceprzewodniczącymi Wojciech Grzeszek i Andrzej Szkaradek z AWS oraz Jan Ostrowski z UW.

[27] J.J. Wiatr, *Konsekwencje reformy 1998 roku dla władzy lokalnej*, [w:] *Władza lokalna po reformie samorządowej*, J. J. Wiatr (red.), Warszawa 2002, s. 14.

[28] Szerzej na temat koalicji w sejmikach wojewódzkich po wyborach 1998 r. zob. T. Majcherkiewicz, *Wybory samorządowe, partie parlamentarne a wzory tworzenia koalicji w samorządach wojewódzkich*, „Studia Politologiczne” 2011, nr 20, s. 11-138.

Rysunek 8.3. Udział procentowy zwycięskich partii w poszczególnych powiatach województwa w wyborach do samorządu województwa małopolskiego 11 października 1998 roku.

Źródło: *Województwo małopolskie 1999-2000*, J. Sepiół i in. (red.), Kraków 2001, s. 273.

W wyborach 2002 r. na zgłoszonych 17 komitetów próg wyborczy udało się pokonać sześciu. Rekonfiguracja podmiotów na krajowej scenie parlamentarnej wpływała na konstrukcję list i wyniki wyborów samorządowych. Sejmik wojewódzki w Małopolsce nie był w tym odosobniony, choć niektóre okoliczności były dlań swoiste. Przegrupowania dotyczyły centroprawicy, tzn. formacji, które nie dostały się do parlamentu w 2001 roku (AWS, UW), zauważalna stała się aktywność politycznych debutantów. PO i PiS utworzyły w Małopolsce koalicję uzyskującą największą liczbę mandatów (10). Partią drugą, inaczej niż w wielu województwach, została LPR z dziewięcioma mandatami. Lewica z ośmioma mandatami uplasowała się na trzeciej pozycji.

Tabela 8.7. Wyniki wyborów do sejmiku województwa małopolskiego w 2002 r.

Komitet	Liczba głosów	% głosów	Liczba uzyskanych mandatów	% mandatów
KKW Platforma Obywatelska – Prawo i Sprawiedliwość	186856	19,07	10	25,64
KW Liga Polskich Rodzin	175025	17,86	9	23,08
KKW Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy	173730	17,73	8	20,51
KWW „Wspólnota Małopolska”	135424	13,82	6	15,38
KW Samoobrona RP	111803	11,41	4	10,26
KW Polskiego Stronnictwa Ludowego	79182	8,08	2	5,13
KKW Wyborców Unia Samorządowa	8509	0,87	0	0
KW Alternatywa Partia Pracy	9959	1,02	0	0
KW Konserwatywno-Liberalna Partia Unia Polityki Realnej	28078	2,87	0	0
KWW Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP	10254	1,05	0	0
KWW Organizacji Narodu Polskiego	2559	0,26	0	0
KW Krajowej Partii Emerytów i Rencistów	10147	1,04	0	0
KWW RAZEM POLSCE	6421	0,66	0	0
KWW „Małopolskie Forum Kobiet”	34100	3,48	0	0
Komitet Wyborczy Komitetu Obrony Polskiej Ziemi Placówka	5274	0,54	0	0
Komitet Wyborczy Wyborców Szanse Niezamożnych Polaków „Prawda i Praca”	982	0,10	0	0
Komitet Wyborczy Wyborców Małopolska Prawica	1461	0,15	0	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Wynik wyborów, jak konstatował Dominik Sieklucki, wskazywał na wyraźną dominację partii w samorządzie wojewódzkim. Partie zdobyły 33 mandaty na 39^[29]. Poza jednym komitetem wyborców, żaden inny nie uzyskał wyniku procentującego mandatem. Jedynie Małopolskie Forum Kobiet zyskało ponad

[29] D. Sieklucki, *Kłopoty (polityczne) to nasza specjalność. Wybory samorządowe w Małopolsce*, [w:] *Wybory do sejmików województw w 2006 roku*, R. Alberski, M. Cichosz, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2010, s. 106.

3% poparcia. Inna sprawa, że kobieca reprezentacja w efekcie wyborów pozostawała bez liczbowych zmian (6 kobiet na 39 mandatów, co oznaczało regres wobec poprzedniego składu sejmiku). Unia Polityki Realnej, w pewnym sensie konsekwentnie, pozostawała w zasięgu wyborcy i poza możliwością partycypacji w organach stanowiących.

Tabela 8.8. Wyniki wyborów do sejmiku województwa małopolskiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze.

Okręg	SLD–UP		Samoobrona		POPiS		LPR		PSL		Wspólnota Małopolska	
	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1	29,75	2	-	-	13,66	1	13,68	1	-	-	10,97	1
2	14,58	1	17,07	1	16,7	1	15,87	1	10,25	1	-	-
3	19,25	2	-	-	26,33	3	18,57	2	-	-	15,19	2
4	12,91	1	11,06	1	20,05	2	18,78	2	-	-	16,09	1
5	15,38	1	13,72	1	11,08	1	20,91	2	15,40	1	14,11	1
6	16,99	1	12,97	1	23,37	2	17,74	1	-	-	13,66	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Wybory samorządowe z 2002 roku, odbywały się, co warto przypomnieć, zgodnie z regułami określonymi w znowelizowanej ordynacji wyborczej. Jako najbardziej upartyjnione traktowano wybory do sejmików wojewódzkich. Wybory samorządowe w Małopolsce odbywały się po pełnej kadencji poprzedniej rady. Kadencji, w trakcie której jedynie Unia Wolności zachowała w sejmiku początkowy skład, z klubu AWS wyłoniły się kluby Małopolska Prawica (31 radnych) oraz Platforma Obywatelska (6 radnych). Obie partie tworzące rząd w wyborach parlamentarnych w 2001 r. nie przekroczyły progu wyborczego. Tworzące nową koalicję gabinetową SLD–UP wraz z PSL oczekiwały na potwierdzenie akceptacji rządu w terenie.

W Małopolsce w wyborach do sejmiku przegrupowanie po prawej stronie politycznego spectrum przyniosło koalicję PO–PiS (10 mandatów) oraz kampanię nowo utworzonego regionalnego komitetu, która zakończyła się pozytywnym rezultatem (6 mandatów). Komitet koalicji zwycięskiej w kampanii wyborczej posługiwał się hasłem „Razem dla Polski”, każda z partii (PO i PiS)

obsadziła połowę miejsc na listach^[30]. Lewica nie poprawiła wyniku sprzed czterech lat. Kandydaci partii o takich tożsamościach uzyskali wprawdzie 8 mandatów (7 SLD, 1 Socjaldemokracja Polska), w tym dwa w okręgu nr 1 (w tradycyjnie udzielających takiego poparcia powiatach chrzanowskim i olkuskim), nie dawało to jednak jakiejkolwiek zdolności koalicyjnej, chociażby w związku z zupełnie niesatysfakcjonującym wynikiem PSL. Koalicja partii centroprawicowych najlepszy wynik uzyskała w samym Krakowie, z pewnością dzięki rozpoznawalnym nazwiskom kandydatów. Piotr Boroń (PiS) legitymował się największą liczbą zdobytych głosów (21815), poza nim mandat uzyskali: Janusz Sepioł (PO) i Bogusław Sonik (PO). Radnymi województwa reprezentującymi komitet wyborców Wspólnota Małopolska zostali, poza wspomnianym byłym marszałkiem województwa, Roman Ciepela, Jerzy Fedorowicz, Witold Kozłowski, Andrzej Sasuła i Beata Szydło. Prawdziwymi wygranymi okazały się LPR i Samoobrona RP. Pierwsza, w poprzednich wyborach z „Rodziną” w nazwie i tym razem najlepszy wynik uzyskała w powiatach południa regionu (tradycyjnie religijne Podhale, okolice Wadowic – ziemia Jana Pawła II, nowosądeckie i tarnowskie). Antyestablishmentowa Samoobrona RP najlepszy wynik uzyskała w okręgu drugim, na północ od Krakowa, w krakowskim tzw. obwarzanku i powiecie miechowskim (dawniej przynależnym do województwa kieleckiego), co kojarzyć można z względną deprywacją, jaka stała się udziałem socjopolitycznego podziału centrum-peryferie.

Uzyskane przez komitety wyniki (tabela 8.7.), a także zestawienie obrazujące spadek lub wzrost poparcia dla formacji politycznej następujący w dwóch kolejnych elekcjach do sejmików wojewódzkich, dla Lecha Nikolskiego analizującego wyniki głosowań, rozkłady elektoratów i inne parametry składające się na obraz polityczny sejmików województw jest przyczynkiem do wskazania kurczenia się, w tym akurat czasie, elektoratu wspierającego partie postsolidarnościowe, na rzecz wzrastającego elektoratu partii trzecich. Dla przykładu, Komitet Wspólnota Małopolska tworzony w 2002 r. przez samorządowców i startującego w 1998 r. z list AWS Marka Nawarę, zyskał następnie status

[30] Tamże, s. 107.

stowarzyszenia, natomiast już w kolejnych elekcjach swoich przedstawicieli umieszczał na listach PiS. Efektywna liczba partii na poziomie sejmiku małopolskiego (5,25 w 2002 r., w 1998 r. 2,17) obrazowała wzrastający poziom fragmentaryzacji rywalizacji. Profil polityczny województwa małopolskiego, także w następnych wyborach do sejmików pozostawał postsolidarnościowy i prawicowy. Jeśli w wyborach z 2002 roku odnotowano przewagę elektoratu postkomunistycznego nad postsolidarnościowym to tylko dlatego, że wymykał się z tych podziałów elektorat komitetu regionalnego i trudniejszy do identyfikacji był elektorat partii trzecich^[31].

Tabela 8.9. Wyniki głosowania w wyborach do sejmiku województwa małopolskiego w latach 1998 i 2002 wg procentu uzyskanych głosów.

	AWS	LPR	PO	PiS	PSL	Sam.	SLD	UW	WM
1998	43,35	5,96	-	-	8,76	-	19,62	12,2	
2002	-	17,86	19,07		8,08	11,41	17,73	0,87	13,82

Źródło: L. Nikolski, *Partie polityczne w wyborach do sejmików województw 1998-2002*, Toruń 2011, s. 310.

Tabela 8.10. Wybory do sejmiku województwa małopolskiego w latach 1998-2002. Indeks rywalizacyjności, efektywna liczba partii i współczynnik agregacji.

	1998	2002
Poparcie dla pierwszego komitetu (w procentach)	45,35 (AWS)	19,07 (PO-PiS)
Poparcie dla drugiego komitetu (w procentach)	19,62 (SLD)	17,86 (LPR)
Indeks rywalizacyjności	0,43	0,92
Efektywna Liczba Partii	2,17	5,25
Indeks agregacji	15,83	4,27

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Indeks proporcjonalności w wyborach samorządowych z 1998 roku wynosił 87,01, w 2002 r. – 89,88. Wybory do sejmików w 1998 r. i 2002 r., w tym

[31] L. Nikolski, *Partie polityczne w wyborach do sejmików województw 1998-2002*, Toruń 2011, s. 116.

wybory sejmiku małopolskiego, były egzemplifikacją pojawiania się nowych podmiotów na regionalnych scenach politycznych, redukowanej przewagi jednego postsolidarnościowego ugrupowania, wzrastającej efektywnej liczby partii i rywalizacyjności. Wszystko to przełożyć się musiało na bardziej skomplikowane strategie działania, szczególnie w wymagających konsensusu wyborach marszałka. Można również założyć, że fragmentaryzacja mogła być czynnikiem sprzyjającym dla realizacji strategii silnych osobowości w samorządzie regionalnym zwłaszcza w warunkach potwierdzonej badaniami nikłej aktywności radnych sejmiku. Większość z nich przyjmowała rolę statystów, zaangażowani byli nieliczni^[32].

Podsumowanie

Układ władzy w województwie uznaje się za złożony i podlegający w większej mierze wpływom partyjnym niż na pozostałych szczeblach samorządu. Wpływ na to ma konieczność politycznej koegzystencji organów samorządowych (samorząd, marszałek) z reprezentującym rząd wojewodą, z administracją zespoloną i niezespoloną, regionalnymi agendami ministerstw i agencji rządowych. Dodatkowo znaczącą rolę odgrywają prezydenci miast stanowiących centrum regionu^[33]. Bezspornie większa jest wobec tego rola partii, niekoniecznie o charakterze regionalnym. Komitety wyborcze związane z organizacjami lub grupami wyborców sporadycznie odnosiły sukcesy, wyjątkiem, ale o charakterze wylinki, zrzućenia starych barw i pojawienia się w nowej „skórze” była Wspólnota Małopolska w 2002 roku. To, że sztyld komitetu wyborców mistyfikował partyjną przynależność kandydatów ujawniało się w trakcie kadencji, gdy następowały kolejne secesje i transfery.

Zmiany, jakie miały miejsce w polskim systemie partyjnym w 2001 roku, polegające na pojawieniu się nowych formacji, nawiązujących do tradycji

[32] Zob. A. Bukowski, *Region tradycyjny...*, dz. cyt., s. 101.

[33] J. Bartkowski, *Samorząd terytorialny. Reformy samorządowe 1990-2002*, [w:] J. J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski, B. Frątczak-Rudnicka, J. Kilias, *Demokracja polska 1989-2003*, Warszawa 2003, s. 169.

solidarnościowej, wchodzących w inny typ rywalizacji niż dotychczasowy oparty na podziale postkomunistycznym, z wolna wynosiły, nawet na poziomie samorządowym, nowe podmioty, niekoniecznie zaś nowych liderów. Wyjątkiem, w jakimś przynajmniej zakresie, był awans kandydatów związanych z Samoobroną RP lub LPR. Samorządowcy zyskiwali większe szanse wyborcze, legitymując się osiągnięciami z poprzednich kadencji, wielu z nich odnawiało mandat w kolejnej kadencji lub przenosiło samorządowe doświadczenie na forum parlamentarne. Instytucjonalna niestabilność nie była niczym nadzwyczajnym, rozpatrywano te zagadnienia w kontekście konsolidacji demokracji, skupiwszy się głównie na efektach wyborów parlamentarnych^[34].

Małopolska okazała się regionem opornym na lewicową narrację krytyczną wobec skutków transformacji ekonomicznej oraz reform wprowadzanych przez rządy AWS i UW, z większym prawdopodobieństwem aktywizacji wyborców w kierunku partii centroprawicowych i prawicowych, bliskich tradycji solidarnościowych lub narodowych i korzystających z autorytetu Kościoła katolickiego. Wprawdzie głosujących na SLD było tylko nieznacznie mniej w elekcji kolejnej po 1998 r., ale nigdy, nawet w okresie koniunktury politycznej lewicy i po jej wygranej parlamentarnej, nie stanowili oni więcej niż 20% głosujących. W badaniach preferencji politycznych w wyborach samorządowych 2002 roku podkreślano, że do czynników najsilniej różnicujących zachowania wyborcze w subregionach należą: procesy urbanizacji, industrializacji, rozwoju sektora prywatnego i sektora usług, efekty wspomnianych procesów określające materialną sytuację wyborców. Uzupełnieniem są zmienne: demograficzno-społeczne tj. wielodzietność i trwałość rodzin, mechanizmy kontroli społecznej, określane m.in. przez wskaźnik przestępczości. Poparcie dla lewicy i prawicy związane z przestrzennym zróżnicowaniem kapitału społecznego, oznaczającego m.in. siłę więzi rodzinno-sąsiedzkich oraz cech kulturowo-religijnych (w tym niewątpliwie znaczenia parafii) rzutuje na małopolskie wyniki wyborów

[34] Zob. dyskusje organizowane przez Instytut Spraw Publicznych z udziałem m.in. Mirosławy Grabowskiej, L. Kolarskiej-Bobińskiej, R. Markowskiego; *Przyszłość polskiej sceny politycznej po wyborach 2001*, Warszawa 2002, *Polska scena polityczna w 2004 roku. Kontynuacja czy zmiana*, Warszawa 2004.

samorządowych. Z głosowaniem na UPR i PO–PiS korelowały m.in. wysokie płace, posiadanie trwałego majątku, wiek, aktywność wyborcza (ogólnokrajowa), przynależność do NGO's będących animatorami życia społecznego. Z kolei LPR uzyskało poparcie na terenach z »zasiedziałością« mieszkańców, na których parafia jest animatorem aktywności społecznej a praktyki religijne i wiara determinują życie obywateli w stopniu większym niż w pozostałych regionach^[35]. Kraków, jak pisała w 2002 roku znana komentatorka polityki Janina Paradowska, „z unijno-wolnościowego i awuesowskiego stał się nagle narodowo-katolicki”^[36].

[35] T. Żukowski, *Wybory samorządowe 2002 i referendum akcesyjne 2003 – perspektywa subregionów*, [w:] *Przestrzeń wyborcza Polski*, M. Kowalski (red.), Warszawa 2003, s. 137.

[36] J. Paradowska, *Przegrani i zwycięscy*, „Polityka” 2002, nr 45, s. 20.

Wybory do sejmiku województwa na Mazowszu w 1998 i 2002 roku. Sukcesy pivotalnych strategii PSL

Wprowadzenie

Województwo mazowieckie zostało utworzone na mocy ustawy z dnia 24 lipca 1998 roku, zaczęło funkcjonować od 1 stycznia 1999 roku^[2]. Jednocześnie należy wskazać, iż jego kształt terytorialny został w dużej mierze oparty na granicach województwa warszawskiego, funkcjonującego w latach 1946-1975 (w ramach podziału Polski na 14, a od 1950 roku na 17 „dużych” województw). Istotna różnica między przywołanym podziałem terytorialnym, a obecnym kształtem terytorialnym województwa mazowieckiego polega na włączeniu do niego dawnego województwa radomskiego (funkcjonującego od 1 czerwca 1975 roku do grudnia 1998 roku)^[3]. Pierwotnie bowiem powiaty tworzące późniejsze województwo ze stolicą w Radomiu należały do struktury województwa kieleckiego, utworzonego w 1919 roku^[4].

[1] ORCID: 0000-0002-4289-989X.

[2] Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, Dz. U. 1998, nr 96, poz. 603.

[3] Ustawa tymczasowa z dnia 2 sierpnia 1919 r. o organizacji władz administracyjnych II instancji, Dz. Pr. P. P. 1919, nr 65, poz. 395.

[4] Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 21 sierpnia 1944 r. o trybie powołania władz administracji ogólnej I-ej i II-ej instancji, Dz. U. 1944, nr 2, poz. 8.

Województwo mazowieckie w obecnej strukturze kształtuje się jako największe województwo, zarówno pod względem liczby ludności (ponad 5 milionów), jak i pod względem terytorialnym (ok. 35 600 km², co stanowi ponad 11% powierzchni państwa polskiego). Województwo mazowieckie zalicza się do przeciętnie zurbanizowanych – w gminach miejskich zamieszkuje ponad 64% ludności (przy średniej krajowej ok. 62%). Składa się z 38 powiatów ziemskich, 4 miast na prawach powiatu oraz 325 gmin, w tym 83 miast. Obejmuje ziemie 9 dawnych województw, warszawskiego, prawie całego ostrołęckiego i radomskiego, ponad połowę płockiego, ciechanowskiego i siedleckiego, część skierniewickiego oraz po kilka gmin z łomżyńskiego i białkopodlaskiego. Do głównych ośrodków miejskich zalicza się Warszawę (największa aglomeracja miejska w Polsce), Radom, Płock, Siedlce i Ostrołękę^[5].

Jego znaczenie wynika również z centralnego położenia i siedziby stolicy, ustalonej w Warszawie, która łączy obowiązki stolicy państwa, siedziby najważniejszych organów władzy państwowej, jak i stolicy województwa samorządowego oraz województwa rządowego, kierowanego przez wojewodę jako przedstawiciela Rady Ministrów^[6]. Dlatego polityczna batalia o rządy na Mazowszu była nie tylko prestiżowa, ale i bardzo ważna w strategiach poszczególnych partii i bloków politycznych. Należy przypomnieć, iż w momencie tworzenia województwa mazowieckiego w państwie sprawowała władzę koalicja AWS z Unią Wolności i gabinet kierowany przez Jerzego Buzka. Wybory samorządowe dla wielu ugrupowań politycznych – przede wszystkim uwaga powyższa odnosi się do wiodących stronnictw i koalicji – były traktowane jako rewanż za wybory parlamentarne z września 1997 roku, swoisty ranking popularności. I tak politycy AWS chcieli sprawdzić na ile cieszą się popularnością w społeczeństwie, po sukcesie w elekcji parlamentarnej (ponad 33% głosów) i trudach rządzenia. Z kolei główna siła opozycyjna, kierowana przez Leszka Millera, dążyła do zmniejszenia dystansu wobec ugrupowania

[5] J. Bochiński, J. Zawadzki, *Nowy podział terytorialny*, Warszawa 1999, s. 151-158.

[6] Zob. S. Faliński, *Warszawski samorząd terytorialny w latach 1990-2002: geneza, ustrój, idee ustrojowe, aktywność*, Difin, Warszawa 2013, *Afera w Centrum. Z Janem Wieteską rozmawia Renata Łuczyńska*, „Dziś. Przegląd społeczny” 2000, nr 9, s. 15-18.

rzządzającego (rok wcześniej uzyskało wskazanie 27% głosujących). Podobnie jak współrządzający do 1997 r. ludowcy z PSL, pod nowym kierownictwem Jarosława Kalinowskiego, którzy utworzyli na potrzeby kampanii wyborczej Przymierze Społeczne wraz z Unią Pracy oraz Krajową Partią Emerytów i Rencistów. Również dla polityków Unii Wolności elekcja samorządowa miała stanowić ważny sprawdzian popularności i obranej strategii politycznej przez kierownictwo ugrupowania na czele z wicepremierem Leszkiem Balcerowiczem.

Charakterystyka instytucjonalnych uwarunkowań rywalizacji

Prezes Rady Ministrów zarządził 11 sierpnia 1998 roku przeprowadzenie wyborów do sejmików województw (razem z wyborami do rad gmin i rad powiatów) na niedzielę, 11 października 1998 roku. Od tego dnia oficjalnie inaugurowana była kampania wyborcza i czynności wyborcze określone w ordynacji wyborczej (np. kampania w mediach publicznych, tworzenie terenowych i obwodowych komisji wyborczych, zgłaszanie kandydatów na radnych itp.)^[7]. Nowo utworzone województwo mazowieckie zostało podzielone na 13 okręgów wyborczych w wyborach do sejmiku na mocy stosownego rozporządzenia MSWiA z 21 sierpnia 1998 roku^[8]. Wyznaczały one instytucjonalne ramy rywalizacji politycznej poszczególnych komitetów wyborczych podczas wyborów sejmikowych. Należy wskazać, iż cztery z trzynastu okręgów obejmowały wyborców z miasta stołecznego Warszawy, natomiast pozostałe dziewięć pozostałe powiaty ziemskie nowego województwa (w tym miasta Radom, Siedlce i Ostrołęka posiadające status powiatu grodzkiego).

[7] Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 11 sierpnia 1998 r. w sprawie zarządzenia wyborów do rad powiatów i sejmików województw oraz określenia wspólnego kalendarza wyborczego do wyborów do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz Rady Miasta Stołecznego Warszawy, Dz. U. 1998, nr 104, poz. 653.

[8] Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 sierpnia 1998 r. w sprawie podziału powiatów i województw na okręgi wyborcze oraz ustalenia liczby radnych wybieranych w każdym okręgu wyborczym, Dz. U. 1998, nr 109, poz. 668.

Tabela 9.1. Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku mazowieckiego w latach 1998-2002.

Wybory 1998			Wybory 2002		
Numer okręgu	Granice okręgu	Liczba manda- tów	Numer okręgu	Granice okręgu	Liczba manda- tów
1.	Gmina Warszawa-Centrum: dzielnice – Mokotów, Śródmieście, Gmina Warszawa-Wilanów	6	1.	Dzielnice m. st. Warszawy: Ursynów, Wilanów, Śródmieście, Ochota, Mokotów	5
2.	Gmina Warszawa-Centrum: dzielnica – Ochota, Gmina Warszawa- -Ursynów, Gmina Warszawa-Włochy, Gmina Warszawa-Ursus, Gmina Warszawa- -Bemowo	6	2.	Dzielnice m. st. Warszawy: Bemowo, Bielany, Ursus, Włochy, Wola, Żoliborz	6
3.	Gmina Warszawa- -Centrum: dzielnice – Żoliborz, Wola, Gmina Warszawa-Bielany	6	3.	Dzielnice m. st. Warszawy: Białołęka, Rembertów, Targówek, Wawer, Wesoła, Praga Północ, Praga Południe	5
4.	Gmina Warszawa- -Centrum: dzielnice – Praga Południe, Praga Północ, Wola, Gmina Warszawa-Białołęka, Gmina Warszawa-Rembertów, Gmina Warszawa- -Targówek, Gmina Warszawa-Wawer	8	4.	Płock, powiaty: przasnyski, mławski, żuromiński, sierpecki, ciechanowski, pułtowski, płoński, płocki, gostyniński, sochaczewski, żyrardowski	9
5.	Powiaty: grodziski, war- szawski zachodni, pruszkowski, żyrardowski, sochaczewski	7	5.	Radom, powiaty: grójecki, białobrzegi, kozienicki, przysuski, zwoleński, radomski, szydlowiecki, lipski	8

Wybory 1998			Wybory 2002		
Numer okręgu	Granice okręgu	Liczba manda- tów	Numer okręgu	Granice okręgu	Liczba manda- tów
6.	Powiaty: legionowski, wołomiński, nowodworski	6	6.	Ostrołęka, Siedlce, powiaty: ostrołęcki, makowski, wyszkowski, ostrowski, węgrowski, sokołowski, miński, siedlecki, łosicki, garwoliński	9
7.	Radom, powiaty: radomski, białobrzegi, kozienicki, lipski, zwoleński, szydlowiecki, przysuski	10	7.	Powiaty: wołomiński, legionowski, nowod- worski, warszawski zachodni, grodziski, pruszkowski, piaseczyński, otwocki	9
8.	Powiaty: miński, garwoliński, węgrowski	5			
9.	Siedlce, powiaty: siedlecki, łosicki, sokołowski, ostrowski	5			
10.	Ostrołęka, powiaty: ostrołęcki, przasnyski, makowski, wyszkowski	5			
11.	Powiaty: ciechanowski, mławski, płoński, pułtowski, żuromiński	5			
12.	Płocki, powiaty: płocki, gostyniński, sierpecki	6			
13.	Powiaty: piaseczyński, otwocki, grójecki	5			

Źródło: Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 sierpnia 1998 r. w sprawie podziału powiatów i województw na okręgi wyborcze oraz ustalenia liczby radnych wybieranych w każdym okręgu wyborczym, Dz. U. 1998, nr 109, poz. 668.

Należy zwrócić uwagę na poważną zmianę geografii wyborczej dokonaną pomiędzy pierwszymi (1998 rok), a drugimi (2002 rok) wyborami do sejmiku województwa mazowieckiego. Po pierwsze, istotnie została zmniejszona liczba radnych sejmiku z 80 do 51, a więc o 36% mandatów. Po drugie, liczba okręgów wyborczych została zmniejszona z 13 do 7. Po trzecie, poprzednio

cztery okręgi przypadają na miasto stołeczne Warszawa (co dawało 26 mandatów z 80 ogółem, co stanowiło 32% mandatów w sejmiku). Od 2002 r. trzy okręgi wyborcze reprezentują miasto stołeczne Warszawę (co daje łącznie 16 mandatów z ogółem 51, co stanowi 31,3% mandatów w sejmiku). Po czwarte, w poprzednich regulacjach największy okręg wyborczy (10 mandatów) obejmował miasto Radom i powiaty: radomski, białobrzeski, kozienicki, lipski, zwolenński, szydlowiecki, przysuski. Po zmianach ordynacji, największy okręg wyborczy obejmuje trzy okręgi wyłaniające po 9 radnych. Należą do nich następujące okręgi: nr 4 – Płock, powiaty: przasnyski, mławski, żuromiński, sierpecki, ciechanowski, pułtuski, płoński, płocki, gostyniński, sochaczewski, żyrardowski; nr 6 – Ostrołęka, Siedlce, powiaty: ostrołęcki, makowski, wyszkowski, ostrowski, węgrowski, sokołowski, miński, siedlecki, łosicki, garwoliński oraz nr 7 – powiaty: wołomiński, legionowski, nowodworski, warszawski zachodni, grodziski, pruszkowski, piaseczyński, otwocki. Po piąte, w poprzednich regulacjach mieliśmy pięć okręgów wybierających po 5 radnych, a także pięć okręgów wyłaniających po 6 radnych. W nowych regulacjach najmniejsze okręgi wyborcze występują w granicach miasta stołecznego Warszawy – dwa liczące po 5 radnych oraz jeden wyłaniający 6 radnych do sejmiku. Nie trzeba w tym miejscu analizy wskazywać, iż w okręgach 5-6 mandatowych naturalny próg wyborczy staje się wyższy i wynosi ok. 20%, co stanowi spore wyzwanie dla komitetów wyborczych (oraz wystawiających kandydatów na radnych stronnictw politycznych).

Charakterystyka podmiotów rywalizujących w wyborach do sejmiku w 1998-2002

Podejmując się analizy politologicznej wyborów samorządowych do sejmiku województwa mazowieckiego należy wskazać na podmioty polityczne, które podjęły w wymienionych elekcjach rywalizację polityczną. Mimo iż wybory do pierwszej i drugiej kadencji sejmiku dzieliły tylko 4 lata mapa polityczna uległa w Polsce znacznej dywersyfikacji. Znalazło to swój bezpośredni wyraz zarówno w wyborach do Sejmu i Senatu we wrześniu 2001 roku, jak i przeprowadzonych 13 miesięcy później (październik/listopad 2002 roku) wyborach samorządowych.

W wyborach 1998 roku główna rywalizacja polityczna toczyła się pomiędzy lewicową koalicją Sojuszu Lewicy Demokratycznej a prawicowym porozumieniem koalicyjnym skupionym wokół NSZZ „Solidarność”. O ile pierwsza koalicja powstała w lipcu 1991 roku^[9], to AWS została zawiązana w czerwcu 1996 roku i elekcja samorządowa z października 1998 roku stanowiła dopiero drugą próbę wyborczego sprawdzianu dla przywołanego podmiotu politycznego^[10]. Rolę uzupełniającą w ówczesnej rywalizacji politycznej pełniła z jednej strony centrowa liberalna Unia Wolności (partner koalicyjny AWS w gabinecie Jerzego Buzka od 31 października 1997 roku), a z drugiej centrolewicowa koalicja Przymierze Społeczne, zawiązana na potrzeby tej konkretnej kampanii wyborczej przez trzy mniejsze ugrupowania – PSL, Unię Pracy oraz Krajową Partię Emerytów i Rencistów. Należy zatem wskazać, iż główny podział polityczny w ówczesnej Polsce (i przekładało się to z poziomu ogólnokrajowego na regionalny, w mniejszym zakresie – na poziom lokalny) definiowany był przez ekspertów i naukowców jako podział postkomunistyczny^[11]. Mniejszą rolę pełniły w przywoływanej rywalizacji ugrupowania prawicowe o obliczu narodowym i katolickim, np. Ruch Patriotyczny „Ojczyzna”. W wyborach samorządowych ROP stworzył koalicję wyborczą Ruch Patriotyczny „Ojczyzna” zawierając koalicję wyborczą z KREiPR, Blokiem dla Polski oraz KPN–OP, który minimalnie przekroczył próg wyborczy w dwóch województwach (uzyskując po jednym mandacie)^[12]. Należy wskazać, iż do rywalizacji politycznej w wymiarze elekcji do sejmiku na Mazowszu przystąpiły również trzy inne organizacje społeczne np. Polski Związek Wędkarski (okręg Radom), Porozumienie Warszawskiej Rady Gospodarczej oraz stowarzyszenie „Rodzina Polska”.

[9] Ł. Tomczak, *Lewicowe partie polityczne w Polsce: programy, organizacje, strategie*, Szczecin 2012.

[10] A. Lewandowski, *Akcja Wyborcza Solidarność: centroprawica w poszukiwaniu modelu współpracy*, Płock 2016.

[11] M. Grabowska, *Podział postkomunistyczny*, Warszawa 2004.

[12] T. Majcherkiewicz, *Wybory samorządowe, partie parlamentarne a wzory tworzenia koalicji w samorządach wojewódzkich*, „Studia Politologiczne” 2011, vol. 20, s. 114.

Tabela 9.2. Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa mazowieckiego w 1998 i 2002 r.

Charakter podmiotów	Wybory 1998	Wybory 2002
Podmioty uczestniczące w wyborach (ogółem)	11	19
Komitety wyborcze partii politycznych (koalicji partii)	5	11
Komitety wyborcze organizacji	3	1
Komitety wyborcze wyborców	3	7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Podsumowując dane z powyższej tabeli należy wskazać, iż w wyborach do pierwszej kadencji sejmiku województwa mazowieckiego ubiegało się 11 komitetów, z czego 5 reprezentowało ogólnopolskie partie lub koalicje partyjne. Wśród ugrupowań, które zgłosiły swoje listy należy wymienić Unię Wolności, Ruch Patriotyczny „Ojczyzna”. Z kolei koalicje tworzyli: SLD, AWS, Przymierze Społeczne (utworzone w 1998 roku specjalnie na potrzeby kampanii samorządowej przez trzy ugrupowania – Unię Pracy, PSL oraz Krajową Partię Emerytów i Rencistów). Listy do sejmiku przedstawiły trzy stowarzyszenia – Rodzina Polska, Porozumienie Warszawskiej Rady Gospodarczej oraz Polski Związek Wędkarski. Listy zgłosiły również trzy komitety wyborców o znaczeniu lokalnym – KW „Samorządni i Niezależni”, „Samorząd Obywatelski” oraz „Przedwiośnie – Niezależni”. W omawianym kontekście należy również zwrócić uwagę, iż w wyborach do sejmiku na Mazowszu nie ukształtowała się żadna lista o znaczeniu tylko regionalnym. O mandaty ubiegały się bowiem z jednej strony ugrupowania i koalicje o znaczeniu ogólnopolskim, a z drugiej uformowały się komitety lokalne (by nie powiedzieć peryferyjne)^[13].

Natomiast rywalizacja wyborcza w wyborach samorządowych przeprowadzonych jesienią 2002 roku była przeprowadzona w znacznie już zmienionym formacie. Po pierwsze, SLD przekształcił się w czerwcu 1999 roku z luźnej koalicji wyborczej skupionej wokół SdRP w jednolite ugrupowanie polityczne, kierowane w sposób zdecydowany przez Leszka Millera. Po drugie, zniknęła

[13] https://pl.wikipedia.org/wiki/Sejmik_Wojewodztwa_Mazowieckiego [dostęp: 11.11.2023].

z mapy politycznej – po porażce wyborczej we wrześniu 2001 roku – Akcja Wyborcza „Solidarność”. Jej politycy konserwatywni, chadecy i liberalni powołali w 2001 roku dwie nowe inicjatywy polityczne – Platformę Obywatelską (z liderami – Andrzejem Olechowskim, Maciejem Płażyńskim i Donaldem Tuskiem) oraz Prawo i Sprawiedliwość (z liderami Jarosławem i Lechem Kaczyńskimi)^[14]. Inicjatywa „trzech tenorów” zaszkodziła znacznie funkcjonowaniu Unii Wolności, z której odeszło liberalne skrzydło polityków związanych z dawnym KLD oraz znaczny odsetek wyborców (co ukazały wybory parlamentarne z września 2001 roku)^[15]. W konsekwencji do wyborów samorządowych Unia Wolności przystąpiła jako Unia Samorządowa w koalicji z mniejszymi ugrupowaniami^[16]. Trzecią nową inicjatywą polityczną była z kolei Liga Polskich Rodzin (LPR), powołana przez ambitnego polityka Romana Giertycha z przekształcenia dotychczasowych struktur Stronnictwa Narodowego i innych mniejszych ugrupowań narodowych^[17]. Kolejnym znaczącym graczem politycznym od 2001 roku była Samoobrona RP, funkcjonująca na obrzeżach polityki – bez większych sukcesów – od początku lat 90. XX w. jako roszczeniowy ruch chłopski i plebejski. Warto przywołać w tym miejscu opinię polskiego historyka i politologa: *„długa debata nad ustaleniem zasad nowych wyborów oraz szerokie zaangażowanie się partii i polityków szczebla centralnego spowodowało, że praktycznie kampania wyborcza zaczęła się na długo przed datą wyznaczoną w kalendarzu wyborczym. (...) Liderom prawicy nie udało się stworzyć prawicowego bloku wyborczego. Nawet koalicja PO i PiS nie miała powszechnego charakteru”*^[18].

W kolejnych wyborach do sejmiku (jesień 2002 roku) na Mazowszu 19 komitetów zgłosiło łącznie 108 list kandydatów na radnych. Z komitetów,

[14] Zob. *Platforma Obywatelska*, M. Migalski (red.), Toruń 2009 oraz *Prawo i Sprawiedliwość*, M. Migalski (red.), Toruń 2010.

[15] Zob. A. K. Piasecki, *Wybory 1989-2002. Parlamentarne, Samorządowe, Prezydenckie*, Zielona Góra 2003 oraz R. Markowski, *Współzawodnictwo w polskim systemie partyjnym w wyborach 2001 roku*, „Studia Polityczne” 2002, nr 13, s. 35-66.

[16] D. Szczepański, *Unia Wolności. Założenia programowe i działalność. 1994-2005*, Rzeszów 2013.

[17] T. Koziełło, *Myśl polityczna Ligi Polskich Rodzin (2001-2009): narodowa wizja państwa, społeczeństwa i polityki*, Rzeszów 2017.

[18] R. Michalak, A. K. Piasecki, *Historia polityczna Polski 1952-2002*, Łódź 2003, s. 250.

które nie zgłosiły list we wszystkich siedmiu okręgach należy odnotować – Unię Samorządności (6), KPN, Polską Unię Gospodarczą, Inicjatywę Społeczną Wspólnota Samorządowa, Stowarzyszenie Instruktorów Nauki Jazdy i Właścicieli Ośrodków Szkolenia Kierowców im. Mariana Bublewicza (po 4) oraz Komitet Rozwoju Sierpca i Powiatu, Samorządową „Rzeczpospolitą Babską” (po 1 okręgu).

Łącznie na listach zgłoszono 999 kandydatów, w tym najwięcej (ponad 90) zgłosiły następujące komitety: LPR (98), Samoobrony RP (90), koalicji SLD/UP (92) oraz PSL (96). Z kolei najmniejszą liczbę kandydatów zgłosiły komitety: Komitet Rozwoju Sierpca i Powiatu (5), Samorządowa „Rzeczpospolita Babska” (10), Polska Unia Gospodarcza, Stowarzyszenie Instruktorów Nauki Jazdy i Właścicieli Ośrodków Szkolenia Kierowców im. Mariana Bublewicza oraz KPN (po 21).

Biorąc pod uwagę dane socjodemograficzne, wśród kandydatów było 719 mężczyzn i 280 kobiet. Najmniej kandydatów mieściło się w przedziale powyżej 70 lat (32), z kolei najmłodszych (czyli poniżej 30 roku życia) było 168. Najwięcej kandydatów (269) reprezentowało przedział wiekowy 50-59 lat. Najwięcej kobiet reprezentowało przedział wiekowy poniżej 30 lat ($\frac{1}{3}$ kandydatów), 40-44 (ponad 31, 6%) oraz 45-49 (32, 3%). Z kolei najmniej występowało kobiet w przedziale wiekowym 60-69 (ponad 17%)^[19].

Rezultaty wyborów i ich polityczne konsekwencje

Kolejną częścią naszej politologicznej analizy będzie kwestia rezultatów elekcji samorządowej oraz ich bezpośrednich – a także pośrednich – konsekwencji. Należy wskazać, iż zarówno wybory do sejmiku na Mazowszu w październiku 1998 roku, jak i te przeprowadzone cztery lata później przyniosły kilka niespodzianek dla ich uczestników.

[19] Na podstawie danych PKW.

Tabela 9.3. Wyniki wyborów do sejmiku województwa mazowieckiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze (komitety uczestniczące w podziale mandatów).

Nr okręgu	AWS		SLD		PS		UW		RP		Komitety regionalne*	
	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1.	32,48	2	35,01	3	2,91	0	19,12	1	5,07	0	-	-
2.	35,11	3	33,28	2	5,58	0	18,09	1	4,73	0	-	-
3.	39,17	3	30,82	2	2,61	0	16,39	1	6,38	0	-	-
4.	38,81	4	30,10	3	5,13	0	14,18	1	6,41	0	-	-
5.	37,04	3	31,42	3	9,32	0	11,14	1	7,86	0	-	-
6.	39,60	3	28,60	2	7,68	0	9,76	0	10,69	1	-	-
7.	26,65	3	32,91	4	21,72	3	9,06	0	4,77	0	-	-
8.	34,93	2	28,10	2	20,63	1	6,10	0	4,64	0	-	-
9.	39,02	3	24,61	1	26,15	1	4,34	0	2,45	0	-	-
10.	32,03	2	26,88	2	26,97	1	6,80	0	6,09	0	-	-
11.	27,37	1	40,20	3	21,84	1	5,75	0	2,81	0	-	-
12.	20,74	1	36,38	3	24,55	2	10,19	0	-	-	-	-
13.	32,55	2	24,55	1	21,34	1	10,79	1	7,99	0	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Podsumowując dane z powyższej tabeli należy wskazać, iż wybory do sejmiku na Mazowszu stanowiły zaciętą i dość wyrównaną walkę pomiędzy dwoma koalicjami – centroprawicową (AWS) oraz centrolewicową (SLD). Trzecie miejsce uzyskało doraźnie uformowane porozumienie koalicyjne – Przymierze Społeczne, a dopiero czwarte – Unia Wolności (współrządzająca wówczas w skali państwa w ramach gabinetu Jerzego Buzka). Lekką przewagę uzyskała AWS zdobywając 497 853 głosy, co przełożyło się na 32 mandaty w sejmiku. Na listy SLD oddano natomiast 463 285 głosów, co przełożyło się na 30 mandatów. Listy Przymierza Społecznego uzyskały poparcie 220 221 biorących udział w elekcji (głównie dzięki głosom oddanym w okręgach wiejskich na kandydatów zgłoszonych przez PSL, w mniejszym stopniu na kandydatów UP

i ugrupowania emeryckiego), a Unii Wolności – 167 873 głosujących. Katolicka lista pn. Rodzina Polska uzyskała 82 535 głosów^[20]. Należy wskazać, iż AWS utrzymała większość głosów na Mazowszu, ale znacznie zmniejszył się dystans do drugiego bloku politycznego – SLD. Podkreślić również należy znaczne osłabienie wpływów politycznych UW, głównie za sprawą przybrania oblicza „partii budżetu i podatków”, co było związane z działalnością wicepremiera i zarazem lidera Unii Leszka Balcerowicza, co bezpośrednio wpłynęło na odpłynięcie części tradycyjnego, inteligenckiego i miejskiego elektoratu. Z kolei znaczny – ale dość względny – sukces zanotowało Przymierze Społeczne, które wyrosło na trzecią siłę polityczną na Mazowszu i w skali kraju^[21]. Jak zwracają uwagę analitycy, większość głosów, które padły na PS otrzymali politycy PSL, z kolei największymi przegranymi w koalicji okazali się politycy Unii Pracy. Była to próba otwarcia się na nowe środowiska polityczne, co od dawna deklarowali politycy Stronnictwa^[22].

Mazowiecką scenę polityczną po elekcji z października 1998 roku można było pogrupować na cztery elementy – centrolewicowa koalicja o korzeniach postkomunistycznych skupiona wokół SLD, centroprawicowa koalicja skupiona wokół Solidarności (AWS), centrolewicowa koalicja (Przymierze Społeczne), centrowe ugrupowanie liberalne (Unia Wolności) oraz ugrupowanie prawicowe o narodowym i katolickim odcieniu ideowym (Rodzina Polska). Warto w tym miejscu naszej analizy przywołać opinię historyka Antoniego Dudka: „w sumie na kandydatów SLD oddano o 180 tys. głosów więcej niż w wyborach parlamentarnych, natomiast od AWS odeszło ponad pół miliona wyborców. Był to pierwszy tak poważny sygnał, że AWS zaczyna tracić poparcie społeczne”^[23].

W dziewięciu okręgach wyborczych zwyciężył AWS, a w czterech pozostałych okręgach SLD. Największa liczba głosów padła na listy zgłoszone przez AWS

[20] https://pl.wikipedia.org/wiki/Sejmik_Wojewodztwa_Mazowieckiego [dostęp: 7.11.2023].

[21] Zob. A. K. Piasecki, *Wybory 1989-2002...*, dz. cyt., s. 150 i 156.

[22] Zob. T. Zarycki, *Wybory samorządowe w 1998 r.*, [w:] *Decentralizacja terytorialnej organizacji kraju: założenia, przygotowanie, ustawodawstwo*, G. Gorzelak (red.), „Raporty CASE”, nr 21, Warszawa 1999, s. 47.

[23] A. Dudek, *Historia polityczna Polski 1989-2012*, Kraków 2013, s. 389.

w trzech okręgach wyborczych (nr 3, 6 i 9), gdzie poparcie przekroczyło 39% oddanych głosów. Najwyższe poparcie dla list SLD wyniosło ponad 40% głosów (w okręgu nr 11) oraz ponad 36% (w okręgu nr 12). Trzecie miejsce uzyskało w siedmiu okręgach wyborczych Przymierze Społeczne, w tym dwóch liczba oddanych głosów przekroczyła 26% (okręg nr 9 i 10), w okręgu nr 12 wyniosła 24, 5% głosów. Natomiast w sześciu innych okręgach trzecie miejsce zajęła UW, najwięcej głosów uzyskała w okręgach stołecznych, a w okręgu nr 1 poparcie dla Unii przekroczyło 19% głosów.

Najwięcej głosów spośród kandydatów zgłoszonych przez SLD uzyskali: były sportowiec Marian Woronin (ponad 26 tys. głosów – okręg nr 2), były poseł i lider regionalnych struktur SdRP Włodzimierz Nieporęt (ponad 21 tys. głosów – okręg nr 1), popularny aktor Wojciech Siemion (ponad 18 tys. głosów – okręg nr 5). Z kolei spośród kandydatów AWS największe poparcie stało się udziałem następujących kandydatów: były lider mazowieckiej „Solidarności” i poseł Maciej Jankowski (ponad 35 tys. głosów – okręg nr 4), były wojewoda Maciej Gielecki (13 tys. – okręg nr 1), działaczka mazowieckiej „Solidarności” i posłanka – Ewa Tomaszewska (11 tys. – okręg nr 1), poseł Krzysztof Mularczyk (16 tys. – okręg nr 1), były minister Jan Parys (ponad 10 tys. głosów – okręg nr 1), były minister i poseł Zbigniew Eysymont (ponad 11 tys. głosów – okręg nr 3), były wicepremier i poseł Henryk Goryszewski (ponad 16 tys. – okręg nr 6) oraz były poseł Andrzej Smirnow (ponad 11 tys. głosów – okręg nr 13). Natomiast spośród list Przymierza Społecznego najwięcej głosów uzyskał były marszałek Senatu Adam Struzik (blisko 24 tys. głosów – okręg nr 12) oraz były poseł i minister Michał Strąk (ponad 7 tys. głosów – okręg nr 8). Z polityków ubiegających się o mandat radnego z list UW najwyższe poparcie odnotowali: były poseł Krzysztof Dołowy (ponad 14 tys. głosów – okręg nr 1) oraz były poseł Piotr Fogler (ponad 9 tys. głosów – okręg nr 4). Należy odnotować, iż dwóch byłych posłów UW nie uzyskało mandatu radnego sejmiku – Marek Balicki oraz Andrzej Celiński^[24].

Analizując rezultaty elekcji samorządowej na Mazowszu jesienią 1998 roku należy podać kilka danych jakościowych. Efektywna liczba partii (wybory)

[24] Na podstawie danych PKW.

wyniosła 4,04. Efektywna liczba partii (reprezentacja) wyniosła 3,07. Indeks rywalizacyjności kształtował się na poziomie 0,93, natomiast indeks agregacji wyniósł 8,00.

Kłęska polityczna Unii Wolności (bo tak należy interpretować uzyskanie zaledwie 6 mandatów w sejmiku liczącym 80 miejsc) znacznie utrudniła zawarcie koalicji rządzącej na Mazowszu. Co prawda AWS zdołała wprowadzić największą liczbę radnych (32), ale nie była w stanie utworzyć większościowej koalicji w sejmiku. Sytuację wykorzystały ugrupowania opozycyjne (a więc SLD i PSL), zawiązując koalicję na Mazowszu. Oba ugrupowania dysponowały minimalną większością w sejmiku (41 na 80 mandatów), ale wystarczyła ona przy pełnej mobilizacji radnych wspomnianych dwóch klubów do wyłonienia prezydium sejmiku i zarządu województwa.

Prezydium sejmiku województwa mazowieckiego zostało skomponowane w sposób następujący: przewodniczącym sejmiku został wybrany radny SLD – Włodzimierz Nieporęt, a jego zastępcami zostali – radny PSL Aleksander Sopliński oraz radny AWS Andrzej Łuszczewski. Z kolei w 5-osobowym zarządzie województwa zasiedli politycy z SLD i PSL, przy czym marszałkiem został Zbigniew Kuźmiuk z PSL. Proporcje w zarządzie ukształtowano w relacji 3:2 na korzyść silniejszego partnera koalicyjnego, którym był SLD. W 1979 kandydat na marszałka ukończył studia na Wydziale Ekonomicznym Politechniki Świętokrzyskiej, a w 1986 studia podyplomowe w Wyższej Szkole Inżynierskiej im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu. W 1990 uzyskał stopień doktora nauk ekonomicznych w Szkole Głównej Planowania i Statystyki w dziedzinie finansów i statystyki. Analizując działalność polityczną należy wskazać, iż Z. Kuźmiuk od 1986 działał w Zjednoczonym Stronnictwie Ludowym, następnie był członkiem Polskiego Stronnictwa Ludowego. W okresie 1994-1996 pełnił funkcję wojewody radomskiego. Od 1 stycznia 1997 do 31 października 1997 w randze ministra był prezesem Rządowego Centrum Studiów Strategicznych w rządzie Włodzimierza Cimoszewicza^[25]. W województwie mazowieckim marszałkiem wybrano przedstawiciela PSL, Zbigniewa Kuźmiuka. Koalicje SLD–PSL były

[25] https://pl.wikipedia.org/wiki/Zbigniew_Kuźmiuk [dostęp: 7.11.2023].

stosunkowo stabilne, a zmiany kadrowe ograniczone. Pewne zakłócenia w ich funkcjonowaniu wywołały rezygnacje wszystkich marszałków reprezentujących PSL w związku objęciem przez nich stanowisk posłów w województwach: lubelskim (Arkadiusz Bratkowski), mazowieckim (Zbigniew Kuźmiuk) oraz świętokrzyskim (Józef Szczepańczyk)^[26].

Do zmiany na stanowisku marszałka województwa doszło w listopadzie 2001 roku, gdy weszła w życie regulacja ustawowa zabraniająca łączenia mandatu posła z zasiadaniem w organie wykonawczym samorządu terytorialnego. Z. Kuźmiuk podjął decyzję o zachowaniu mandatu parlamentarnego, ustąpił z zasiadania w zarządzie województwa. Zastąpił go na fotelu marszałka województwa, inny znany polityk wywodzący się z PSL – Adam Struzik. *„W państwa rękach jest wybór mojej osoby. Ośmielam się prosić o poparcie” – mówił Adam Struzik. Kandydat apelował o „mniej gry i polityki, a więcej pragmatyzmu”*^[27].

Tabela 9.4. Wyniki wyborów do sejmiku województwa mazowieckiego w 2002 r. (w podziale na okręgi wyborcze).

Nr okręgu	SLD-UP		SRP		PO		LPR		PSL		PiS	
	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1.	26,23	2	3,99	0	15,13	1	11,0	0	1,22	0	28,71	2
2.	24,49	2	5,16	0	13,79	1	13,41	1	0,86	0	30,70	2
3.	22,20	1	6,39	0	12,04	1	12,94	1	1,17	0	31,28	2
4.	23,51	3	19,88	2	4,00	0	13,48	1	23,46	3	6,85	0
5.	19,85	2	22,56	2	8,21	1	13,56	1	16,08	1	10,57	1
6.	17,65	2	25,79	3	3,28	0	16,04	1	18,37	2	9,34	1
7.	17,03	2	14,29	1	8,44	1	17,16	2	7,93	1	17,16	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Poddając analizie wyniki wyborów samorządowych do sejmiku w listopadzie 2002 roku należy zauważyć pewne interesujące tendencje. Po pierwsze, sejmik

[26] T. Majcherkiewicz, *Wybory samorządowe, partie parlamentarne a wzory tworzenia koalicji...*, dz. cyt., s. 119.

[27] *Wiecny marszałek*, „Gazeta Wyborcza” 2001, nr 289, 11.12.2001.

mazowiecki należał do wyjątku, w którym nie została uformowana koalicja dwóch ugrupowań centroprawicowych (PO i PiS). Stało się tak z przyczyny udziału w wyborach na urząd prezydenta miasta Warszawy obydwu liderów partyjnych – Lecha Kaczyńskiego z PiS oraz Andrzeja Olechowskiego z PO RP. W tej sytuacji oba ugrupowania przedstawiły w wyborach do sejmiku konkurencyjne listy^[28]. Koalicja PO–PiS zawarta 13 czerwca 2002 roku wzbudziła duże zainteresowanie społeczne, jak podkreślali analitycy sceny politycznej, jako próba integracji centroprawicy i odbierana była jako zapowiedź możliwości zawarcia podobnej koalicji rządowej w przyszłości, po wyborach w 2005 r. Jednak od początku jej istnienia między tymi partiami występowały poważne rozbieżności. Zaprezentowały one odrębne listy do sejmiku województwa mazowieckiego, a o stanowisko prezydenta Warszawy konkurowali z sobą liderzy PO i PiS – Andrzej Olechowski i Lech Kaczyński. Trudności w porozumieniu pomiędzy liderami sprawiały, że rodziło się pytanie o możliwość współpracy obu partii w samorządach^[29].

Po drugie, w skali województwa najwięcej głosów padło na listy zgłoszone przez lewicową koalicję SLD/UP – 318 447 (ponad 21, 09%), co przełożyło się na 14 mandatów. Drugie miejsce zajęło PiS, na którego listy padło łącznie 261 983 głosy (17, 35%), co przełożyło się na 10 mandatów. Następne miejsce zajęła Samoobrona RP, której listy poparło 234 317 wyborców (15, 52%), co przełożyło się na 8 mandatów. Niewiele mniej wyborców udzieliło wsparcia listom Ligi Polskich Rodzin – 215 103 (14,25%), co przełożyło się na 7 mandatów. Kolejne miejsce stało się udziałem PSL, na którego listy oddano 171 923 głosów, co przełożyło się na 7 mandatów. Ostatnim ugrupowaniem, które wprowadziło do sejmiku na Mazowszu swoich radnych była PO RP. Na jej listy oddano łącznie 127 828 (8,47%), co przełożyło się na 5 mandatów^[30].

Wybory samorządowe z listopada 2002 roku ukazały słabnącą pozycję lidera – koalicji lewicowej skupionej wokół SLD i Unii Pracy. Rok wcześniej

[28] *Platforma Obywatelska...*, dz. cyt., *Prawo i Sprawiedliwość...*, dz. cyt.

[29] T. Majcherkiewicz, *Wybory samorządowe, partie parlamentarne a wzory tworzenia koalicji...*, dz. cyt., s. 122.

[30] Dane PKW.

uzyskała ona w wyborach do Sejmu (wrzesień 2001 roku) ponad 41% głosów, z kolei w elekcji do sejmików padło na jej listy na Mazowszu ponad 21% głosów. Najwięcej głosów padło na listy SLD/UP w trzech okręgach stołecznych (w okręgu nr 1 – 26,2%, nr 2 – 24,5%, nr 3 – 22,2%) oraz w okręgu nr 4 – 23,5%. Listy koalicji lewicowej łącznie odniosły zwycięstwo w dwóch okręgach wyborczych, oprócz okręgu nr 5 i 6. W wymienionych okręgach wyborczych najwięcej głosów padło na listy zgłoszone przez Samoobronę RP (nr 5 – 22, 5%, nr 6 – 25, 8%). Z kolei najmniej głosów padło na listy SRP w trzech okręgach stołecznych (w okręgu nr 1 – 3,99%, nr 2 – 5,16%, nr 3 – 6,39%).

Mazowiecką scenę polityczną po elekcji z listopada 2002 roku można było pogrupować na trzy elementy – centrolewica o korzeniach postkomunistycznych skupiona wokół SLD, lewicowa partia populistyczna (SRP), centrowe ugrupowanie agrarne (PSL) oraz trzy ugrupowania prawicowe o zróżnicowanych odcieniach ideologicznych: liberalna (PO), konserwatywno-chadecka (PiS) oraz narodowa (LPR).

Z kolei PSL najsłabsze notowania odnotowało w trzech okręgach stołecznych (w okręgu nr 1 – 1,22%, nr 2 – 0,86%, nr 3 – 1,17%). Natomiast najmocniejsze poparcie listy stronnictwa agrarnego uzyskały w trzech okręgach – nr 4 (23,46%), nr 5 (16,08%) oraz nr 6 (18,37%). Listy PiS zwycięstwo odniosły w trzech okręgach warszawskich – (w okręgu nr 1 – 28,71%, nr 2 – 30,70%, nr 3 – 31,28%). Należy wskazać, iż silne poparcie dla listy Prawa i Sprawiedliwości w stolicy należy wiązać z równoczesnymi wyborami prezydenckimi do warszawskiego Ratusza i sporą popularnością w przywołanej elekcji Lecha Kaczyńskiego.

Listy zgłoszone przez Platformę Obywatelską najlepsze rezultaty wyborcze osiągnęły w okręgach stołecznych (w okręgu nr 1 – 15,13%, nr 2 – 13,79%, nr 3 – 12,04%). Rezultaty poniżej 5% wyborczego poparcia listy PO uzyskały w okręgu nr 4 (4%) oraz nr 6 (3,26%). Z kolei listy Ligi Polskich Rodzin najlepsze rezultaty osiągnęły w okręgach nr 6 (16,04%) oraz 7 (17,16%).

Biorąc pod uwagę dane socjodemograficzne spośród radnych do sejmiku na Mazowszu w kadencji 2002-2006 było 42 mężczyzn i 9 kobiet. Najmniej kandydatów mieściło się w przedziale powyżej 70 lat oraz pomiędzy 30 a 34 rokiem życia (nikt), z kolei najmłodszych (czyli poniżej 30 roku życia) było 4. Najwięcej kandydatów (14) reprezentowało przedział wiekowy 45-49 lat oraz 50-59 lat (12).

Najwięcej kobiet reprezentowało przedział wiekowy 40-45 lat (3 radne), 35-39 lat (2 radne) oraz 60-69 lat (2 radne). Z kolei po jednej radnej występowało w przedziale wiekowym 40-44 lat oraz 50-59 lat^[31].

Jak podkreśla w analizach badacz regionalnych scen politycznych na Mazowszu, wyborcy tzw. partii trzecich stanowili większość jedynie w elekcji 2002 roku. Do przywołanej elekcji elektorat ugrupowań postkomunistycznych był liczniejszy od wyborców ugrupowań posierpniowych. Z kolei przewaga elektoratu prawicowego nad lewicowym mieściła się w granicach 4-6%. Jedynie w elekcji sejmowej we wrześniu 2001 roku elektoratu lewicowego było na ziemiach Mazowsza około 3% więcej niż prawicowego^[32].

Analizując rezultaty elekcji samorządowej na Mazowszu jesienią 2002 roku należy podać kilka danych dotyczących kształtu systemu politycznego w regionie. Efektywna liczba partii (na poziomie wyborczym) wyniosła 7,08, a na poziomie sejmiku – 5,39. Poziom rywalizacyjności na poziomie wyborczym to 0,82, co wskazuje na stosunkowo wyrównany potencjał głównych graczy, zaś poziom agregacji mandatów przez najsilniejszy podmiot w sejmiku to jedynie 4,58.

Sejmik na Mazowszu II kadencji (lata 2002-2006) był bardziej sfragmentaryzowany niż w poprzedniej, inauguracyjnej kadencji. Dotychczasowa koalicja (SLD–PS) nawet przy założeniu woli kontynuowania współpracy nie posiadała większości w organie stanowiącym i kontrolnym województwa. Stąd powstała inicjatywa ze strony ugrupowań centroprawicowych „odbicia sejmiku z rąk SLD”. Zawiązano szeroką, czteroelementową koalicję z udziałem: PiS, LPR, PO oraz PSL. W opozycji pozostały zatem dwa kluby: SLD/UP oraz Samoobrony. Warunkiem brzegowym dla polityków PSL na przejście do koalicji centroprawicowej było zachowanie fotela marszałka województwa dla konkretnego polityka tego stronnictwa – Adama Struzika. Z kolei największe ugrupowanie koalicji zażądało dla siebie dwóch miejsc w zarządzie. Ostatecznie skład zarządu województwa ukształtował się w sposób następujący: jedno miejsce dla PSL

[31] Na podstawie danych PKW.

[32] Zob. L. Nikolski, *Partie polityczne w wyborach do sejmików województw 1998-2006*, Toruń 2011, s. 118.

(marszałek), dwa miejsca (w tym wicemarszałek) dla PiS, po jednym miejscu dla LPR oraz PO. Z ramienia PiS w zarządzie województwa zasiadali: Antoni Pietkiewicz (wicemarszałek) oraz Paweł Zalewski (członek zarządu), z ramienia PO – Tomasz Sieradz (członek zarządu). Koalicja zatem dysponowała dość bezpieczną większością w sejmiku: 31 mandatów (na 51 ogółem).

Koalicja mogła powstać dzięki jedności ugrupowań prawicowych oraz polityce pivotalnej (obrotowej) prowadzonej przez ludowców. Obie strony osiągnęły w tej „strategii win-win” taktyczny sukces. Ugrupowania prawicowe zdołały przejąć zarząd województwa od SLD, a politycy PSL zachowali pod swoją kontrolą urząd marszałka. PSL dystansowało się wobec zawierania koalicji na wzór rządowy. W województwie mazowieckim PSL zawarło porozumienie z PiS, LPR i PO. W województwie tym PSL otrzymało prawie 14% mandatów, wynik dużo lepszy niż w innych regionach i co dało możliwość decydowania o wyborze partnerów zarówno z ugrupowań prawicy, jak i ze stronnictw lewicy. O wyborze koalicjanta zadecydowały czynniki związane z polityką na szczeblu centralnym. PSL nie było zadowolone z wyniku negocjacji z Unią Europejską dotyczących dopłat dla rolników (rozważało możliwość opuszczenia ówczesnej koalicji rządowej). Kolejna przesłanka decyzji ludowców była czysto pragmatyczna i dotyczyła dostępu do stanowisk w samorządzie. Koalicja z centroprawicowymi stronnictwami oznaczała uzyskanie większej liczby stanowisk zajmowanych dotychczas przez osoby związane z SLD oraz zachowanie stanowiska marszałka województwa przez Adama Struzika. I to on zadecydował o wyborze wspomnianego wariantu^[33].

Konkluzje

Analizie politologicznej zostały poddane dwie pierwsze elekcje do sejmiku województwa mazowieckiego. Mimo iż dzieliło je tylko 4 lata, mazowiecka scena polityczna uległa w omawianym okresie znaczącym zmianom wewnętrznym

[33] T. Majcherkiewicz, *Wybory samorządowe, partie parlamentarne a wzory tworzenia koalicji...*, dz. cyt., s. 125.

i organizacyjnym. Pierwsza elekcja samorządowa z jesieni 1998 roku przebiegała w ramach rywalizacji postkomunistycznej tzn. głównymi rywalami politycznymi były dwie koalicje SLD oraz AWS. W tle natomiast toczyła się rywalizacja dwóch ugrupowań średniej wielkości (Przymierze Społeczne wokół PSL oraz Unia Wolności), które decydowały o uformowaniu koalicji o centrowym, bądź centrolewicowym obliczu. Znacznie mniejsze znaczenie odgrywały natomiast drobne ugrupowania o profilu narodowym i katolickim np. Ruch Patriotyczny „Ojczyzna” oraz Rodzina Polska.

Z kolei druga elekcja samorządowa (w październiku/listopadzie 2002 roku) miała miejsce w nowej rzeczywistości politycznej. Luźna koalicja centrolewicowa – SLD została przekształcona w czerwcu 1999 roku w jednolite ugrupowanie. Istotne zmiany zaszły w centrum i na prawym skrzydle sceny politycznej, w miejsce dotychczasowych ugrupowań posierpniowych – AWS oraz Unii Wolności. Ukształtowały się trzy ugrupowania prawicowe o zróżnicowanym obliczu ideowo-programowym: liberalnym (PO), konserwatywno-chadeckim (PiS) oraz narodowym (LPR). Istotną zmianą było również znaczne umocnienie pozycji na scenie politycznej radykalnie populistycznego ugrupowania lewicowego – Samoobrony RP.

Wybory do sejmiku województwa opolskiego w 1998 i 2002. Od fali mobilizacji do strefy stanów niskich

Wprowadzenie

Do wyborów samorządowych w 1998 r. mieszkańcy Opolszczyzny przystępowali po zwycięskiej obronie województwa. Mobilizacja, wyrażona nie tylko rozlicznymi inicjatywami na terenie własnym, ale i dziesiątkami godzin negocjacyjnych w Warszawie^[2], przyniosła uznanie regionalnej odrębności, potwierdzonej statusem województwa. 11 października 1998 r. mieszkańcy po raz pierwszy mogli więc wybrać swoich sejmikowych przedstawicieli.

Odrębność i samodzielność Śląska Opolskiego wyrażała się „*od organizacji plemiennej Opolan, poprzez księstwa średniowieczne, status rejencji lub prowincji górnośląskiej od początków XIX w. do II wojny światowej, do statusu województwa od 1950 r.*”^[3] Dyskutowana pod koniec lat 90. reforma administracyjna, zmierzająca do wzmocnienia silnych ekonomicznie regionów, przewidywała utworzenie 12 województw, wśród których nie uwzględniano opolskiego. Walka o utrzymanie województwa – ostatecznie najmniejszego i najmniej ludnego

[1] ORCID: 0000-0003-1004-1802.

[2] *Biała księga obrony województwa opolskiego A.D. 1998*, S. Jałowiecki (red.), Opole 1998.

[3] D. Kisielewicz, *Historyczne uwarunkowania odrębności regionu Śląska Opolskiego*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies” 2015, t. 3, nr 1, s. 8.

w kraju – zaangażowała zarówno instytucje samorządowe, władze polityczne, kościelne, środowiska naukowe oraz regionalne media. Na początku 1998 r. powstał Obywatelski Komitet Obrony Opolszczyzny (OKOOP), a w regionalnym dzienniku „Nowa Trybuna Opolska” regularnie publikowana była rubryka „Brońmy swego”, z symboliczną grafiką Andrzeja Czyczyły (Rysunek 10.1), przedstawiającą Wieżę Piastowską w formie armaty (dziś przypomina o niej pomnik na pl. Wolności – „Brońmy swego Opolskiego”). Ostatecznie, ustawą Sejmu RP z 18 lipca 1998 r. o podziale Polski na 16 województw, utrzymane zostało województwo opolskie, potwierdzono odrębność Śląska Opolskiego, uznając historyczny proces wykształcania się jego swoistości regionalnej, na płaszczyźnie etniczno-kulturowej i społeczno-gospodarczej^[4].

Specyfikę regionu określa w istotnym stopniu obecność i aktywność mniejszości niemieckiej, działającej w ramach Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim (TSKN)^[5]. Kolejne spisy powszechne (m.in. z 2002 i 2011 r.) przynosiły nie tylko potwierdzenie deklaracji przynależności do mniejszości niemieckiej (MN), ale także jej największej koncentracji na terenie województwa opolskiego^[6]. Najnowszy Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021 (NSP) ponownie ukazał, że mniejszość niemiecka jest znaczącą, „trzecią najliczniej reprezentowaną grupą (...) – w sumie 132,5 tys. osób (co stanowi 9,9 proc. wśród ogółu osób deklarujących identyfikację inną niż polską), z czego 38,7 tys. osób zadeklarowało narodowość niemiecką jako pierwszą, a 93,8 tys. jako drugą”^[7]. Należy jednak odnotować, że porównanie tych danych z wynikami spisu powszechnego z roku 2011 ukazuje zmniejszenie liczby

[4] M. Lis, *Śląsk Opolski w warunkach transformacji ustrojowej państwa od 1989 roku*, Opole 2013, s. 100-104.

[5] Od 16 lutego 1990 r. działało Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Mniejszości Niemieckiej na Śląsku Opolskim, a od 5 maja 1993 r. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim; zob. M. Lis, *Ludność rodzima na Śląsku Opolskim po II wojnie światowej (1945–1993)*, Opole 1993, s. 68, 127.

[6] E. Ganowicz, *Rywalizacja polityczna mniejszości narodowych w wyborach samorządowych w Polsce po roku 1989*, Opole 2014, s. 199.

[7] *Wstępne wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021 w zakresie struktury narodowo-etnicznej oraz języka kontaktów domowych*, <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021>, [dostęp: 13.04.2023].

osób deklarujących przynależność niemiecką o 15 tys. Nie zmienia to faktu, że mniejszość niemiecka pozostaje największą w Polsce mniejszością narodową (w spisie powszechnym wyprzedza ją identyfikacja śląska i kaszubska)^[8]. W obrębie wspólnoty samorządowej Opolszczyzny mniejszość ta wyraźnie zaznacza swoją obecność – począwszy od 1998 r. radni mniejszości niemieckiej wybrani do sejmiku wchodziłi w koalicje rządzące regionem, pełniąc również co najmniej funkcję wicemarszałka województwa. W kwietniu 2002 r. po raz pierwszy w powojennej Polsce stanowisko marszałka województwa opolskiego objął przedstawiciel MN^[9].

Rysunek 10.1. A. Czyżyło: *Brońmy swego*.

Źródło: „Nowa Trybuna Opolska”, archiwum własne autorki.

Na fali mobilizacji, towarzyszącej walce o utrzymanie województwa, mieszkańcy regionu uaktywnili się również wyborczo, co w 1998 r. pozwoliło odnotować relatywnie wysoką frekwencję, która już nigdy potem nie osiągnęła podobnego poziomu względem średniej ogólnopolskiej. Zwykle Opolszczyzna będzie kojarzona – niemal synonimicznie – z niską aktywnością wyborczą (przy nie zawsze oczywistej dla komentatorów złożoności tego zjawiska)^[10]. Wybory

[8] Warto odnotować, że używanie języka niemieckiego w kontaktach domowych zadeklarowało 199 tys. osób. W spisie z 2011 r. było to 96 tys. Oznacza to wzrost o ok. 103 tys. osób, zob. K. Ogiolda, *Zaskakujące wyniki spisu. Mniej Niemców w Polsce, mówiących po niemiecku*, Tygodnik „Opolska” 12.04.2023, <https://opolska360.pl>, 13.04.2023, [dostęp: 13.04.2023].

[9] M. Alberska, *Komitet Wyborców Mniejszości Niemieckiej na Śląsku Opolskim w wyborach samorządowych 1990-2006*, „Acta Politica Polonica” 2014, nr 27, s. 160.

[10] Złożone związki (rodzinne, ekonomiczne) z zagranicą, zwłaszcza z Niemcami, skutkują niekorzystnie na płaszczyźnie demograficznej i społecznej: liczba mieszkańców zmniejsza się,

z 1998 r. trudno zatem porównywać z kolejnymi elekcjami, także i tą z 2002 r. Nie tylko w tym względzie. Zmiany w ramach ordynacji wyborczej, czy przetasowania na scenie politycznej, związane z zejściem z niej Akcji Wyborczej Solidarność (AWS) i Unii Wolności (UW), a pojawieniem się nań Platformy Obywatelskiej (PO) oraz Prawa i Sprawiedliwości (PiS), nakazują daleko idącą ostrożność przy porównywaniu pierwszych elekcji na poziomie sejmikowym^[11].

Wybory – uwarunkowania instytucjonalne, rywalizujące podmioty

Pierwsze elekcje po reformie administracyjnej charakteryzowało szybkie tempo wprowadzania zmian w systemie wyborczym – tak w 1998, jak i w 2002 r. moment uchwalenia ordynacji i dzień wyborów dzieliło około 90 dni (odpowiednio: w 1998 r. – 87, w 2002 – 93)^[12]. Oznacza to, że główne elementy systemu wyborczego były znane dopiero w momencie startu kampanii wyborczej. *„Największym zwycięzcą batalii o pierwszą ordynację do sejmików był Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD), wprowadzając do sejmikowego systemu wyborczego swoje najważniejsze propozycje – zasadę proporcjonalnego rozdziału mandatów i przydzielanie ich metodą d’Hondta. Przyjęty system wyborczy był najkorzystniejszy dla najsilniejszych ugrupowań”*^[13] – próg 5 proc., formuła wyborcza, jednolite numery list w skali kraju dla komitetów, rejestrujących listy w przynajmniej połowie okręgów w wyborach do sejmików, a także związany z tym dodatkowy czas antenowy w ogólnopolskich programach publicznej telewizji i radia.

skala migracji osiąga rozmiary jednej z największych w kraju, a frekwencja wyborcza – najczęściej przyjmuje wartości poniżej średniej dla Polski, zob. *Analiza społeczno-ekonomiczna województwa opolskiego w obszarach oddziaływania Europejskiego Funduszu Społecznego*, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2018.

[11] B. Kulas, J. J. A. Wendt, *Wybory samorządowe do sejmików wojewódzkich w Polsce*, Pelplin 2018, s. 9.

[12] W kolejnych wyborach w 2006 r. różnica ta była jeszcze mniejsza – 67 dni; zob. L. Nikolski, *Partie polityczne w wyborach do sejmików województw 1998-2006*, Toruń 2011, s. 72.

[13] Tamże, s. 71.

Województwo opolskie – obok lubuskiego, podlaskiego i świętokrzyskiego – należy do tej grupy województw, które w wyborach parlamentarnych są jednym okręgiem wyborczym. Oznacza to, że podział na okręgi związany z wyborami sejmikowymi nie narusza granic okręgów do wyborów sejmowych. Nadto oba typy elekcji w podobny sposób angażują elity parlamentarne i wojewódzkie, a także odwołują się do mieszkańców tego samego obszaru, stanowiących elektorat dla walczących o głosy w granicach okręgu. Jakkolwiek między rokiem 1998 a 2002 nie zmieniła się formuła wyborcza i uprawnienia głosujących, to dokonano jednak zmiany liczebności sejmików – zmniejszyła się liczba mandatów, a to przyniosło istotną korektę kształtu okręgów wyborczych. W przypadku województwa opolskiego zmiana oznaczała zmniejszenie liczby z 7 okręgów w 1998 r. do 5 w 2002 r. (Tabela 10.1). Jednocześnie średnia liczba mandatów w okręgu zmieniła się z 6,4 w roku 1998 na 6 w 2002 r.

Tabela 10.1. Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku opolskiego w latach 1998-2002.

Wybory 1998			Wybory 2002		
Numer okręgu	Granice okręgu	Liczba mandatów	Numer okręgu	Granice okręgu	Liczba mandatów
1	powiaty: brzeski, namysłowski	6	1	powiaty: opolski, Opole	7
2	powiat nyski	6	2	powiaty: namysłowski, kluczborski, oleski	5
3	Opole m.w.	5	3	powiaty: kędzierzyńsko- -kozielski, strzelecki	6
4	powiaty: opolski, strzelecki	9	4	powiaty: krapkowicki, łubczycki, prudnicki	5
5	powiaty: kluczborski, oleski	6	5	powiaty: brzeski, nyski	7
6	powiaty: krapkowicki, prudnicki	6			

Wybory 1998			Wybory 2002		
Numer okręgu	Granice okręgu	Liczba mandatów	Numer okręgu	Granice okręgu	Liczba mandatów
7	powiaty: kędzierzyńsko- -kozielski, głubczycki	7			

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W 1998 r. Wojewódzka Komisja Wyborcza zarejestrowała 463 kandydatów do sejmiku województwa. Wszystkie komitety o zasięgu ogólnopolskim wystawiły na Opolszczyźnie swoich kandydatów. 6 komitetów zarejestrowało swoje listy we wszystkich 7 okręgach (kolejność według numerów list wyborczych): KW Akcja Wyborcza Solidarność (51 kandydatów), KKW Sojuszu Lewicy Demokratycznej (53), KKW Przymierze Społeczne: PSL–UP–KPEiR (59), Zarząd Unii Wolności (62), Zarząd Główny Stowarzyszenia „Rodzina Polska” (56), KW Ruch Patriotyczny Ojczyzna (63). Komitety Ojczyzna, AWS i UW rejestrowały listy tuż przed upływem terminu (11 września).

Obywatelski Komitet Obrony Opolszczyzny, którego geneza związana była z walką o kształt nowego podziału administracyjnego kraju, również zarejestrował listy we wszystkich okręgach, wystawiając na nich rekordową wówczas liczbę 74 kandydatów^[14]. Finalnie jednak nie przełożyło się to na wynik wyborczy – OKOOP nie zdobył żadnego mandatu.

Spośród 8 komitetów zarejestrowanych w województwie opolskim, jedynie mniejszość niemiecka nie zarejestrowała swoich list we wszystkich okręgach. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim zarejestrowało 45 kandydatów, przy czym nie rywalizowali oni o mandaty w okręgu 1 i 2. Fakt niezarejestrowania list w okręgach brzesko-namysłowski i nyskim wiązał się z brakiem skupisk ludności autochtonicznej w tych powiatach^[15]. Należy bowiem odnotować, że dane ze spisu powszechnego wskazują, iż największe

[14] SZYL, *Silna konkurencja*, „Nowa Trybuna Opolska”, 15.09.1998, s. 2.

[15] J. Dybowska, *Starzenie się demograficzne miast w województwie opolskim*, „Studia Miejskie” 2011, Tom 4, s. 207.

skupiska MN znajdują się w centralnych i wschodnich powiatach województwa opolskiego: strzeleckim (20,62% mieszkańców powiatu), opolskim (19,82%), krapkowickim (18,38%), oleskim (16,82%), prudnickim (14,93%), kędzierzyńsko-kozielskim (13,15%), kluczborskim (9,75%) i opolskim – miejskim (2,46%)^[16].

Ostatecznie o każdy z 45 mandatów do sejmiku województwa miało walczyć średnio dziesięcioro kandydatów. Tak było m.in. w okręgu nr 4, gdzie o 9 mandatów walczyło 95 osób, w okręgu nr 6, w którym o 6 mandatów rywalizowało 66 kandydatów, czy w okręgu 7, w którym 74 kandydatów konkurowało o 7 mandatów. Najmocniej obsadzony był okręg nr 3, miasto Opole, gdzie o 5 mandatów miało walczyć 64 kandydatów, a zatem o jeden mandat rywalizowało niemal 13 osób^[17].

Sygnalizowaną na wstępie specyfikę regionu wśród zarejestrowanych komitetów urzeczywistniał – obok mniejszości niemieckiej – Zarząd Obywatelskiego Komitetu Obrony Opolszczyzny. W skali kraju był to jeden z dwóch podmiotów, który swoją genezę nawiązywał do aktywności zogniskowanej wokół działań na rzecz utrzymania statusu wojewódzkiego regionu (drugim komitetem była Wspólnota Świętokrzyska). OKOOP oficjalnie powstał 10 stycznia 1998 r. W skład grupy założycielskiej wchodziło 15 osób, nie tylko ze stolicy regionu. Na jednej z pierwszych konferencji prasowych reprezentowały go posłanka AWS Elżbieta Adamska-Wedler, Janusz Wójcik – były pełnomocnik wojewody ds. prywatyzacji, Mirosław Mandryga – szef opolskich harcerzy i Anna Panas, która w imieniu Michała Bajora deklарowała poparcie dla działań OKOOP. W Manifestie pisano m.in. o propozycjach działań: „1. Przygotowanie pisemnego protestu (...) podpisanego przez każdego obywatela Opolszczyzny; 2. Po uruchomieniu dystrybucji flag w barwach Opolszczyzny proponujemy, by w określonym dniu dla każdego mieszkańca naszego regionu honorem było wywieszenie flagi w oknie lub na balkonie swojego mieszkania; 3. Kiedy wszyscy zobaczymy, ilu z nas wyraża w ten sposób dezaprobatę dla ewentualnej próby likwidacji województwa, przystąpimy do zorganizowania manifestacji

[16] Dane z NSP 2002 r., zob. *Mniejszości narodowe i etniczne*, <https://www.gov.pl/web/mniejszosci-narodowe-i-etniczne/niemcy>, [dostęp: 13.04.2023].

[17] M. Szyłska, *Dziesięciu na jeden mandat*, „Nowa Trybuna Opolska”, 12-13.09.1998, s. 2.

przed gmachem Sejmu i Urzędu Rady Ministrów w Warszawie”^[18]. Z tych zapowiedzi wyłania się wyraziście happeningowy charakter organizacji. OKOOP deklarował, że po wygranych wyborach będzie zawierać porozumienia, służące miastu i regionowi. Za możliwe uznawał koalicje zarówno z AWS i UW, jak i z SLD czy mniejszością niemiecką^[19]. Jak już odnotowano, komitet wystawił do sejmiku najlichnieszą reprezentację (74 osoby), ale uzyskał zaledwie 3,56 proc. głosów, co nie zagwarantowało mu zdobycia mandatu^[20].

Tabela 10.2. Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa opolskiego w 1998 i 2002 r.

Charakter podmiotów	Wybory 1998	Wybory 2002
Podmioty uczestniczące w wyborach (ogółem)	8	14
Komitety wyborcze partii politycznych (koalicji partii)	5	7
Komitety wyborcze organizacji	3	3
Komitety wyborcze wyborców	0	4

Źródło: opracowanie własne.

W kolejnych wyborach 2002 r. na Opolszczyźnie było do obsadzenia ogółem 1 408 miejsc w samorządzie, z czego – po zmniejszeniu liczby miejsc – 30 w sejmiku. Te sejmikowe mandaty były najtrudniejsze do zdobycia, gdyż o jedno miejsce walczyło niemal 14 kandydatów (w powiatach – 8,7; a w gminach – 5,4). Do sejmiku kandydowało 414 osób^[21].

Zarejestrowano 14 komitetów wyborczych. Połowę z nich stanowiły ogólnopolskie komitety zgłoszone przez partie polityczne i koalicje partyjne (kolejność według numerów list wyborczych): KW Liga Polskich Rodzin, KW Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej, KKW Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy, KKKW Unia Samorządowa, KW Alternatywa Partia Pracy, KW Polskiego

[18] MOL, *Brońmy swego!*, „Nowa Trybuna Opolska”, 13.01.1998.

[19] M. Kroczyńska, *Młodzi racjonałści*, „Nowa Trybuna Opolska”, 16.09.1998, s. 2.

[20] T. Majcherkiewicz, *Wybory samorządowe, partie parlamentarne a wzory tworzenia koalicji w samorządach wojewódzkich*, „Studia Politologiczne” 2011, vol. 20, s. 131.

[21] MOL, *Wybieraliśmy*, „Nowa Trybuna Opolska”, 28.10.2002, s. 2.

Stronnictwa Ludowego, KW Konserwatywno-Liberalna Partia Unia Polityki Realnej. W tej grupie jedynie KKWW Unia Samorządowa nie zarejestrowała list w dwóch okręgach – 1 i 5. Podkreślić należy, że inaczej niż cztery lata wcześniej, w tej elekcji w żadnym okręgu nie zarejestrowały się wszystkie komitety (w 1998 r. było to właściwie normą). Najczęściej na listach komitetów w poszczególnych okręgach brakowało – co oczywiste ze względu na lokalną specyfikę tego podmiotu – KW Stowarzyszenia Pomocy Dzieciom Gminy Gogolin^[22], który zarejestrował listę wyłącznie w okręgu 4, obejmującym powiaty: krapkowicki, głubczycki, prudnicki. Podobnie było w przypadku KWW Unia Obywatelska, to znaczy przedstawiciele tego komitetu rywalizowali o mandaty tylko w jednym okręgu, w tym przypadku był to okręg 1 (powiat opolski i miasto Opole).

Maksymalnie, w jednym okręgu, listy zarejestrowało 12 komitetów. Tak było w okręgach 1, 3 i 4. W okręgu nr 2 zarejestrowano 11 list, zaś w okręgu 5 jedynie 9. Szczególna, choć – w kontekście przywoływanych już danych związanych z rozmieszczeniem ludności deklarującej przynależność do mniejszości – niezaskakująca sytuacja dotyczyła okręgu 5, w którym nie zarejestrował się KW Mniejszość Niemiecka i KW Ruch Autonomii Śląska. W obu omawianych elekcjach dominowały komitety rejestrowane przez partie i koalicje partyjne (zob. tabela 10.2).

Wyniki wyborów

Frekwencja wyborcza na Opolszczyźnie w pierwszych sejmikowych wyborach była rekordowa. Nie oznacza to, że osiągnęła najwyższą wartość ze wszystkich kolejnych samorządowych elekcji – tak rozumiany rekord padł dopiero w roku 2018, gdy frekwencja wyniosła 48,45 proc., co było związane z ogólnopolską mobilizacją elektoratu w trakcie ówczesnych wyborów samorządowych, a co – w przypadku Opolszczyzny – oznaczało wzrost o ponad 6 punktów procentowych. Wcześniej bowiem średnia frekwencja kształtowała się na poziomie ok. 40%. (zob. tabela 10.3.). Jednak odniesienie frekwencji

[22] K. Kownacka, *Na dwoje babka wróżyła*, „Nowa Trybuna Opolska”, 5. 11. 2002.

regionalnej do ogólnopolskiej rozstrzyga o wyjątkowym charakterze tak pierwszej, jak i drugiej elekcji. Wracając do elekcji 1998 r. – różnica pomiędzy frekwencją ogólnopolską, a tą odnotowaną na terenie województwa opolskiego była najmniejsza – wynosiła zaledwie 1,77 p.p. W 2002 r., choć była dwukrotnie wyższa (3,62 p.p.), to wciąż wyraźnie odbiegała na plus od tej w kolejnych elekcjach, gdzie owa różnica przekraczała 6 p.p.^[23] – z wyjątkiem 2014 r., kiedy to wyniosła 5,08 p.p.

Tabela 10.3. Frekwencja w wyborach do sejmiku opolskiego w latach 1998-2002.

	1998 ^[24]	2002
Okręg nr 1	46,61	35,49
Okręg nr 2	47,46	42,56
Okręg nr 3	42,88	36,48
Okręg nr 4	39,90	43,75
Okręg nr 5	42,89	45,51
Okręg nr 6	42,10	-
Okręg nr 7	44,85	-
Województwo	43,58	40,61
Polska	45,35	44,23

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Próbując znaleźć przyczyny osiągnięcia całkiem przyzwoitego, jak na wybory samorządowe, poziomu frekwencji w 1998 r. należy zwrócić uwagę na „upolitycznienie” tych wyborów. Istotnym ogólnopolskim wątkiem politycznym był bowiem ten, który na Opolszczyźnie wybrzmiał szczególnie, czyli kwestia walki między koalicją a opozycją o ostateczną liczbę nowych województw. W trzech z czterech „obronionych” województw wzrost frekwencji w porównaniu do wyborów parlamentarnych z 1997 r. był znaczący. „W województwie

[23] M. Szylska, *Mandaty zostały rozdane*, „Nowa Trybuna Opolska”, 16.10.1998, s. 6.

[24] *Wybory samorządowe 11 października 1998 r.*, cz. II: *Wyniki głosowania i wyniki wyborów*, t. VIII: Województwo opolskie, Państwowa Komisja Wyborcza, Warszawa, grudzień 1998, s. 77.

świętokrzyskim był największy w kraju i wyniósł aż 5,7 punktu. W lubuskim frekwencja wzrosła o 1,8 punktu, a w opolskim o 1,5 pkt.^[25]

W 2002 r. na Opolszczyźnie najwyższą frekwencję odnotowano w okręgach nr 5 (powiaty brzeski i nyski) oraz 4 (powiaty głubczycki, krapkowicki i prudnicki), a najniższą tradycyjnie w okręgu 1 (Opole i powiaty opolski ziemski) oraz 3 (powiaty kędzierzyńsko-kozielski, strzelecki). Analiza frekwencji z 1998 r. potwierdza obserwowane tendencje dotyczące rozkładu frekwencji w województwie opolskim, które są bezpośrednio związane z podziałem na okręgi zamieszkałe przez ludność autochtoniczną (niższa frekwencja) i napływową (wyższa frekwencja).

Analizując wyniki wyborów, należy uwzględnić fakt, że obie omawiane elekcje następowały rok po wyborach parlamentarnych, które w znacznym stopniu ukształtowały pejzaż rywalizacji sejmikowej. Uwidaczniało się to zarówno na poziomie podmiotów rywalizujących w wyborach (komitety ogólnopolskie, powstające komitety regionalne, *vide* OKOOP), jak i w tematyce kampanijnej, która koncentrowała się wokół oceny pierwszego roku działań rządu. *„Polityczną stawką pierwszej sejmikowej elekcji była w rzeczywistości ocena reform wprowadzonych przez rząd Jerzego Buzka, a szczególnie reformy samorządowej”*^[26]. AWS swoją kampanię w 1998 r. zbudowała wokół hasła „Oddajemy władzę ludziom”, podkreślając istotę zmian decentralizacyjnych. SLD hasłem „Mądrze, zdrowo, bezpiecznie” akcentował gotowość do objęcia władzy w samorządach oraz wskazywał słabe strony wdrażanych reform^[27].

Wybory 1998 r. nie przyniosły zaskoczeń. Już przed ich rozstrzygnięciem było wiadomo, że liczą się tylko trzy siły, które miały bardzo wyrównane szanse. W konsekwencji, niewielkie różnice wyników osiągniętych przez komitety SLD (14 mandatów), MN (13) i AWS (11) nie pozwoliły wyłonić jednoznacznego zwycięzcy wyborczej rywalizacji (zob. tabela 10.4.). Słaby wynik UW *„po wrześniowych rewelacjach podatkowych wicepremiera Balcerowicza, i ciągłe*

[25] T. Zarycki, *Wybory samorządowe w 1998 r.*, [w:] *Decentralizacja terytorialnej organizacji kraju: założenia, przygotowanie, ustawodawstwo*, G. Gorzelak (red.), Warszawa 1999, s. 48.

[26] L. Nikolski, *Partie polityczne...*, dz. cyt., s. 60-61.

[27] Tamże, s. 61.

słaba pozycja Przymierza Społecznego (tego, które według zapewnień prezesa Kalinowskiego miało być w Polsce trzecią siłą)” również nie były zaskoczeniem^[28].

Ciekawie wypadło porównanie struktury politycznej wcześniej funkcjonującego sejmiku samorządowego i nowo wybranego sejmiku wojewódzkiego. Takie zestawienie ukazywało największe straty MN i PSL. Mniejszość miała poprzednio 40% udziałów, po wyborach zaś, jedynie 29%. Straty PSL ilustruje zejście z 16 do 7%. Stan posiadania powiększył SLD – z 23 na 31%. Oczywiście straciła też UW. Nie należy zapominać, że w roku 1994, kiedy rozpoczynała się kadencja sejmiku samorządowego, nie było na scenie politycznej AWS^[29].

Tabela 10.4. Wyniki wyborów do sejmiku województwa opolskiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze (komitety uczestniczące w podziale mandatów).

Nr okręgu	AWS 11		SLD 14		PS 3		UW 4		MN 13	
	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1	23,20	2	32,41	2	16,52	1	14,07	1		0
2	32,26	2	25,62	2	14,36	1	14,79	1		0
3	21,09	1	40,48	3	3,79	0	15,10	1	7,43	0
4	21,96	2	16,58	2	2,97	0	6,01	0	45,80	5
5	19,40	1	20,40	2	15,02	1	8,15	0	27,47	2
6	15,94	1	18,38	1	5,96	0	7,97	0	40,71	4
7	26,59	2	22,08	2	6,28	0	13,93	1	20,71	2
Ogółem (%)	23,2	24,44	24,59	31,11	9,06	6,67	11,27	8,89	21,15	28,89

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Tabela 10.5. Wyniki wyborów do sejmiku województwa opolskiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze (uczestniczące w podziale mandatów).

Nr okręgu	SLD-UP		S RP		PO-PiS		LPR		PSL		MN	
	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1	26,28	3	7,89	0	17,42	2	7,78	0	3,42	0	25,59	2
2	23,21	1	12,57	1	10	0	12,14	1	15,75	1	16,32	1

[28] M. Szylska, *Mandaty zostały rozdane*, „Nowa Trybuna Opolska”, 16.10.1998, s. 6.

[29] Tamże, s. 6.

Nr okręgu	SLD–UP		S RP		PO–PiS		LPR		PSL		MN	
	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
3	27,85	3	6,63	0	7,79	0	8,00	0	1,79	0	37,03	3
4	18,75	1	13,25	1	5,19	0	12,10	1	12,17	1	22,07	1
5	26,01	3	14,85	1	12,29	1	16,64	1	17,30	1	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Cztery lat później, spośród 14 komitetów ubiegających się o wejście do sejmiku, 8 nie przekroczyło wymaganego przez ordynację pięcioprocentowego progu. Aby znaleźć się ponad progiem konieczne było uzyskanie poparcia ok. 14,5 tys. wyborców. Taki wynik okazał się nie do osiągnięcia m.in. dla KW Stowarzyszenia Pomocy Dzieciom Gminy Gogolin. Komitet zdobył w wyborach do sejmiku województwa zaledwie 4,5 tys. głosów^[30].

W podziale mandatów wzięło zatem udział 6 komitetów (zob. tabela 10.5.). O ile w poprzednich wyborach trzy komitety uzyskały porównywalny, wysoki wynik, tym razem tylko dwa z nich – SLD (w koalicji z UP) i MN znów znalazły się w gronie zwycięzców. W zestawieniu zabrakło AWS, która ustąpiła miejsca komitetowi PO–PiS, szukającemu swego miejsca na scenie tak ogólnopolskiej, jak i regionalnej. Należy jednak zaznaczyć, że zarówno wynik SLD, jak i MN nie był powtórzeniem sukcesu sprzed czterech lat. W przypadku mniejszości, w 2002 r. w wyborach do sejmiku startowało 31 kandydatów w czterech z pięciu okręgów. Kandydaci zdobyli jedynie 7 mandatów, czyli niemal o połowę mniej niż w poprzednich wyborach^[31]. Zdecydowanie mniejszą stratę zanotował SLD, uzyskując 3 mandaty mniej. Biorąc zaś pod uwagę ogólną pulę, która zmniejszyła się z 45 do 30 mandatów, pozycja SLD w sejmiku wzmocniła się: w 1998 r. Sojusz miał 31 proc. mandatów, a w 2002 r. – 37%.

[30] KAT, *Tak głosowały powiaty*, „Nowa Trybuna Opolska”, 6.11.2002, <https://nto.pl/tak-glosowaly-powiaty/ar/3965351>, [dostęp: 13.04.2023]; K. Kownacka, *Na dwoje babka wróżyła*, „Nowa Trybuna Opolska”, 5.11.2002 <https://nto.pl/na-dwoje-babka-wrozyla/ar/3965265>, [dostęp: 13.04.2023].

[31] E. Ganowicz, *Rywalizacja polityczna...*, dz. cyt., s. 212.

Tabela 10.6. Poziom nadreprezentacji w wyborach do sejmiku opolskiego 1998 r.

		ASW	SLD	PS	UW	MN
1998	Poparcie (%)	23,20	24,59	9,06	11,27	21,15
	Mandaty (%)	24,44	31,11	6,67	8,89	28,89
	Różnica	1,24	6,52	-2,39	-2,38	7,74
	nadreprezentacja	0,05	0,26	-0,26	-0,21	0,36

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Tabela 10.7. Poziom nadreprezentacji w wyborach do sejmiku opolskiego w 2002 r.

		SLD-UP	S RP	POPiS	LPR	PSL	MN
2002	Poparcie (%)	24,51	11,29	11,00	11,64	10,52	18,61
	Mandaty (%)	36,67	10,00	10,00	10,00	10,00	23,33
	Różnica	12,16	-1,29	-1,00	-1,64	-0,52	4,72
	nadreprezentacja	0,50	-0,11	-0,09	-0,14	-0,05	0,25

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Największy poziom nadreprezentacji – w obu analizowanych elekcjach – dotyczył SLD i MN. Osiągała ona rekordową wartość 0,5 w 2002 r. i dotyczyła Sojuszu Lewicy Demokratycznej (zob. tabele 10.6. i 10.7.).

Analizując indeksy zmiany systemu partyjnego należy stwierdzić, że wybory na szczeblu sejmikowym w 1998 i 2002 r. różniły się dość istotnie (zob. tabela 10.8). Stopień rywalizacyjności na regionalnej scenie w pierwszej elekcji był rekordowy i nigdy później nie uzyskał tak wysokiej wartości: 0,94 – przewaga zwycięskiego SLD nad AWS wynosiła niespełna 1,5 p.p. W kolejnych wyborach omawiany wskaźnik uzyskał jedną z najniższych wartości w historii wyborów sejmikowych na Opolszczyźnie: 0,76 (niemal 6 p.p. różnicy pomiędzy SLD i MN). Warto przy tym odnotować, że Opolszczyzna, która w późniejszych latach będzie postrzegana jako bastion PO, w omawianym okresie wyraźnie sprzyjała Sojuszowi Lewicy Demokratycznej, co ilustrują najlepsze w historii tej partii wyniki w wyborach do sejmiku w 1998 i 2002 r.

Tabela 10.8. Indeks rywalizacyjności oraz efektywna liczba partii w wyborach do sejmiku opolskiego 1998-2002.

Wyszczególnienie	1998	2002
Poparcie dla pierwszego komitetu (%)	24,59 (SLD)	24,51 (SLD)
Poparcie dla drugiego komitetu (%)	23,20 (AWS)	18,61 (MN)
Stopień rywalizacyjności	0,94	0,76
ELP (poziom sejmiku)	3,96	4,37

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Jakkolwiek wartości indeksu efektywnej liczby partii (ELP) w sejmiku w dwóch pierwszych elekcjach różnią się między sobą (odpowiednio: 3,96 i 4,37), to jednak nie wyróżniają się na tle danych ze wszystkich wyborów. Trudno mówić o odnotowanych zmianach ELP w kategoriach jakiegokolwiek trendu. Poziom rywalizacji należy zasadniczo określić jako wysoki, a jako jego przyczynę można wskazać regionalną alternatywę wyborczą, poszerzoną o posiadającą silną pozycję mniejszość niemiecką^[32].

Wartość indeksu agregacji wyniosła w 1998 r. – 6,22, zaś w 2002 r. – 6,11. Ten relatywnie niski wskaźnik w pierwszych elekcjach potwierdza, że koncentracja regionalnego systemu partyjnego dokonywała się w późniejszym okresie.

Odnotowane już zostało, że w obu pierwszych elekcjach obowiązywała formuła d’Hondta. Takie rozwiązanie powodowało, że indeks proporcjonalności we wszystkich województwach w 1998 r. mieścił się w granicach 86,2-92,9, zaś w 2002 r. w przedziale 86,9-92,4. Opolszczyzna z wartościami: 89,9 w 1998 r. i 89,3 w roku 2002 lokowała się niemal pośrodku tych wielkości. „Efekty odwzorowywania woli wyborców przez system wyborczy do sejmików województw mieszczą się w dolnych granicach systemów proporcjonalnych i górnych granicach systemów większościowych”^[33].

Wartości indeksu dysproporcjonalności odnotowane w pierwszych elekcjach (1998 r. – 10,7 i w 2002 r. – 13,3) wskazywały na poziom dysproporcjonalności

[32] L. Nikolski, *Partie polityczne...*, dz. cyt., s. 119.

[33] Tamże, s. 83.

systemu wyborczego porównywalny z uzyskiwanym w typowych wyborach większościowych w okręgach jednomandatowych. Poza wartościami z wyborów 1998 r., dane z kolejnych elekcji – wysoki indeks dysproporcjonalności i niski indeks proporcjonalności – lokowały województwo opolskie w grupie z województwami o podobnej charakterystyce: śląskim, pomorskim, podlaskim i łódzkim^[34].

Konsekwencje wyborów – formowanie koalicji

W 1998 r. do sejmiku weszło pięć komitetów. Już przed wyborami oczywiste było, że bez MN nie będzie można rządzić w regionie. Sama mniejszość rozważała różne warianty koalicyjne: z jednej strony informowała o prowadzonych rozmowach z SLD, a z drugiej – ustami Henryka Krolla – podkreślała, że koalicja z AWS będzie miała lepsze *„przełożenie na rząd Warszawie, bo on będzie obdzielał regiony pieniędzmi”*^[35]. Z tej perspektywy układ z SLD *„mógłby stanowić zagrożenie dla regionu”*^[36]. Zarówno liderzy SLD i Przymierza Społecznego deklarowali otwartość na wszystkie ugrupowania, a poseł Jerzy Szteliga (SLD) wystosował list otwarty do radnych sejmiku województwa opolskiego, proponując utworzenie koalicji wszystkich ugrupowań, co Władysław Olszewski z AWS skomentował słowami: *„pomysł ciekawy, jak teoria komunizmu. Może być realny na poziomie małej gminy, ale nie struktury wojewódzkiej”*^[37].

Właściwe rozmowy koalicyjne prowadzone były pomiędzy AWS, UW i MN, choć w pewnym momencie pojawiła się też informacja o propozycji włączenia do koalicji Przymierza Społecznego, co zarówno liderzy opolskiego AWS, jak i PSL, przedstawiali jako coś „naturalnego”^[38]. Takie sytuacje potwier-

[34] Tamże, s. 84.

[35] SZYL, *Kochajmy się*, „Nowa Trybuna Opolska”, 16.10.1998, s. 1.

[36] M. Szyłska, *Nie ma trudnych partnerów*, „Nowa Trybuna Opolska”, 17-18.10.1998, s. 3.

[37] SZYL, *Samemu nie sposób rządzić*, „Nowa Trybuna Opolska”, 15.10.1998, s. 1; SZYL, *Kochajmy się*, „Nowa Trybuna Opolska”, 16.10.1998, s. 1.

[38] *Nic na siłę*, z W. Olszewskim rozmawia M. Szyłska, „Nowa Trybuna Opolska”, 21.10.1998, s. 2; *Wchodzimy do wielkiej koalicji*, ze Z. Figasem rozmawia M. Szyłska, „Nowa Trybuna Opolska”, 21.10.1998, s. 2.

dzały, że „nawet dla osób z doświadczeniem parlamentarnym te negocjacje były zupełnie nowym przeżyciem. Po raz pierwszy toczyły się przecież na poziomie województwa”^[39].

W dniu 3 listopada 1998 r. podpisano porozumienie między AWS, UW i MN w sprawie koalicji w sejmiku województwa opolskiego. Po ponad dwóch tygodniach negocjacji i szybkim porozumieniu dotyczącym programu, rozmowy zostały zablokowane przez rozbieżności dotyczące kwestii personalnych, a przede wszystkim stanowiska marszałka. MN nie godziła się na kandydaturę Ryszarda Zembaczyńskiego^[40]. Kilka razy dochodziło niemal do zerwania rozmów. Pierwsza sesja Sejmiku odbyła się 6 listopada, a AWS zgłosiła kandydaturę Stanisława Jałowieckiego^[41], który ostatecznie został wybrany na marszałka województwa. Wicemarszałkami zostali: Andrzej Rybarczyk (UW) oraz Ryszard Galla (MN). Zarząd w tym składzie dotrwał do 19 kwietnia 2002 r. Przewodniczącym sejmiku został Norbert Krajczyk (dyrektor ZOZ w Nysie).

W kwietniu 2002 r. radni SLD złożyli wniosek o odwołanie marszałka Stanisława Jałowieckiego. Lewica oskarżała go o wysokie bezrobocie w regionie, niski produkt krajowy brutto wypracowywany w województwie, a także wskazywała na brak starań o pieniądze z funduszy unijnych. Choć wniosek został negatywnie zaopiniowany przez komisję rewizyjną sejmiku, to w tajnym głosowaniu poparło go 28 radnych (do odwołania było potrzebne $\frac{3}{5}$ składu, czyli 27 głosów). Spekulowano, że SLD uzyskało poparcie MN, która była zainteresowana zmianą granic okręgów w kolejnych wyborach samorządowych. Mniejszość miała wówczas rozważać dwa warianty: utrzymanie starej

[39] M. Szyłska, *Rozbieżności nie było*, „Nowa Trybuna Opolska”, 26.10.1998, s. 2.

[40] *Już podjąłem decyzję*, z R. Zembaczyńskim rozmawia M. Szyłska, „Nowa Trybuna Opolska”, 28.10.1998, s. 2; M. Szyłska, *Gra toczy się nadal*, „Nowa Trybuna Opolska”, 29.10.1989, s. 1.

[41] Dr Stanisław Jałowiecki – socjolog, z Opolem związany od 1975 r. Były kierownik Zakładu Socjologii i Demografii Instytutu Śląskiego, pierwszy przewodniczący Solidarności w IŚ. W lipcu 1981 r. wybrany na przewodniczącego Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność” Śląska Opolskiego. W stanie wojennym ukrywał się przez 5 miesięcy, następnie aresztowany i skazany na 10 miesięcy pozbawienia wolności. W latach 1985-88 wicedyrektor Sekcji Polskiej Radia Wolna Europa. W 1997 r. wrócił do IŚ, gdzie pracuje jako starszy adiunkt; za: M. Szyłska, *Umowa wymęczona*, „Nowa Trybuna Opolska”, 4.11.1998, s. 1, 2.

koalicji z AWS i wybranie nowego zarządu lub wejście w koalicję z lewicą^[42]. Kalkulowano też, czy lepszym rozwiązaniem nie będzie „mieć w zarządzie trzech przedstawicieli, czyli większość, niż dwóch, w tym marszałka”^[43]. Ostatecznie, 19 kwietnia 2002 r. nowo powstała koalicja SLD i MN wybrała nowe władze Opolszczyzny: marszałkiem został Ryszard Galla (MN), zaś na wicemarszałków wybrano Norberta Lyska (SLD) i Huberta Niepalę (MN). Członkami zarządu zostali Ewa Olszewska i Grzegorz Kubat (oboje z SLD).

Po wyborze Ryszard Galla podkreślał, że jest pierwszym w dziejach Opolszczyzny marszałkiem z mniejszości niemieckiej, przy czym wyraźnie wskazywał na swoje 3,5-letnie doświadczenie wicemarszałkowskie, które miało potwierdzać zasadność wyboru. Zapowiedział, że będzie gospodarzem całego województwa^[44]. Zadowolenia z tego wyboru nie krył również szef klubu radnych Sojuszu, Andrzej Mazur, stwierdzając: „*Mam poczucie, że jeśli ta koalicja się sprawdzi, to ma ona szansę przetrwania nawet 20 lat*”^[45].

W dniu 8 października 2002 r., w sali koncertowej Filharmonii Opolskiej, odbyła się ostatnia w I kadencji sesja sejmiku województwa. W czasie oficjalnych wystąpień padły gorzkie słowa, krytycznie podsumowujące tę kadencję. Ryszard Zembaczyński, szef klubu PO, stwierdził, że wiele spraw „*trwało zbyt długo*”. Wskazał m.in. na uchwalanie statutu województwa, umowy zagraniczne, przejęcie majątku od wojewody. Pokreślił, że „*z obrony regionu, która nas skonsolidowała, nie wynieśliśmy nic. To była szamotanina*”. Podobnie wypowiadał się wojewoda Leszek Pogan, mówiąc, że „*najpierw była sielanka, bo wywalczyliśmy samodzielność regionu, potem zaczęło się piekło, bo szefowie (wojewoda i marszałek) się nie lubili*”^[46].

Na początku I kadencji w sejmiku działały kluby: AWS, MN, UW, SLD i Przymierza Społecznego (koalicja UP i PSL). Na koniec kadencji pejzaż nieco się zmienił: SLD (16 osób), MN (13), AWS (6, było 11), PO (6) oraz radni

[42] K. Zyzik, *Krajobraz po odwołaniu*, „Nowa Trybuna Opolska”, 9.04.2002, s. 4.

[43] K. Ogiolda, *Niemcy chcą marszałka*, „Nowa Trybuna Opolska”, 16.04.2002, s. 4.

[44] M. Szyłska, *Czysta formalność*, „Nowa Trybuna Opolska”, 20-21.04.2002, s. 3.

[45] *Marszałek z mniejszości*. „Nowa Trybuna Opolska”, 20-21.04.2002, s. 1.

[46] M. Szyłska, *Można było lepiej*, „Nowa Trybuna Opolska”, 9.10.2002, s. 5.

niezrzeszeni (4 osoby). Jedynie klub radnych Mniejszości Niemieckiej zaczął i skończył kadencję w tym samym składzie. Pierwszy sejmik województwa opolskiego odbył 50 sesji, podjął 370 uchwał^[47].

Kolejne wybory samorządowe miały miejsce 27 października 2002 r. Regionalny dziennik „Nowa Trybuna Opolska” na pierwszej stronie pisał o „wyborach bez wiary”: „Ludzie stracili nadzieję, że ich kartka wyborcza coś zmieni”^[48]. Miały to potwierdzać wstępne prognozy mówiące o bardzo niskiej frekwencji, która „nie wiadomo, czy przekroczy 30%”^[49].

W sejmiku, w którym od tej kadencji miało zasiadać o jedną trzecią radnych mniej, mniejsza była również liczba komisji – zamiast dziewięciu – sześć. Większość radnych rekrutowała się spośród pracowników samorządowych, a poza tym było kilka osób związanych z biznesem, trzech lekarzy, kilku ekonomistów i nauczycieli. Siedmioro radnych sprawowało mandat ponownie: Barbara Dębska (SLD), Ryszard Donitz, R. Galla, Bruno Kosak – wszyscy z MN; N. Lysek i A. Mazur z SLD, a także Bogusław Wierdak z klubu POPiS. Wśród radnych było sześć kobiet. Najstarszy radny miał 66 lat, a najmłodszy – 23 lata^[50].

Na 16 listopada 2002 r. została zaplanowana sesja inauguracyjna nowego sejmiku. Prognozowano, że „ścisły zarząd województwa w składzie marszałek R. Galla, wicemarszałkowie E. Olszewska i G. Kubat – znany jest z poprzedniej kadencji”^[51]. Na przewodniczącego sejmiku koalicja miała rekomendować Andrzeja Mazura z SLD, dwaj jego zastępcy mieli się wywodzić z koalicyjnych ugrupowań, a trzeciego miała wskazać opozycja. Jednak po czterech rundach spotkań lewicy z MN, koalicja nadal stała była pod znakiem zapytania. Na dzień przed pierwszą sesją sejmiku wciąż nie doszło do zapowiadanego podpisania umowy. Przy czym rozmowy dotyczyły nie tylko sejmiku, ale i kilku

[47] Tamże, s. 5.

[48] *Wybory bez wiary*, „Nowa Trybuna Opolska”, 28.10.2002, s. 1.

[49] MOL, *Wybieraliśmy*, „Nowa Trybuna Opolska”, 28.10.2002, s. 2.

[50] M. Szylska, *Powtórka z koalicji*, „Nowa Trybuna Opolska”, 15.11.2002, s. 6.

[51] Tamże, s. 6.

powiatów. Na tym etapie negocjacje zostały przerwane^[52]. Według Henryka Krolla z MN, skoro koalicja z SLD sprawdziła się w poprzedniej kadencji, warto było rozszerzyć ten układ na powiaty, a może nawet na gminy. W powiecie krapkowickim zabrakło jednak dyscypliny. Nieoficjalnie mówiono, że lewica chciała, by zarząd starostwa w Krapkowicach został poszerzony do pięciu osób, a piątą osobą miał być przedstawiciel SLD^[53]. Ostatecznie porozumienie koalicyjne nie objęło powiatu krapkowickiego.

Umowę podpisano dopiero w czasie inauguracyjnej sesji sejmiku. Ostatecznie to Ewa Olszewska z SLD, a nie – jak się wydawało faworyt – Ryszard Galla, została w sobotę, 16 listopada 2002 r. marszałkiem województwa opolskiego. Mniejszość oddała ten fotel, bo nie chciała się zgodzić na wprowadzenie do rady starostwa krapkowickiego człowieka z Sojuszu^[54]. Zmienił się także układ sił w samym zarządzie sejmiku: zamiast dwóch wicemarszałków i członka zarządu lewica dostała fotel wicemarszałka (Grzegorz Kubat) i członka zarządu (Ewa Rurynkiewicz). Mniejszość natomiast zamiast marszałka i członka zarządu, wzięła fotel wicemarszałka dla R. Galli oraz miejsce w zarządzie dla Andrzeja Kasiury.

Trzy miesiące później, 24 lutego 2003 r. marszałek Olszewska złożyła wymuszoną przez partię rezygnację ze stanowiska. Od 13 lutego przebywała na przymusowym urlopie, po tym, jak „Nowa Trybuna Opolska”, w efekcie dziennikarskiego śledztwa, opublikowała informację, że będąc wiceprezydentem Opola, wykorzystywała ona piastowane stanowisko dla załatwiania członkom swojej rodziny atrakcyjnych powierzchni handlowych w opolskich marketach^[55]. Wcześniej Zarząd

[52] Miały być rozważane trzy warianty: A) SLD i MN podpisuje umowę koalicyjną, obejmującą nie tylko sejmik, ale i kilka powiatów; R. Galla marszałkiem, lewica ma w zarządzie 2 wicemarszałków; B) porozumienie bez powiatu krapkowickiego, marszałkiem E. Olszewska, MN ma wicemarszałka; C) SLD układa się z PSL i Samoobroną (11 + 3 + 3); za: M. Szyłska, *Nieoczekiwana zmiana marszałków*, „Nowa Trybuna Opolska”, 18.11.2002, s. 3; M. Szyłska, *Koalicja nadal pod znakiem zapytania*, „Nowa Trybuna Opolska”, 16-17.11.2002, s. 4.

[53] M. Szyłska, *Nieoczekiwana zmiana marszałków*, „Nowa Trybuna Opolska”, 18.11.2002, s. 3.

[54] *Marszałek z sojuszu*, „Nowa Trybuna Opolska”, 18.11.2002, s. 1.

[55] PAP, *Marszałek Opolszczyzny zrezygnowała z funkcji*, Wirtualna Polska, 18.02.2003, <https://wiadomosci.wp.pl/marszalek-opolszczyzny-zrezygnowala-z-funkcji-6037029125767809a>, [dostęp: 13.04.2023].

Wojewódzki SLD wycofał rekomendacje zarówno marszałek Olszewskiej, jak i wojewodzie Leszkowi Poganowi. O ile jednak Pogan karnie ustąpił z pełnionej funkcji, o tyle Olszewska zapowiedziała, że nie opuści dobrowolnie stanowiska. Sekretarz wojewódzkiego SLD Tomasz Garbowski deklarował wówczas, że jeśli Olszewska sama nie zrezygnuje, to zostanie sporządzony wniosek o jej odwołanie. Do odwołania marszałka potrzebna była większość $\frac{3}{5}$, czyli 18 głosów. Tyle głosów miała koalicja SLD–MN, ale wraz z głosem samej Olszewskiej. Los głosowania miał zatem zależeć od któregoś z małych klubów, np. PSL, a i sama MN „odgrywając się” poniekąd za „kryzys krapkowicki” z czasu powyborczych rozmów koalicyjnych, spekulowała m.in. o możliwości wstrzymania się od głosu. Wspominała przy tym o swoim kandydacie na marszałka, czyli o R. Galli. Sojusz nie dopuszczał jednak takiego tematu (*„tylko nie o marszałku z mniejszości”*). W nieoficjalnych rozmowach jako przyszły marszałek najczęściej pojawiał się Grzegorz Kubat, jeden z wicemarszałków, zajmujący się sprawami rolnictwa i ochrony środowiska^[56]. W dniu 25 lutego 2003 r. powołano go na nowego marszałka. Pełnił tę funkcję do końca kadencji. Przetrwała również koalicja SLD–UP i MN.

Podsumowanie

Pierwsze samorządowe elekcje na Opolszczyźnie z jednej strony odzwierciedlały sytuację na krajowej scenie politycznej, a z drugiej ukazywały specyfikę regionu. Obok komitetów zgłaszanych przez ogólnopolskie partie polityczne (startujące tak indywidualnie, jak i w układach koalicyjnych), pojawił się bowiem gracz regionalny, który w istotny sposób miał wpływać na opolską scenę sejmikową. Mniejszość niemiecka, wchodząc od początku do władz sejmikowych, stała się bowiem nie tylko uczestnikiem, ale i kreatorem regionalnej polityki. I o ile OKOOP – drugi regionalny podmiot – nie zdołał skonsumować fali mobilizacji związanej z obroną województwa, to MN od początku istnienia sejmiku województwa stanowiła o regionalnej specyfice tego organu.

[56] K. Zyzik, *Na kłopoty Rutkowska*, „Nowa Trybuna Opolska”, 18.02.2003, <https://nto.pl/na-kłopoty-rutkowska/ar/3971263>, [dostęp: 10.04.2023].

Po obronieniu statusu województwa, regionalna społeczność Opolszczyzny pokazała wyborcze zaangażowanie. Zważywszy na trwającą wciąż walkę ze skutkami „powodzi tysiąclecia” z 1997 r., można było zakładać, że wspólnota zintegrowana tak dramatycznymi doświadczeniami, będzie szczególnie zmobilizowana. Tego typu oczekiwania potwierdziła wyjątkowo wysoka frekwencja w pierwszych wyborach, która nie odbiegała zasadniczo od średniej krajowej. Nie był to jednak efekt trwały – kolejne elekcje przynosiły słabe i bardzo słabe rezultaty frekwencyjne. O ile zatem fala powodziowa, mimo pierwotnie niszczycielskiej siły, dała impuls do znaczących zmian dokonywanych w ramach odbudowy zalanych obszarów, o tyle fala mobilizacji związana z obroną województwa, rozmyła się, nie pozostawiając trwałego śladu w zachowaniach wyborczych. Najmniejsze powierzchniowo i ludnościowo województwo, którego specyfika wyraża się m.in. w problemach demograficznych i migracyjnych, także tą niską frekwencją wyborczą, pisze swoją regionalną wizytówkę.

Wybory do sejmiku województwa podkarpackiego w 1998 i 2002. Od „prawa” do „lewa”, tak się władzę w regionie wymienia

Wprowadzenie

Pomiędzy wyborami parlamentarnymi a elekcjami o charakterze samorządowym występowała ścisła korelacja polegająca na społecznej weryfikacji obecnie sprawujących władzę a sejmową opozycją. Stanowiła ona także przykład skuteczności przyjętych strategii wyborczych pozwalających na odniesienie sukcesu wyborczego lub też jak pokazała praktyka polityczna, pozornego sukcesu odznaczającego się wprowadzeniem znacznie mniejszej reprezentacji politycznej niż zakładano^[2]. Pierwsze wybory do sejmików województw przeprowadzone w 1998 i w 2002 r. zostały całkowicie zdominowane przez partie i koalicje wyborcze ukształtowane w elekcji parlamentarnej z 1997 r. i z 2001 r., w których wiodącą pozycję zajmowały tylko dwa podmioty polityczne, tj. Akcja Wyborcza Solidarność (AWS) oraz Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD). W układzie sił ogólnopolskich AWS w 1998 r. i SLD w 2002 r. uzyskały znacznie lepsze wyniki od swoich partnerów

[1] ORCID: 0000-0001-9026-1447.

[2] Zob. J. Bartkowski, *Samorząd terytorialny*, [w:] J. J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski, B. Frątczak-Rudnicka, J. Kiliński (red.), *Demokracja Polska 1989-2003*, Warszawa 2003, s. 183.

koalicyjnych, czyli Unii Wolności (UW) i Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL) oraz Unii Pracy (UP)^[3].

Aby ta polityczna strona wyborów samorządowych przyniosła rywalizującym stronom satysfakcję, partie i komitety wyborcze promowały własne szyldy, opracowały regionalne programy wyborcze, poszukiwały – nie zawsze we własnych gronie – „lokomotywy politycznych” stanowiących atrakcyjną wizytówkę listy wyborczej, a także zawiązywały na okoliczność wyborów porozumienia i koalicje celem zwiększenia potencjału i skumulowania głosów zarówno stałego jak i potencjalnego elektoratu. Jak zauważył słusznie Lech Nikolski – mimo iż w wyborach samorządowych udział brały ogólnopolskie partie polityczne, to jednak nie zawsze to, co stanowiło główne osie podziałów międzypartyjnych w polityce krajowej miało takie samo znaczenie na poziomie wojewódzkim^[4].

Specyfika wyborcza każdego z województw tak bardzo odmienna ze względu na występujące każdorazowo czynniki o charakterze geograficznym, historycznym, kulturowym, społecznym, a nawet religijnym uzasadnia postawienie tezy, iż w każdym z 16 województw mieliśmy do czynienia z tworzeniem się lokalnych wzorów polityki oraz kultury wyborczej. Należy je rozumieć jako autonomiczne, indywidualne sposoby kreowania przebiegu kampanii i procesów wyborczych, a także sferę oddziaływania na postawy i zachowania wyborcze mieszkańców danego regionu występujących w niemal wszystkich elekcjach w Polsce przypisanych do danego województwa oraz wyróżniających go na tle pozostałych województw oraz całego kraju.

Celem poznawczym przeprowadzonych rozważań była analiza wyborów do sejmików województwa podkarpackiego w 1998 i w 2002 r. ze szczególnym uwzględnieniem charakterystyki instytucjonalnych uwarunkowań rywalizacji oraz głównych podmiotów biorących udział w wyborach do sejmiku. Ponadto

[3] Zarówno AWS jak i SLD dominowały także w wyborach w 1998 r. Świadczyły o tym ogólnopolskie wyniki wyborów do sejmików województw, w którym SLD zwyciężyło w 9 sejmikach, natomiast AWS tylko w 6.

[4] L. Nikolski, *System wyborczy do sejmików województw*, „Państwo i Społeczeństwo” 2009, nr 1, s. 108.

analizą objęto przebieg, wyniki i konsekwencje wyborów do wspomnianych jednostek samorządu terytorialnego.

Charakterystyka instytucjonalnych uwarunkowań rywalizacji

Wskazane w tytule poniższych rozważań województwo podkarpackie – początkowo i zgodnie z pierwszymi projektami rządowymi określone zostało mianem Małopolski Wschodniej, a dopiero później w toku dalszych prac parlamentarnych doprecyzowano jego obecną nazwę^[5]. Nowe województwo zostało utworzone w wyniku unifikacji dawnego województwa przemyskiego, rzeszowskiego, krośnieńskiego (z wyjątkiem gmin Biecz oraz Lipniki), tarnobrzeskiego (z wyłączeniem 34 gmin)^[6] oraz części województwa tarnobrzeskigo^[7].

Wśród licznych opracowań naukowych, zarówno socjologicznych, jak i politologicznych poświęconych analizom wyborczym województwa podkarpackiego dominowała na ogół zbieżna diagnoza, zgodnie z którą od początku przemian ustrojowych zapoczątkowanych w 1989 r. dawne województwa ostatecznie obejmujące geograficznie współczesne Podkarpacie, cechowały się sympatiami wyborców udzielanymi kolejno partiom prawicowym i ludowym, co spowodowało, że zyskały miano „bastionu prawicy”^[8]. Ten lokalny wzór polityki oraz kultury wyborczej szczególnie widoczny był

[5] A. Miszczuk, *Regionalizacja administracyjna III Rzeczypospolitej. Koncepcje teoretyczne a rzeczywistość*, Lublin 2003, s. 140; J. Wendt, *Wymiar przestrzenny struktur i aktywności społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, Warszawa 2007, s. 97-99.

[6] Były to: Annopol, Baćkowice, Batorz, Bogoria, Chrzanów, Ćmielów, Dwikozy, Dzwola, Godziszów, Gościeradów, Iwaniska, Janów Lubelski, Klimontów, Koprzywnica, Lipnik, Łoniów, Lubnice, Modliborzyce, Obrazów, Opatów, Osiek, Ożarów, Potok, Połaniec, Rytwiany, Sadowie, Samborzec, Sandomierz, Staszów, Szastarka, Tarłów, Trzydnik Duży, Wilczyce, Wojciechowice oraz Zawichost.

[7] Gminami, które weszły w skład województwa podkarpackiego z dawnego obszaru województwa tarnowskiego były: Brzostek, Czarna, Dębica – miasto, Dębica – gmina wiejska, Jodłowa, Pilzno, Radomyśl Wielki, Szerzyny, Wadowice Górne oraz Żyraków.

[8] D. Szczepański, *Wyborcza specyfika województwa podkarpackiego (1989-2015)*, „Przegląd Politologiczny” 2020, nr 1, s. 162; M. Kowalski, *Polaryzacja zachowań wyborczych w Polsce jako rezultat cywilizacyjnego rozdarcia kraju*, [w:] *Przestrzeń wyborcza Polski*, M. Kowalski (red.), Warszawa 2003, s. 41.

w elekcjach parlamentarnych oraz prezydenckich, w których zarówno partie polityczne, komitety wyborcze, jak i kandydaci reprezentujący wskazaną opcję polityczną uzyskiwali na Podkarpaciu wyniki znacznie wyższe, niż w pozostałej części kraju.

Niezależnie jednak od poczynionych tu uwag, należy zauważyć, iż w wyborach do sejmiku województwa podkarpackiego – zarówno w 1998 oraz w 2002 r. powyższa tendencja również zdominowała ostateczne wyniki wyborcze, doprowadzając do zwycięstwa reprezentantów prawej strony sceny politycznej. Co ważne jednak, wybory z lat 1998-2002 cechowały się – odmiennie od pozostałych tego typu elekcji – widocznym brakiem zainteresowania ze strony partii politycznych na poziomie centralnym. W praktyce oznaczało to nie tylko samodzielność, ale przede wszystkim pełną autonomiczność działań dla struktur wojewódzkich tychże partii w zakresie prowadzonej kampanii wyborczej, strategii przyjętej na okoliczność wyborów, ustalenia (i zatwierdzenia) listy kandydatów biorących udział w elekcji, czy też kształtowania przed i powyborczych sojuszy. Wojewódzkie i regionalne zarządy struktur partii politycznych zostały pozbawione tej niezależności od 2006 r., kiedy ostateczną decyzję o wszystkich wymienionych aspektach podejmowano wyłącznie na poziomie centralnym.

Koncentrując zasadniczą uwagę na rozważaniach poświęconych instytucjonalnym uwarunkowaniom rywalizacji wyborczej należy zwrócić uwagę na ich kluczowe aspekty, w tym obowiązujące wówczas regulacje dotyczące zasad rywalizacji, odmienne w 1998 r. i 2002 r. i wiążące się m.in. ze zmianą wielkości okręgów wyborczych oraz liczby obsadzanych mandatów. Wysoka liczba reprezentantów w historycznej, bo przecież pierwszej elekcji do sejmiku województwa podkarpackiego (50 mandatów) wynikała głównie z przyjętego wówczas szerokiego modelu reprezentacji, a co za tym idzie nieco wyższą niż w 2002 r. liczbą mandatów do obsadzenia^[9]. W kolejnych tego typu wyborach

[9] Archiwum Sejmiku Województwa Podkarpackiego, Uchwała Nr XLVI/497/02 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 28 czerwca 2002 r. w sprawie podziału województwa podkarpackiego na okręgi wyborcze, nadania im numerów, ustalenia ich granic oraz liczby radnych wybieranych do Sejmiku Województwa Podkarpackiego w poszczególnych okręgach, s. 1.

przeprowadzonych w 2002 r. dokonano wyraźnego terytorialnego powiększenia okręgów, przy jednoczesnym zmniejszeniu liczby radnych z 50 do 33^[10] i – w efekcie – zmniejszeniu rozmiarów okręgów wyborczych.

Tabela 11.1. Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku województwa podkarpackiego w latach 1998-2002.

Wybory 1998			Wybory 2002		
Numer okręgu	Granice okręgu	Liczba mandatów	Numer okręgu	Granice okręgu	Liczba mandatów
1	Rzeszów, powiat rzeszowski	8	1	Rzeszów, powiaty: leżajski, łańcucki, rzeszowski	8
2	powiaty: dębicki, mielecki, ropczycko-sędziszowski, strzyżowski	9	2	powiaty: dębicki, mielecki, ropczycko- -sędziszowski, strzyżowski	6
3	Tarnobrzeg, powiaty: tarnobrzeczki, stalowowolski, kolbuszowski, niżański	8	3	Tarnobrzeg, powiaty: kolbuszowski, niżański, stalowowolski, tarnobrzeczki	5
4	powiaty: leżajski, łańcucki, przeworski	5	4	Przemyśl, powiaty: jarosławski, lubaczowski, przemyski, przeworski	6
5	Przemyśl, powiaty: jarosławski, lubaczowski, przemyski	8	5	Krosno, powiaty: bieszczadzki. brzozowski, jasielski, krośnieński, leski, sanocki	8

[10] W 2002 r. wpływ na to miała także przyjęta ordynacja wyborcza.

Wybory 1998			Wybory 2002		
Numer okręgu	Granice okręgu	Liczba mandatów	Numer okręgu	Granice okręgu	Liczba mandatów
6	powiaty: sanocki, brzozowski, bieszczadzki	7			
7	Krosno, powiaty: jasielski, krośnieński	5			

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 sierpnia 1998 r. w sprawie podziału powiatów i województw na okręgi wyborcze oraz ustalenia liczby radnych wybieranych w każdym okręgu wyborczym (Dz. U. 1998 nr 109, poz. 688); Archiwum Sejmiku Województwa Podkarpackiego, Uchwała Nr XLVI/497/02 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 28 czerwca 2002 r. w sprawie podziału województwa podkarpackiego na okręgi wyborcze, nadania im numerów, ustalenia ich granic oraz liczby radnych wybieranych do Sejmiku Województwa Podkarpackiego w poszczególnych okręgach, s. 1.

Warto również nadmienić, iż zarówno w 1998 r. jak i w 2002 r. wspomniane aspekty niewątpliwie wpłynęły na zwiększenie roli znacznie lepiej przygotowanych do procesu rywalizacji wyborczej partii i ugrupowań politycznych względem tworzonych komitetów wyborczych zarówno organizacji, jak i wyborców.

Charakterystyka podmiotów rywalizujących w wyborach do sejmiku w latach 1998-2002

Wybory do sejmiku województwa podkarpackiego w 1998 r. oraz w 2002 r. zostały zdominowane przez dwa przeciwstawne bloki polityczne: formacje (komitety) prawicowe i lewicowe. Pozostałe podmioty polityczne stanowiły niekiedy barwne tło dla formacji wokół których przebiegała główna oś rywalizacji politycznej (zob. tabela 11.2.). Aspektem niezmiennym pojawiającym się w obu tych elekcjach było odwoływanie się do podziałów socjopolitycznych, w tym podziału postkomunistycznego, widocznych w całej dekadzie lat 90. XX w. i determinujących strukturę polskiej sceny politycznej. Na Podkarpaciu podział ten był o tyle istotny, w jego pogłębianie włączyli się również przedstawiciele

duchowieństwa poprzez prezentowanie w trakcie kazań treści o charakterze patriotycznym połączonych z zabiegami nawołującym do jednoczenia się partii politycznych, stowarzyszeń oraz licznych organizacji o charakterze prawicowym i centroprawicowym w jeden szeroki komitet wyborczy. Konwencje wyborcze komitetów prawicowych poprzedzano także specjalnie zorganizowaną mszą świętą, co także miało nadać religijnego znaczenia sferze profanum^[11]. Czynniki te stanowiły ważne wsparcie realizowanych strategii wyborczych, zgodnie z którymi „katolik” głosował na „katolika”.

Dodatkowym przykładem takiej praktyki było wspieranie Akcji Wyborczej „Solidarność” (AWS) w wyborach w 1998 r., a także komitetu o nazwie „Podkarpacie Razem” utworzonego przed wyborami w 2002 r. przez koalicję Platformy Obywatelskiej (PO), Prawa i Sprawiedliwość (PiS) oraz podkarpacką Inicjatywę Społeczną „Wspólnota Samorządowa”^[12].

W 1998 r. zanim jeszcze oficjalnie rozpoczęto prowadzenie kampanii wyborczej niemal z całego województwa napływały medialne doniesienia o stworzonych porozumieniach. W samym tylko AWS, w ramach którego powołano Wojewódzki Komitet Wyborczy AWS Podkarpacie, w wyniku wewnętrznych rozmów ustalono, iż do wyborów samorządowych przystąpić miało łącznie 15 ugrupowań, stanowiących dotychczasową modyfikację składu biorącego udział w wyborach parlamentarnych z 1997 r. Nowością miało być zaktywizowanie przedstawicieli z Młodzieżówki AWS, dotąd pomijanych na listach wyborczych^[13]. O jedność w wyborach i stworzenie wspólnego frontu prawicy apelowali również szefowie wojewódzkich struktur Ruchu Odbudowy Polski (ROP) z Krosna, Przemyśla i Rzeszowa, które doprowadziło ostatecznie do zawiązania Wojewódzkiego Porozumienia Wyborczego Ruch Patriotyczny Ojczyzna^[14].

[11] (atk), *Konwencja wyborcza AWS*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 11.08.1998, s. 2.

[12] D. Szczepański, *Agitacja wyborcza na terenach kościelnych a postawy wyborcze respondentów w elekcjach wyborczych w Polsce w 2015 r.*, [w:] T. Koziełło, D. Szczepański (red.), *Geografia wyborcza Polski: interpretacje postaw i zachowań obywateli*, Rzeszów 2018, s. 172.

[13] A. Klimczak, *Politycy bez wakacji*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 25.06.1998, s. 1; (jasz), *AWS pracuje nad listą kandydatów*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 20.08.1998, s. 1.

[14] (vava) *ROP chce jedności*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 3-5.07.1998, s. 2.

W jego składzie znalazły się: ROP, Konfederacja Polski Niepodległej – Obóz Patriotyczny (KPN–OP), Krajowe Porozumienie Rencistów i Emerytów RP (KPRiE RP), Blok dla Polski (BdP), NSZZ „Solidarność” 80, Związek Zawodowy „Kontra” (ZZ „K”) oraz Krajowe Porozumienie Samorządowe. Jak podkreślali liderzy Ruchu Patriotycznego „Ojczyzna” utworzony przez nich sojusz nie był wynikiem dzielenia prawicy, lecz zdrową konkurencją i uzupełnieniem AWS^[15].

Wspólny udział w wyborach zapowiedziały także Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL), Unia Pracy (UP) oraz Krajowe Porozumienie Rencistów i Emerytów (KPRiE), które na poziomie ogólnokrajowym utworzyły komitet o nazwie Przymierze Społeczne. W województwie podkarpackim oprócz wymienionych partii udział w wyborach do sejmiku województwa zapowiedzieli także przedstawiciele NSZZ „Solidarność” 80, Związku Rolników, Kółek i Organizacji Rolniczych, Kół Gospodyń Wiejskich, Stronnictwa Demokratycznego (SD), a także Rzeszowskiej Kongregacji Kupieckiej reprezentowanej przez lokalnie działającą w Rzeszowie i okolicach Partię Kupiecką Rzeczypospolitej Polskiej^[16]. Ponadto w składzie tego komitetu znaleźli się rzemieślnicy, kandydaci niezależni, w tym społecznicy, samorządowcy i sportowcy^[17].

Z kolei SLD samodzielnie ogłosiło udział w wyborach. W województwie podkarpackim inauguracji kampanii wyborczej dokonano poprzez otwarcie nowego lokalu sztabu wyborczego w Rzeszowie. Samodzielną rywalizację wyborczą zapowiedzieli także przedstawiciele podkarpackich struktur Unii Wolności (UW), którzy ogłaszając listę kandydatów nazywanych wewnątrz tego środowiska „asami” zapowiedzieli, iż w nowo wybranym sejmiku liczyli na co najmniej 2-3 mandaty^[18]. Wśród „asów” UW byli również członkowie SD. Ponadto w wy-

[15] J.K. *Konkurencja dla AWS*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 4-6.09.1998, s. 2.

[16] Zob. m.in.: D. Szczepański, *Partia Kupiecka Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] R. Głajcar, A. Turska-Kawa, W. Wojtasik (red.), *Leksykon polskich partii politycznych*, Toruń 2017, s. 242-245.

[17] (an), *Przymierze na starcie*, „Gazeta Wyborcza” 29-30.06.1998, s. 2.

[18] Członkowie UW posługiwali się tym określeniem dla podkreślenia prestiżu własnej listy wyborczej oraz wyeksponowania osób reprezentujących to środowisko. Wśród kandydatów byli bowiem wicewojewodowie, dyrektor jednego z wydziałów Urzędu Wojewódzkiego, dziennikarz i były burmistrz Lubaczowa, a także Przewodniczący Rady Okręgowej SD z Jarosławia.

borach do sejmiku województwa podkarpackiego udział zgłosiły katolickie stowarzyszenie „Rodzina Polska” oraz Krośnieńskie Forum Gospodarcze.

W trakcie kampanii wyborczej wszystkie zgłoszone komitety aktywnie promowały w środkach masowego przekazu własne szyldy i logotypy. Zarówno szefowie sztabów wyborczych, jak i liderzy wojewódzkich struktur partii politycznych zgodnie zapowiadali spokojnie, stonowane i odmienne od dotychczasowych sposoby prowadzenia kampanii wyborczej. Skupiono się na prezentowaniu sylwetek poszczególnych kandydatów, a także na eksponowaniu treści programowych^[19].

AWS eksponowało program zatytułowany „Ojczyzna – Wspólnota – Rodzina”, który stanowił bezpośrednie nawiązanie do wartości wyznawanych przez jeden z podmiotów współtworzących to środowisko, tj. Ligę Krajową, kierowaną przez Tadeusza Wronę^[20]. Wszyscy kandydaci reprezentujący AWS oraz ubiegający się o mandaty w sejmiku oprócz powyższych wartości programowych wskazywali także na: konieczność dokończenia budowy kanalizacji w poszczególnych gminach; zmodernizowanie dróg gminnych i wojewódzkich; wybudowanie basenu krytego w jednej z podrzeszowskich wsi oraz zalewu w Jasionce na rzece Świerkowiec, stworzenie infrastruktury rekreacyjno-sportowej wokół szkół oraz stworzenie województwa podkarpackiego jako regionu przyjaznego przedsiębiorcom umożliwiając im stworzenie dodatkowych miejsc pracy. Ostatni z wymienionych punktów stanowił bowiem odpowiedź na postulat walki z bezrobociem^[21]. Ponadto wielu z kandydatów opowiedziało się za popieraniem inicjatyw lokalnych w zakresie przetwórstwa rolnego; rozwojem agroturystyki; wspieraniem różnorodnych form wspierania organizowania się rolników; budową hurtowego rynku zbytu artykułów rolnych itp.^[22]

[19] T. Majcherkiewicz, *Tworzenie koalicji regionalnych a ewolucja systemu wielopoziomowego w opinii marszałków województw od I do V kadencji*, „Athenaeum. Polskie Studia Polilogiczne” 2018, nr 1, 59-61.

[20] Szerzej patrz: J. Kapsa, T. Wrona, *Stowarzyszenie Liga Krajowa w polskim systemie politycznym (1993-2020)*, Rzeszów 2021, s. 142 i nast.

[21] Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Rzeszowie: Oddział Dokumentów Życia Społecznego [dalej: WiMBP. ODŽS]. Teczka: Wybory samorządowe 1998, *materiały AWS*, passim.

[22] Zob. WiMBP. ODŽS: Teczka: Wybory samorządowe 1998, *Druk ulotny Bogusława Kidy (kandydata AWS)*, s. 1.

Z podobnymi postulatami programowymi wystąpili kandydaci komitetu Ruchu Patriotycznego „Ojczyzna”, którzy dodatkowo wymienili w drukach ulotnych konieczność poprawy bezpieczeństwa obywateli; dofinansowanie policji, służby zdrowia i szkolnictwa; budowę tanich mieszkań i bezpłatne leki dla seniorów^[23]. Przedstawiciele UW posługiwali się hasłem promowanym w całej Polsce, tj. „Nas wybierasz – od nas wymagasz”. W drukach ulotnych zwrócono uwagę na konieczność zatrzymania młodych w kraju i w regionie poprzez stworzenie im szans rozwoju i miejsc pracy; stworzenie nowoczesnej oświaty w ramach utworzenia Małopolskiego Uniwersytetu w Rzeszowie (późniejszy Uniwersytet Rzeszowski powstały z przekształcenia istniejącej wówczas Wyższej Szkoły Pedagogicznej). Za ważne kryterium rozwoju uznano także przygotowanie rolnictwa na Podkarpaciu do podjęcia skutecznej rywalizacji na rynkach europejskich; zagwarantowanie ochrony środowiska przyrodniczego województwa; zintensyfikowanie współpracy gospodarczej z zagranicą, czy wspieranie inicjatyw służących rozwojowym programów regionalnych oraz ponadregionalnych z wykorzystaniem funduszy europejskich^[24].

Z kolei przedstawiciele SLD akcentowali konieczność wspierania działań służących wsparciu udzielonemu przede wszystkim młodemu pokoleniu, rozwojowi kultury, a także kształtowaniu wrażliwości człowieka na krzywdę bliźniego. Elementami wspólnymi były rozwój województwa podkarpackiego, poprawa jakości dróg oraz samej komunikacji, dbałość o środowisko naturalne, czystość regionu, budownictwo mieszkaniowe oraz ogólnie poprawa infrastruktury^[25].

[23] Zob. WiMBP. ODŹS: Teczka: Wybory samorządowe 1998, *materiały Ruchu Patriotycznego „Ojczyzna”*, passim.

[24] WiMBP. ODŹS: Teczka: Wybory samorządowe 1998, *materiały Unii Wolności*, passim.

[25] WiMBP. ODŹS: Teczka: Wybory samorządowe 1998, *materiały Sojuszu Lewicy Demokratycznej*, passim.

Tabela 11.2. Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku podkarpackiego w 1998 i 2002 r.

Charakter podmiotów	Wybory 1998	Wybory 2002
Podmioty uczestniczące w wyborach (ogółem)	7	16
Komitety wyborcze partii politycznych (koalicji partii)	5	8
Komitety wyborcze organizacji	2	2
Komitety wyborcze wyborców	0	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W zupełnie innej atmosferze od opisanej przebiegała kampania wyborcza do sejmiku województwa podkarpackiego w 2002 r. Bezsporny wpływ na nią wywarły wyniki wyborów parlamentarnych z 2001 r., skutkujące z jednej strony pojawieniem się nowych podmiotów politycznych i dekompozycja szeroko rozumianej prawicy w wyniku rozpadu AWS. Dodatkowymi czynnikami, które istotnie przyczyniły się do przebiegu kampanii wyborczej w wyborach samorządowych w 2002 r. było zwycięstwo formacji lewicowych, w wyniku którego SLD–UP zawiązała koalicję rządową z PSL. Motywem przewodnim kampanii wyborczej na Podkarpaciu była więc konieczność przełamania „monopolu władzy” oraz niedopuszczenie do powtórzenia sukcesu wyborczego dominujących na scenie parlamentarnej ugrupowań w regionie. W tym celu, po prawej stronie politycznego spectrum, przystąpiono do przeprowadzenia szeregu rozmów o charakterze scaleniowym i integracyjnym. W ramach pierwszego zjawiska na szczególną uwagę zasługuje proces zjednoczenia zainicjowany przez PiS z Przymierzem Prawicy (PP), który zakończył się połączeniem obu partii w dniu 2 czerwca 2002 r. Dzięki temu, PiS zostało zasilone 800 członkami z łącznej liczby 2200 reprezentujących PP^[26]. W wyniku tego procesu, Marek Jurek został wybrany prezesem Zarządu Regionalnego PiS na Podkarpaciu^[27]. Ponadto lider PiS, Jarosław Kaczyński prowadził negocjacje dotyczące stworzenia jednej, szerokiej koalicji wyborczej z Ligą Polskich Rodzin (LPR), a także

[26] Biblioteka Sejmowa w Warszawie, teczka Prawo i Sprawiedliwość, sygn. I073/01, *Umowa o połączeniu Prawa i Sprawiedliwości z Przymierzem Prawicy*, Warszawa 24.04.2002, s. 1-5.

[27] A. Klimczak, *Podkarpackie władze PiS*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 2.07.2002, s. 5.

zaproponował połączenie PiS z NSZZ „Solidarność”. W obu tych przypadkach rozmowy te zakończyły się niepowodzeniem^[28].

Odnosząc się do drugiej z wymienionych kwestii, należy zauważyć, iż na poziomie województwa podkarpackiego negocjacje pomiędzy PO i PiS prowadzili przewodniczący Zarządu Regionu Podkarpackiego PO, poseł Jan Tomaka oraz pełnomocnik wojewódzki PiS na Podkarpaciu Marek Kuchciński, wspierany w późniejszym okresie przez M. Jurka. Co ważne, rozmowy te podjęto jeszcze pod koniec 2001 i na początku 2002 r. początkowo jako nieformalne. To właśnie one zapoczątkowały późniejsze rozmowy liderów PO i PiS, tj. Macieja Płażyńskiego oraz Jarosława Kaczyńskiego, skutkujące podpisaniem wspólnego porozumienia.

Równoczesne rozmowy negocjacyjne prowadzili liderzy Podkarpackiej Inicjatywy Społecznej „Wspólnota Samorządowa”, którą tworzyli przedstawiciele skupieni głównie wokół reprezentantów wywodzących się z dawnego AWS, RS AWS, Rzeszowskiej Ligi Miejskiej, NSZZ „Solidarność” i wielu innych prawicowych organizacji czy stowarzyszeń^[29]. Optowali oni za stworzeniem możliwie szerokiej platformy wyborczej, zawiązanej z PO, PiS, LPR, ZChN, czy z Akcją Katolicką^[30].

W obu tych przypadkach podjęte rozmowy przyniosły oczekiwany rezultat. PO i PiS zobowiązały się do podpisania wspólnego porozumienia przedwyborczego i jednocześnie na tworzenie koalicji wyborczych z przedstawicielami Inicjatywy Społecznej „Wspólnota Samorządowa”. Porozumienia takie podpisano w Wielkopolsce i na Podkarpaciu. W ostatnim z wymienionych województw, na bazie porozumienia PO–PiS–Wspólnota Samorządowa utworzono komitet o nazwie „Podkarpacie Razem”^[31].

[28] and, PiS chce zjednoczenia prawicy, „Super Nowości” 10.04.2002, s. 4; E. Maj, C. Maj, *Narodowe ugrupowania polityczne w Polsce 1989-2001*, Lublin 2007, s. 254.

[29] D. Szczepański, *Integracja środowisk samorządowych w województwie podkarpackim na przykładzie Inicjatywy Społecznej „Wspólnota Samorządowa” w 2002 roku*, „Polityka i Społeczeństwo” 2022, nr 2, s. 176-195.

[30] P. Kuca, *Prawica się jednoczy*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 15-17.03.2002, s. 5; tenże, *Nie jesteśmy AWS-bis*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 10.09.2002, s. 6.

[31] Zbiory Jana Tomaki, *Porozumienie w sprawie wyborów samorządowych na terenie województwa podkarpackiego zawarte między władzami wojewódzkimi: Prawa i Sprawiedliwości, Platformy Obywatelskiej, Inicjatywy Społecznej – Wspólnota Samorządowa*, [Rzeszów], 8.08. 2002, s. 3; Archiwum NSZZ „Solidarność” w Rzeszowie, „Podkarpacie Razem”, Rzeszów 2.09.2002, s. 1.

Współpracy odmówili przedstawiciele ZChN i LPR^[32]. W przypadku tej ostatniej partii poinformowano o samodzielnym udziale w wyborach. Identycznie zresztą postąpili liderzy wojewódzkich struktur Samoobrony RP, PSL, UW, Unii Polityki Realnej (UPR), Konfederacji Polski Niepodległej (KPN), czy Krajowej Partii Rencistów i Emerytów (KPRiE). Samodzielnie do wyborów przystąpili także przedstawiciele wielu mniejszych podmiotów politycznych, w tym także fundacji i stowarzyszeń. Wyjątkowo silną pozycję w tym układzie zajmowała koalicja SLD–UP, która przystąpiła do wyborów w ramach koalicyjnego komitetu wyborczego.

O ile przebieg kampanii wyborczej do Sejmu Województwa Podkarpackiego w 1998 r. upłynął spokojnie, o tyle elekcja z 2002 r. przybrała charakter agresywnej „walki”. Polegała ona m.in. na wzajemnym zrywaniu plakatów, na zaklejaniu afiszy wyborczych. Głównymi rywalami pozostawali kandydaci komitetu SLD–UP i to ich wizerunki były tymi najczęściej niszczone. Ponadto licznie organizowano tzw. objazdy po województwie celem promowania nie tylko własnych szyldów wyborczych, ale przede wszystkim kandydatów ubiegających się o mandat radnego sejmiku. Towarzyszyły temu różne wydarzenia, począwszy od pikników rodzinnych, po koncerty i celowo organizowane wydarzenia o charakterze politycznym. Dodatkowym wsparciem dla lokalnych polityków były wizyty liderów partyjnych, m.in. J. Kaczyńskiego, M. Płażyńskiego, Andrzeja Leppera, Janusza Korwin-Mikke zachęcających do oddania głosu na ich kandydatów.

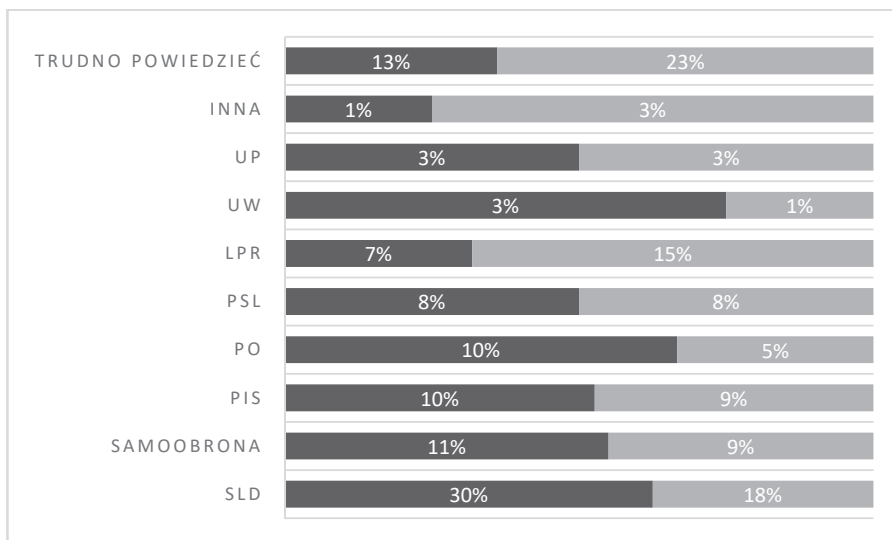
Rywalizacja wyborcza była szczególnie widoczna po stronie komitetów o prawicowej proveniencji, ale nie wobec konkurentów politycznych znajdujących się na drugim biegunie politycznego spectrum^[33]. Aby oddać charakter przedstawionych wydarzeń celowe wydaje się użycie parafrazy popularnego hasła „nie ma wrogów na lewicy”, które w poniższym kontekście należałoby użyć następująco: „sami wrogowie na prawicy”, co wynikało głównie z indywidualnych aspiracji prezesa wojewódzkich struktur LPR, Zygmunta Wrzodaka

[32] ar, *Razem do samorządu*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 8.01.2002, s. 2; P. Kuca, *Blisko LPR i PiS*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 28.01.2002, s. 2.

[33] arti, *Prawica idzie razem*, „Super Nowości” 10.09.2002, nr 175, s. 3.

odmawiającego podjęcia współpracy w ramach szerokiego komitetu wyborczego tworzonego przez PO, PiS i „Wspólnotę Samorządową”. Odmowa ta była podyktowana była nie tylko kwestiami światopoglądowymi^[34], ale przede wszystkim wyjątkowo dobrym wynikiem uzyskanym przez LPR na Podkarpaciu w wyborach parlamentarnych w 2001 r. oraz sympatią i wsparciem udzielonemu Z. Wrzodakowi przez toruńskie środowisko o. Tadeusza Rydzika (TV Trwam, Radio Maryja i „Nasz Dziennik”)^[35]. Dzięki temu podkarpackie LPR mogło ponownie liczyć na szerokie poparcie prawicowego elektoratu i tym samym na uzyskanie dobrego wyniku wyborczego.

Rysunek 11.1. Deklarowane poparcie społeczne przed wyborami samorządowymi w kraju i na Podkarpaciu*.

* kolorem czarnym oznaczono średnią krajową, natomiast szarym deklarowane poparcie na Podkarpaciu.

Źródło: P. Kuca, *Kogo popieramy*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 28.08.2023, nr 166, s. 3.

[34] Archiwum Ligi Krajowej w Częstochowie, *List Zygmunta Wrzodaka do Janusza Smulskiego Wiceprezydenta Rzeszowa oraz Władysława Ortyła Członka Zarządu Województwa Podkarpackiego*, Warszawa 12.02.2002, s. 1.

[35] J. Stachiewicz, *Wrzodak rozstawia*, „Super Nowości” 15-17.02.2002, nr 33, s. 5; Ł. Sikora, *Liga nie chce razem*, „Super Nowości” 6-8.09.2002, nr 173, s. 4.

Potwierdzeniem decyzji Z. Wrzodaka były wyniki badania opublikowanego pod koniec sierpnia 2002 r. na łamach lokalnej prasy na temat wstępnych deklaracji wyborczych mieszkańców regionu. Z badań tych wynikało, iż największe poparcie w regionie uzyskał SLD, a zaraz na drugim miejscu LPR. W ocenie Jerzego Chłopeckiego, komentującego te wyniki badań, Podkarpacie stanowiło region specyficzny, w którym dominowała ludność wiejska z gospodarstw o rozproszonej charakterystyce, co oznaczało, iż w stosunku do wyzwań współczesności, ludzie ci „*patrzyli na świat w sposób anachroniczny*”^[36]. Ekspert zauważył również, iż dzięki zróżnicowaniu regionu, popularność zyskiwały partie populistyczne, jak np. Samoobrona, a przegrywały formacje liberalne. SLD zwyciężyło w badaniach tylko dlatego, że w zasadzie nie istniała dla niego konkurencja po prawej stronie sceny politycznej, zaś LPR przodował w sondażach dzięki wsparciu Kościoła katolickiego, księżom oraz środowisku Radia Maryja^[37].

W kontekście programów wyborczych należy zauważyć, iż nie było istotnych różnic pomiędzy założeniami zgłaszanymi przez wcześniejsze komitety i partie polityczne z 1998 r. a tymi prezentowanymi w wyborach do sejmiku cztery lata później. W 2002 r. motywem przewodnim dominującym we wszystkich drukach ulotnych była walka z bezrobociem polegająca na stworzeniu sprzyjających warunków inwestycyjnych dla przedsiębiorców krajowych i zagranicznych; uatrakcyjnienie edukacji dla dzieci w szkołach poprzez organizację dodatkowych zajęć; nawiązanie kontaktów gospodarczych z sąsiadami z zagranicy; współdziałanie z instytucjami wspomagającymi działalność socjalną i opiekuńczą nad najbardziej potrzebującymi; opracowanie strategii oraz programów planu zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego; korzystanie z programów unijnych; realizacja inwestycji związanych z oczyszczalniami ścieków i siecią kanalizacyjną; czy zwiększenie dostępu do świadczeń medycznych. Tylko LPR na tym tle wyróżniał się polityką antyunijną oraz opowiadał się przeciwko sprzedaży polskiej ziemi cudzoziemcom^[38].

[36] P. Kuca, *Kogo popieramy*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 28.08.2023, nr 166, s. 3.

[37] Tamże.

[38] WiMBP. ODŽS: Teczka: Wybory samorządowe 2002, *passim*.

Czynnikiem silnie wpływającym na decyzyjność wojewódzkich struktur partii politycznych biorących udział w wyborach do Sejmiku Województwa Podkarpackiego w 2002 r. była sytuacja analogiczna do poprzedniej tego typu elekcji^[39]. Polegała ona na pełnej autonomiczności decyzji wojewódzkich liderów partyjnych bez ingerencji politycznego centrum. Dotyczyło to w sposób szczególny porozumień zawieranych przed i po wyborach; składu personalnego list wyborczych, a także wojewódzkich strategii wyborczych, kreowanych często w sposób spontaniczny oraz pozwalających na uwzględnienie lokalnej specyfiki wyborczej^[40]. Były to jednocześnie ostatnie wybory samorządowe, które odbyły się bez decyzyjności centralnych władz partii politycznych wpływających na wszystkie wymienione wyżej aspekty.

Rezultaty wyborów i ich konsekwencje

Wybory do sejmiku województwa podkarpackiego w 1998 oraz w 2002 r. każdorazowo stanowiły o poważnym zainteresowaniu społeczności lokalnej samym aktem głosowania. Świadczyły o tym: liczba osób biorących udział w wyborach (w 1998 r. – 758 568 tys. obywateli, w 2002 r. – 791 777 głosujących); wysoka frekwencja wyborcza (w 1998 r. – 49,99% i w 2002 r. – 49,85%), a także liczba głosów nieważnych (w 1998 r. było ich 65 815, co stanowiło 8,68%, natomiast w 2002 r. liczba ta wyniosła 98 929 głosów, czyli 12,49%). W elekcji z lat 1998-2002 widoczny był także wzrost liczby podmiotów politycznych o 9 rywalizujących o miejsca w sejmiku województwa, co wyraźnie świadczyło o zwiększeniu zainteresowania reprezentacją w organie stanowiącym i kontrolnym samorządu województwa.

[39] Ł. Tomczak, *Niezależność decyzji władz regionalnych partii w kwestii zgłaszania kandydatów i zawierania koalicji wyborczych*, [w:] M. Michalczyk-Wliziło, M. Podolak (red.), *Prawo, państwo, polityka: monografia dedykowana Profesorowi Markowi Żmigrodzkiemu*, Lublin 2022, s. 487-495.

[40] T. Majcherkiewicz, *Wybory samorządowe, partie parlamentarne a wzory tworzenia koalicji w samorządowych wojewódzkich*, „*Studia Politologiczne*” 2020, vol. 20, s. 120-123.

Tabela 11.3. Wyniki wyborów do sejmiku województwa podkarpackiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze.

Nr okręgu	AWS		SLD		PS		UW		RP		RP „O”	
	% gł.	M	% gł.	M	% gł.	M	% gł.	M	% gł.	M	% gł.	M
1	51,09	6	22,25	2	7,59	0	7,23	-	5,03	-	6,81	0
2	48,48	5	16,28	2	19,36	2	5,04	-	6,57	-	4,26	0
3	44,39	5	22,16	2	13,73	1	7,34	-	6,15	-	6,23	0
4	53,61	4	12,28	0	18,68	1	-	-	4,34	-	11,09	0
5	35,61	3	21,17	2	21,43	2	7,12	-	5,20	-	9,46	1
6	43,35	3	20,72	1	16,33	1	5,75	-	5,18	-	8,67	0
7	49,16	5	18,03	1	12,44	1	8,08	-	4,88	-	5,37	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Na podstawie danych zawartych w tabelach 11.3 i 11.4 należy skonstatować, że AWS zwyciężył w zasadzie we wszystkich okręgach wyborczych zdobywając znaczną przewagę na pozostałymi komitetami. Największy konkurent polityczny koalicji, tj. SLD, mimo iż uzyskał o ponad połowę mniej głosów, utrzymał swoją pozycję ważnego gracza, aczkolwiek w połączeniu z pozostałymi komitetami, nie był w stanie przełamać monopolu władzy prawicowego komitetu AWS. W przypadku wyborów z 2002 r. pozycję SLD osłabiała Samoobrona RP, która wprowadziła aż 5 reprezentantów.

Analizując zmianę preferencji wyborczych w ramach porównania „genetycznego”, komitety prawicowe zarówno w 1998, jak i w 2002 r. cieszyły się zdecydowanie największym poparciem społecznym, co wynikało głównie z lokalnej specyfiki regionu oraz czynników determinujących zachowania wyborcze jego mieszkańców. W 2002 r. widoczny był spadek notowań partii i komitetów lewicowych, co wyraźnie uwypukliły wyniki uzyskane przez komitet SLD–UP. Względnie stałym poparciem cieszył się również komitet wyborczy tworzony przez PSL, co wskazuje na siłę i tradycję tego ugrupowania w regionie. Pozostałe komitety, mimo uzyskania mandatów w sejmiku, stanowiły tło dla głównej osi rywalizacji politycznej.

Tabela 11.4. Wyniki wyborów do sejmiku województwa podkarpackiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze.

Nr okręgu	SLD-UP		Samoobrona RP		„PR” (PO-PiS)		LPR		PSL	
	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1	17,02	1	13,67	1	19,47	2	28,01	2	9,62	1
2	19,20	1	16,89	1	12,37	1	22,67	2	14,86	1
3	20,09	1	16,54	1	21,61	2	19,00	1	10,24	1
4	17,76	1	18,06	1	15,87	1	15,27	1	19,98	2
5	18,49	2	16,70	1	9,51	1	27,32	3	15,18	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Bezkonkurencyjnymi zwycięzcami wyborów do sejmiku województwa podkarpackiego okazały się komitety partii prawicowych. AWS zwyciężyło w 1998 r. zdobywając łącznie 46,47% głosów oraz uzyskując 31 mandatów, natomiast SLD traktowany jako najważniejszy konkurent polityczny otrzymał 19,08% głosów i 10 mandatów. Pozostałe komitety kolejno zdobyły: Przymierze Społeczne 15,65% głosów i 8 mandatów, Ruch Patriotyczny „Ojczyzna” 7,14 głosów i 1 mandat. Oznaczało to, że wszystkie komitety wyborcze biorące udział w podziale mandatów stanowiły opozycję względem AWS, który ostatecznie przejął pełnię władzy w sejmiku, nie dopuszczając do składu prezydium i zarządu konkurentów politycznych. O sile AWS w tych wyborach świadczył także wysoki indeks agregacji, który wyniósł 15,5. Był to potencjał niemalże 3 razy większy niż ten uzyskany przez zwycięski komitet w wyborach w 2002 r. (5,45).

Nieco inaczej należy ocenić wybory z 2002 r. Mimo iż wskazano wyżej o bezkonkurencyjności komitetów prawicowych, to w przypadku wyborów do sejmiku z 2002 r. należy stwierdzić, iż było to zwycięstwo tylko pozorne. Jak wynika z danych zawartych w tabeli 11.4., komitety te dysponowały łącznie 16 głosami w 33-osobym sejmiku. Brak porozumienia pomiędzy komitetami zarówno przed, jak i po wyborach, w tym towarzyszące temu wewnętrzne spory dotyczące personalnej obsady przyszłego składu prezydium oraz zarządu w sejmiku wojewódzkim, skutkowały ostatecznie zawiązaniem koalicji przez pozostałe komitety, tj. SLD-UP, PSL i Samoobronę RP dysponujące przewagą zaledwie jednego głosu (17 na 33 mandaty).

Tabela 11.5. Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa podkarpackiego w 1998 r.

Wyszczególnienie	AWS	SLD	PS	UW	RP	RP „O”
Poparcie (%)	46,47	19,08	15,65	5,95	5,43	7,14
Mandaty w sejmiku (%)	62,00	20,00	16,00	0,00	0,00	2,00
Różnica	+15,53	+0,92	+0,35	-5,95	-5,43	+5,14
Nadreprezentacja	0,33	0,04	0,02	-1	-1	-0,71

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych PKW.

Tabela 11.6. Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa podkarpackiego w 2002 r.

Wyszczególnienie	SLD-UP	SRP	„PR”(PO-PiS)	LPR	PSL
Poparcie (%)	18,39	16,32	15,37	22,86	14,14
Mandaty w sejmiku (%)	18,18	15,15	21,21	27,27	18,18
Różnica	-0,21	-1,17	+5,84	+4,86	+4,04
Nadreprezentacja	-0,01	-0,07	0,37	0,19	0,28

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych PKW.

Silna pozycja wyborcza w 1998 r. jednego komitetu (AWS) oznaczała, że indeks rywalizacyjności pozostanie na bardzo niskim poziomie. Z kolei już w 2002 r. wartość tego indeksu wyraźnie wzrosła świadcząc o bardziej wyrównanych siłach konkurujących ze sobą podmiotów politycznych (zob. tabela 11.7.).

Tabela 11.7. Wybory do sejmiku Województwa Podkarpackiego: wartości indeksów w 1998 i w 2002 r.

Indeksy:	Wybory do sejmiku	
	1998	2002
Rywalizacyjności	0,41	0,80
Efektywnej Liczby Partii	2,22	4,9
Agregacji	15,5	5,45

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych PKW.

Analiza wartości efektywnej liczby partii wskazała na znaczącą ewolucję systemu partyjnego, w którym od widoczne było przejście od modelu partii dominującej w 1998 r. do systemu wielopartyjnego bez partii dominującej, w którym żadna z partii politycznych (komitetów) nie dysponowała znaczącą większością w sejmiku, a przez to rezultaty wyborcze pozostałych komitetów były do siebie zbliżone (tabela 11.7).

Podsumowanie

Bezpośrednią konsekwencją wyborów do sejmiku województwa podkarpackiego w 1998 r. było bezapelacyjne zwycięstwo prawicowego komitetu AWS. Zgodnie z wolą wyborców pełnia władzy w sejmiku spoczęła w rękach tej formacji. Przewodniczącym sejmiku wybrano Zdzisława Banata, natomiast wiceprzewodniczącymi: Stanisława Chmurę, Marka Ćwiąkałę i Andrzeja Matusiewicza^[41]. Marszałkiem województwa został Bogdan Rzońca, który w wyborach do sejmiku uzyskał rekordową liczbę 17 516 głosów. W składzie Zarządu znaleźli się również: Wiktor Stasiak, J. Tomaka, Władysław Ortyl oraz Jan Sołek^[42].

W składzie radnych zasiadających w sejmiku województwa doszło do kilku istotnych zmian. W czerwcu 1999 r. mandatu zrzekli się: Mieczysław Kasprzak (w jego miejsce dokooptowano Macieja Lewickiego) oraz Maciej Lewicki^[43] (jego miejsce zajął Bolesław Hurkacz); w październiku 2001 r.: J. Tomaka, Jan Bury, Janusz Konieczny, Marian Kawa, B. Hurkacz. W ich miejsce powołano kolejno: Stanisława Ossolińskiego, Jana Burka, Stanisława Fala, Andrzeja Jurka

[41] Archiwum Sejmiku Województwa Podkarpackiego [dalej: AWSP], Uchwała nr I/1/98 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w sprawie wyboru Przewodniczącego Sejmiku Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 10.11.1998, s. 1; AWSP, Uchwała nr I/3/98 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w sprawie wyboru Marszałka Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 10.11.1998, s. 1.

[42] AWSP, Uchwała nr I/6/98 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w sprawie wyboru Przewodniczącego Sejmiku Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 10.11.1998, s. 1; Uchwała nr I/7/98 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w sprawie wyboru wiceprzewodniczących i pozostałych członków zarządu Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 10.11.1998, s. 1.

[43] Maciej Lewicki zrzekł się mandatu 23 czerwca 1999 r.

i Zbigniewa Ćwieka. Zmiany te w żaden sposób nie wpłynęły na charakter prowadzonej polityki związanej z kierowaniem pracami sejmiku oraz rozwojem województwa podkarpackiego. Ważnym aspektem towarzyszącym klubowi radnemu AWS były liczne zmiany zachodzące na scenie politycznej, związane głównie z dekompozycją tego środowiska po przegranych wyborach parlamentarnych w 2001 r. Radni AWS zasilili wówczas takie partie jak PO, PiS, LPR. Część z nich nadal była członkami RS AWS, niektórzy przystąpili do tworzenia ruchu społecznego o nazwie Inicjatywa Społeczna „Wspólnota Samorządowa” Podkarpacia. Jeszcze inni reprezentowali tylko NSZZ „Solidarność”. W warunkach takich przeobrażeń dotrwano do końca I kadencji.

Pozorne zwycięstwo komitetów prawicowych w 2002 r., tj. LPR i komitetu „Podkarpacie Razem” skutkowało brakiem osiągnięcia porozumienia zarówno przed, jak i po wyborach. Doprowadziło do podjęcia rozmów przez pozostałe podmioty polityczne, a następnie zawiązania koalicji w sejmiku przez SLD–UP, PSL i Samoobronę RP dysponujące przewagą zaledwie 1 głosu. W składzie Prezydium znaleźli się: Jan Kurp jako przewodniczący (SLD–UP) oraz jako wiceprzewodniczący: Tadeusz Błaszczyszyn (Samoobrona RP), Zbigniew Kośla (Samoobrona RP) i Jan Pieniądz (PSL)^[44]. Marszałkiem województwa wybrano Leszka Deptułę (PSL), natomiast wicemarszałkami zostali: Norbert Mastalerz (SLD–UP) i Zbigniew Szafraniec (Samoobrona RP)^[45]. Co ważne, członkami Zarządu Województwa Podkarpackiego zostali politycy, którzy bezskutecznie ubiegali się o mandat. Pozostałymi członkami zarządu zostali Jan Burek (PSL) oraz Tadeusz Sosnowski (PSL).

Skład radnych sejmiku II kadencji uległ zmianie. Pod koniec 2002 r. mandat złożył W. Stasiak (w jego miejsce wstąpił Roman Ryznar). W marcu 2003 r.

[44] AWSP, Uchwała nr I/1/02 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie w sprawie wyboru Przewodniczącego Sejmiku Województwa Podkarpackiego II kadencji, Rzeszów 22.11.2002, s. 1; AWSP, Uchwała nr I/2/02 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie w sprawie wyboru Wiceprzewodniczących Sejmiku Województwa Podkarpackiego II kadencji, Rzeszów 22.11.2002, s. 1

[45] AWSP, Uchwała nr I/3/02 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie w sprawie wyboru Marszałka Województwa Podkarpackiego II kadencji, Rzeszów 22.11.2002, s. 1; AWSP, Uchwała nr I/4/02 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie w sprawie wyboru dwóch Wicemarszałków Województwa Podkarpackiego II kadencji, Rzeszów 22.11.2002, s. 1.

mandatu zrzekł się J. Kurp na skutek powołania go na stanowisko Wojewody Podkarpackiego^[46]. Pod koniec marca 2003 r. nowym przewodniczącym prezydium wybrano Krzysztofa Kłaka.

Dysponowanie przez koalicję przewagą tylko jednego głosu od samego początku rodziło podejrzenia o jej trwałość. Koalicja ta przetrwała zaledwie trzy miesiące, a głównym powodem jej rozpadu był brak poparcia ze strony radnych Samoobrony RP projektu budżetu na 2003 r.^[47] Kolejne problemy pojawiły się pod koniec marca 2003 r. w związku z odwołaniem z funkcji wiceprzewodniczącego Z. Kośli. Odwołano również wicemarszałków: T. Błaszczyszyna i T. Szafranca. Nowy skład prezydium uzupełniono dopiero 29 września 2003 r. wybierając w miejsce Z. Kośli, Stefana Struzika (SLD). Tego samego dnia wybrano tylko jednego wicemarszałka, którym został Janusz Chara (Samoobrona RP). Polityk ten na znak protestu przeciwko „*polityce kumoterstwa, prywaty i intryg*” prowadzonych przez szefową podkarpackich struktur Samoobrony RP Marię Zbyrowską zawiesił członkostwo w klubie Samoobrony doprowadzając do utraty większości w koalicji. Jak stwierdził ten polityk, było mu „*wstyd firmować swoim nazwiskiem kandydatury jednostronnie narzucane przez panią poseł Zbyrowską i je popierać*”^[48].

W trakcie poszukiwania większości potrzebnej do samodzielnego sprawowania władzy w sejmiku rozważano warianty stworzenia koalicji przez radnych z klubu „Podkarpacie Razem”, LPR, PSL i radnymi niezrzeszonymi, z których LPR ostatecznie wycofała swoje uczestnictwo. Pojawiła się groźba ustanowienia zarządu komisarycznego. Politycy reprezentujący opozycję jednocześnie wzywali do stworzenia apolitycznego zarządu fachowców. Barwy polityczne zmienił m.in. J. Chara, przechodząc z Samoobrony do PSL. Część radnych z PSL wskazywała możliwość zastąpienia urzędującego marszałka kandydaturą Mirosława Karapyty. Jednocześnie politycy tej partii brali pod uwagę zawiązanie

[46] Na jego miejsce wstąpił Jerzy Rybka.

[47] Zagadnienie to szeroko omówiono w pracy: I. Świt-Świątkowska, *Strzał w kolano, czyli jak PiS straciło na grupowaniu list. Wybory do sejmiku województwa podkarpackiego*, [w:] *Wybory do sejmików województw w 2006 roku*, R. Alberski, M. Cichosz, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2010, s. 150-153.

[48] P. Kuca, bar, *Koalicja straciła większość*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 23.01.2003, nr 16, s. 3.

koalicji z radnymi z SLD i „Podkarpacia Razem”, przy czym radni ostatniego z wymienionych komitetów niemal od razu wykluczyli możliwość współpracy z SLD. W czerwcu 2003 r. dwukrotnie głosowano nad odwołaniem zarządu. Głosowanie to powtórzono na początku lipca. W jego wyniku marszałkiem województwa wciąż pozostawał L. Deptuła, który funkcję tę sprawował do końca kadencji^[49]. Wówczas też z klubu „Podkarpacie Razem” wykluczono radną Barbarę Kuźniar-Jabłczyńską. Kolejne konflikty pojawiły się na linii SLD–PSL. PSL dążąc do utrzymania sojuszu z SLD wymusiło na władzach tej partii odwołanie w kwietniu 2004 r. ze stanowiska wicemarszałka województwa N. Mastalerza, który przeszedł z SLD do Socjaldemokracji Polskiej. Jego następcą został Julian Ozimek (SLD). Ostatecznie w sejmiku województwa podkarpackiego nie udało się sformułować koalicji większościowej. Do końca II kadencji sejmikiem kierowała koalicja mniejszościowa tworzona przez SLD i PSL, wspierany przez byłych radnych z Samoobrony RP i radnych klubu „Podkarpacie Razem”. Na 33 osoby skład sejmiku, koalicja ta dysponowała 15 mandatami. Niewątpliwą słabością prac sejmiku województwa podkarpackiego II kadencji był brak umiejętności osiągnięcia porozumienia politycznego oraz skupianie się głównie na obsadzie personalnej poszczególnych stanowisk, niż rzetelnej i autentycznej pracy na rzecz Podkarpacia i jego mieszkańców.

Podsumowując rozważania należy stwierdzić, iż ważną cechą rywalizacji w wyborach do sejmiku województwa w latach 1998-2002 była pełna autonomia działań lokalnych struktur partii i komitetów wyborczych. Oznaczało to brak ingerencji ze strony centralnych organów partii politycznych w decyzje podejmowane przez struktury w regionie, co jednocześnie umożliwiło tym drugim swobodę w zakresie ustalenia liczby kandydatów, umieszczenia ich na liście wyborczej, zawierania sojuszy i koalicji przed i po wyborczych, a także realizacji własnej strategii wyborczej uwzględniającej specyfikę regionu. Decyzja ta mogła wynikać z co najmniej dwóch czynników: po pierwsze, braku świadomości liderów partyjnych niedoceniających ważności wyborów do tego organu;

[49] Do odwołania marszałka oraz całego zarządu wymagana większość wyniosła 20. W głosowaniu tym 14 radnych opowiedziało się za marszałkiem, 16 przeciwko, 3 radnych nie głosowało.

po drugie, ze słabości poziomu oddziaływania centrum na poziom regionalny. W obu tych kwestiach wnioski wyciągnięto dopiero w wyborach w 2006 r.

Warto również zwrócić uwagę, iż sojusze tworzone na okoliczność wyborów okazały się krótkotrwałe. Wszelkie negocjacje dotyczące stworzenia jednej, szerokiej reprezentacji wyniosły ponad 9 miesięcy w przypadku komitetu „Podkarpacie Razem”, które nie dość, że uzyskało tylko 7 mandatów, to okazało się nietrwałe ze względu na narastające podziały pomiędzy PO i PiS. Względną trwałością okazała się współpraca podjęta wyłącznie przez SLD i UP, które wspólnie przystąpiły do wyborów, utworzyły zwycięską koalicję i przetrwały u władzy do końca kadencji.

Wybory do sejmiku województwa podlaskiego w 1998 i 2002 r. Gerrymandering w służbie dominującego żywiołu

Wprowadzenie

Opracowanie dotyczy analizy wyborów do sejmiku województwa podlaskiego w 1998 i 2002 roku, czyli pierwszych dwóch elekcji samorządowych na poziomie województwa. Województwo podlaskie położone jest w północno-wschodniej Polsce. Zajmuje obszar 20 187 km², co stanowi 6,5% powierzchni kraju i plasuje je na 6 miejscu wśród wszystkich województw Polski. Województwo objęło tereny dawnych województw białostockiego, łomżyńskiego i suwalskiego, ale bez powiatów: elckiego, gołdapskiego i oleckiego. Podlaskie sąsiaduje z trzema innymi województwami: mazowieckim, warmińsko-mazurskim oraz lubelskim. Stanowi jednocześnie wewnętrzną (z Litwą) oraz zewnętrzną (z Białorusią) granicę Unii Europejskiej^[2]. Przygraniczne położenie tego regionu wpływa na podziały społeczne, religijne i kulturowe, które silnie oddziałują na zachowania i wybory polityczne mieszkańców.

W skład województwa podlaskiego wchodzi 14 powiatów i 3 miasta na prawach powiatu (Białystok, Łomża i Suwałki). Województwo składa się

[1] ORCID: 0000-0003-2521-6708.

[2] https://www.wrotapodlasia.pl/pl/region_i_gospodarka/region/podlaskie_statystyka/Ogolne%20informacje%20na%20temat%20województwa.html na dzień 1.03.2023.

z 118 gmin (3 miasta na prawach powiatu, 13 gmin miejskich, 27 gmin miejsko-wiejskich i 78 gmin wiejskich). W strukturze województwa przeważają zatem gminy miejsko-wiejskie i wiejskie.

Według danych z 31 grudnia 1998 r. województwo podlaskie zamieszkiwało 1 222 709 osób, z czego 621 778 (50,8% całej populacji) to kobiety, a 600 931 (49,2% wszystkich mieszkańców) to mężczyźni. Wskaźnik feminizacji wynosił 103. Współczynnik urbanizacji równał się w 1998 roku 58,3%.

Pod względem liczby ludności województwo zajmuje 14 miejsce w Polsce. Udział województwa w ludności Polski wynosi 3,1% i od kilku lat nie ulega istotnym zmianom^[3]. Średnia gęstość zaludnienia w województwie podlaskim wynosiła w tym okresie 60 osób na kilometr kwadratowy, była mniejsza od średniej krajowej równej 122 os./km² i jednocześnie plasowała region na jednym z ostatnich miejsc w tej kategorii w Polsce (mniejszą gęstością charakteryzowało się jedynie województwo warmińsko-mazurskie, w którym wartość omawianego wskaźnika równała się 59 osób na kilometr kwadratowy.

Podstawowym problemem związanym z sytuacją demograficzną województwa jest utrzymujące się wysokie, ujemne saldo migracji (krajowych). Zjawisko jest o tyle istotne, że dotyczy przede wszystkim ludzi młodych i wykształconych. W kontekście badań i analiz prowadzonych w regionie, wątek demograficzny ulega znaczącemu uwypukleniu po wzięciu pod uwagę jego przyczyn. Podłożem problemów demograficznych są czynniki klasyfikowane w kategorii potencjału endogenicznego regionu: – słabe zaludnienie regionu w kontekście jego powierzchni wpływające na niską gęstość zaludnienia, które to czynniki są wypadkową warunków naturalnych; – ważne i widoczne, bardzo silne powiązanie rozwoju gospodarczego regionu z kwestiami ekologii i ochrony środowiska, wynikające z walorów przyrodniczych stanowiących w dużej części zasoby chronione różnymi formami ochrony przyrody; – rolniczy charakter regionu, wyrażający się w dominacji przemysłu przetwórstwa rolno-spożywczego^[4].

[3] Wg stanu na 31 XII 2004 roku udział ludności województwa w ludności kraju wynosił 3,15%, w roku 1999 3,16%

[4] *Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa podlaskiego w obszarach oddziaływania Europejskiego Funduszu Społecznego*, Białystok, październik 2016.

Kolejnym elementem charakterystycznym dla województwa podlaskiego, który odróżnia ten region od innych województw jest znaczny odsetek ludności białoruskiej, która zamieszkuje w sposób zwarty południowo-wschodnią część województwa podlaskiego. Tożsamość tej mniejszości jest złożona. Bazę, bez wątpienia, stanowi prawosławna tożsamość religijna, znacznie silniejsza niż białoruska tożsamość narodowa. Kolejną cechą charakterystyczną są złożone relacje między mniejszością białoruską a większością polską. Widoczne są nadal antagonizmy, które sięgają jeszcze czasów carskich, kiedy ludność prawosławna była uważana za faworyzowaną. Konflikty i odmienne preferencje wyborcze są widoczne zwłaszcza w wyborach na szczeblu lokalnym, jeżeli skonfrontujemy je z wyborami z sąsiednimi gminami, zamieszkiwanymi przez potomków szlachty zaściankowej o zdecydowanej opcji prawicowej, narodowej i katolickiej. Na styku tych dwóch grup powstają jedne z największych różnicowań postaw politycznych w kraju. Warto zwrócić uwagę, że w wyborach do Sejmu w 1997 roku w gminie Wyszki (pow. bielski) w obwodzie Malesze frekwencja wyniosła 35,4%, a na listę mniejszości prawosławnej padło 20% głosów, SLD – 26,3%. W trzech sąsiednich obwodach tej samej gminy, dawnych okolicach szlacheckich, frekwencja była bardzo wysoka w Wyszkach – 77%, w Falkach 71%, w Topczewie – 72%. Tam z kolei większość głosów uzyskał AWS: odpowiednio 70,4%, 74,4% i 62,0%^[5].

Okręgi wyborcze i mandaty

W pierwszych wyborach do sejmiku województwa podlaskiego w 1998 r. układ okręgów wyborczych nie wzbudzał kontrowersji i odzwierciedlał społeczną specyfikę Podlasia. Utworzono 7 okręgów wyborczych. Sejm w kwietniu 2001 r. znowelizował ustawy samorządowe, między innymi zredukowano liczbę radnych zasiadających w ciałach przedstawicielskich. Zmniejszenie liczebności sejmików skutkowało istotną korektą kształtu i wielkości okręgów wyborczych^[6].

[5] J. Bartkowski, *Mniejszości narodowe w Polsce w wyborach lokalnych i prezydenckich*, [w:] *Oblicza lokalności: tradycja i współczesność*, J. Kurczewska (red.), Warszawa 2004, s. 12.

[6] L. Nikolski, *System wyborczy do sejmików województw*, „Państwo i Społeczeństwo” 2009, vol. IX, nr 1, s. 115.

W wyborach do sejmiku województwa podlaskiego w 2002 roku utworzono 5 okręgów wyborczych. Korekta granic okręgów wiązała się też ze zmianą liczby obsadzanych mandatów.

Tabela 12.1. Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku województwa podlaskiego w latach 1998 i 2002.

Wybory 1998			Wybory 2002		
Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów	Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów
1	m. Suwałki, powiaty: suwalski, sejneński	5	1	m. Białystok	7
2	powiaty: augustowski, sokólski	5	2	m. Suwałki, powiaty suwalski, sejneński, augustowski	5
3	m. Białystok	11	3	m. Łomża, powiaty łomżyński, kolneński, grajewski	5
4	powiat białostocki	5	4	powiaty: zambrowski, wysokomazowiecki, siemiatycki, bielski	5
5	powiaty: bielski, hajnowski, siemiatycki	6	5	powiaty: moniecki, sokólski, hajnowski, białostocki	8
6	m. Łomża, powiaty: łomżyński, wysokomazowiecki, zambrowski	8			
7	powiaty: grajewski, kolneński, moniecki	5			

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W przypadku województwa podlaskiego liczba radnych z 45 w wyborach 1998 roku zmniejszyła się do 30^[7].

Kwestia popierania określonych opcji politycznych ma szczególne znaczenie w kontekście mniejszości białoruskiej w zetknięciu z większością polską

[7] Liczba radnych w Sejmikach wojewódzkich po zmianach w 2001 roku wynosiła 30 i po 3 radnych na każde kolejne 500 000 mieszkańców.

szczególnie w południowo wschodniej części regionu (powiaty: bielski, hajnowski, siemiatycki). W 2002 roku było to źródłem konfliktów o granice okręgów wyborczych do sejmiku województwa podlaskiego. Zaproponowany został okręg wyborczy składający się z powiatów z dużym odsetkiem ludności białoruskiej, jak Bielsk, Siemiatycze i ze „szlacheckich” powiatów, jak Wysokie Mazowieckie i Zambrów. Na terenie tych dwóch powiatów znajduje się około 450 wsi „szlacheckich”^[8]. Dodatkowo, powiat hajnowski został wyłączony z granic okręgu czwartego. Symulacja powstania takiego okręgu w oparciu o doświadczenia z wyborów parlamentarnych 2001 roku wskazywała, że w takim okręgu suma głosów na SLD–PSL była poniżej 50%^[9].

Frekwencja

W wyborach 1998 roku w województwie podlaskim ogółem oddano 366 879 głosów. Głosów nieważnych było 7,74%. Frekwencja wyborcza w województwie podlaskim wyniosła 44,38% uprawnionych do głosowania. W wyborach 2002 roku uprawnionych do głosowania było 927 388 mieszkańców, liczba wydanych kart wynosiła 426 552, liczba oddanych głosów 425 945. Nastąpił zatem niewielki wzrost frekwencji, która wyniosła 45,99% uprawnionych do głosowania, ale wzrosła także liczba głosów nieważnych (do 11,16%).

Wybory w 1998 roku

Wśród komitetów wyborczych, które zarejestrowały swoje listy w wyborach do sejmiku województwa były jedynie podmioty znane ze sceny ogólnopolskiej: Akcja Wyborcza Solidarność, Unia Wolności, Sojusz Lewicy Demokratycznej. Do rywalizacji przystąpiło Polskie Stronnictwo Ludowe w formule koalicyjnej, wraz z Krajową Partią Emerytów i Rencistów i Unią Pracy, a także – wystawiający reprezentację we wszystkich regionach – Ruch Patriotyczny

[8] A. K. Piasecki, *Wybory parlamentarne, samorządowe, prezydenckie 1998-2002*, Toruń 2004.

[9] E. Południk, *Białorusini chcą do Strasburga*, „Rzeczpospolita” 5. 08. 2002; E. Południk, *Łączenie wody z ogniem*, „Rzeczpospolita”, 10. 08. 2002.

„Ojczyzna” jednoczący ROP (Ruch Odbudowy Polski), KPN OP (Konfederacja Polski Niepodległej Obóz Patriotyczny) i dziesięć innych organizacji oraz Stowarzyszenie „Rodzina Polska” związana z Radiem Maryja. Odmienne niż w szeregu innych województw, zabrakło podmiotów stricte regionalnych w rywalizacji o mandaty w sejmiku województwa.

Tabela 12.2. Wyniki wyborów do sejmiku województwa podlaskiego w 1998 r.

	Komitety wyborcze					
	AWS	SLD	PS	UW	RP	RPO
% głosy	42,57	28,23	13,03	7,59	3,01	5,58
Głosy	156 169	103 567	47 801	27 828	11 040	20 474
Mandaty	25	13	5	2	-	-
% mandaty	55,56	28,89	11,11	4,44	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Największe poparcie w regionie uzyskała AWS 42,57% głosów i tym samym obsadziła 25 mandatów. Drugą partią w kolejności był SLD 28,23%, której przypadło 13 mandatów. Trzecią formacją było PS (Przymierze Społeczne) z wynikiem 13,03% i 5 mandatami. Unii Wolności z wynikiem 7,59%, udało się obsadzić 2 mandaty. Pozostałe komitety wyborcze nie wprowadziły swoich kandydatów do sejmiku.

Z listy wyborczej AWS w sejmiku podlaskim zasiedli m.in. Krzysztof Jurgiel (wybrany także przewodniczącym sejmiku), Elżbieta Kaufman-Suszko, Adam Szczepanowski, Aleksander Uskiewicz, Marian Waszkiewicz, Sławomir Zgrzywa. Z listy Sojuszu Lewicy Demokratycznej mandat otrzymali m.in.: Rościsław Borowski, Mirosław Czykwini (reprezentant mniejszości białoruskiej) Zbigniew Krzywicki, Janusz Krzyżewski, Jerzy Panasiuk, Aleksander Sielicki, Zofia Tracyngier-Koczuk. Wybrani z listy Przymierza Społecznego to m.in. Adam Dobroński, Tomasz Gietek, Antoni Jurski. Unia Wolności miała dwa mandaty, które uzyskali: Cezary Cieślukowski i Jerzy Kopania.

W pierwszym sejmiku zasiadły tylko dwie kobiety Elżbieta Kaufman-Suszko z listy AWS (3077 głosów) i Zofia Tracyngier-Koczur z listy SLD (1071 głosów). Obie polityczki były wybrane w okręgu 3 obejmującym miasto Białystok.

Wybory w roku 2002 umocnienie czy osłabienie samorządności regionalnej?

Rozpatrywanie wyborów samorządowych na poziomie województwa jest w dużej mierze wynikiem działań na poziomie centralnym. Sytuacja ta wiąże się z układem sił w Sejmie oraz koncepcją polityczną i ustrojową samorządu, jaka jest kreowana przez ustawy ustrojowe, ale też prawo wyborcze. Ugrupowania tworzące rząd Jerzego Buzka AWS i UW poniosły porażkę w wyborach do Sejmu 2001 roku. W roku 2001 w parlamencie zwyciężyła koalicja SLD–UP. Jednym z pierwszych tematów, jakim zajął się Sejm był temat samorządów. Na scenie politycznej pojawiły się nowe partie powstałe z rozpadu AWS i UW, jak Platforma Obywatelska oraz Prawo i Sprawiedliwość. W Sejmie znaleźli się też przedstawiciele Samoobrony RP, Ligi Polskich Rodzin i PSL. Poparcie dla partii w wyborach parlamentarnych mogło przełożyć się na poparcie w samorządach wojewódzkich.

Wskazuje się na coraz większe upartyjnienie samorządów, zwłaszcza na szczeblu wojewódzkim, ale też następuje obniżenie standardów kultury politycznej. Kadencja 1998-2002 obfitowała w liczne skandale z udziałem samorządowców, a prawdziwym nadużyciem było przyznawanie sobie wysokich uposażeń (pensji, nagród, diet). Rozwiązania ustawowe, takie jak wprowadzenie tak zwanej ustawy kominowej – ograniczającej płace w samorządzie, ale też rozwiązania wewnętrzne, takie jak kodeksy etyczne wprowadzane w samorządach nie przynosiły pożądanych zmian. Stąd postulaty o obniżenie liczby radnych jako remedium na obniżenie kosztów funkcjonowania samorządów.

Tabela 12.3. Liczba komitetów i kandydatów w wyborach do sejmiku województwa podlaskiego 2002 r. w poszczególnych okręgach.

Okręg	Liczba mandatów	Liczba komitetów	Liczba kandydatów
1	7	15	138
2	5	15	95
3	5	14	92
4	5	12	81

Okręg	Liczba mandatów	Liczba komitetów	Liczba kandydatów
5	8	13	121
Województwo	30	18	527

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Istotnym elementem zmian dotyczących samorządów wojewódzkich, wpływających na nową kadencję samorządów rozpoczynającą się w 2002 roku, była nowelizacja ordynacji wyborczej do rad i sejmików z 19 lipca 2002 r. W wyborach samorządowych w 2002 roku oprócz partii posiadających reprezentację parlamentarną, ogólnopolskie komitety wyborcze zostały utworzone przez Unię Samorządową – wyborczy komitet Unii Wolności, Unię Polityki Realnej oraz Alternatywę Partię Pracy.

W wyborach 2002 roku na terenie województwa podlaskiego zostało zarejestrowanych 18 komitetów wyborczych. W pięciu okręgach zarejestrowano w sumie 69 list, na których umieszczono nazwiska łącznie 527 kandydatek i kandydatów. Najwięcej kandydatek i kandydatów zgłosiła we wszystkich okręgach koalicja SLD–UP (59 osób). Także we wszystkich okręgach zgłosiły swoich kandydatów komitety: Ligi Polskich Rodzin (46), Samoobrony RP (53), Alternatywy Partia Pracy (45), PSL (46), KWW „Nasze Podlasie” (39), Krajowej Partii Emerytów i Rencistów (39), Platforma Obywatelska – Prawo i Sprawiedliwość (42). W czterech okręgach zgłosiły listy komitety: Obrona Podlaska (31), Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP (24) i Antyklerykalna Polska (21). Tylko w trzech okręgach swoje listy zgłosiły komitety: Unia Samorządowa (10), Konserwatywno-Liberalna Partia Unia Polityki Realnej (15), Konfederacji Polski Niepodległej (16), Wspólna Inicjatywa – Polska Podlasie (21) i Białoruski Komitet Wyborczy (21). Jedynie w jednym okręgu zgłosiły swoich kandydatów komitety: „Niezależni w wyborach 2002” (4) oraz „Prawda” Ireny Puciłowskiej (5).

W pierwszym okręgu, który tworzył największy ośrodek miejski tego regionu, liczący ponad 300 tys. mieszkańców, nie zostały wystawione listy KW Konserwatywno-Liberalnej Partii Unia Polityki Realnej, (zarejestrowany w okręgu 2,3,4), KWW „Niezależni w wyborach 2002” – który był zarejestrowany w okręgu 3, KWW Prawda – Lista Ireny Puciłowskiej – który był komitetem funkcjonującym tylko w okręgu 5.

Ogółem oddano 654 607 głosów, z czego głosów nieważnych było 79 718, co stanowiło 10.86%. Frekwencja wyniosła 44,42% uprawnionych do głosowania.

Tabela 12.4. Wyniki wyborów do sejmiku województwa podlaskiego w 2002 r.

	Komitety				
	SLD-UP	LPR	PO-PiS	SRP	PSL
% głosów	20,08	18,26	16,13	16,06	12,32
Głosy	75981	69095	61027	60790	46610
Mandaty	9	7	6	5	3
% mandatów	30	23,33	20	16,67	10

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W wyborach 2002 roku w województwie podlaskim najwięcej, 9 mandatów, uzyskał SLD-UP. W następnej kolejności pod względem zdobytych mandatów znalazły się komitety: PO-PiS – 6, LPR – 7, Samoobrona RP – 5 i PSL – 3. Nie uzyskały mandatów wyborach do sejmiku województwa podlaskiego komitety:

Tabela 12.5. Komitety wyborcze nieuzyskujące mandatów w wyborach do sejmiku podlaskiego w 2002 r.

Komitet	głosy	% głosów
KWW „Nasze Podlasie”	17157	4,53
Komitet Wyborczy Wyborców – Białoruski Komitet Wyborczy	15544	4,11
KWW – ...Obrona Podlaska	6985	1,85
KWW Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP	4886	1,29
KWW Wspólna Inicjatywa – Polska Podlasie	3867	1,02
KW Alternatywa Partia Pracy	3688	0,97
KWW Antyklerykalna Polska	2898	0,77
KW Krajowej Partii Emerytów i Rencistów	2813	0,74
KKW Wyborców Unia Samorządowa	2197	0,58
KW Konserwatywno-Liberalna Partia Unia Polityki Realnej	1845	0,49

Komitet	głosy	% głosów
KWW „Niezależni w wyborach 2002”	1412	0,37
KW Konfederacji Polski Niepodległej	841	0,22
Komitet Wyborczy Wyborców Prawda – Lista Ireny Puciłowskiej	781	0,21

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Komitet Wyborczy Białoruski Komitet Wyborczy (BKW) uzyskał 15 tys. głosów, co stanowiło 4% w skali województwa. Dodać należy, że komitet zarejestrował listy w 3 na ogółem 5 okręgów wyborczych i w tych z nich, w których był znaczny odsetek ludności białoruskiej (okręg 4 i 5), komitet uzyskał poparcie ok. 7%.

Radnymi z list koalicji SLD – UP zostali wybrani: Zbigniew Krzywicki, Zbigniew Puchalski, Jan Zieniuk, Janusz Krzyżewski, Mirosław Łoboda, Jan Kowalski, Jan Netter, Jan Syczewski i Jan Sielicki. Z listy PO–PiS mandaty radnych uzyskali: Krzysztof Putra, Elżbieta Kaufman-Suszek, Cezary Cieślukowski, Sławomir Zgrzywa, Marian Łuczaj (z ostatniego miejsca na liście) i Jacek Sak (z przedostatniego miejsca na liście). Z list LPR mandaty radnych zdobyli: Zbigniew Puksza, Mirosław Heleniak (z 12 miejsca na liście), Zenon Dzidzic, Krzysztof Kozicki, Piotr Zaręba, Marek Wasilewski i Grzegorz Kundowski. Z list Samoobrony RP zostali wybrani: Jan Kamiński (4 miejsce na liście), Antoni Cichocki, Karol Tylanda, Dorota Hołowienko i Andrzej Kulesza (z ostatniego miejsca na liście). Z list PSL radnymi zostali: Mieczysław Bagiński, Krzysztof Tołowiński (2 miejsce na liście) i Adam Dobroński. Warto dodać, że w przypadku wyników części komitetów widoczna jest korygująca rola wyborców, którzy oddali swoje głosy nie na osoby wystawiane na pierwszych miejscach list wyborczych, ale na kandydatów startujących z dalszych pozycji. Szczególnie jest to zauważalne w odniesieniu do list nowych podmiotów na scenie regionalnej: PO–PiS, LPR i SRP.

W sejmiku II kadencji w województwa podlaskiego zasiadły dwie kobiety. Po raz kolejny Elżbieta Kaufman-Suszek (PO–PiS), wybrana w okręgu pierwszym z ilością głosów 4515, Dorota Hołowienko wybrana w okręgu 5 (Samoobrona RP) – 2929 głosów. W drugiej kadencji samorządu na szczeblu wojewódzkim kobiety wciąż nie odgrywały znaczącej roli w składach tych organów.

Zakończenie

Wybory samorządowe na poziomie wojewódzkim dwóch pierwszych kadencji oraz regulacje prawne ordynacji wyborczej kreujące system wyborczy w tamtym okresie wskazują na duże upartyjnienie samorządów wojewódzkich. Stały się one odzwierciedleniem układów partyjnych na poziomie Sejmu. Mimo utworzonych komitetów wyborczych przez inne podmioty niż ogólnopolskie partie polityczne ich szanse w zaistnieniu w wyborach, przynajmniej w rzeczywistości Podlasia, były niewielkie i nie skutkowały uzyskaniem mandatów wyborczych.

Tabela 12.6. Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa podlaskiego z 1998 r.

	AWS	SLD	UW	PS
Poparcie (%)	42,57	28,23	7,59	13,03
Mandaty w sejmiku (%)	55,56	28,89	4,44	11,11
Różnica	12,99	0,66	-3,15	-1,92
Nadreprezentacja	0,31	0,02	-0,42	-0,15

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W sejmiku pierwszej kadencji nadreprezentowane były dwie największe partie ówczesnej sceny politycznej: AWS i SLD. Ponadto, reprezentowane, choć potencjał w reprezentacji nie odzwierciedlał dokładnie wyborczego, były UW i PS.

W sejmiku podlaskim drugiej kadencji, niemalże wszystkie reprezentowane w nim podmioty uzyskały nadwyżkę mandatów w stosunku do zdobytego poparcia wyborczego. Jedynym podreprezentowanym podmiotem był PSL.

Tabela 12.7. Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa podlaskiego z 2002 r.

	SLD-UP	LPR	PO-PiS	SRP	PSL
Poparcie (%)	20,08	18,26	16,13	16,06	12,32
Mandaty w sejmiku (%)	30	23,33	20	16,67	10

	SLD-UP	LPR	PO-PiS	SRP	PSL
Różnica	9,92	5,07	3,87	0,61	- 2,32
Nadreprezentacja	0,49	0,28	0,24	0,04	- 0,19

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

O ile w 1998 r. w rywalizacji wyborczej widoczna była wyraźna przewaga jednego podmiotu (AWS), na co wskazuje wartość indeksu rywalizacyjności, to już w 2002 r. potencjały dwóch głównych graczy na regionalnej arenie wyborczej wyraźnie się wyrównały. Na arenie rywalizacji również zauważalna była zmiana sytuacji i przejście od dominacji jednego klubu w 1998 r., (indeks agregacji: 13,89) do fragmentaryzacji sejmiku (ELP w 2002 roku: 4,6) i osłabienia podmiotu uzyskującego najwyższy procent mandatów w reprezentacji (por. tabela 12.8).

Tabela 12.8. Sejmik województwa podlaskiego: indeksy rywalizacyjności, efektywnej liczby partii i agregacji.

Wybory	1998	2002
Indeks rywalizacyjności	0,66	0,91
Efektywna liczba partii (poziom sejmiku)	2,46	4,60
Indeks agregacji	13,89	6,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Ciekawym zjawiskiem o podłożu socjologicznym wynikającym z uwarunkowań historycznych i spuścizny tradycyjnej i narodowościowej były rozwiązania związane z tworzeniem okręgu wyborczego nr 4 w wyborach 2002 r. (powiat zambrowski, powiat wysokomazowiecki, powiat siemiatycki, powiat bielski), który również w wyborach samorządowych zaostrzył antagonizmy pomiędzy mniejszością białoruską a większością polską o prawicowych i narodowościowych tendencjach wyborczych.

Wybory do sejmiku województwa pomorskiego w 1998 i 2002. Czy jest szansa na zmiany w układzie sił politycznych?

Wprowadzenie

Rok 1998 charakteryzował się przygotowywaniem założeń m.in. reformy administracji publicznej, której celem była reorganizacja instytucjonalno-kompetencyjna i przestrzenna państwa. Powrót do modelu trójstopniowego podziału terytorialnego państwa^[2] wprowadzony od 1 stycznia 1999 r., charakteryzował się utworzeniem 16 województw, 308 powiatów, 65 miast na prawach powiatu i 2489 gmin. Powiaty, „nowe” województwa stały się jednostkami samorządowymi, którym określono ustrój, nadano kompetencje i zadania.

Nowo powstałe województwo pomorskie zostało utworzone z województwa gdańskiego oraz części województw: słupskiego, bydgoskiego, elbląskiego^[3]. Objęło obszar 18310 km², zamieszkały przez 2,2 mln mieszkańców.

[1] ORCID: 0000-0002-0589-7879.

[2] Podczas przygotowań i opracowywania projektów podziału administracyjnego państwa, głównym założeniem było wprowadzenie trój- a nie dwustopniowego podziału. Dlatego wszystkie projekty zmiany podziału terytorialnego, inne niż „trójstopniowy”, nie były rozpatrywane. Powrót do trójstopniowego podziału terytorialnego rozumiany był jako odtworzenie poziomów podziału z okresu XX-lecia międzywojennego.

[3] Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu trójstopniowego zasadniczego podziału terytorialnego państwa, Dz. U 1998, nr 96, poz. 603.

Województwo składa się z 16 powiatów ziemskich, 4 miast na prawach powiatu (Gdańsk, Gdynia, Sopot, Słupsk) oraz 123 gmin (25 miejskich, 17 miejsko-wiejskich, 81 wiejskich).

Zróżnicowanie demograficzno-przestrzenne oraz społeczno-historyczne województwa ma istotne znaczenie w kształtowaniu postaw politycznych i orientacji wyborczych jego mieszkańców. Województwo cechuje duża koncentracja ludności w miastach (ok. 68%, w tym w Trójmieście – 35%) oraz gminach nadmorskich (40%). Obecni mieszkańcy to potomkowie autochtonicznych Kaszubów, Polaków, przesiedleńców z Kresów Wschodnich oraz południowej Polski w ramach akcji „Wisła”^[4].

Pomorze – to kolebka NSZZ „Solidarności”, miejsce narodzin ruchu strajkowego, buntu wobec ówczesnych władz państwowych, wyrażania niezadowolenia ze sposobu zarządzania państwem. Dokonujące się przemiany polityczno-społeczne w latach 80. i 90. XX w. przyczyniły się do zmian w zachowaniach wyborczych mieszkańców, czego efektem były wyniki elekcji wyborczych.

Sejmik województwa pomorskiego – wybory w 1998 i 2002 roku

Utworzenie samorządowego województwa oznaczało określenie jego ustroju, a tym samym zasad wyłaniania jego władz. Pierwsze wybory do sejmików województw odbyły się 11 października 1998 r. na podstawie przepisów ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. – Ordynacji wyborczej do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw^[5]. Radnych do sejmiku województwa wybierano z zastosowaniem ordynacji proporcjonalnej z przelicznikową metodą d’Hondta i 5% progiem wyborczym. Województwo pomorskie zostało podzielone na 8 okręgów wyborczych, z których wybierano łącznie 50 radnych.

W 2002 r. kolejne wybory samorządowe przeprowadzono 27 października. Po raz drugi wybierano radnych do sejmiku województwa pomorskiego, ale

[4] J. Jańczak, *Walka w mateczniku Solidarności. Wybory do sejmiku województwa pomorskiego*, [w:] *Wybory do sejmików województw w 2006 roku*, R. Alberski, M. Cichosz, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2010, s. 180.

[5] Dz. U. 1998, nr 95, poz. 602.

zasady ich wyboru zostały zmienione. Przede wszystkim zredukowano liczbę wybieranych radnych – z 50 do 33, co skutkowało zmianą liczby i wielkości okręgów wyborczych^[6]. Znowelizowane prawo wyborcze spowodowało konieczność korekty podziału województwa z 8 na 5 okręgów wyborczych. Ponadto, nowelizacja dotyczyła sposobu tworzenia komitetów wyborczych, zasad prowadzenia kampanii wyborczej, jej finansowania. Liczba uprawnionych do głosowania wynosiła 1.656.450 osób^[7].

Tabela 13.1. Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa pomorskiego w 1998 i 2002 r.

Charakter podmiotów	Wybory 1998	Wybory 2002
Podmioty uczestniczące w wyborach (ogółem)	9	13
Komitety wyborcze partii politycznych (koalicji partii)	8	8
Komitety wyborcze organizacji	1	-
Komitety wyborcze wyborców	-	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW

Tabela 13.2. Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku województwa pomorskiego w 1998 i 2002 roku.

Wybory 1998			Wybory 2002		
Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów	Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów
1	bytowski, chojnicki, człuchowski,	5	1	bytowski, chojnicki, człuchowski, Słupsk, powiaty: słupski, lęborski	7
2	Słupsk, powiaty: słupski, lęborski	6	2	Gdynia, Sopot, powiaty: wejherowski, pucki	8
3	wejherowski, pucki, kartuski, kościerski	9	3	Gdańsk	7

[6] Ustawa z 11 kwietnia 2002 r. o zmianie ustaw: o samorządzie gminnym, samorządzie powiatowym, samorządzie województwa, o administracji rządowej w województwie oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz. U. 2001, nr 45, poz. 497.

[7] <https://wybory2002.pkw.gov.pl/sejmik/gw1/w22/index.html>, [dostęp: 24.03.2023]

Wybory 1998			Wybory 2002		
Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów	Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów
4	Gdynia, Sopot	7	4	kartuski, kościerski, gdański, starogardzki	6
5	Gdańsk dzielnice: Nowy Port, Letnica, Młyniska, Stogi z Przeróbką, Krakowiec-Górki Zachodnie, Wyspa Sobieszewska, Olszynka, Rudniki, Śródmieście, Orunia-Św.Wojciech-Lipce, Chełm (z dzielnicą Gdańsk-Południe), Wzgórze Mickiewicza, Siedlce, Aniołki, Suchanino, Piecki-Migowo, Brętowo, Matarnia, Kokoszek, VII Dwór	6	5	kwidzyński, nowodworski, malborski, sztumski, tczewski	5
6	Gdańsk dzielnice: Wrzeszcz, Ząska Młyniec, Ząska Rozstaje, Brzeźno, Przymorze Wielkie, Przymorze Małe, Żabianka-os. Wejhera-Jelitkowo-Tysiąclecia, Strzyża, Oliwa, Osowa	5			
7	gdański, starogardzki, tczewski	7			
8	malborski, nowodworski, kwidzyński	5			
Łączna liczba mandatów		50	Łączna liczba mandatów		33

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Rywalizacja wyborcza w 1998 i 2002 r.

Wybory samorządowe w 1998 r. uznaje się za jedne z najtrudniejszych pod względem technicznym – liczba kart do głosowania („do gminy, powiatu, sejmiku wojewódzkiego”), wielu kandydatów na listach wyborczych, co nie

ułatwiało wyboru oraz brak wiedzy, czym nowo wybrani radni powiatowi i sejmikowi będą się zajmowali – wybory odbywały się na dwa miesiące przed powołaniem instytucji, do których byli wybierani^[8].

Do rywalizacji o miejsce w sejmiku województwa pomorskiego przystąpiły komitety wyborcze ugrupowań politycznych: Akcji Wyborczej Solidarność, Sojuszu Lewicy Demokratycznej, Przymierza Społecznego (PSL–UP–KPEiR), Unii Wolności, Ruchu Patriotycznego OJCZYŻNA, „Rodziny Polskiej”, Chadecji III RP, Unii Polityki Realnej, a także lokalny komitet wyborczy, powołany przez stowarzyszenie społeczno-gospodarcze – Przymierze Ziemi Zaborskiej 2010 Brusy.

Wśród kandydatów na radnych do sejmiku znalazło się wielu parlamentarzystów, których nazwiska były rozpoznawalne i mogły „przyciągnąć” głosujących do urn wyborczych, m.in. Bogdan Lis (UW), Edmund Krasowski (AWS), Sławomir Szatkowski (PSL–UP–KPEiR), Wanda Kustrzeba (SLD), Feliks Pieczka (ZChN)^[9].

Kampania wyborcza była dość skromna. Kandydaci wykorzystali tradycyjne techniki promocji – plakaty, ulotki, organizowali liczne spotkania – festyny przedwyborcze, na które zapraszali poprzez ogłoszenia, np. w prasie lokalnej^[10]. Na łamach lokalnych dzienników („Dziennik Bałtycki”, „Głos Wybrzeża”, „Wieczór Wybrzeża”) publikowano wywiady z kandydatami, zarezerwowane strony gazet zadrukowywano zdjęciami kandydatów. Sporadycznie prezentowano materiał informacyjny o kampanii wyborczej, raczej donoszono, w jaki sposób nie powinno się jej prowadzić, np. oklejenie butelek piwa ulotką wyborczą, zrywanie plakatów. Zamieszczane ulotki wyborcze w prasie lokalnej, często „ginęły” w działach reklam i ogłoszeń. Z rozwieszonych plakatów dało się odczytać hasła wyborcze: Unia Wolności – „*Nas wybierz – od nas wymagaj*”, Ruch Patriotyczna Ojczyzna – „*Tyle Ojczyzny, ile własności i sprawiedliwości*”, Akcja Wyborcza Solidarność – „*Człowiek, praca edukacja*”, „*Dla Ciebie, Twojej Rodziny: praca, bezpieczeństwo, zdrowie, szkoły, dobre drogi, czyste ulice*”.

[8] T. Zarycki, *Wybory samorządowe w 1998 r.*, [w:] *Decentralizacja terytorialnej organizacji kraju: założenia, przygotowanie, ustawodawstwo*, G. Gorzelak (red.), Warszawa 1999, s. 39-40.

[9] *Byli parlamentarzyści startują do samorządów*, „Dziennik Bałtycki” 6.10.1998, s. 6.

[10] Np. „Dziennik Bałtycki” 1998, nr 231, 233, 235; „Głos Wybrzeża” 1998, nr 175, 177.

Nieco inaczej rysowała się sytuacja wyborów w 2002 r., gdyż o mniejszą liczbę miejsc w sejmiku województwa pomorskiego rywalizowała większa liczba kandydatów, zarejestrowanych przez 13 komitetów wyborczych. Komitety te zarejestrowały 58 list wyborczych, na których łącznie znalazło się 505 kandydatów, walczących o 33 miejsca w sejmiku. Swoje komitety wyborcze zarejestrowały: Liga Polskich Rodzin (LPR), Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej (SRP), Koalicja Sojuszu Lewicy Demokratycznej i Unii Pracy (SLD–UP), Alternatywa Partia Pracy (APP), Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL), Platforma Obywatelska–Prawo i Sprawiedliwość (PO–PiS), Krajowa Partia Emerytów i Rencistów (KPEiR), Konserwatywno-Liberalna Partia Unia Polityki Realnej (K–LPUPR) oraz wyborcy – tworząc KW Wyborców Unia Samorządowa, KW Wyborców Antyklerykalna Polska, KW Wyborców Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP, KW Wyborców Razem Polsce, KW Wyborców Powiatu Tczewskiego – Alternatywa 2002^[11].

Wpływ na jakość kampanii wyborczej miały wydarzenia na scenie politycznej. Słabnące notowania współrządzącego w Polsce SLD–UP wzmogły antagonizmy wewnątrz ugrupowania^[12]. Po załagodzeniu sporów wewnętrznych udało się zamknąć listy kandydatów, którzy do wyborów szli z hasłem *Edukacja, rozwój, praca*. Samoobrona głosiła: *Oni już byli, oni oszukali, oni muszą odejść*. PSL nie zdołało zmienić swojego wizerunku i nadal promowało się pod hasłem: *Polska – nasza wspólna sprawa*, a Liga Polskich Rodzin – *Wygrajmy samorząd dla Polski*^[13].

Zmiana zasad prowadzenia kampanii wyborczej (rygory finansowe) oraz przemiany społeczno-polityczne spowodowały, że model jej prowadzenia musiał się zmienić. Kampania wyborcza w większym stopniu miała charakter personalny – wpływ na zwycięstwo wyborcze miało także nazwisko lidera (tzw. jedynki na liście, lokomotywy wyborcze), a nie jedynie szyldy komitetów wyborczych/partii politycznych.

[11] Dane PKW, <https://wybory2002.pkw.gov.pl/sejmik/dk1/w22/index.html> [dostęp: 21.03.2023].

[12] A. Piasecki, *Wybory parlamentarne, samorządowe, prezydenckie 1989-2002*, Toruń 2004, s.191-192.

[13] Tamże.

Wyniki wyborów do sejmiku województwa I i II kadencji

Zwycięzcą wyborów w 1998 r. okazał się komitet AWS, który zdobył 27 na 50 mandatów w sejmiku (co stanowi 54% ogółu mandatów). SLD uzyskał 16 mandatów, Unia Wolności otrzymała 5 mandatów, a Przymierze Społeczne – tylko 2 miejsca w sejmiku. Porażką – nieuzyskaniem mandatu – zakończył się start regionalnego KW Przymierza Ziemi Zaborskiej 2010 Brusy, na które 2716 uprawnionych do głosowania oddało swój głos, co stanowiło 3,72% głosów w okręgu wyborczym.

Tabela 13.3. Wyniki wyborów do sejmiku województwa pomorskiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze (komitety uczestniczące w podziale mandatów).

Okręg	AWS		SLD		PS		UW		RP		komitety regionalne*	
	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1	31,05	2	31,10	2	15,64	1	10,15	-	4,94	-	3,72	-
2	30,43	2	38,91	3	9,47	-	12,00	1	5,51	-		-
3	55,95	7	15,54	1	5,08	-	10,44	1	7,14	-		-
4	24,64	5	24,64	2	2,00	-	9,68	-	1,22	-		-
5	43,59	3	23,29	2	1,85	-	18,06	1	5,62	-		-
6	45,14	3	24,56	1	1,92	-	14,52	1	6,41	-		-
7	38,96	4	27,38	2	11,62	1	9,31	-	5,51	-		-
8	22,99	1	36,36	3	11,84	-	17,71	1	5,09	-		-
Łącznie		27		16		2		5				-

* Komitet Wyborczy Przymierza Ziemi Zaborskiej 2010 Brusy zarejestrował listę swoich kandydatów tylko w okręgu 1.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Tabela 13.4. Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa pomorskiego w 1998 r.

Wyszczególnienie	AWS	SLD	PS	UW
Poparcie (%)	42,12	26,54	7,04	12,28
Mandaty w sejmiku (%)	54,00	32,00	4,00	10,00
Różnica	+11,88	+5,46	-3,04	-2,28
Rozmiar nadreprezentacji	0,28	0,20	-0,43	-0,18

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Porównując procent uzyskanego poparcia i procent uzyskanych mandatów (por. tabela 13.4.) można zauważyć, że AWS – wyraźnie dominująca na regionalnej scenie politycznej – była również beneficjentką systemu wyborczego i słabości pozostałych rywali. Ponad 40% poparcie dla tego komitetu skutkowało ponad połową mandatów w sejmiku województwa. Pozytywne efekty systemu wyborczego odnotował również SLD. Natomiast podreprezentowane w sejmiku były Przymierze Społeczne i Unia Wolności.

W wyborach w 2002 r. tylko pięciu komitetom wyborczym udało się wprowadzić swoich kandydatów do sejmiku. Były to: KW Liga Polskich Rodzin – 3 mandaty (uzyskał 10,36% głosów), KW Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej – 6 (14,06%), Koalicyjny KW Sojuszu Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy – 9 (21,62%), Koalicyjny KW Platformy Obywatelskiej – Prawo i Sprawiedliwość – 14 (30,69%), KW Polskiego Stronnictwa Ludowego – 1 (6,27%)^[14].

Tabela 13.5. Wyniki wyborów do sejmiku województwa pomorskiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze.

Okręg	SLD-UP		SRP		PO-PiS		LPR		PSL		komitety regionalne*	
	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1	26,22	2	18,59	2	16,28	1	10,30	1	11,64	1	-	-
2	17,79	2	9,62	1	41,98	4	9,57	1	3,48	-	-	-

[14] Dane PKW.

Okręg	SLD-UP		SRP		PO-PiS		LPR		PSL		komitety regionalne*	
	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
3	21,17	2	7,04	-	38,81	4	15,82	1	0,80	-	-	-
4	16,64	1	19,61	2	32,13	3	8,32	-	6,58	-	-	-
5	27,99	2	16,74	1	21,07	2	7,67	-	8,97	-	2,49	-
Łącznie		9		6		14		3		1		-

*Komitet Wyborczy Wyborców Powiatu Tczewskiego – Alternatywa 2002

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Tabela 13.6. Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa pomorskiego w 2002 r.

Wyszczególnienie	SLD-UP	SRP	PO-PiS	LPR	PSL
Poparcie (%)	21,62	14,06	30,69	10,36	6,27
Mandaty w sejmiku (%)	27,27	18,18	42,42	9,09	3,03
Różnica	+5,65	+4,12	+11,73	-1,27	-3,24
Rozmiar nadreprezentacji	0,26	0,29	0,38	-0,12	-0,51

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Zmiany prawa wyborczego przełożyły się na wyniki wyborów, najwięcej zyskali najwięksi i dysponujący średnim poparciem: koalicja PO-PiS, Samoobrona RP i SLD-UP. PSL, które nie może liczyć na duże poparcie na Pomorzu, tym razem startując samodzielnie uzyskało 1 mandat, czyli – porównaniu z 1998 r., kiedy Stronnictwo było liderem koalicji Przymierze Społeczne – utraciło 1 mandat. PSL z poparciem nieco powyżej progu wyborczego oraz LRP znalazły się wśród podmiotów podreprezentowanych w samorządzie regionalnym.

Godnym podkreślenia jest fakt, że frekwencja wyborcza do sejmiku województwa pomorskiego (44,42%) była wyższa od krajowej – 42,30%. Rozkład frekwencji w poszczególnych okręgach wyborczych był zróżnicowany, co wiązało się ze specyfiką historyczno-społeczną województwa. Najwyższą frekwencję odnotowano w okręgu 4 (52,24%), najniższą w okręgu 3 (34,64%). W pozostałych okręgach wyborczych frekwencja wynosiła: okręg 1 – 47,01%, okręg

2 – 45,25%, okręg 5 – 44,98%^[15]. Na mapie wyborczej województwa wyróżnia się specyficzny podział: wyborcy zamieszkujący wschodnią i zachodnią jego część poparli SLD–UP i Samoobronę, natomiast PO–PiS i SLD–UP zwyciężyło w centralnej części.

Efekty wyborów do sejmiku województwa pomorskiego w 1998 i 2002 r.

Ponieważ pierwsze wybory do sejmiku województwa pomorskiego zakończyły się zwycięstwem AWS, która utrzymała swą silną pozycję na politycznej scenie regionalnej po wygranej w wyborach parlamentarnych 1997 r., to AWS stała się podmiotem inicjującym tworzenie koalicji w sejmiku województwa, którą zawiązała z Unią Wolności. Wybrany zarząd województwa pomorskiego składał się z 5 osób. Na jego czele stanął Jan Zarębski, wywodzący się z AWS, założyciel i właściciel firmy „Nata”, „Lonza” wytwarzającej wodę mineralną i inne napoje bezalkoholowe. Funkcję wicemarszałków pełnili (w różnych okresach I kadencji): Grzegorz Grzelak, Jacek Kurski, Witold Namysłak, Jan Kozłowski, a członkami zarządu byli: Dariusz Sobczak, Witold Namysłak, Kazimierz Klawiter, Bogdan Borusewicz^[16].

W 2002 r. zdecydowana przewaga w liczbie uzyskanych mandatów przez koalicję PO–PiS nie zagwarantowała tym podmiotom większości w sejmiku wojewódzkim. Drugą siłą polityczną w regionalnej reprezentacji była koalicja SLD–UP^[17]. Nowo wybrani radni sejmiku województwa pomorskiego, którego przewodniczącym został Brunon Synak (PO) mieli obowiązek wyłonienia organu wykonawczego, jakim jest zarząd. Marszałkiem województwa został Jan Kozłowski (25.11.2002 – 27.10.2006), były prezydent miasta Sopotu (1992-1998), przewodniczący pomorskiej PO. Funkcję wiceprzewodniczących

[15] <https://wybory2002.pkw.gov.pl/sejmik/gw1/w22/index.html> [dostęp: 14.03.2023].

[16] Skład zarządu województwa w trakcie kadencji ulegał zmianom personalnym, dlatego wymieniono wszystkie osoby pełniące te funkcje. Dane pozyskane z kancelarii sejmiku województwa pomorskiego w Gdańsku.

[17] J. Jańczak, *Walka w mateczniku Solidarności...*, dz. cyt., s. 182.

objęli: Marek Biernacki, Bogdan Borusewicz, Przemysław Marchlewicz, Jacek Głowacz^[18].

Pierwsze dwa lata funkcjonowania samorządu województwa II kadencji charakteryzowały się wysokim stopniem niestabilności politycznej. Koalicja PO–PiS nie przetrwała długo ze względu na podziały wewnątrz PiS i radykalizację niektórych frakcji. Brak stabilności struktury politycznej regionalnej legislatury przez długi czas powodował, że nie można było zbudować stabilnej większości, tworząc doraźne sojusze^[19]. Ponowne zawiązanie koalicji PO–PiS nastąpiło w pod koniec 2004 r.^[20], co wpłynęło na uspokojenie sytuacji we władzach sejmiku. Kartą przetargową były dwa miejsca w zarządzie województwa, które po uzgodnieniach otrzymali Marek Górski i Ryszard Nikiel. Efektem porozumienia było ustabilizowanie sytuacji, co miało istotne znaczenie dla zarządzania regionem. Niewątpliwym sukcesem tej kadencji samorządu było pozyskanie środków finansowych z Unii Europejskiej, co wpłynęło na rozwój gospodarczy Pomorza i redukcję stopy bezrobocia w regionie. Sami przedstawiciele sejmiku województwa pomorskiego pozytywnie ocenili kończącą się kadencję w 2006 r., np. wypowiedź radnego SLD: *„w pierwszym okresie kadencji koalicja zbyt mocno zajmowała się sobą, przepychankami personalnymi, a za mało sprawami regionu. W drugiej połowie kadencji było już zdecydowanie lepiej. Dobrze oceniam racjonalne wydawanie środków z budżetu województwa, wiele z nich zostało przeznaczone na rozwój wsi. Tu Pomorze wyróżnia się pozytywnie na tle kraju”*^[21].

Kluczowe indeksy wskazujące na charakter regionalnych scen wyborczych (indeks rywalizacyjności) i reprezentacji (efektywnej liczby partii i agregacji) dobrze obrazują zmianę warunków, w jakich funkcjonowały podmioty

[18] Ze względu na objęcie nowych funkcji Marek Biernacki został zastąpiony przez Mieczysława Struka, Bogdan Borusewicz przez Kazimierza Klawitera, a ten przez Mirosława Górskiego. Na podstawie informacji uzyskanych z kancelarii sejmiku województwa pomorskiego w Gdańsku.

[19] J. Jańczak, *Walka w mateczniku...*, dz. cyt., s. 182.

[20] Członkowie PiS powołali zespół do negocjacji z PO. W jego prace zaangażowani byli Tadeusz Cymański (szef partii na Pomorzu), Jacek Kurski, Anna Liss, Piotr Stanke (lider radnych PiS w sejmiku), <https://gdansk.naszemiasto.pl/koalicja-po-z-pis-coraz-blizej/ar/c1-6285751>, [dostęp: 14.03.2023].

[21] Por. <https://gdansk.naszemiasto.pl/sejmik-pomorski-podsumowanie-kadencji-od-przepychanek-do/ar/c1-6520503> [dostęp: 14.03.2023].

polityczne po pierwszej i drugiej elekcji do sejmiku województwa. W 1998 r. wartość indeksu rywalizacji, efektywnej liczby partii na poziomie sejmiku 2,47 w połączeniu z wysoką wartością indeksu agregacji (13,5) wyraźnie wskazuje na koncentrację potencjału politycznego przez lidera na arenie wyborczej i reprezentacji, w tym przypadku AWS. W 2002 r. z kolei, w wyniku m.in. dekompozycji prawej strony politycznego spectrum, zauważalne jest osłabienie podmiotów – zwycięzców na arenie wyborczej, wyższy poziom fragmentaryzacji sejmiku województwa oraz mniejszy potencjał głównych graczy na arenie reprezentacji.

Tabela 13.7. Kluczowe indeksy w wyborach do sejmiku województwa pomorskiego w 1998 i 2002 r.

Indeks:	1998	2002
Rywalizacyjności	0,63	0,70
Efektywnej Liczby Partii (reprezentacja)	2,47	3,4
Agregacji	13,5 (AWS)	8,48 (PO-PiS)

Źródło: opracowanie własne.

Zakończenie

Wybory samorządowe w województwie pomorskim charakteryzują się pewną specyfiką, wynikającą z tradycji kształtowania się ruchów opozycyjnych, „Solidarności”. To w tym regionie walka o mandaty we władzach samorządowych kończy się zwycięstwem kandydatów wywodzących się z „opozycji”. Choć sam region nie jest jednolity, składa się z bardziej liberalnej i aktywnej części środkowej i metropolitalnej oraz bardziej lewicowej i pasywnej części zachodniej i wschodniej^[22]. Rywalizacja o mandaty w sejmiku województwa przybiera charakter „dużej polityki”, co zauważalne jest m.in. w sposobach prowadzenia kampanii wyborczej.

[22] J. Jańczak, *Walka w mateczniku Solidarności...*, dz. cyt. s. 189.

Wybory do sejmiku województwa śląskiego w 1998 i 2002. Niespójne województwo

Wprowadzenie

Restytucja samorządu terytorialnego stanowiła jeden z istotnych elementów przemian systemowych. Podstawowe założenia w tym zakresie zostały wynegocjowane w toku obrad Okrągłego Stołu w ramach grupy roboczej ds. samorządu terytorialnego. Potwierdzeniem zmian była nowelizacja ustawy zasadniczej z grudnia 1989 r., która stworzyła konstytucyjną podstawę przywrócenia udziału samorządu terytorialnego w sprawowaniu władzy publicznej^[2]. W dniu 8 marca 1990 r. Sejm zmodyfikował art. 5 konstytucji (nadano mu brzmienie: „Rzeczpospolita Polska gwarantuje udział samorządu terytorialnego w sprawowaniu władzy”) oraz uzupełnił ją rozdziałem dotyczącym samorządu. Jednocześnie uchwalono dwa fundamentalne dla polskiej samorządności akty prawne – ustawę o samorządzie terytorialnym oraz ordynację wyborczą do rad gmin^[3]. Dzięki temu już w maju 1990 r. możliwe było przeprowadzenie pierwszych w pełni demokratycznych wyborów do rad gmin, a nowo powstałe gminy stały się istotnym elementem systemu ustrojowego RP. Dalszą częścią

[1] ORCID: 0000-0003-1911-1125.

[2] J. Adamiak, *Samorząd terytorialny w systemie władzy publicznej*, [w:] *Samorząd terytorialny w procesie rozwoju regionalnego i lokalnego*, W. Kosiedowski (red.), Toruń 2005, s. 66.

[3] P. Antkowiak, *Restytucja samorządu terytorialnego i specjalnego w Polsce. Sukces czy porażka polskiej transformacji systemowej?*, [w:] *25 lat polskiej transformacji systemowej – dokonania i wyzwania*, J. Kornaś, Ł. Danel (red.), Kraków 2014, s. 139.

procesu budowy samorządu terytorialnego było uchwalenie ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym oraz ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie wojewódzkim. Wprowadzona w życie 1 stycznia 1999 r. reforma administracji publicznej na nowo ukształtowała ustrój terytorialny Polski.

Nowa trójszczeblowa struktura administracyjna państwa niewątpliwie pozytywnie wpłynęła na zarządzanie państwem i budowę społeczeństwa obywatelskiego, a stworzenie 16 stosunkowo dużych województw miało ułatwić podejmowanie współpracy międzynarodowej w kontekście postępujących procesów integracji europejskiej oraz umożliwić pełniejsze wykorzystanie instrumentów prawnych i ekonomicznych oferowanych przez Unię Europejską^[4]. Nie można jednak zapominać o fakcie, że zmiana liczby województw przyczyniła się do stworzenia jednostek o znacznym stopniu niekoherencji, nie tylko w odniesieniu do sfery społecznej i gospodarczej, ale również tożsamościowej. Nowo powstałe województwo śląskie utworzono z terenów województw: bielskiego, częstochowskiego i katowickiego, a w jego skład weszło pięć różnych krain historycznych (Górny Śląsk, Zagłębie Dąbrowskie, Śląsk Cieszyński, Żywiecczyzna i Ziemia Częstochowska)^[5]. Dodatkowo, swoją odmienność podkreślali również mieszkańcy terenów byłego województwa bielskiego^[6]. W ten sposób na stosunkowo niewielkim obszarze (około 12,3 tysięcy km² powierzchni) skupiono ponad 4,8 miliona mieszkańców o odrębnej tożsamości, a co z tym związane, o odrębnych wzorcach zachowań wyborczych. Zresztą zauważali to sami twórcy reformy rozważający na różnym etapie stworzenie województwa katowickiego z Katowicami i Opolem (wariant 12 dużych województw-regionów) bądź też pozostawienie wyodrębnionego województwa częstochowskiego (wariant 25 województw)^[7]. Ze względu na ambicje niektórych

[4] J. Płoskonka, *Polska Administracja Publiczna po reformie*, Warszawa 1999, s. 11-13.

[5] J. Mielewczyk, *Czy Górny Śląsk jest zwyczajową nazwą województwa śląskiego?*, „Vademecum Śląsk: Badania Śląskoznawcze” 2013, nr 1, s. 168.

[6] M. Marmola, „U nas po starymu”: wybory do sejmiku województwa śląskiego, *Gra o regiony 2014: wybory do sejmików województw*, [w:] R. Alberski, M. Cichosz (red.), Wrocław 2017, s. 226.

[7] Zob. np. M. Koter, *Za jakim modelem podziału terytorialnego opowiedzieć się? Wnioski doświadczeń przeszłości oraz wzorców europejskich*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia

jednostek i interes polityczny ugrupowań politycznych (AWS i SLD) oraz pod presją ze strony prezydenta A. Kwaśniewskiego wybrano jednak kompromisowe rozwiązanie i 16 dużych województw, silnie zróżnicowanych pod względem powierzchni, liczby ludności oraz potencjału gospodarczego^[8].

Cel prezentowanego opracowania stanowi ukazanie specyfiki wyborów do sejmiku województwa śląskiego w kontekście tendencji ogólnopolskich oraz prześledzenie zmian struktury poparcia dla sił politycznych w poszczególnych subregionach tego województwa w elekcjach z 1998 i 2002 r.

Instytucjonalne uwarunkowania rywalizacji i charakterystyka podmiotów rywalizujących w wyborach do sejmiku

Wybory samorządowe z 1998 roku stanowiły podsumowanie ośmioletnich prac rządowych nad reformą samorządu terytorialnego i, jak słusznie wskazuje Tomasz Zarzycki, „zapoczątkowały zupełnie nowy rozdział w historii polskiej demokracji lokalnej”^[9]. Po raz pierwszy obywatele mogli wybierać swoich przedstawicieli na trzech poziomach – gminnym, powiatowym i wojewódzkim^[10]. W przypadku sejmiku województwa śląskiego oznaczało to, że do obsadzenia pozostawało 78 mandatów w 11 okręgach wyborczych, w których wybierano od 5 do 10 radnych. Co istotne, samo głosowanie wiązało się z pewną dezorientacją elektoratu, a spora część wyborców nie tylko miała problemy z określeniem kompetencji nowo wybieranych organów, ale nawet z odróżnieniem poszczególnych głosowań (szczególnie, że wybory odbywały się na kilka miesięcy przed powołaniem do życia powiatów i nowych województw)^[11].

Geographica Socio-Oeconomica” 1999, nr 1, s. 7-29; B. Jałowiecki, *Przestrzeń historyczna, regionalizm, regionalizacja*, „Studia Regionalne i Lokalne” 1996, nr 17 (50), s. 19-88.

[8] Zob. np. J. Wendt, *Terytorializacja władzy barierą rozwoju regionalnego*, [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, T. 5, Wrocław 2001, s. 439-440.

[9] T. Zarycki, *Wybory samorządowe w 1998 r.*, [w:] *Decentralizacja terytorialnej organizacji kraju: założenia, przygotowanie, ustawodawstwo*, G. Gorzelak (red.), Warszawa 1999, s. 39.

[10] Ustawa z dnia 16 lipca 1998 r. Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw (Dz.U. 1998, nr 95, poz. 602).

[11] T. Zarycki, *Wybory samorządowe w 1998 r.*, dz. cyt., s. 40.

Cztery lata później, oprócz zmian związanych z bezpośrednim wyborem wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, dokonano zmiany w liczebności radnych w sejmikach. W kontekście woj. śląskiego oznaczało to wybór 48 radnych sejmikowych w 7 okręgach wyborczych.

Tabela 14.1. Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku województwa śląskiego w latach 1998-2002.

Wybory 1998			Wybory 2002		
Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów	Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów
1	Jastrzębie-Zdrój, Rybnik, Żory, powiaty: raciborski, rybnicki, wodzisławski	10	1	Bielsko-Biała, powiaty: bielski, cieszyński, żywiecki	7
2	Bielsko-Biała, powiaty: żywiecki, bielski, cieszyński	10	2	Katowice, Mysłowice, Tychy, powiaty: pszczyński, bieruńsko-lęczyński	7
3	Zabrze, Ruda Śląska	6	3	Jastrzębie-Zdrój, Rybnik, Żory, powiaty: mikołowski, raciborski, rybnicki, wodzisławski	7
4	Katowice	5	4	Bytom, Gliwice, powiaty: gliwicki, lubliniecki, tarnogórski	7
5	Gliwice, powiat gliwicki	5	5	Chorzów, Siemianowice Śląskie, Świętochłowice, Piekary Śląskie, Ruda Śląska, Zabrze	7
6	Chorzów, Siemianowice Śląskie, Świętochłowice, Piekary Śląskie	5	6	Częstochowa, powiaty: częstochowski, kłobucki, myszkowski	6
7	Mysłowice, Tychy, powiaty: pszczyński, mikołowski, tyski	7	7	Dąbrowa Górnicza, Sosnowiec, Jaworzno, powiaty: będziński, zawierciański	7
8	Częstochowa, powiaty: częstochowski, kłobucki, myszkowski	9			

Wybory 1998			Wybory 2002		
Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów	Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów
9	Dąbrowa Górnicza, powiaty: będziński, zawierciański	6			
10	Bytom, powiaty: lubliński, tarnogórski	7			
11	Jaworzno, Sosnowiec	5			

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W elekcji do sejmiku województwa śląskiego w 1998 r. udział wzięło 11 komitetów wyborczych, w tym 6 komitetów o zasięgu ogólnokrajowym (Sojusz Lewicy Demokratycznej, Akcja Wyborcza Solidarność, Unia Wolności, Przymierze Społeczne: PSL–UP–KPEiR, Ruch Patriotyczny Ojczyzna, Stowarzyszenie „Rodzina Polska”). Komitety te mogły skorzystać z prawa do używania jednolitego numeru dla swoich list wyborczych w wyborach sejmikowych. Oprócz nich w województwie śląskim wystartowało jeszcze 5 innych komitetów: regionalny Ruch Autonomii Śląska (okręgi 1, 4, 6, 7), Stowarzyszenie „Naprzód Śląsk” (okręg 1), Obywatelski Ruch Obrony Mieszkańców w Zabrzu (okręg 3), Przymierze dla Miasta Górnika Zabrze (okręg nr 3) oraz Komitet Wyborczy Osób Niepełnosprawnych (okręg nr 8). Co istotne, prace nad nowym podziałem administracyjnym kraju oraz wybory samorządowe z 1998 r. ujawniły pierwsze pęknięcia w stworzonej raptem rok wcześniej Akcji Wyborczej Solidarność (skutkujące choćby usunięciem KPN–Obozu Patriotycznego z szeregów AWS)^[12]. O stopniowej dekompozycji prawicy świadczył zresztą start Ruchu Patriotycznego Ojczyzna (skupiającego ROP, KPN–OP i mniejsze organizacje prawicowe), a także związanego z Radiem Maryja – Stowarzyszenia „Rodzina Polska”^[13].

Cztery lata później zwiększyła się liczba podmiotów startujących w wyborach do sejmiku śląskiego. W wyborach uczestniczyło 19 komitetów wyborczych,

[12] A. Dudek, *Historia polityczna Polski 1989-2015*, Kraków 2016, s. 389.

[13] A. K. Piasecki, *Wybory w Polsce 1989-2011*, Kraków 2012, s. 121.

w tym: 10 partyjnych lub koalicyjnych (Liga Polskich Rodzin, Samoobrona RP, KKW Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy, Alternatywa Partia Pracy, Polskie Stronnictwo Ludowe, Konserwatywno-Liberalna Partia Unia Polityki Realnej, Polska Unia Gospodarcza, Krajowa Partia Emerytów i Rencistów, KKW Platforma Obywatelska – Prawo i Sprawiedliwość oraz Konfederacja Polski Niepodległej), 2 komitety wyborcze organizacji (Ruch Autonomii Śląska oraz KW Stowarzyszenia Śląska Liga Walki z Rakim) oraz 7 komitetów wyborczych wyborców (Unia Samorządowa, Antyklerykalna Polska, Wspólnota Samorządowa Województwa Śląskiego, Niemcy Ziemi Górnośląskiej, Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP, Razem Polsce oraz Liga Samorządowa Ziemi Jastrzębskiej).

Tabela 14.2. Podmioty uczestniczące w wyborach do sejmiku województwa śląskiego w 1998 i 2002 r.

Charakter podmiotów	Wybory 1998	Wybory 2002
Podmioty uczestniczące w wyborach (ogółem)	11	19
Komitety wyborcze partii politycznych (koalicji partii)	6	10
Komitety wyborcze organizacji	5	2
Komitety wyborcze wyborców	0	7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Rezultaty wyborów i ich konsekwencje

Cechą charakterystyczną wyborów samorządowych z 1998 i 2002 r. była stosunkowo niska frekwencja. Choć w obu elekcjach była ona znacząco wyższa niż choćby w 1994 r., gdy w wyborach wzięła udział jedynie nieco ponad jedna trzecia obywateli, to nadal frekwencja była niższa niż w elekcji prezydenckiej z 1995 r. i parlamentarnej z 1997 r. W pierwszych wyborach sejmikowych (1998 r.) do urn wyborczych udało się jedynie 45,35% uprawnionych do głosowania. Odsetek ten spadł cztery lata później, osiągając ledwie 44,23%. Plusuje to elekcję samorządową w gronie wyborów drugorzędnych (*second-order*

elections)^[14], które cechują się: mniejszym zainteresowaniem mediów, niższym poziomem frekwencji wyborczej oraz niższym stopniem instytucjonalnej ważności przypisywanej przez elektorat^[15]. Co ciekawe, uczestnictwo wyborcze na obszarze województwa śląskiego w elekcjach z 1998 i 2002 r. było niższe niż średnia ogólnokrajowa. W wyborach sejmikowych z 1998 r. frekwencja wyborcza wyniosła 41,41%^[16], natomiast w wyborach sejmikowych z 2002 r. województwo śląskie było jedynym, w którym frekwencja nie przekroczyła 40% (wyniosła dokładnie 37,96% i była ponad 12 punktów proc. niższa niż w liderującym w tym zestawieniu województwie świętokrzyskim). O odrębności zachowań wyborczych na terenie województwa śląskiego mogą świadczyć też ogromne dysproporcje w poziomie uczestnictwa wyborczego w tej drugiej elekcji. Największy odsetek elektoratu (47,48%) głosował w okręgu nr 1, obejmującym Bielsko-Białą oraz powiaty: bielski, cieszyński, żywiecki (a więc terenach tożsamościowo bliższych Małopolsce). Dla porównania w okręgu nr 5 (Chorzów, Siemianowice Śląskie, Świętochłowice, Piekary Śląskie, Ruda Śląska, Zabrze), czyli obszarze z dużym odsetkiem ludności deklarującej tożsamość śląską, do urn wyborczych udało się jedynie 31,57%. Co ciekawe, poziomowi frekwencji drastycznie nie zwiększyło również wprowadzenie bezpośrednich wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast w 2002 r.

Wybory do sejmiku śląskiego z 1998 r. zdominowane zostały przez logikę ogólnokrajowej rywalizacji między prawicową Akcją Wyborczą Solidarność oraz lewicowym Sojuszem Lewicy Demokratycznej (obie formacje zdobyły po 31 mandatów w 75-osobowym sejmiku). W kampanii poruszano kwestie ogólnopolskie, co zresztą nie dziwiło w kontekście przywoływanej już w tekście

[14] K. Reif, H. Schmitt, *Nine Second-Order National Elections – a Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results*, „European Journal of Political Research” 1980, vol. 8 (1).

[15] Zob. np. W. Wojtasik, *Drugorzędność wyborów samorządowych w teorii i badaniach empirycznych*, [w:] *Rola samorządu terytorialnego w modernizacji Polski*, M. Barański, A. Czyż, S. Kubas (red.), Katowice 2010.

[16] Obwieszczenie Wojewódzkiego Komisarza Wyborczego w Katowicach z dnia 21 października 1998 r. o wynikach wyborów do rad na obszarze województwa śląskiego oraz do Sejmu Województwa Śląskiego przeprowadzonych w dniu 11 października 1998 r. Dziennik Urzędowy Województwa Katowickiego, Nr 34 z dnia 25 listopada 1998 r.

niewielkiej świadomości większości elektoratu co do kompetencji wybieranych organów. Skalę sukcesu obu ugrupowań zwiększyły rozwiązania wprowadzone przez ordynację wyborczą. Pięcioprocentowy próg wyborczy, metoda d'Hondta zastosowana do transformacji głosów na mandaty oraz raczej niewielka liczba mandatów do obsadzenia w poszczególnych okręgach wpłynęły na dość dużą nadreprezentację obu ugrupowań w sejmiku. Dobry wynik wyborczy osiągnęła również Unia Wolności, która przy poparciu 14,56% zdobyła 12 miejsc na poziomie sejmiku. Rozwiązania wyborcze negatywnie rzutowały na wynik pozostałych formacji, które zarejestrowały swoje listy w całej Polsce. Choć próg wyborczy na poziomie sejmiku przekroczyły jeszcze dwa ugrupowania (Przymierze Społeczne oraz Rodzina Polska), to łącznie zdobyły one zaledwie jeden mandat. W okręgu częstochowskim przypadł on Ireneuszowi Skubisowi z Przymierza Społecznego. W podziale mandatów nie uczestniczyła natomiast Rodzina Polska, która w skali województwa zdobyła 5,25% głosów. Pozostałe formacje uzyskały wyniki poniżej progu, a ponad 2% głosów uzyskały jedynie Ruch Patriotyczny Ojczyzna (3,25%) oraz Ruch Autonomii Śląska (2,20%). Co istotne, regionalny komitet wystawił swoje listy jedynie w 4 z 11 okręgów. RAŚ zdołało zdobyć więcej niż 5% w okręgu nr 1 (7,00%), nr 6 (7,05%) oraz nr 7 (6,03%).

Tabela 14.3. Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa śląskiego z 1998 r.

	AWS	SLD	UW	PS
Poparcie (%)	34,70	33,57	14,56	5,71
Mandaty w sejmiku (%)	41,33	41,33	16,00	1,33
Różnica	6,63	7,76	1,44	-4,38
Nadreprezentacja	0,19	0,23	0,10	-0,77

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Wyniki głosowania w podziale na okręgi wyborcze doskonale obrazują wspomnianą na wstępie niespójność tożsamościową województwa, która implikuje także odmienną preferencję wyborczych. AWS uzyskała najlepszy wynik wyborczy w 8 z 11 okręgów, największą przewagę zdobywając w okręgu

mysłowickim, bielskim oraz chorzowskim. SLD zdecydowanie zwyciężył natomiast na obszarze Zagłębia Dąbrowskiego i w okręgu częstochowskim. W okręgach nr 9 (Dąbrowa Górnicza oraz powiaty będziński i zawierciański) oraz nr 11 (Jaworzno, Sosnowiec) na lewicowe ugrupowanie zagłosowała ponad połowa biorących udział w głosowaniu (o ponad 30 punktów proc. więcej osób niż na AWS). Pewne prawidłowości widoczne są również w wypadku pozostałych formacji. Przymierze Społeczne zdobyło istotnie lepszy rezultat w okręgach nr 8 (częstochowski) i nr 9 (Dąbrowa Górnicza oraz powiaty będziński i zawierciański), natomiast Unia Wolności w przemysłowym centrum województwa – okręgu katowickim i chorzowskim.

Tabela 14.4. Wyniki wyborów do sejmiku województwa śląskiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze.

Okręg	AWS		SLD		PS		UW		RPO		RP		RAŚ	
	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1	38,39	5	25,81	3	4,34	0	15,15	2	3,27	0	4,49	0	7,00	0
2	42,63	5	27,56	3	5,85	0	14,59	2	2,43	0	6,93	0	-	-
3	37,29	3	33,38	2	5,11	0	12,35	1	2,60	0	3,12	0	-	-
4	32,67	2	31,49	2	2,25	0	23,29	1	1,97	0	5,08	0	3,26	0
5	31,71	2	31,00	2	3,55	0	23,75	1	4,54	0	5,45	0	-	-
6	40,04	2	28,74	2	3,37	0	14,33	1	1,99	0	4,88	0	7,05	0
7	44,00	4	24,32	2	3,50	0	10,43	1	2,74	0	8,97	0	6,03	0
8	31,94	3	43,03	5	8,87	1	8,14	0	3,45	0	2,89	0	-	-
9	15,79	1	50,48	4	11,95	0	12,18	1	4,31	0	5,28	0	-	-
10	37,13	3	27,18	2	6,48	0	18,89	2	6,26	0	4,06	0	-	-
11	21,69	1	53,31	4	4,50	0	13,08	0	2,16	0	5,27	0	-	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Wśród 75 wybranych radnych 59 pełniło swoją funkcję przez całą kadencję 1998-2002, 13 zostało posłami po wyborach parlamentarnych z 2001 r. i zrezygnowało z mandatu, a Mirosław Sekuła w lipcu 2001 r. został powołany na

stanowisko Prezesa Najwyższej Izby Kontroli. Prezydium sejmiku tworzyli Ryszard Ostrowski (przewodniczący; UW), a na stanowiskach wiceprzewodniczących zasiedli: Marek Trombski (SLD), Bożena Siedlecka (AWS) i Wojciech Szarama (AWS), którego 28 grudnia 2001 r. zastąpił Henryk Zaguła (Unia Wolności). Podobnie jak na poziomie krajowym, o kierunkach regionalnej polityki w województwie śląskim decydowali przedstawiciele AWS i UW. Dnia 10 listopada 1998 r. sejmik wybrał marszałka województwa (Jan Olbrycht; wybrany z list AWS) oraz powołał zarząd województwa w składzie: Jan Rzymiełka (UW), Grzegorz Szpyrka (AWS), Lucjan Kępka (UW) i Jerzy Guła (AWS). W marcu 2000 r. Rzymiełka został posłem na Sejm RP, obejmując mandat po Leszku Balcerowiczu, który został prezesem NBP^[17]. W strukturze sejmiku dominowały osoby z dużym doświadczeniem publicznym (średnia wieku radnego wynosiła 47,35 lat, natomiast kandydata 47,57 lat). Najmłodsi radni w chwili wyboru mieli 25 lat (Michał Urban i Sylwia Adolf z SLD oraz Sebastian Szymonik z AWS), a najstarszy ukończył 68 rok życia (Maciej Krzanowski z UW). W odniesieniu do płci kobiety stanowiły 16% składu sejmiku (12 spośród 75 radnych), choć odsetek kobiet na listach wyborczych wynosił 21,9%. Co ciekawe, aż 5 z 12 kobiet (41,67%) dostało się do sejmiku, mimo że znajdowały się na miejscach niemandatowych (dla porównania dla mężczyzn odsetek ten wynosił 30,16%).

Wybory do sejmiku śląskiego z 2002 r. zdecydowanie zmieniły regionalny krajobraz polityczny. Wśród 48 radnych sejmiku II kadencji tylko 15 to radni powtórnie wybrani^[18]. Świadczy to o skali klęski części ugrupowań. Ostatecznie próg wyborczy przekroczyło 6 komitetów wyborczych: koalicja Sojusz Lewicy Demokratycznej–Unia Pracy (25,78%), koalicja Platforma Obywatelska–Prawo i Sprawiedliwość (14,22%), Liga Polskich Rodzin (11,37%), Samoobrona RP (11,05%), Unia Samorządowa (5,82%) oraz regionalny KWW Wspólnota Samorządowa Województwa Śląskiego (7,96%).

[17] J. Kina, W. Trólka, T. Żak, A. Warzecha, *Pierwsza kadencja samorządu Województwa Śląskiego 1998-2002*, Katowice 2002, s. 8.

[18] S. Wróbel, M. Jasikowska, *Wyniki wyborów samorządowych do Sejmiku Województwa Śląskiego w 2002 roku*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2005, t. 1, s. 121.

Największą porażkę poniosła Unia Wolności, która pod szyldem Unia Samorządowa w skali kraju zdobyła jedynie 3 mandaty (w tym 1 w woj. śląskim). Tym samym potwierdził się gwałtowny spadek poparcia dla tej formacji odnotowany w wyborach parlamentarnych z 2001 r. Mandat w sejmiku województwa śląskiego z ramienia tej formacji zdobył Antoni Piechniczek (okręg nr 5) – selekcjoner reprezentacji Polski, pod którego wodzą polscy piłkarze zdobyli brązowy medal na Mistrzostwach Świata w 1982 w Hiszpanii. Wśród przegranych znalazły się natomiast takie postacie, jak: Ryszard Ostrowski (przewodniczący sejmiku śląskiego kadencji 1998-2002 i lider śląskich struktur UW), a także Lucjan Kępka oraz Waldemar Jędrusiński (byli członkowie zarządu województwa śląskiego).

Wynik gorszy o niemal 8 punktów procentowych w porównaniu z rokiem 1998 zdobyła również koalicja SLD–UP. Mimo to, tej formacji udało się utrzymać ok. 41% mandatów (20 z 48 w sejmiku woj. śląskiego) i wprowadzić do sejmiku jedynki ze wszystkich okręgów. Wśród kandydatów tej partii rekordowy wynik (21 252 głosów) uzyskał Michał Czarski w okręgu sosnowieckim, a do sejmiku dostała się spora grupa kandydatów z miejsc niemandatowych (we wspomnianym okręgu sosnowieckim byli to np. startujący z piątego miejsca Tadeusz Fudała oraz „siódemka” Marian Gajda). Drugi wynik w skali województwa osiągnęła zablokowana lista PO–PiS, którą poparło 14,22% głosujących, co przełożyło się na 10 miejsc w sejmiku. Nieco gorsze wyniki niż średnia ogólnokrajowa odnotowały LPR (11,37%; 7 mandatów) oraz Samoobrona RP (11,05%; 6 mandatów).

Pewnym fenomenem w skali kraju były wyniki komitetów regionalnych w województwie śląskim. Szczególny sukces wśród tych formacji osiągnął KWW Wspólnota Samorządowa Województwa Śląskiego założony przez byłego marszałka województwa Jana Olbrychta. Był to jeden z trzech (obok Mniejszości Niemieckiej w województwie opolskim oraz Wspólnoty Małopolskiej w Małopolsce) komitetów stricte regionalnych, który wprowadził swoich przedstawicieli do sejmików^[19]. Co istotne, na listach wyborczych WSWŚ znalazło się

[19] Tamże, s. 115.

wielu śląskich działaczy wchodzących wcześniej w skład AWS (w tym byli radni wojewódzcy, m. in.: Janusz Frąckowiak czy Jerzy Guła). Tym samym formację tę można uznać za kontynuatorkę prawicowej koalicji. Zresztą podobną strategię w innych województwach stosowali regionalni politycy wywodzący się z AWS. Wystarczy tu wymienić wspomnianą Wspólnotę Małopolską. W skali województwa WSWŚ zdobyła 7,96% głosów, co przełożyło się na 4 mandaty. Jeden z nich przypadł Olbrychtowi (startującemu z ostatniego, siódmego miejsca na liście w okręgu bielskim). Rekordowy wynik w ramach WSWŚ (18 000 głosów) w okręgu gliwickim odnotowała żona byłego premiera Jerzego Buzka – Ludgarda.

Dobre wyniki, ale nieuprawniające do uczestnictwa w podziale mandatów, uzyskały również: Polskie Stronnictwo Ludowe (4,31%), Ruch Autonomii Śląska (4,24%) oraz KWW Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP (3,14%). Cechą charakterystyczną w odniesieniu do śląskich regionalistów jest znaczna zmienność poparcia. Przykładowo, lista RAŚ w okręgu nr 3 (Jastrzębie-Zdrój, Rybnik, Żory, powiaty: mikołowski, raciborski, rybnicki, wodzisławski) uzyskała 11,08%, w okręgu katowickim – 6,13%, a w okręgu chorzowskim – 5,86%, natomiast w odrębnych tożsamościowo okręgach bielskim, częstochowskim i sosnowieckim formacja zdobyła poniżej 1% ważnie oddanych głosów.

Tabela 14.5. Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa śląskiego z 2002 r.

	SLD-UP	PO-PiS	LPR	SPR	WSWŚ	US
Poparcie (%)	25,78	14,22	11,37	11,05	7,96	5,82
Mandaty w sejmiku (%)	41,67	20,83	14,58	12,50	8,33	2,08
Różnica	15,89	6,61	3,21	1,45	0,37	-3,74
Nadreprezentacja	0,62	0,46	0,28	0,13	0,05	-0,64

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Podobnie jak cztery lata wcześniej, większość ugrupowań startujących w wyborach do sejmiku śląskiego charakteryzowała się dużą zmiennością terytorialną poparcia. Zwycięska koalicja SLD-UP po raz kolejny zdecydowanie najlepszy wynik uzyskała na terenie Zagłębia Dąbrowskiego (39,58%). W pozostałych okręgach procentowe poparcie dla tej formacji było niższe niż średnia

ogólnokrajowa. W okręgach nr 2, nr 3 i nr 4 wynik SLD–UP ledwie przekroczył 20% głosów. Zdecydowanie bardziej jednolite poparcie miała wspólna lista PO–PiS, która we wszystkich częściach województwa osiągnęła wynik oscylujący wokół 15% (najlepszy w okręgu katowickim – 16,57%, a najgorszy w bielskim – 12,72%). Dość zbliżone wyniki w poszczególnych okręgach odnotowała również lista LPR. Większe zróżnicowanie pod względem geograficznym wykazywało poparcie dla Samoobrony RP. Najlepsze wyniki formacja A. Leppera uzyskiwała w okręgach częstochowskim (17,41%) i sosnowieckim (14,24%), a najgorszy w okręgu chorzowskim (6,85%). W wypadku WSWŚ oraz Unii Samorządowej zróżnicowanie poparcia nie wynikało z odrębności tożsamościowej, lecz oferty personalnej tych komitetów w poszczególnych okręgach (WSWŚ: Ludgarda Buzek w okręgu nr 4; US: Antoni Piechniczek w okręgu nr 5).

Tabela 14.6. Wyniki wyborów do sejmiku województwa śląskiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze (komitety uczestniczące w podziale mandatów).

Okręg	SLD–UP		PO–PiS		LPR		SRP		WSWŚ		US	
	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1	24,48	3	12,72	1	14,88	1	9,88	1	9,25	1	6,27	0
2	20,66	2	16,57	2	13,04	1	7,45	1	9,80	1	6,46	0
3	20,27	3	14,45	2	12,59	1	10,54	1	6,60	0	4,15	0
4	21,86	2	13,73	1	10,43	1	11,44	1	15,34	2	5,33	0
5	24,45	3	15,63	2	9,27	1	6,85	0	4,89	0	15,07	1
6	29,96	3	13,56	1	9,71	1	17,51	1	6,27	0	2,01	0
7	39,58	4	13,17	1	8,56	1	14,24	1	2,82	0	2,60	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W składzie zarządu województwa II kadencji znaleźli się: Michał Czarski (marszałek, wybrany z list SLD–UP), Sergiusz Karpiński (wicemarszałek, SLD–UP), Jan Grela (wicemarszałek, Samoobrona RP), Marian Jarosz (członek zarządu, SLD–UP) oraz Wiesław Maras (członek zarządu, SLD–UP)^[20]. Prezydium

[20] *Zarząd II kadencja*, <https://zarzad.slaskie.pl/content/1416347460>, [dostęp: 21.03.2023].

sejmiku stworzyli natomiast przewodniczący Zbigniew Wieczorek (SLD–UP) oraz wiceprzewodniczący: Małgorzata Ochęduszek-Ludwik (SLD–UP), Jerzy Kłudka (Samoobrona RP) oraz Antoni Piechniczek (Unia Samorządowa)^[21]. Biorąc pod uwagę strukturę sejmiku, to wśród radnych dominowały osoby powyżej 50 roku życia (26 radnych, 54,17%), choć grupa ta stanowiła tylko nieco ponad dwie piąte kandydatów (dokładnie 467 spośród 1087 startujących; 42,95%). Pod względem płci kobiety stanowiły 14,58% (7 z 48 radnych), choć wśród kandydatów odsetek ten był niemal dwa razy wyższy (294 z 1087 startujących; 27,05%). Procent kobiet w sejmiku województwa śląskiego nieznacznie spadł więc w porównaniu z wyborami z 1998 r. (choć w skali kraju tendencja była odwrotna). Kobiety zwykle zajmowały jednak miejsca niemandatowe, przez co miały utrudnioną możliwość zdobycia miejsca w sejmiku. Większość kobiet radnych pochodziła z list SLD–UP (4 radne). Pozostałe wywodziły się z szeregów PO–PiS (1 radna) oraz Wspólnoty Samorządowej Województwa Śląskiego (2 radne). Co istotne, aż 4 z 7 kobiet (57,14%) zdobyło mandat w sejmiku, mimo że na liście wyborczej zajmowały miejsca niemandatowe (wśród mężczyzn odsetek ten wyniósł zaledwie 14,63%).

Podsumowanie

Wybory do sejmiku województwa śląskiego z lat 1998 i 2002 r. rozpoczęły obserwowaną do dziś tendencję upartyjnienia samorządu wojewódzkiego oraz uczynienie z tego poziomu bazy dla terenowych struktur ogólnopolskich ugrupowań. Widać to szczególnie w inicjalnej elekcji sejmikowej, w której kampania zdominowana została przez logikę ogólnopolskiej rywalizacji między dwoma ugrupowaniami ukonstytuowanymi w wyniku podziału postkomunistycznego – lewicowego Sojuszu Lewicy Demokratycznej oraz prawicowej Akcji Wyborczej Solidarność. Choć w województwie śląskim na obie formacje głosował zbliżony odsetek elektoratu (co w konsekwencji oznaczało identyczny wynik mandatowy),

[21] *Sejmik wybrał Prezydium, Marszałka oraz Zarząd Województwa Śląskiego*, https://slaskie.pl/content/492_2002-11-26?page=1061, [dostęp: 21.03.2023].

to zmniejszenie dystansu pod względem poparcia społecznego między nimi i niespójność AWS w obliczu reformy administracyjnej mogły świadczyć o zbliżających się problemach prawicowej koalicji. Partie ogólnopolskie zdominowały również sejmik po wyborach z 2002 r. Centralną pozycję w śląskiej polityce (podobnie jak w skali kraju) zajęła koalicja SLD–UP, a skład sejmiku w zasadzie uzupełniły formacje, które rok wcześniej uzyskiwały status ugrupowań relewantnych na poziomie parlamentu (PO, PiS, LPR, Samoobrona RP).

Tabela 14.7. Indeks rywalizacyjności, agregacji oraz efektywna liczba partii w wyborach do sejmiku województwa śląskiego w latach 1998 i 2002.

	1998	2002
Poparcie dla pierwszego komitetu [%]	34,70 (AWS)	25,78 (SLD–UP)
Poparcie dla drugiego komitetu [%]	33,57 (SLD–UP)	14,22 (POPiS)
Stopień rywalizacyjności	0,97	0,55
Stopień agregacji	10,33	6,94
ELP (poziom sejmiku)	2,72	4,01

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Niewątpliwie wybory do sejmiku uwidocznily również mankament reformy administracyjnej z 1999 r., która stworzyła duże województwa mogące sprostać wyzwaniom związanym z integracją europejską, ale jednocześnie województwa nieodpowiadające historycznym regionom państwa polskiego. Ta niespójność tożsamościowa mocno odbija się na dużym zróżnicowaniu preferencji wyborczych, a co z tym związane znaczną terytorialną zmiennością poparcia startujących ugrupowań. W badanym okresie nietrudno zauważyć różnice w preferencjach elektoratu między Górnym Śląskiem, Zagłębiem Dąbrowskim (bastionem SLD) oraz okręgami częstochowskim i bielskim (często zbliżonymi preferencjami odpowiednio do woj. łódzkiego oraz woj. małopolskiego). Wynika to poniekąd ze specyfiki samego województwa, którego ziemie należały do trzech różnych zaborów, a ludność poszczególnych subregionów mocno akcentuje swoją odrębność tożsamościową.

Ten ostatni czynnik wpływa na to, że sejmik województwa śląskiego wykazuje nieco niższy stopień upartyjnienia niż organy tego szczebla w innych

województwach. W roku 2002 był to jeden z trzech sejmików, do którego dostało ugrupowanie o charakterze regionalnym (Wspólnota Samorządowa Województwa Śląskiego), a dobry rezultat (szczególnie w tych miastach i powiatach, w których mieszkańcy wykazywali przywiązanie do śląskiej kultury i języka), będący zwiastunem przyszłych sukcesów, osiągnął Ruch Autonomii Śląska. Tym samym województwo śląskie, tytułowe „niespójne województwo” odznaczało się na upartyjnionej mapie polskich samorządów wojewódzkich.

Wybory do sejmiku województwa świętokrzyskiego w 1998 i 2002. Województwo z odzysku spłaca polityczny dług...

Wprowadzenie

W ciągu pierwszego roku po wygranych wyborach parlamentarnych 1997 roku rząd Jerzego Buzka przygotował cztery wielkie reformy, wśród których największy rezonans społeczny wywołała reforma samorządowa, rozszerzająca zakres decentralizacji państwa na kolejne poziomy – powiatu i województwa (regionu). Po burzliwych walkach w parlamencie o ustalenie ostatecznej liczby województw i ich stolic oraz liczby powiatów i miast będących ich siedzibami, po trwającej kilka miesięcy aktywizacji regionalnych i lokalnych społeczności walczących o uzyskanie statusu powiatu czy województwa, uchwalone zostały przez sejm ustawy zmieniające podział administracyjny Polski. Kluczowe jednak było oddanie kolejnych obszarów władzy państwa we władanie samorządów. Udało się odwrócić tym samym trend do hamowania procesów reformowania ustroju państwa, nazywanych często recentralizacją biurokratyczną, zapoczątkowany w roku 1994, po zwycięstwie sił lewicowych w wyborach parlamentarnych. Gruntownej reorganizacji uległy struktury i zasady zarządzania: w miejsce systemu scentralizowanego, resortowego i rozproszonego, opartego

[1] ORCID: 0000-0002-3055-4827.

na czynniku biurokratycznym, wprowadzono system zdecentralizowany, skonsolidowany terytorialnie i oparty na odpowiedzialności politycznej wybieralnych władz samorządowych^[2]. Przebudowa ustroju administracyjnego państwa i przeniesienie władzy samorządowej na dwa dodatkowe szczeble wiązała się również z ustaleniem kształtu organów samorządu szczebla powiatowego i wojewódzkiego^[3].

Charakterystyka instytucjonalnych uwarunkowań rywalizacji

Województwo świętokrzyskie uzyskało swój status 16. województwa w efekcie dramatycznej walki władz sejmiku samorządowego województwa kieleckiego i społeczności województwa, trwającej praktycznie od początku 1998 roku. Planowana przez ówczesny rząd reforma administracyjna początkowo ograniczała liczbę województw do dwunastu. Miasta posiadające status stolic województw przed reformą 1975 roku^[4] (Kielce, Bydgoszcz, Opole, Zielona Góra i Koszalin), a zagrożone likwidacją w ramach planów reformy administracyjnej, zjednoczyły się w walce o utrzymanie swoich statusów i powrót do modelu 17 województw.

W województwie kieleckim do walki włączyły się samorządy miast i gmin regionu, organizacje społeczne i gospodarcze i sami mieszkańcy. Samorządowcy z regionu powołali Forum na Rzecz Województwa Kieleckiego, zaś ówczesny poseł AWS–ZCHN Mariusz Olszewski powołał Komitet Obrony Województwa Kieleckiego „Moje Kielce – Nasza Kieleccyzna”, do którego przystąpili wszyscy regionalni parlamentarzyści z opozycji próbując wywierać nacisk na kształt planowanego podziału administracyjnego.

Józef Szczepańczyk, ówczesny przewodniczący sejmiku samorządowego województwa kieleckiego, pobudzał społeczne zaangażowanie w obronę

[2] Szerzej: M. Kulesza, *Transformacja ustroju administracyjnego Polski (1990-2000)*, „Studia Iuridica” 2000, vol. XXXVIII, s. 83.

[3] Ustawa z dnia 16 lipca 1998 roku Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów, sejmików województw, Dz.U. 1998, nr 95, poz. 602.

[4] Ustawa z dnia 28 maja 1975 roku o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych, Dz. U. 1975, nr 16, poz. 91.

województwa apelując: *„W naszej historii województwo kieleckie było – jak dotąd – likwidowane tylko przez okupantów lub zaborców. Mam nadzieję, że do tego grona nie dołączy obecny rząd i parlamentarzyści”*^[5].

Obrona przed niekorzystnym dla Kielc rozstrzygnięciem przybrała od marca 1998 roku koncepcję województwa staropolskiego zawierającego w swym obrębie dotychczasowe kieleckie i częstochowskie. Przez pewien czas w obiegu publicznym funkcjonowała jeszcze trudniejsza dla kielczan koncepcja przyłączenia województwa kieleckiego do małopolskiego z siedzibą w Krakowie.

Wiece i pikiety społeczeństwa odbywały się z różnych inicjatyw co kilka dni, zarówno w Kielcach, jak i pod Sejmem czy siedzibą rządu. Na transparentach nad głowami pikietujących tłumów pojawiały się hasła wyrażające desperację, jak „Nie ma Ojczyzny bez Kielecczyny”, „Kielecczyna naszym domem, ratujmy go!”, „W Krakowskim Chęciny – zaszczyt to czy kpiny?”, „Kielce z Krakowem to dwie sprzeczności – mówił Sienkiewicz, potwierdził Żeromski”, albo nawiązujące do słów piosenki – „Ach Kieleckie, jakie cudne”, czy „Nie przenoście nam stolicy do Krakowa”. Po majowej debacie nad kształtem reformy, 5 czerwca 1998 roku Sejm przegłosował podział kraju na 12 województw z ziemią kielecką przypisaną do województwa małopolskiego^[6]. Opór społeczny przeciwko ustawie wzmógł się, protesty, blokady, listy i petycje były wysyłane do wszelkich możliwych instytucji decydenckich w kraju. Do Kielc przybył 14 czerwca 1998 r. prezydent Aleksander Kwaśniewski, którego do swoich racji w obronie województwa próbowało przekonać ponad 20 tys. osób. Prezydent obiecał zrobić wszystko, żeby przekonać siły polityczne do koncepcji województwa staropolskiego łączącego kieleckie i częstochowskie. Manifestacje mieszkańców obu województw przeniosły się pod parlament, gdzie w Senacie miały się rozstrzygać losy ustawy z 5 czerwca. Senat w swojej poprawce zwiększył liczbę województw do 15, a Sejm zaakceptował tę poprawkę, jednakże nie było w niej uwzględnionego województwa staropolskiego. 2 lipca 1998 r. Prezydent Kwaśniewski zawetował ustawę tworzącą 15 województw,

[5] T. Natkaniec, *Kto podniesie rękę na Kielecczynę*, „Echo Dnia” z 20. 01. 1998 r.

[6] Jedynym posłem prawicy, który głosował przeciwko koncepcji 12 województw był poseł Mariusz Olszewski.

co oznaczało rozpoczęcie od nowa prac nad koncepcją trójstopniowego podziału terytorialnego kraju. Kuluarowe negocjacje w parlamencie pomiędzy AWS i SLD doprowadziły w nocy z 15 na 16 lipca do politycznej zgody wokół koncepcji podziału kraju na 16 województw z województwem świętokrzyskim i zakończyły burzliwą procedurę uchwaleniem ustawy w dniu 24 lipca 1998 roku^[7]. W granicach tego jednego z najmniejszych województw znalazły się 102 gminy skupione w 13 powiatach oraz miasto Kielce jako powiat grodzki. Utworzenie województwa stało się możliwe poprzez dołączenie części gmin byłego województwa tarnobrzeskiego (Staszów, Sandomierz, Opatów, Tarłów, Ożarów, Zawichost), trzech gmin częstochowskich (Radków, Moskorzew, Secemin), gminy Gowarczów z radomskiego oraz Fałkowa i Kluczevska z piotrkowskiego. Niestety nie udało się pozostawić w ramach świętokrzyskiego gmin województwa kieleckiego sprzed 1975 roku – m.in. Szydłowca, Lipska, Iłży, Miechowa, Charsznicy i Książa Wielkiego.

Podmioty rywalizujące w wyborach do sejmiku w wyborach 1998 roku

W województwie świętokrzyskim ustalono 7 okręgów wyborczych z możliwością uzyskania od 5. do 8. mandatów. Wybory do pierwszej kadencji sejmików odbyły się 11 października 1998 r.

Przepisy ordynacji wyborczej do sejmików już na wstępie prowadziły do ograniczania liczby startujących ugrupowań, zaś mechanizm rozdziału mandatów premiował duże ugrupowania (partie polityczne). Ponadto w sposób zauważalny system prowadził, od samego początku, do upartyjniienia samorządów wojewódzkich (jak również powiatowych)^[8].

[7] Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, Dz. U. 1998, nr 96, poz. 603.

[8] M. Szczepankowska, *Ewolucja prawa wyborczego do samorządu terytorialnego w latach 1990-2006 w perspektywie partii politycznych*, „Studia Prawnoustrojowe” 2010, nr 11, s. 133.

Tabela 15.1. Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku województwa świętokrzyskiego w wyborach 1998 i 2002.

Wybory 1998			Wybory 2002		
Numer okręgu	Granice okręgu (powiaty)	Liczba mandatów	Numer okręgu	Granice okręgu (powiaty)	Liczba mandatów
1	sandomierski, staszowski	6	1	ostrowiecki, opatowski sandomierski,	6
2	buski, kazimierski, pińczowski	5	2	konecki, skarżyski, starachowicki	6
3	jędrzejowski, konecki, włoszczowski	8	3	kielecki, staszowski	6
4	skarżyski, starachowicki	6	4	Kielce	5
5	ostrowiecki, opatowski	6	5	buski, pińczowski, jędrzejowski, kazimierski, włoszczowski	7
6	Kielce	7			
7	powiat kielecki	7			
		45			30

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Kandydatów do wyborów we wszystkich okręgach wystawiły ogólnopolskie partie: Sojusz Lewicy Demokratycznej, Akcja Wyborcza Solidarność, Unia Wolności oraz koalicje partii politycznych: Przymierze Społeczne PSL–UP–KPEiR, Ruch Patriotyczny Ojczyzna oraz katolickie stowarzyszenie „Wspólnota Świętokrzyska”. W okręgu nr 1 (sandomiersko-staszowski) oraz w okręgu nr 4 (skarżysko-starachowicki) wystawiło listę katolickie Stowarzyszenie „Rodzina Polska”. Wymienione partie i koalicje (oprócz „Wspólnoty Świętokrzyskiej”) startowały z wylosowanymi, jednolitymi w skali kraju numerami list: nr 1. – SLD, nr 2 – AWS. nr 3 – UW, nr 4 – Przymierze Społeczne, nr 5 – Ruch Patriotyczny Ojczyzna i nr 6 – Stowarzyszenie Rodzina Polska. W pojedynczych okręgach zarejestrowały swoje listy: Komitet Wyborczy Rolników w Dębianach (okręg nr 1), Komitet Wyborczy Starachowice – Wspólna Sprawa (okręg nr 4) oraz Komitet Wyborczy „Nasze Kielce” (okręg nr 6).

Na tle bardzo niskiej frekwencji w wyborach samorządowych w 1994 roku (33,78% w skali kraju) wyraźnie lepiej przedstawiała się frekwencja średnia w 1998 roku (45,35%). Frekwencja w wyborach do sejmików w województwie świętokrzyskim (47,1%) okazała się tym bardziej dla tego regionu zaskakująca. Analitycy ten fakt wiążą z efektem „ocalenia” województwa dzięki „interwencji” prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego^[9] oraz swoistej samorządowej mobilizacji części społeczeństwa regionu.

Wybory do trzech szczebli samorządów okazały się dla wyborców trudne technicznie – w wyborach do sejmików w skali kraju zanotowano aż 9,45% głosów nieważnych, w trzech czwartych z powodu niepostawienia znaku x przy nazwisku^[10]. Można byłoby postawić ryzykowną tezę, że dla części wyborców mógł być to atawizm z przeszłości związany z hasłem „głosujemy bez skreśleń” charakterystycznym dla wyborczych spektakli systemu socjalistycznego. Niestety problem ten nie ograniczył się do pierwszych wyborów do sejmików, ukazując w kolejnych elekcjach równie wyraźny deficyt kompetencji wyborców w kwestii techniki głosowania. Co jednak nie dziwi w kontekście faktu, że wyborca w wyborach samorządowych otrzymywał pokaźny stos kart wyborczych, wśród których nietrudno było się pogubić^[11].

Tabela 15.2. Wyniki wyborów do sejmiku województwa świętokrzyskiego w wyborach 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze (podmioty uczestniczące w podziale mandatów).

Okręg	AWS		SLD		PS		UW		RP		RPO		Komitety regionalne*	
	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1	20,97	2	26,8	2	26,25	2	10,03	-	2,83	-	2,89	-	6,68	-
2	14,93	1	28,91	2	36,22	2	10,27	-	-	-	2,18	-	7,49	-

[9] T. Zarycki, *Wybory samorządowe w 1998 r.*, [w:] *Decentralizacja terytorialnej organizacji kraju: założenia, przygotowanie, ustawodawstwo*, G. Gorzelak (red.), Warszawa 1999, s. 48.; M. Niewiadomska-Cudak, *Frekwencja wyborcza w elekcjach samorządowych w Polsce*, „Przegląd Politologiczny” 2010, nr 2, s. 18-19.

[10] Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z 23 października 1998 roku, Dz.U. 1998, nr 131, poz. 861.

[11] Por. K. Sidorkiewicz, *Zmiany prawa wyborczego w wyborach samorządowych w latach 1990-2010 i ich skutki*, [w:] *Prawne uwarunkowania funkcjonowania samorządu terytorialnego w Polsce*, H. Gawroński, K. Olszewska, K. Sidorkiewicz, K. Starańczak (red.), Elbląg 2020, s.53-54.

Okręg	AWS		SLD		PS		UW		RP		RPO		Komitety regionalne*	
	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
3	19,94	2	39,59	4	22,38	2	5,67	-	-	-	5,11	-	7,31	-
4	30,61	2	33,67	3	12,91	1	10,87	-	3,16	-	2,54	-	2,13	-
5	11,77	-	47,37	4	25,33	2	4,27	-	-	-	2,33	-	8,92	-
6	14,20	1	45,31	4	3,89		7,63	-	-	-	2,50	-	23,94	2
7	26,30	2	30,66	2	24,44	2	4,46	-	-	-	2,73	-	11,41	1

* W okręgach nr 6 i 7 mandaty zdobyła Wspólnota Świętokrzyska.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Zdecydowanymi zwycięzcami w wyborach do sejmiku województwa świętokrzyskiego I kadencji były ogólnopolskie partie polityczne, a wśród nich na pierwszym miejscu znalazł się Sojusz Lewicy Demokratycznej, który w 45-osobowym sejmiku uzyskał 21 mandatów, co w systemie d'Hondta dawało mu aż 46, 67% mandatów w sejmiku. Niewątpliwie miało to związek z rolą tej partii, a przede wszystkim wywodzącego się z niej prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego, w procesie obrony województwa. SLD uzyskał wyższe od średniej wyniki w województwach, których nie było w pierwotnych propozycjach rządowych nowego podziału administracyjnego. Ich „wywalczenie” łączono z poparciem tej partii^[12].

Dobry wynik SLD był również – w opinii niektórych badaczy^[13] – konsekwencją łatwego wpisania się wyborów do sejmików w konflikt rząd – opozycja. Sojuszowi łatwo przyszło atakować początkowy bałagan wywołany realizacją czterech reform rządu Jerzego Buzka.

Największe poparcie uzyskała lewica w okręgu 5. (ostrowiecko-opatowskim) – 47,37%, w okręgu kieleckim miejskim – 45,31% i okręgu nr 3. (Jędrzejów, Końskie, Włoszczowa) – 39,59%. W pozostałych okręgach poparcie dla SLD było również wysokie i oscylowało wokół 30%. Tylko w okręgu 2. (Busko,

[12] A. Piasecki, *Wybory parlamentarne, samorządowe, prezydenckie 1989-2002*, Zielona Góra 2003, s. 154.

[13] Por. J. Flis, A. Wołek, *Wybory do sejmików wojewódzkich*, [w:] *Atlas wyborczy Polski*, M. Kowalski, P. Śleszyński (red.), Warszawa 2018, s. 247.

Kazimierza Wlk., Pińczów), SLD zostało pokonane przez Przymierze Społeczne (36,22%), w którym wiodącą rolę pełniło Polskie Stronnictwo Ludowe, niezwykle popularne w tych powiatach.

Na drugiej pozycji uplasowało się Przymierze Społeczne w koalicyjnej formule łączącej na potrzeby wyborów Polskie Stronnictwo Ludowe, Krajową Partię Emerytów i Rencistów oraz Unię Pracy, uzyskując 11 mandatów. Zaledwie 10 mandatów dla AWS, partii rządzącej w kraju i równocześnie twórczyni koncepcji reformy administracyjnej pogłębiającej decentralizację władzy państwowej oznaczało wówczas klęskę, szczególnie że koalicjant (Unia Wolności) nie uzyskał żadnego mandatu, mimo poparcia na poziomie prawie 31 tys. głosów (7,5%). AWS uzyskało w województwie świętokrzyskim najniższe poparcie w skali całego kraju. Według analityków procesów wyborczych był to efekt pojawienia się w regionie prawicowej Wspólnoty Świętokrzyskiej, która odebrała AWS znaczną część głosów uzyskując poparcie niemal 42 tys. głosujących (9,87%)^[14]. Warty uwagi był jeszcze wynik Ruchu Patriotycznego Ojczyzna (12,7 tys. głosów – 2,98%), jednak znacząco mniej uzyskało Stowarzyszenie Rodzina Polska (ok. 3,5 tys. głosów – 2,98%). Pozostałe trzy komitety lokalne uzyskały porównywalne, niskie poparcie: Starachowice – Wspólna Sprawa (ok. 2,5 tys. głosów – 0,59%), KW Rolników Indywidualnych – Bezpartyjnych w Dębianach (ok. 1,9 tys. głosów – 0,44%) i KW na Rzecz Popierania Samorządności Lokalnej Nasze Kielce (ok. 1,7 tys. głosów – 0,39%). Szczytne hasła i próby przebicia się przez system partyjnych podziałów z centralnej sceny politycznej ze swoimi problemami i interesami spełzły na niczym w obliczu starcia z siłami politycznymi niosącymi dla wyborców czytelne i emocjonalne skojarzenia, aczkolwiek niekoniecznie spójne z istotą zadań organu, do którego odbywały się wybory.

Tym samym prawie 90% głosów zebrały w regionie ogólnopolskie partie polityczne, a jeśli dodać wynik Wspólnoty Świętokrzyskiej, która była reprezentowana przez doświadczonych polityków, to ich udział stanowi niemal 99%. Nadzieje małych, lokalnych komitetów, że ich słuszne postulaty oparte

[14] Por. T. Zarycki, *Wybory...*, dz. cyt., s. 52.

na realnych potrzebach, niemające kontekstów wielkiej polityki, spotkają się z poparciem wyborców, zostały pominięte wobec czytelnej identyfikacji odnoszącej się do podziału historycznego.

Opisane wyniki, będące konsekwencją decyzji wyborców, potwierdzały coraz mocniej stabilizujący się dychotomiczny podział sceny politycznej separującej od siebie blok partii centrolewicowych (nazywanych postkomunistami), do których zaliczano SLD i PSL oraz partii postsolidarnościowych AWS i UW (plus drobniejsze ugrupowania sytuujące się na prawo)^[15]. Według T. Zaryckiego, najważniejszym aspektem pierwszych wyborów regionalnych z 1998 roku było właśnie pogłębienie się polaryzacji polskiej sceny politycznej wzdłuż osi prawica-lewica^[16]. Marginalną rolę, choć symboliczną w kontekście walki o utrzymanie województwa świętokrzyskiego, odegrało regionalne Stowarzyszenie Wspólnota Świętokrzyska, które uzyskało 3 mandaty do sejmiku.

Tezę o wyraźnym powiązaniu zachowań wyborczych mieszkańców regionu ze świeżymi w pamięci mieszkańców, burzliwymi wydarzeniami związanymi z ryzykiem utraty statusu województwa przez Kielce potwierdza fakt, że największą liczbę głosów (11419) uzyskał Mariusz Olszewski (poseł III kadencji), który był nieformalnym przywódcą działań na rzecz powołania województwa. To dzięki głosom na niego oddanym, dość słabo znane regionalne Stowarzyszenie Wspólnota Świętokrzyska zdobyło w nowym sejmiku aż 3 mandaty. Charakterystyczne dla wyników wyborów było zjawisko „nagradzania” głosami przez wyborców osób znanych z zajmowania innych stanowisk z wyboru (posłów, wójtów, senatorów), którzy spełnili na swoich listach funkcję lokomotyw. Najbardziej znane przykłady to: Tadeusz Kowalczyk (PSL), poseł II kadencji (5315 głosów), Sławomir Marczewski, poseł II kadencji z SLD (6922), Jan Szostak (SLD), równocześnie prezydent Ostrowca Świętokrzyskiego (1998-2006), który otrzymał 9410 głosów czy Marian Buras (AWS), wójt, (obecnie burmistrz) Morawicy od 1990 roku (7272 głosy) i inni. Głosy uzyskane przez tzw. lokomotywy wyborcze stanowiły

[15] Por. A. Szczerbak, *The Impact of the 1998 Local Election on the Emerging Polish Party System*, „Journal of Communist and Studies and Transition Politics” 1999, nr 3, s. 95.

[16] Por. T. Zarycki, *Wybory...*, dz. cyt., s. 57.

wielokrotność głosów stanowiących podstawę uzyskania mandatu przez innych kandydatów z list wyborczych. Warto wskazać, że wśród wybranych radnych znalazły się tylko 3 kobiety, po jednej ze Wspólnoty Świętokrzyskiej, PSL i SLD.

Podmioty rywalizujące w wyborach do sejmiku w wyborach 2002 roku

Wybory samorządowe w 2002 r. poprzedzone były poważnymi zmianami prawa wyborczego mającymi miejsce zarówno na rok przed wyborami, jak również w czasie na tyle krótkim przed kampanią wyborczą, kiedy w praworządnym państwie tak poważne zmiany nie powinny już być dokonywane. W kwietniu 2001 roku sejm znowelizował ustawę samorządową^[17], zmniejszając radykalnie liczbę radnych w gminie, powiecie oraz sejmikach wojewódzkich^[18]. Redukcja liczby radnych z 2001 roku oraz kolejna z 26 lipca 2002 r. w największym stopniu dotknęła duże miasta oraz sejmiki wojewódzkie. W opinii M. Mirskiej, mandat do sejmiku po tej zmianie trudniej było zdobyć niż mandat posła na sejm^[19]. Spowodowało to zdecydowane zaostrenie konkurencji o mandaty w kampanii wyborczej^[20], co przełożyło się zarówno na formę, jak i treść rywalizacji wyborczej. W powszechnej ocenie redukcja liczby radnych na wszystkich poziomach wraz z ograniczeniem kosztów funkcjonowania samorządów (co było argumentacją ustawodawcy), niosła niekorzystne konsekwencje

[17] Ustawa z 11 kwietnia 2001 r. o zmianie ustaw o samorządzie gminnym, o samorządzie powiatowym, o samorządzie województwa, o administracji rządowej w województwie oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz.U. 2001, nr 45, poz. 497.

[18] Art. 16 ust. 3 otrzymał brzmienie: „W skład sejmiku województwa wchodzi radni wybrani w wyborach bezpośrednich w liczbie trzydziestu w województwach liczących do 2 000 000 mieszkańców oraz po trzech radnych na każde kolejne rozpoczęte 500 000 mieszkańców”, Dz. U. 2001, nr 45, poz. 497.

[19] M. Mirska, *Obraz kampanii samorządowej 2002 roku w „Gazecie Wyborczej” i „Rzeczpospolitej”*, „Przegląd Politologiczny” 2003, nr 1, s.90-92.

[20] P. Antkowiak, *Polskie prawo wyborcze w wyborach samorządowych – doświadczenia i perspektywy rozwoju*, [w:] *Prawo wyborcze i wybory: doświadczenia dwudziestu lat procesów demokratyzacyjnych w Polsce*, A. Stelmach (red.), Poznań 2010, s. 157.

w postaci ograniczenia reprezentatywności organów kolektywnych w stosunku do liczby mieszkańców^[21]. Z kolei zakaz łączenia mandatów samorządowych z mandatami parlamentarnymi i rządowymi dopuszczalny w 1998 r., wprowadzony nowelizacją z kwietnia 2001 roku wydawał się rozwiązaniem oczekiwanym, ze względu na fakt, że brak takiego ograniczenia przed nowelizacją wprowadzał do funkcjonowania sejmików I kadencji sporo komplikacji. Nowelizacje wprowadziły również istotne ograniczenia w sposobie finansowania kampanii wyborczych w samorządzie, upodabniając je do reguł obowiązujących w wyborach parlamentarnych, gdzie wszelkie wpłaty na kampanię kandydatów musiały być jawne i rejestrowane. Było to rozwiązanie po raz kolejny uderzające w lokalne komitety wyborcze, mające mniejsze kompetencje w kwestiach dostosowywania swoich działań do biurokratycznych wymogów i procedur stawianych przez ustawodawcę.

Powyższe zmiany, choć niezwykle ważne, w przestrzeni publicznej zostały przykryte zmianą statusu i ustanowieniem monokratycznego organu wykonawczego w gminie wybieranego w wyborach bezpośrednich.

Zdaniem Jerzego Wiatra, wybory samorządowe 2002 roku zasługiwały na szczególną uwagę z kilku względów. Były to pierwsze wybory po pełnej kadencji władz samorządowych działających na trzech szczeblach, co dawało możliwość dokonania społecznej oceny m.in. władz samorządu wojewódzkiego. Wybory odbywały się po roku rządów SLD, UP i PSL. To wystarczający dla wyborców czas, by dokonać pewnej oceny władzy w państwie i prowadzonej przez nią polityki, podczas podejmowania wyborczych decyzji w elekcji najbardziej przypominającej wybory parlamentarne^[22].

Wybory do sejmików II kadencji odbyły się 27 października 2002 roku. W województwie świętokrzyskim stworzono 5 okręgów wyborczych, w których wybierano od 5. do 7. radnych. Po nowelizacji z 2001 roku, sejmik województwa świętokrzyskiego liczy 30 radnych. Zwiększyły się wyraźnie rozmiary okręgów wyborczych, ale przede wszystkim dokonano zasadniczych zmian

[21] Tamże, s. 158.

[22] J. J. Wiatr, *Polska po wyborach samorządowych 2002 r.*, <https://paris.pan.pl/wp-content/uploads/2019/01/Wiatr.pdf>.

obejmowanych przez nie powiatów, tworząc tym samym nowe zbiorowości terytorialne, które trzeba było ponownie poddawać procesowi integracji do wyborów własnych reprezentantów w samorządzie województwa. Jest to również zasadnicza przeszkoda do prowadzenia jakichkolwiek sensownych porównań wyników elekcji samorządowej z 1998 roku i 2002.

Okręg nr 1 obejmował powiaty: ostrowiecki, opatowski i sandomierski (w dalszej analizie nazywany „wschodnim”), okręg nr 2 – konecki, skarżyski i starachowicki (północny), okręg nr 3 – powiaty kielecki (największy powiat w Polsce) i staszowski (centralny), okręg nr 4 – miasto Kielce i okręg nr 5 – powiaty buski, pińczowski, jędrzejowski, kazimierski i włoszczowski (południowy). We wszystkich okręgach zarejestrowano 52 listy, na których o mandaty walczyło 448 kandydatów.

W wyborach do sejmiku województwa świętokrzyskiego listy swoich kandydatów wystawiło 15 komitetów, w tym następujące partie polityczne i koalicje partii: koalicja Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy (SLD–UP), Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej (SRP), Liga Polskich Rodzin (LPR), koalicja Platformy Obywatelskiej – Prawa i Sprawiedliwości (PO–PiS), Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL), Unia Samorządowa (US – nazwa stworzona przez Unię Wolności na potrzeby wyborów samorządowych), Unia Polityki Realnej (UPR), Alternatywa Partia Pracy (APP), Krajowa Partia Emerytów i Rencistów (KPEiR) i Konfederacja Polski Niepodległej. Do wyborów w województwie swoje listy wystawiły również komitety wyborców: Chłopi Razem, Razem Polsce, Forum Emerytów i Rencistów, Antyklerykalna Polska oraz Komitet Wyborczy Wyborców Zbigniewa Krzeszowskiego. Tym razem mandaty uzyskali wyłącznie kandydaci reprezentujący parlamentarne partie polityczne (niezależnie od formy, w jakiej występowały w wyborach). Partie mniejsze oraz lokalne komitety wyborcze uzyskały marginalne poparcie, niepozwalające na uzyskanie mandatu. Świadczy to o wskazywanym powyżej procesie rosnącego upartyjnienia sejmików i monopolizacji rywalizacji wyborczej przez silne ugrupowania będące w stanie sprostać wymogom finansowemu, organizacyjnemu, proceduralnemu i wymogom współczesnego marketingu politycznego.

W skali kraju frekwencja w wyborach do sejmików w 2002 r. wyniosła 44,23%. Na tym tle województwo świętokrzyskie z ponad 50-procentową

frekwencją wysforowało się na pierwsze miejsce w kraju zaskakując wszystkich i poniekąd samo siebie, ponieważ w elekcjach przed 1998 roku mieszkańcy świętokrzyskiego nie wykazywali takiej aktywności. W dyskusjach medialnych przypisywano to zjawisko inercji pozytywnych emocji związanych ze zwycięską walką o utrzymanie województwa ze stolicą w Kielcach.

Można to również wiązać z faktem, że wraz z ostatecznymi rozstrzygnięciami dotyczącymi podziału kraju na 16 województw, ówczesny rząd zapowiadał powrót do sprawy po dwóch latach oraz sprawdzenie funkcjonowania najmniejszych województw (świętokrzyskie i opolskie) w kontekście możliwości sprostania wymogom prowadzenia polityki regionalnej na poziomie porównywalnym do regionów europejskich, w związku ze staraniami przystąpienia do Unii Europejskiej. Najwyższą frekwencję zanotowano w okręgu nr 3. (powiat kielecki i staszowski) – 56,42%, nieco niższą (54,66%) w okręgu 5. (południowe powiaty). Najgorzej w tym kontekście przedstawiała się frekwencja w okręgu 4. obejmującym miasto Kielce, za to w tym okręgu oddano w wyborach do sejmików najmniej nieważnych głosów (5,48%), co na tle około 14-procentowych poziomów nieważnych głosów w pozostałych okręgach wygląda dość optymistycznie. W skali województwa, najwięcej głosów, po raz kolejny, uzyskało SLD, tym razem w koalicji z UP – 25,98% wszystkich głosów i 10 mandatów.

Tabela 15.3. Wybory samorządowe w 2002 roku – frekwencja w okręgach województwa świętokrzyskiego.

Okręg	Uprawnionych	Frekwencja	Oddanych głosów	Głosów ważnych	% głosów ważnych	Liczba radnych
1	208 188	50,26	104 512	91 275	87,33	6
2	213 917	52,80	112 807	97 593	86,51	6
3	203 875	56,42	114 852	98 114	85,43	6
4	166 721	34,28	57 032	53 906	94,52	5
5	234 643	54,66	127 869	109 417	85,57	7
województwo	1 027 344	50,42	517 072	450 305	87,09	30

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Był to wynik o ponad 10 punktów procentowych niższy niż w wyborach z 1998 roku i dał lewicy o 11 mandatów mniej^[23]. Mandaty w okręgach przeważnie uzyskiwali radni poprzedniej kadencji i niemal zawsze z pierwszego i drugiego miejsca na liście, incydentalnie z dalszych miejsc.

SLD–UP najwięcej głosów uzyskało w okręgu miejskim Kielce (34,41%) i w okręgu nr 2 – północnym – 28, 36%. Drugie miejsce w skali województwa zajęła Samoobrona RP (21,01% – 7 mandatów), która pokonała rywali w okręgu centralnym (p. kielecki i staszowski) uzyskując 24,66% głosów. Z taką samą liczbą mandatów (7) i odrobinę niższym poparciem, na trzecim miejscu w województwie uplasował się PSL, który pokonał pozostałe partie w okręgach wschodnim i południowym. Ostatnie miejsce, z trzema mandatami i poparciem 13,11% głosów zajęła koalicja PO–PiS. Bezmandatowy wynik z 10% poparciem uzyskała Liga Polskich Rodzin. Statystyki uzupełniają pozostałe partie z marginalnym poparciem: APP – 2,59%, UPR – 1,68%, KPEiR – 1,62%. Śladowe poparcie na poziomie od 1,46 – do 0,04% w tych wyborach uzyskały partie lokalne, żadnej z nich nie udało się powtórzyć sukcesu Wspólnoty Świętokrzyskiej sprzed 4 lat. W składzie sejmiku znalazła się tylko jedna kobieta, członkini Platformy Obywatelskiej.

Tabela 15.4. Wyniki wyborów do sejmiku województwa świętokrzyskiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze (podmioty uczestniczące w podziale mandatów).

Okręg	SLD–UP		Samoobrona RP		PO–PiS		LPR		PSL		APP		Pozostałe razem	
	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1	24,01	2	25,45	2	8,99	-	8,46	-	25,47	2	2,66	-	4,96	-
2	28,36	2	17,54	1	18,10	1	9,50	1	15,42	1	2,62	-	8,46	-
3	24,43	2	24,66	2	10,15	-	9,99	-	20,52	2	3,44	-	6,81	-
4	34,41	2	9,04		26,50	2	13,48	1	6,24		1,81	-	8,52	-
5	22,75	2	23,04	2	8,16	-	10,05	1	27,18	2	2,13	-	6,69	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

[23] Trzeba zaznaczyć, że z faktu mniejszej o 11 liczby mandatów nie można wyprowadzać wniosku o utracie ponad 50% mandatów ze względu na zmianę liczby możliwych do uzyskania mandatów z 45. na 30.

Rezultaty wyborów i ich konsekwencje

Pierwsza sesja sejmiku w historii województwa świętokrzyskiego odbyła się 9 listopada 1998 roku. Przewodniczącym sejmiku wybrany został ówczesny poseł Henryk Długosz (SLD), zaś wiceprzewodniczącymi: Wojciech Czech (AWS), Ryszard Nagórny (PS) oraz Wojciech Pokrzepa (SLD). Marszałkiem województwa został członek PSL Józef Szczepańczyk, wicemarszałkiem: Włodzimierz Wójcik (SLD), zaś członkami Zarządu: Roman Dziedzic, Franciszek Wołodźko (SLD) i Janusz Kubiakowski (PSL).

W związku z wyborami parlamentarnymi w dniu 23 września 2001 r. albo obejmowania przez wybranych radnych funkcji organów wykonawczych w gminie lub powiecie, nastąpiła mocna dekompozycja składu sejmiku I kadencji. Z pierwotnego składu odeszło aż 7 osób. Przewodniczący Henryk Długosz zrzekł się mandatu w związku z wyborem na posła i zmianami w prawie dotyczącymi niepołączalności funkcji sejmowych i samorządowych^[24]. Na stanowisku przewodniczącego zastąpił go Władysław Pokrzepa.

Z tego samego powodu do dymisji z całym zarządem podał się marszałek J. Szczepańczyk. Na czele nowego zarządu województwa świętokrzyskiego stanął marszałek Józef Kwiecień (PSL), wicemarszałkiem został Franciszek Wołodźko (SLD), zaś członkami zarządu: Kazimierz Jesionek (SLD) i Mariusz Olszewski (WŚ). W tym składzie zarząd dotrwał do wyborów 2002 r.

W drugiej kadencji sejmiku w zasadzie w niewielkim stopniu zmienił się układ władzy w sejmiku i zarządzie. Władzę w województwie z minimalną większością utrzymała połączona koalicja SLD–UP i PSL (17 mandatów w 30-osobowym sejmiku) i te partie utworzyły zarząd. Przewodniczącym sejmiku wybrany został Stefan Pastuszka (PSL), a wiceprzewodniczącymi: Eugeniusz Cichoń (SLD), Ryszard Nagórny (PSL), Henryk Michałkiewicz (SLD) do listopada 2003 r., a w jego miejsce do końca kadencji Włodzimierz Jakubowski. W zarządzie województwa miejscami zamienili się dotychczasowy marszałek Józef

[24] Sejmik Województwa Świętokrzyskiego 1998-2018, Zespół redakcyjny M. Solińska i in., Kielce 2018, <https://www.swietokrzyskie.pro/file/2018/06/Sejmik-Wojew%C3%B3dztwa-%C5%9Awi%C4%99tokrzyskiego-1998-2018.pdf>.

Kwiecień z PSL z wicemarszałkiem Franciszkiem Wołodźko (SLD). Zarząd uzupełniali dwaj przedstawiciele PSL: Marek Gos i Jacek Kowalczyk oraz Tadeusz Józwik (SLD). W takim składzie zarząd funkcjonował całą kadencję, pomijając w podziale władzy zdobywcę drugiego miejsca – Samoobronę.

Warto zauważyć, że w 2001 roku w wyborach do Sejmu w świętokrzyskim Samoobrona zdobyła niecałe 13% głosów, a rok później w wyborach do sejmiku województwa już ponad 21%, co dało jej 7 mandatów.

Zaraz po ogłoszeniu wstępnych wyników głosowania politycy SLD mówili o chęci powołania koalicji SLD–PSL, odpowiadającej układowi sił w rządzie. Tymczasem 30 października 2002 roku prezes PSL, wicepremier Jarosław Kalinowski, zaproponował liderom Prawa i Sprawiedliwości oraz Platformy Obywatelskiej rozpoczęcie rozmów w sprawie stworzenia „szerokiej koalicji demokratycznej” w sejmikach wojewódzkich. W Kielcach PO–PiS wprowadził do sejmiku tylko trzech radnych. Mimo że premier Kalinowski mówił o PSL jako o partii centrowej zdolnej do współpracy zarówno z lewą, jak i prawą stroną sceny politycznej, to takie porozumienie okazało się niemożliwe, ponieważ to liderzy PiS oraz PO odmówili współrządzenia z SLD.

Z drugiej strony, nie było też woli współpracy PSL i SLD z Samoobroną, mimo że Samoobrona deklarowała chęć współpracy z każdym, kto by wyraził taką wolę. Zatem, w efekcie werdyktu wyborców, ale też wskutek uprzedzeń zwycięzców wobec potencjalnych nowych koalicjantów, nastąpiło powielenie koalicji, która w kadencji 1998–2002 rządziła w samorządzie województwa.

Pierwsze wybory do powiatowych i wojewódzkich organów kolegialnych przyciągnęły do rywalizacji o mandaty partie polityczne, które już po zakończeniu pierwszej kadencji samorządów gminnych zaczęły się interesować udziałem we władzy samorządowej w średnich i dużych miastach. Reforma administracyjna 1998 roku przyspieszyła proces instytucjonalizacji partii politycznych z centralnej sceny politycznej w regionach. Wszystkie podjęły próbę zaistnienia na regionalnych scenach, w tym na scenie regionu świętokrzyskiego. Określenie „podjęły próbę” jest w tym kontekście intencjonalne, gdyż „do mety udało się dotrzeć” wyłącznie tym partiom, które miały przetarte szlaki w wyborach parlamentarnych 1997 roku i to nie wszystkim.

Analizując wyniki wyborów z 1998 r. w województwie świętokrzyskim można odnieść wrażenie, że wyborcy nie weszli w niuanse podziałów na politycznej prawicy, które ujawniły się w okresie między dwoma wyborami. Wybrali czytelną dla nich identyfikację, odnoszącą się do podziału postkomunistycznego, którym żyło społeczeństwo w czasie ostatnich kilku lat przed 1998 rokiem. W ramach tej czytelności zwolennicy radykalnego odcięcia się od socjalistycznej przeszłości – głosowali na AWS. Sprzyjający poglądom lewicowym oraz siłom mniej lub bardziej powiązanym z poprzednim systemem, choć już bez zamiaru powrotu do niego – głosowali na SLD i PS^[25]. W województwie kieleckim od początku transformacji, w wyborach parlamentarnych większość uzyskiwały partie „postkomunistyczne”.

Tabela 15.5. Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa świętokrzyskiego w 1998 i 2002 r.

Charakter podmiotów	Wybory 1998	Wybory 2002
Podmioty uczestniczące w wyborach (ogółem)	10	15
Komitety wyborcze partii politycznych (koalicji partii)	6	10
Komitety wyborcze organizacji	4	4
Komitety wyborcze wyborców	0	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Tendencja ta utrzymała się również jeszcze w wyborach 1998 roku. Suma głosów SLD i PS (PSL–UP–KPEiR, a w praktyce mandaty uzyskali wyłącznie kandydaci z PSL) stanowiła 57,56% wszystkich głosów, podczas gdy AWS w połączeniu ze Wspólnotą Świętokrzyską zaledwie 29,7%. Dziesięć procent potencjalnie prawicowych głosów, bez pokrycia mandatami, zostało utraconych przez wyborców Unii Wolności (7,5%) i innych partii „narodowych”. Należy zauważyć, że wprawdzie Wspólnota Świętokrzyska formalnie była

[25] Partie te zyskały zwolenników wśród osób zmęczonych nieustannymi podziałami i zmianami barw politycznych wśród polityków tzw. prawicy. W tym kontekście SLD, mimo niezliczonych uczestników tej formacji, jawiło się jako partia jednolita, stabilna, dobrze zorganizowana.

ugrupowaniem regionalnym, jednak specyficzna okoliczność jej powołania przez wyraźnie prawicowego polityka Mariusza Olszewskiego, ówczesnego posła na sejm (AWS), a równocześnie wyrazistego przywódcy zwycięskiego ruchu na rzecz obrony województwa ze stolicą w Kielcach, nie pozwala uznać jej za klasyczne stowarzyszenie lokalne.

Na tle statystyk z 1998 r., w roku 2002 r. o 50% wzrosła liczba startujących w wyborach ugrupowań (15), co dowodzi rosnącej konsolidacji demokracji na regionalnym poziomie.

Dwie trzecie komitetów to partie lub koalicje partii, cztery komitety to lokalne stowarzyszenia i jeden komitet wyborców kandydata. W konsekwencji decyzji wyborców mandaty zdobyły wyłącznie partie/koalicje (5) funkcjonujące w Sejmie. Jednakże tym razem nie podział historyczny, odnoszący się do poprzedniego ustroju podzielił wyborców, lecz odniesienie do skutków trwających w Polsce od ponad dekady przemian ekonomicznych, gospodarczych i socjokulturowych. Na wygranych pozycjach pozostało SLD-UP i PSL z nieco mniejszym poparciem niż cztery lata wcześniej – 46,31% głosów i 17. mandatami. Na drugie miejsce, można rzec, przebojem wdarła się Samoobrona RP o niejednoznacznej ideologicznej formule^[26]. Skupiała ona wyborców mających poczucie krzywdy z różnorodnych przyczyn, wywołanych politycznymi decyzjami sił dotychczas rządzących po 1989 roku. Partie centrowe PO i PiS uzyskały 13,11%, a z prawicy pozostała tylko LPR z 3 mandatami.

Wydaje się, że do interpretacji tych wyników nie da się zastosować żadnego klucza, ponieważ świętokrzyscy wyborcy rozproszyli ponad połowę oddanych głosów pomiędzy populistyczną Samoobronę i kielkujące na gruzach AWS partie centroprawicy, co nie daje jasnego obrazu wektorów zachowań wyborczych, a raczej jest przejawem zagubienia. Właśnie atmosfera zagubienia dawała o sobie znać w tamtym czasie – jedynie partie określane jako postkomunistyczne

[26] Na ową niejednoznaczność ideologiczną składały się w różnych okresach działalności głównie idee narodowo-lewicowe, chrześcijańsko-lewicowe, socjaldemokratyczne, chrześcijańsko-demokratyczne, nacjonalistyczne, narodowo-katolickie, agrarne, najczęściej w swoistym miksie poszczególnych elementów tych nurtów.

(SLD i PSL) pozostały stabilnym elementem politycznej oferty, co – wdzięczni za utrzymanie województwa mieszkańcy – wyraźnie docenili w głosowaniu.

Właściwości proporcjonalnego systemu wyborczego realizowanego w stosunkowo małych okręgach wyborczych, z progiem wyborczym i użyciem systemu d'Hondta do rozdziału mandatów mogą, i zwykle powodują, powstawanie zjawiska dysproporcjonalności liczby mandatów do liczby głosów uzyskanych od wyborców przez daną partię. Najczęściej zyskują na tym podmioty silne, a tracą słabsze. Zjawisko potwierdzają dane zawarte w tabeli 15.6., zarówno w wyborach 1998., jak i 2002 roku w idealnie tym samym stopniu (0,28) nadreprezentację wykazał podział mandatów dla SLD i koalicję SLD–UP, również w podobnym stopniu dla Porozumienia Samorządowego (0,16) i jego głównego podmiotu w 2002 r. – PSL (0,15), podobnie jak dla AWS w pierwszej elekcji (0,12), czy Samoobrony w drugiej (0,11).

Tabela 15.6. Indeks reprezentatywności dla podmiotów rywalizujących o mandaty w wyborach do sejmiku województwa świętokrzyskiego w 1998 i 2002 roku.

Ugrupowania, które uzyskały mandaty w wyborach 1998	Indeks reprezenta- tywności	Ugrupowania, które uzyskały mandaty w wyborach 2002 roku	Indeks reprezenta- tywności
Sojusz Lewicy Demokratycznej	0,28	Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy	0,28
Porozumienie Samorządowe	0,16	Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej	0,11
Akcja Wyborcza Solidarność	0,12	Polskie Stronnictwo Ludowe	0,15
Wspólnota Świętokrzyska	- 0,32	Platforma Obywatelska – Prawo i Sprawiedliwość	- 0,24
		Liga Polskich Rodzin	0,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Tabela 15.7. Indeksy rywalizacyjności, agregacji i efektywnej liczby partii w wyborach do sejmiku województwa świętokrzyskiego w latach 1998 i 2002.

Indeksy	Wybory 1998		Wybory 2002	
Indeks rywalizacyjności	SLD 36,48% głosów	PS 21,08% głosów	SLD-UP 25,98% gł.	SRP 21,01% gł.
	0,58		0,81	
Indeks agregacji na poziomie sejmiku	SLD 46,67% mandatów	liczba partii w sejmiku – 4	SLD-UP 33,33% mandatów	liczba partii w sejmiku – 5
	11,66		6,66	
Efektywna Liczba Partii na poziomie sejmiku	3,02		4,23	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Jeśli jedne partie zyskują, inne muszą tracić. W 1998 r. poszkodowaną była Wspólnota Świętokrzyska (-0,32), a w 2002 r. PO-PiS (-0,24). Idealne odwzajemnienie głosów i mandatów udało się LPR w roku 2002.

Cechą demokracji jest rywalizacyjny charakter. Jego pomiaru można dokonywać za pomocą indeksu rywalizacyjności^[27]. Postęp instytucjonalizacji partii politycznych w regionach, w tym w Świętokrzyskiem, spowodował w 2002 r. wyraźny wzrost stopnia rywalizacyjności z 0,58 do 0,81.

W 1998 roku indeks agregacji w sejmiku województwa świętokrzyskiego wyniósł 11,66%, co odzwierciedlało znaczenie najsilniejszego podmiotu oraz relatywnie niską liczbę partii uczestniczących w podziale mandatów. W 2002 r. – przy tym samym zwycięskim podmiocie (SLD) – indeks wyniósł już 6,66, co poprawiało proporcje najsilniejszego podmiotu oraz liczbę partii uczestniczących w podziale mandatów. Chwiejność wyborcza dla SLD, w pewnym

[27] Indeks rywalizacyjności wskazuje na rozmiar przewagi partii wygrywającej wybory nad jej głównym konkurentem. Tradycyjnie w kalkulacji indeksu rywalizacyjności wykorzystuje się odsetki głosów zdobytych przez ugrupowanie zwycięskie i drugie w kolejności, a wartość wskaźnika mieści się na skali od 0 (brak rywalizacji) do 1 (maksymalnie wysoka rywalizacja). Por. A. Antoszewski, *Systemy partyjne Europy Środkowej i Wschodniej*, [w:] *Czechy – Polska – Ukraina. Partie i systemy partyjne. Stan i perspektywy*, W. Kowalczyk, Ł. Tomczak (red.), Toruń 2007, s. 12-13.

uproszczeniu, wyniosła minus 10. W konsekwencji indeks efektywnej liczby partii ELP pomiędzy rokiem wyborczym 1998 a 2002 wzrósł z 3,02 do 4,23.

Podsumowanie

Wybory do sejmików pierwszej i drugiej kadencji spowodowały wyraźny wzrost aktywności partii z centralnej sceny politycznej we wszystkich regionach, również w regionie świętokrzyskim. Możliwość sprawowania władzy w regionie była zbyt dużą pokusą, aby partie polityczne, znajdujące się po wyborach parlamentarnych 1997 r. w stanie poważnej dekompozycji i przebudowy, mogły z niej zrezygnować. Po roku rządów, Akcja Wyborcza Solidarność nie zdołała powtórzyć w regionie świętokrzyskim sukcesu, wyprzedziła ją dwójka partii opozycyjnych SLD i PS (w praktyce PSL).

Nikt nie ma wątpliwości, że wysoki wynik SLD w regionie był wyraźnie skorelowany z wygraną walką o województwo, w której decydującą rolę odegrał prezydent Aleksander Kwaśniewski. Jak się zdaje, dług wdzięczności wobec lewicy spłacali mieszkańcy świętokrzyskiego jeszcze w 2002 roku.

W trakcie obu elekcji samorządowych do sejmiku wzrastała liczba startujących podmiotów, pojawiały się nawet komitety wyborcze organizacji lokalnych, jednak skuteczne poparcie wyborców uzyskiwały tylko partie polityczne. Trzeba stwierdzić, że w trakcie obu wyborów nie powtarzały się nazwy komitetów wyborczych, choć powtarzały się siły polityczne je tworzące, tyle że za każdym razem w innych konfiguracjach. W wyborach z 1998 roku 3 mandaty uzyskał Komitet Wyborczy Wspólnota Świętokrzyska, jednak ze względu na nazwisko przywódcy (Mariusz Olszewski) oraz innych kandydatów nie można go uznać za typową organizację lokalną, gdyż zarówno przywódca, jak i sama organizacja byli aktywnymi członkami partii prawicowych (głównie AWS) i byli postrzegani jako współtwórcy sukcesu walki o województwo. Niezależnie do szczególnego dla regionu świętokrzyskiego rysu wyborów z 1998 roku, w wynikach wyborów ujawnił się bardzo żywy wówczas podział sił politycznych i wyborców odnoszący się do kwestii historyczno-ustrojowych. Po czterech latach, w 2002 roku ponownie wybory do sejmiku wygrało SLD-UP, bardzo dobry wynik uzyskał PSL, jednak drugie miejsce uzyskała niejednoznaczna

ideologicznie Samoobrona, co nie daje się w jednoznaczny sposób zinterpretować, ani jako kontynuacji podziałów historycznych, ewentualnie jako sygnał początek nowych trendów politycznych z wejściem do gry trzeciej siły. Dobry wynik wyborów SLD i PSL w obu elekcjach oraz koalicyjna zdolność obu partii sprawiły, że w obu kadencjach sprawowały one wspólnie władzę w zarządzie.

W wyborach z 1998 roku na mandaty przełożyło się 87,21% głosów wyborców, zaś w 2002 roku wyborcy jeszcze celniej ulokowali swoje decyzje wyborcze, ponieważ już 90,43% głosów uzyskało przełożenie na mandaty. Biorąc pod uwagę fakt, że od 1998 roku społeczeństwo województwa świętokrzyskiego wyraźnie chętniej zaangażowało się w wybory samorządowe uzyskując w 2002 roku najwyższą frekwencję w skali kraju, może to stanowić pozytywny wskaźnik konsolidacji procesów demokratycznych w ich samorządowym wymiarze.

Wybory do sejmiku województwa warmińsko-mazurskiego w 1998 i 2002. Ciężki nokaut...

Wprowadzenie

Rząd Jerzego Buzka i parlament wybrany w 1997 roku uchwalił kilka reform w państwie, w tym reformę samorządową, która powoływała m.in. szesnaście nowych województw samorządowych. Województwo warmińsko-mazurskie powstało z trzech głównych obszarów, tj. dotychczasowego województwa olsztyńskiego (w całości) oraz części elbląskiego i suwalskiego, a także niewielkich fragmentów toruńskiego, ciechanowskiego i ostrołęckiego.

Główne obszary nowego województwa w wyborach do Sejmu 1997 roku tworzyły trzy okręgi wyborcze: okręg nr 10 – elbląskie, nr 29 – olsztyńskie i nr 43 – suwalskie. W Elblągu i Olsztynie wygrał Sojusz Lewicy Demokratycznej, zaś w Suwałkach – Akcja Wyborcza „Solidarność”. Po jednym mandacie (w Elblągu i Olsztynie) otrzymała Unia Wolności, która współtworzyła koalicję z AWS na poziomie krajowym.

[1] ORCID: 0000-0003-1939-6407.

Tabela 16.1. Wyniki wyborów do Sejmu 1997 r. w okręgach: elbląskim, olsztyńskim i suwalskim.

	Okręg elbląski (frekwencja 40,97)		Okręg olsztyński (frekwencja 42,49)		Okręg suwalski (frekwencja 40,80)	
	Głosy (%)	Mandaty	Głosy (%)	Mandaty	Głosy (%)	Mandaty
AWS	26,26	2	25,86	3	33,34	3
SLD	33,92	2	33,40	4	27,04	2
UW	12,70	1	15,16	1	10,57	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Wybory 1998

Nowo powołane województwo warmińsko-mazurskie liczyło poniżej 2 mln. mieszkańców, zatem – zgodnie z art. 160 Ordynacji wyborczej do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw sejmik miał składać się z 45 radnych. Województwo zostało podzielone na siedem okręgów, z których okręgi 4, 5 i 7 zostały utworzone z dawnego województwa olsztyńskiego (por. tabela 16.2). Należało przypuszczać, że wybory do sejmiku będą dogrywką meczu między AWS a SLD rozegranego rok wcześniej na polu parlamentarnym. Dawne województwo elbląskie wzmacniało lewą stronę politycznego spektrum, a Mazury Wschodnie i Północne – prawą.

Tabela 16.2. Podział województwa warmińsko-mazurskiego na okręgi wyborcze w wyborach do sejmiku województwa w 1998 roku.

Okręg	Granice okręgu	Liczba radnych
1	m. Elbląg, powiat elbląski	6
2	powiaty: elcki, giżycki, olecko-gołdapski, piski	9
3	powiaty: iławski, nowomiejski, działdowski	6
4	powiaty: ostródzki, olsztyński	7
5	m. Olsztyn	5
6	powiaty: lidzbarski, braniewski, bartoszycki, kętrzyński	7
7	powiaty: mrągowski, szczycieński, nidzicki	5

Źródło: Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 sierpnia 1998 r. w sprawie podziału powiatów i województw na okręgi wyborcze oraz ustalenia liczby radnych wybieranych w każdym okręgu wyborczym, Dz. U. 1998, nr 109, poz. 688.

We wszystkich okręgach zarejestrowano sześć ogólnopolskich komitetów wyborczych; nie zgłoszono komitetów lokalnych. Ogółem zarejestrowano 373 kandydatów, w tym 90 kobiet (czyli 24,13%). Najmniej kobiet zgłosił Sojusz Lewicy Demokratycznej – osiem (13,33%), natomiast najwięcej Rodzina Polska – 27, czyli w połowie listy tego komitetu tworzyły kandydatki. Najmniej kobiet zgłoszono w okręgach nr 3 i nr 7 (tabela 16.3). Spośród czterech głównych komitetów kobiety otwierały listy wyborcze w zaledwie dwóch przypadkach: wojewoda elbląski Maria Piór była jedynką AWS w okręgu nr 1 i Irena Petryna w okręgu nr 4 na liście Przymierza Społecznego. Główna walka o mandaty rozegrać się miała między SLD a AWS, natomiast Unia Wolności i Przymierze Społeczne (głównie PSL) walczyć miały o trzecie miejsce.

Tabela 16.3. Liczba kandydatów w wyborach do sejmiku województwa warmińsko-mazurskiego w 1998 r. z uwzględnieniem podziału na płeć (w nawiasach kobiety).

Okręg	1	2	3	4	5	6	7	Suma
SLD	12 (1)	11 (4)	8 (0)	8 (1)	9 (2)	6 (0)	6 (0)	60 (8)
AWS	9 (2)	10 (2)	7 (1)	13 (2)	10 (1)	10 (3)	7 (2)	66 (13)
UW	12 (4)	14 (5)	6 (0)	10 (2)	5 (1)	7 (1)	6 (1)	60 (14)
PS	12 (2)	13 (1)	8 (0)	12 (4)	10 (3)	12 (1)	9 (0)	76 (11)
RPO	9 (3)	9 (2)	7 (2)	10 (3)	9 (2)	7 (4)	6 (1)	57 (17)
RP	7 (4)	9 (5)	6 (2)	9 (4)	10 (7)	7 (3)	6 (2)	54 (27)
Suma	61 (16)	66 (19)	42 (5)	62 (16)	53 (16)	49 (12)	40 (6)	373 (90)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Na listach AWS znaleźli się kandydaci z ugrupowań politycznych i społecznych, głównie wskazani przez związek zawodowy NSZZ „Solidarność”, w tym nominowani przez różne organizacje katolickie. Ważne było także pokazanie jedności politycznej i poparcia dla polityki rządu. Maria Piór – liderka listy w okręgu nr 1 – była wojewodą elbląskim i działaczką Stronnictwa Konserwatywno-Ludowego. Wojewodą suwalskim był Paweł Podczaski (RS AWS), jedynka w okręgu nr 2, a wojewoda olsztyński Zbigniew Babalski (RS AWS) – w okręgu nr 4. Wszyscy wojewodowie mieli być twarzą reformy terytorialnej rządu Buzka. Cała trójka zdobyła mandaty: Podczaski z trzecim wynikiem, zaś Babalski zrezygnował z mandatu obejmując urząd pierwszego

województwa warmińsko-mazurskiego. W okręgu nr 3 jedynką był senator z województwa ciechanowskiego Sławomir Willenberg (RS AWS). Także w Przymierzu Społecznym listy układane były w sposób koncyliacyjny – ze względu na słabość innych ugrupowań na listach znaleźli się głównie działacze PSL i grup emeryckich. Wyjątkiem był okręg obejmujący Olsztyn, gdzie liderem listy był Arkadiusz Augustyniak z Unii Pracy.

Zbiorcze wyniki wyborów przedstawione zostały w tabeli 16.4. W liczbach bezwzględnych ugrupowania postsolidarnościowe oraz prawica zdobyły więcej głosów niż postkomunistyczna lewica i PSL (w Przymierzu Społecznym). Jednak najwięcej głosów i mandatów (17) uzyskał Sojusz Lewicy Demokratycznej. Do sejmiku wybrano zaledwie trzy kobiety: była posłankę PSL I. Petrynę (PS) oraz M. Piór i lekarkę z Nowego Miasta Lubawskiego Elżbietę Szpanelewską (obie z AWS).

Tabela 16.4. Wyniki wyborów do warmińsko-mazurskiego sejmiku województwa w 1998 r.

Komitet	Liczba głosów	% głosów	Liczba mandatów	% mandatów
SLD	141 921	33,17	17	37,78
AWS	123 030	28,76	16	35,56
PS	67 975	15,89	6	13,33
UW	58 414	13,65	6	13,33
RP	24 296	5,68	-	-
RPO	12 161	2,84	-	-
Suma	427 797	100,00	45	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Przypuszczenia o polaryzacji poglądów na obszarze nowego województwa potwierdziły wyniki okręgowe (por. tabela 16.5). Sojusz Lewicy Demokratycznej najwyższe wyniki osiągnął w okręgu nr 1 (dawne województwo elbląskie), w Olsztynie (okręg nr 5) oraz w mieszanych okręgach nr 3 i nr 6. Akcja Wyborcza Solidarność minimalnie wygrała w okręgu nr 2 (czyli dawne suwalskie) i w okręgu nr 4 oraz wyraźnie w okręgu nr 7. Ponadto, w okręgach nr 5 i 7, zauważyć można ponad ośmioprocentowe poparcie dla Stowarzyszenia „Rodzina Polska”. Natomiast nieujęty w tabeli Ruch Patriotyczny „Ojczyzna”

tylko w okręgu nr 4 uzyskał poparcie powyżej pięciu procent, oscylując w pozostałych wokół 2-3%. Unia Wolności zajęła trzecie miejsce przed Przymierzem Społecznym tylko w okręgu obejmującym miasto Olsztyn (nr 5).

Okręgi dawnego województwa olsztyńskiego oraz suwalskiego dały głównym rywalom remis. Zdecydowane zwycięstwo SLD nad AWS w tradycyjnie lewicowym w okręgu elbląskim można tłumaczyć m.in. niezadowoleniem z rządów AWS–UW, w szczególności sprzeciwem mieszkańców wobec likwidacji województwa oraz przyłączeniem Elbląga do Warmii i Mazur zamiast do Pomorza. Indywidualnie najlepszy wynik osiągnął poseł i prezydent Elbląga Witold Gintowt-Dziewiałtowski, który – jako lider listy – zdobył ponad połowę głosów SLD w okręgu nr 1 (14333). Być może podobne do elblązan antyolsztyńskie motywacje mieli mieszkańcy przyłączonych powiatów (okręg nr 3). Z kolei Olsztyn potwierdził dominację postkomunistycznej lewicy. W okręgu tym najgorszy wynik uzyskało Przymierze Społeczne, które czele listy wystawiło kandydata Unii Pracy.

Tabela 16.5. Wyniki wyborów do sejmiku w poszczególnych okręgach województwa warmińsko-mazurskiego 1998 r.

	Okręg nr:	1	2	3	4	5	6	7
SLD	Liczba głosów	22 897	24 305	21 375	19 271	19 766	21 635	12 672
	% głosów	43,23	29,46	34,18	30,16	41,29	31,34	25,88
AWS	Liczba głosów	16 470	24 685	14 383	19 647	13 301	20 805	13 739
	% głosów	31,09	29,92	23,00	30,75	27,78	30,13	28,06
PS	Liczba głosów	5 705	16 958	12 430	9 689	2 086	11 742	9 365
	% głosów	10,77	20,55	19,88	15,16	4,36	17,01	19,13
UW	Liczba głosów	4 141	11 163	10 723	8 137	7 329	9 038	7 883
	% głosów	7,82	13,53	17,15	12,73	15,31	13,09	16,10
RP	Liczba głosów	2 638	3 511	1 862	3 884	3 997	4 274	4 130
	% głosów	4,98	4,26	2,98	6,08	8,35	6,19	8,43

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Po trwających miesiąc targach, zawiązano koalicję AWS–PS(L)–UW. Jak donosiła „Gazeta Wyborcza” – zanim złożono podpisy pod umową koalicyjną, spotkanie było kilkakrotnie przerywane. Przyczyną był brak zgody I. Petryny na kandydaturę M. Piór na marszałka sejmiku^[2]. Ostatecznie wspólnym kandydatem na marszałka został Jerzy Szmit z AWS, dyrektor generalny Urzędu Wojewódzkiego w Olsztynie, a wicemarszałkami – Wojciech Samulowski (UW, były wójt Gietrzwałdu) oraz Irena Petryna (PS). Przewodniczącym sejmiku miał zostać Andrzej Śmietanko z PS, a wiceprzewodniczącym Miron Sycz z UW^[3].

Koalicja na pierwszej sesji zgłosiła swoje kandydatury i podzieliła się stanowiskami według umowy. Zarząd województwa wyglądał następująco: marszałek (jako przewodniczący zarządu) Jerzy Szmit (AWS)^[4], wiceprzewodniczący zarządu Irena Petryna (PS) i Wojciech Samulowski (UW), członkowie zarządu – Tadeusz Sobierajski (UW) oraz spoza sejmiku Kazimierz Gutowski wskazany przez PSL^[5]. Prezydium sejmiku tworzyli: przewodniczący Andrzej Śmietanko (PS) oraz wiceprzewodniczący – Paweł Podczaski (AWS), Miron Sycz (UW) i Sławomir Sadowski (AWS)^[6]. Sojusz Lewicy Demokratycznej nie został uwzględniony w podziale funkcji i przeszedł do opozycji. Sejmik rozpoczął pracę 1 stycznia 1999 roku.

Koalicja rządząca sejmikiem nie przetrwała jednak czteroletniej kadencji^[7]. Już w maju PSL opuściło koalicję (i funkcje w zarządzie województwa),

[2] G. Szydłowski, *Sejmik wzięty*, „Gazeta Wyborcza. Olsztyn”, 09.11.1998.

[3] Tamże.

[4] Uchwała nr I/9/98 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 10 listopada 1998 r. w sprawie wyboru Marszałka Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

[5] Uchwała nr I/12/98 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 10 listopada 1998 r. w sprawie wyboru Wiceprzewodniczących i pozostałych Członków Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

[6] P. Pietkun, *Porażka SLD*, „Gazeta Wyborcza. Olsztyn”, 12.11.1998.

[7] Zob. T. Gajowniczek, *Scena polityczna województwa warmińsko-mazurskiego w latach 1998–2014*, [w:] *Region Warmii i Mazur w europejskich procesach integracyjnych*, W. T. Morzelewski (red.), Olsztyn 2014, s. 54; T. Gajowniczek, *Bastion lewicy zdobyty. Wybory samorządowe w województwie warmińsko-mazurskim*, [w:] *Wybory do sejmików województw w 2006 roku*, R. Alberski, M. Cichosz, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2010, s. 221–222.

a w październiku 1999 roku zawiązano nową – SLD–PSL–UW^[8]. Marszałkiem został wówczas lider SLD Andrzej Ryński^[9], a na fotel wicemarszałka wróciła I. Petryna (PSL). Do zarządu wszedł także Bogdan Meina (PSL)^[10]. Członkowie UW, tzn. Samulowski i Sobierajski nieprzerwalnie pełnili swoje funkcje przez całą kadencję.

Zmieniono również prezydium sejmiku. Już w lipcu 1999 r. odwołano P. Podczaskiego i S. Sadowskiego (obaj AWS), w ich miejsce powołano Bronisława Szatana i Władysława Mańkuta (obaj SLD). Zaś w październiku w miejsce A. Śmietanko (jednocześnie był podsekretarzem stanu w Kancelarii Prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego) przewodniczącym został wybrany dotychczasowy wiceprzewodniczący M. Sycz (UW), a wiceprzewodniczącym Edward Adamczyk (PSL). Mańkut w 2001 roku objął mandat posła i jego miejsce w prezydium zajął radny Zbigniew Puchajda (SLD).

Także wicewojewoda z UW Marek Żyliński podał się do dymisji. W rozmowie z dziennikarzem „Gazety Wyborczej” powiedział: *„Jestem rodzonym bratem Adama Żylińskiego, szefa regionalnej Unii Wolności, posła tej partii i głównego architekta nowej koalicji sejmikowej. Trudno więc byłoby mi postąpić inaczej. Najbardziej zależy mi na wyjaśnieniu obecnej sytuacji. Nie ulegam bowiem wątpliwości, że w tej chwili – po zmianie przez UW koalicjanta w sejmiku – jest ona dwuznaczna”*^[11]. Dymisji jednak nie przyjęto i M. Żyliński pełnił urząd do 2001 r.

[8] P. Pietkun, *Zwrot w lewo*, „Gazeta Wyborcza. Olsztyn”, 15.10.1999.

[9] Uchwała nr X/109/99 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 14 października 1999 r. w sprawie odwołania Marszałka Województwa Warmińsko-Mazurskiego i jednoczesnego wyboru Marszałka w trybie określonym w art. 37 ustawy o samorządzie województwa.

[10] Uchwała nr X/110/99 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 14 października 1999 r. w sprawie wyboru Wiceprzewodniczących i pozostałych Członków Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

[11] P. Prais, *Nie trzymam się stołka*, „Gazeta Wyborcza. Olsztyn”, 16.10.1999.

Wybory 2002

Przed wyborami samorządowymi zmniejszono zarówno liczbę okręgów wyborczych (do pięciu), jak i liczbę radnych sejmiku (do trzydziestu).

Tabela 16.6. Podział województwa warmińsko-mazurskiego na okręgi wyborcze w wyborach do sejmiku województwa w 2002 roku.

Okręg	Granice okręgu	Liczba radnych
1	m. Olsztyn, powiaty: olsztyński, nidzicki	6
2	powiaty: iławski, ostródzki, nowomiejski, działdowski	6
3	m. Elbląg, powiaty: elbląski, braniewski, bartoszycki, lidzbarski	7
4	powiaty: kętrzyński, węgorzewski, giżycki, gołdapski, olecki	5
5	powiaty: mrągowski, szczycieński, piski, ełcki	6

Źródło: Uchwała Nr XXXVIII/550/02 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 2 lipca 2002 r. w sprawie podziału Województwa Warmińsko-Mazurskiego na okręgi wyborcze w celu wyboru radnych do Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Dz. Urz. Woj. Warmińsko-Mazurskiego 2002, Nr 91, poz. 1394.

W wyborach wystartowało dwanaście komitetów, z czego osiem zarejestrowało listy we wszystkich pięciu okręgach (por. tabela 16.7). Ogółem na pięćdziesięciu listach znalazło się 462 osób, w tym 155 kobiet (33,55%). Spośród liczących się komitetów, najmniej kobiet było na listach PSL – zaledwie cztery, z czego w dwóch okręgach (nr 1 i 5) nie było ich w ogóle.

W wyborach prezydenckich (2000 r.) kandydat szerokiej lewicy Aleksander Kwaśniewski zdobył w województwie prawie 64% głosów (trzeci wynik w kraju). W kolejnych wyborach parlamentarnych koalicja SLD–UP w obu okręgach (Elbląg i Olsztyn) w województwie uzyskała ponad 47% głosów, przy 41% w skali ogólnopolskiej. Oznaczało to umocnienie sympatii lewicowych na Warmii i Mazurach. Znaczna część działaczy UW przeszła do nowo powstałej Platformy Obywatelskiej. Ponadto na scenie pojawiło się Prawo i Sprawiedliwość, które przejęło niektórych polityków AWS. W efekcie Unia Wolności postanowiła nie wystawiać własnej listy partyjnej w wyborach samorządowych 2002 roku, a jej działacze znaleźli się na listach SLD–UP.

Zdaniem przewodniczącego UW Zbigniewa Dąbkowskiego, elektorat Unii był zbyt słaby, by zapewnić partii wygraną^[12].

Tabela 16.7. Komitety, które zarejestrowały listy kandydatów do sejmiku województwa warmińsko-mazurskiego w 2002 r. (w nawiasie liczba kobiet).

Numer listy	Nazwa komitetu	Liczba list	Liczba kandydatów
1	Liga Polskich Rodzin	5	60 (23)
2	Samobrona Rzeczypospolitej Polskiej	5	44 (11)
3	Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy	5	60 (20)
4	Unia Samorządowa	3	15 (11)
5	Alternatywa Partia Pracy	5	56 (24)
6	Polskie Stronnictwo Ludowe	5	46 (4)
7	Konserwatywno-Liberalna Partia Unia Polityki Realnej	5	25 (7)
8	Antyklerykalna Polska	1	5 (0)
9	Razem Polsce	2	11 (6)
10	Platforma Obywatelska – Prawo i Sprawiedliwość	5	47 (10)
11	Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP	4	33 (16)
12	Krajowa Partia Emerytów i Rencistów	5	60 (23)
Suma w skali województwa		50	462 (155)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Z nowych graczy na scenie należy wskazać koalicję PO–PiS (głównie członkowie UW i AWS). Z dawnego Przymierza Społecznego PSL postanowiło startować pod własnym szyldem, podobnie jak Krajowa Partia Emerytów i Rencistów. Natomiast Unia Pracy przyłączyła się do SLD. Warto zaznaczyć, że na listach wyborczych znajdowała się informacja, jaka organizacja popiera daną kandydaturę. W przypadku list SLD–UP przy wszystkich osobach był to Sojusz Lewicy Demokratycznej – brak było nazwisk wspieranych przez UP i UW.

[12] W koalicji z SLD?, „Gazeta Wyborcza.Olsztyn”, 10.06.2002.

Liga Polskich Rodzin w okręgu nr 1 na pierwszej pozycji wystawiła Bogusława Rogalskiego, który także ubiegał się o urząd prezydenta Olsztyna. W wyborach prezydenckich zdobył 3590 głosów (8,94% – czwarte miejsce), natomiast w sejmikowych – 5995 i mandat uzyskał. Samoobrona na jedyne wystawiła kandydata na senatora z 2001 r. Andrzeja Majchrzaka. Jedyneką SLD–UP był marszałek województwa Andrzej Ryński. Z drugiej pozycji kandydował wiceprzewodniczący sejmiku Zbigniew Puchajda (PPS), który uprzednio ubiegał się także o fotel senatora. Puchajda radnym nie został, a dwa mandaty dla SLD (oprócz Ryńskiego) zdobyli: przedsiębiorca-rolnik (w PRL kierownik dwóch PGR-ów) Bolesław Tołłoczko (poz. 6) i dyrektor Zespołu Szkół Gastronomiczno-Spożywczych w Olsztynie Edward Łoś (poz. 9). Jedyneką PSL był członek zarządu województwa B. Meina, jednak nie on gromadził najwięcej głosów na listę – najlepszy wynik osiągnął leśnik Ryszard Ziemblicki z drugiej pozycji, zaś Meina był dopiero czwarty. Jedyneką na liście PO–PiS była Monika Błażejczyk (PO; kandydowała do sejmu w 2001 r.), ale mandat zdobył z drugiej pozycji radny Olsztyna Jerzy Romaszko z PiS.

W okręgu nr 2 mandaty zdobyły jedyнки LPR – Krzysztof Napieralski i Samoobrony – Leszek Sargalski. W SLD–UP jedyneką był emerytowany pułkownik ludowego WP Bronisław Szatan, ale mandatu nie uzyskał. Najlepszy wynik osiągnął Zygmunt Komar zgłoszony przez UW (poz. 6), szef Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa. Mandaty uzyskali także: Jarosław Maśkiewicz (poz. 4) i Edward Radomski (poz. 2). Pierwszą pozycję w PSL otrzymał Zygmunt Kasprowicz, ale – pomimo dobrego wyniku indywidualnego – mandatu nie zdobył, gdyż ludowcy w tym okręgu osiągnęli najgorszy rezultat w województwie. W PO–PiS jedyneką był Krzysztof Kowalewski (PO), ale mandat uzyskał startujący z drugiej pozycji Wojciech Szadziwicz (PiS).

W okręgu nr 3 mandaty zdobyły cztery jedyнки – Witold Łada (LPR), Bogdan Aleksiejczuk (SRP), Henryk Horbaczewski (SLD–UP, drugi wynik listy) oraz Paweł Jankowski (PO). Jedyne w PSL mandat zdobył drugi na liście leśnik i radny powiatu braniewskiego Jan Bobek, który wyprzedził lidera Jerzego Konarzeckiego. Najlepszy wynik dla SLD–UP uzyskał przewodniczący sejmiku M. Sycz (UW). Trzeci wynik uzyskał Sławomir Jezierski, jednak wybrał fotel starosty elbląskiego i radną po nim w lutym 2003 r. została Jadwiga Król z Unii Pracy – piąty wynik, ósma pozycja na liście.

W okręgu nr 4, podobnie jak w poprzednim, cztery mandaty przypadły jedynkom. Radnymi zostali: Edward Przyłucki (SRP), Wiesław Kowalski (SLD, drugi wynik), Edward Adamczyk (PSL) i Mirosław Nowakowski (PiS). Natomiast najwięcej głosów na liście SLD–UP zdobył, umieszczony na szóstej pozycji, przedsiębiorca Eugeniusz Faj.

W okręgu nr 5, także cztery mandaty uzyskali liderzy list: Ewa Gutowska (SRP), Bożena Bagan (SLD–UP, drugi wynik), Adam Krzyśków (PSL) i Jerzy Gosiewski (PiS). Jedyne na liście Ligi Polskich Rodzin mandat uzyskał z drugiej pozycji Bogdan Nowacki, a nie jedynka – Jerzy Tyszewski. Najlepszy wynik dla SLD–UP osiągnął radny leśnik Julian Osiecki (UW) z czwartej pozycji.

Tabela 16.8. Frekwencja oraz głosy ważne w wyborach do sejmiku województwa warmińsko-mazurskiego w 2002 r.

Okręg	liczba uprawnionych	liczba wydanych kart	frekwencja	liczba oddanych głosów	liczba głosów ważnych	% głosów ważnych
1	241 215	99 290	41,16	99 147	86 830	87,58
2	232 464	116 888	50,28	116 730	98 395	84,29
3	259 882	110 660	42,58	110 426	97 110	87,94
4	165 887	77 668	46,82	77 563	65 971	85,05
5	199 523	98 595	49,42	99 116	82 772	83,51
Województwo	1 098 971	503 101	45,78	502 982	431 078	85,70

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W podziale mandatów uczestniczyło pięć komitetów. Wybory wygrała koalicja SLD–UP zdobywając w skali województwa 32,05% głosów, co dało 13 mandatów. Na drugą Samoobronę głosowało 16,71% wyborców (5 mandatów). Podział mandatów został przedstawiony w tabeli 16.9, natomiast rozkład głosów w okręgach w tabeli 16.10. SLD–UP wygrało w każdym okręgu.

Tabela 16.9. Podział mandatów i uzyskane głosy ważne w wyborach do sejmiku warmińsko-mazurskiego w 2002 r.

Komitet	Liczba głosów	% głosów	Liczba mandatów	% mandatów
SLD-UP	138 162	32,05	13	43,33
SRP	72 039	16,71	5	16,67
PO-PiS	58 592	13,59	5	16,67
LPR	56 886	13,20	4	13,33
PSL	54 437	12,63	3	10,00
W sumie	380 116	88,18	30	100,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Z pięciu mandatów przypadających koalicji PO–PiS, cztery zdobyli kandydaci Prawa i Sprawiedliwości, w tym dwa nie będąc jedynekami listy. Natomiast spośród trzynastu mandatów uzyskanych przez SLD–UP, trzy zdobyli kandydaci Unii Wolności. Trzy mandaty unitów oznaczały, że wyborcom nie przeszkadzało ich (trwający już trzy lata) sojusz z postkomunistami. Elektorat Unii Wolności okazał się bardziej lewicowy niż elektorat nowego ugrupowania Platformy Obywatelskiej, która w koalicji z PiS uzyskała tylko jeden mandat. W 2002 roku wydawało się, że nie ma miejsca dla PO na warmińsko-mazurskiej scenie politycznej. Rzeczywisty (partyjny) podział mandatów był następujący: SLD–UP 10, Samoobrona 5, PiS 4, LPR 4, PSL 3, UW 3, PO 1.

Z danych PKW podanych po wyborach samorządowych wynikało, że nieważnie oddanych głosów w wyborach do sejmiku było prawie 15%. Ponadto prawie 12% wyborców nie miało swojego przedstawiciela w sejmiku (głosowało na partie nieuzyskujące mandatu). Oznacza to, że prawie 123 tys. osób oddało głos „zmarnowany” lub nieważny, co stanowiło około 24% ogółu głosujących.

Tabela 16.10. Wyniki wyborów do sejmiku w poszczególnych okręgach województwa warmińsko-mazurskiego 2002 r.

	Okręg nr:	1	2	3	4	5
SLD-UP	Liczba głosów	29 837	30 871	32 892	19 709	24 853
	% głosów	34,36	31,37	33,87	29,88	30,03
SRP	Liczba głosów	10 900	17 801	17 933	11 652	13 753
	% głosów	12,55	18,09	18,47	17,66	16,62
PO-PiS	Liczba głosów	13 616	14 026	13 036	7 372	10 542
	% głosów	15,68	14,25	13,42	11,17	12,74
LPR	Liczba głosów	12 983	14 023	11 299	6 816	11 765
	% głosów	14,95	14,25	11,64	10,33	14,21
PSL	Liczba głosów	8 612	9 735	12 946	11 040	12 104
	% głosów	9,92	9,89	13,33	16,73	14,62

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W wyniku wyborów dotychczasowa koalicja, tzn. SLD-UP-UW-PSL utrzymała większość w sejmiku, zdobywając szesnaście mandatów. Marszałek Ryński planował jednak maksymalne osłabienie prawicowej opozycji (jako rewanż za izolację SLD w 1998 r.) i do koalicji zaprosił Samoobronę RP^[13]. Umowa została zawarta i nowa koalicja dysponująca 21 mandatami dokonała następującego podziału stanowisk: marszałek A. Ryński (SLD), wicemarszałkowie – A. Majchrzak (Samoobrona) i Adam Filipowicz (PSL), członkowie zarządu – Janusz Cichoń (UW) i Bożena Wrzeszcz-Zwada (SLD) oraz M. Sycz (UW, przewodniczący sejmiku), E. Adamczyk (PSL), E. Przyłucki (Samoobrona) i H. Horbaczewski (SLD) jako wiceprzewodniczący^[14]. LPR, PiS i PO zostały zmarginalizowane.

Podsumowanie

Porównując dwie elekcje z 1998 i 2002 roku należy zauważyć, że zmniejszyła się liczba miejsc w sejmiku a zwiększyła liczba startujących komitetów. Tym

[13] *Podzielą się władzą?* „Gazeta Wyborcza. Olsztyn”, 4.11.2002.

[14] *Władze sejmiku*, „Gazeta Wyborcza. Olsztyn”, 18.11.2002.

samym szanse uzyskania mandatu są mniejsze. W 1998 r. dominacja dwóch największych partii była druzgocąca – razem zdobyły ponad 60% głosów. W 2002 r. odsetek ten spadł do poziomu poniżej 50%.

Tabela 16.11. Indeks rywalizacyjności i efektywnej liczby partii: efekty wyborów do sejmiku warmińsko-mazurskiego.

Wyszczególnienie	1998	2002
Poparcie dla pierwszego komitetu (%)	33,17 (SLD)	32,05 (SLD–UP)
Poparcie dla drugiego komitetu (%)	28,76 (AWS)	16,71 (SRP)
Stopień rywalizacyjności	0,87	0,52
ELP	3,28	3,51

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Indeks efektywnej liczby partii (komitetów) w sejmiku województwa w 1998 r. wyniósł 3,28, zaś w 2002 – 3,51. Indeks agregacji spadł z 9,45 dla SLD w 1998 r. do 8,66 dla SLD–UP w 2002 roku. Idealny indeks rywalizacyjności wynosi 1. Im mniejsza wartość, tym mniejszy poziom rywalizacyjności i jednocześnie występuje większa przewaga partii wygrywającej wybory. Mając na względzie powyższe wskaźniki, można stwierdzić, że wybory w 2002 roku zostały zdominowane przez SLD–UP. Inne ugrupowania – pomimo ich wzrastającej liczby – grały na korzyść lidera. Przyczyną takiego stanu rzeczy mogła być znana marka. SLD był na rynku politycznym od wielu lat. Debiutantami w 2002 roku byli: Samoobrona, Liga Polskich Rodzin, Prawo i Sprawiedliwość oraz Platforma Obywatelska. Efekt nowości przyniósł korzyści SRP i LPR. Natomiast PO i PiS, jako partie powstałe na gruzach AWS i UW, były raczej traktowane jako ugrupowania skompromitowane i zużyte władzą. Jak pokazały kolejne elekcje, Prawo i Sprawiedliwość miało niezbyt duży, ale stabilny elektorat, natomiast Platforma Obywatelska powoli zaczęła przejmować działaczy i wyborców dawnej Unii Wolności (szczególnie po jej przekształceniu w demokraci.pl) oraz tracącego na popularności SLD.

Łukasz Donaj^[1]

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Krzysztof Duda^[2]

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wybory do sejmiku województwa wielkopolskiego w roku 1998 i 2002. Raz pod prąd, raz z prądem

Wybory do sejmiku województwa wielkopolskiego to wydarzenie, które wpisuje się w długą historię regionu. Wielkopolska to region, na którym od wieków toczyły się ważne wydarzenia polityczne i kulturowe. To tutaj narodziły się pierwsze państwowe struktury Polski, a także wybuchło powstanie wielkopolskie, które przyczyniło się do odzyskania przez Polskę niepodległości. Dzisiaj wybory do sejmiku są kolejnym krokiem w rozwoju regionu i okazją do wyrażenia swojego głosu przez mieszkańców. W niniejszym artykule przeanalizujemy wybory na poziomie wojewódzkim – do sejmiku województwa wielkopolskiego odbywające się w roku 1998 oraz 2002. Dominującymi metodami badawczymi wykorzystywanymi w ramach pracy są: analiza systemowa średniego rzędu oraz metoda porównawcza.

Wybory samorządowe to jedno z najważniejszych wydarzeń demokratycznych w Polsce. W ich trakcie mieszkańcy wybierają władze lokalne, które będą reprezentować ich interesy przez kolejne lata. Wybory samorządowe są także

[1] ORCID: 0000-0002-7720-1260.

[2] ORCID: 0000-0001-6243-7310.

okazją do przetestowania swojej siły politycznej przez partie i ugrupowania, a ich wynik ma wpływ na sytuację polityczną w kraju.

Wybory samorządowe w 1998 roku były jednymi z najważniejszych wydarzeń politycznych w Polsce po transformacji ustrojowej. Były to pierwsze wybory do samorządu terytorialnego w Polsce, w których wyłoniono samorządy związane z reformą administracyjną z 1999 roku. W wyniku tych wyborów powstały gminy, powiaty i województwa, które do dziś funkcjonują w Polsce^[3]. Frekwencja w tych wyborach wyniosła – w zależności od organów – prawie 40 i więcej procent (w przypadku sejmików – 45,35%^[4]), co było wysokim wynikiem jak na pierwsze wybory po zmianie ustroju. Jest to istotne zwłaszcza w kontekście, iż wybory te były wyjątkowo skomplikowane z punktu widzenia wyborców; związane było to między innymi z organizacją kart do głosowania^[5]. Wybory te przyczyniły się do zmiany układu politycznego w Polsce, a także zwiększyły znaczenie samorządu terytorialnego w życiu społeczności lokalnych. Były to również wybory, które przyspieszyły proces modernizacji i unowocześnienia polskiej administracji publicznej.

W wyborach w 1998 roku, które odbyły się 11 października, do sejmiku województwa wielkopolskiego wybrano ostatecznie 60 radnych. Utworzonych zostało 9 okręgów wyborczych^[6].

[3] *Rocznica podziału. 18 lipca minęło 20 lat od reformy administracyjnej*, mp, 19.07.2018, za: <https://samorząd.pap.pl/kategoria/archiwum/rocznica-podzialu-18-lipca-minelo-20-lat-od-reformy-administracyjnej> [dostęp: 11.04.2023].

[4] Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 23 października 1998 r., Dz.U.1998, nr 131, poz. 861.

[5] T. Zarycki, *Wybory samorządowe w 1998 r.*, [w:] *Decentralizacja terytorialnej organizacji kraju: założenia, przygotowanie, ustawodawstwo*, G. Gorzelak (red.), Warszawa 1999, s. 39.

[6] M. Walczak, *Analiza wyborów do Sejmiku Województwa Wielkopolskiego cz. 1 – wybory 1998, 2002 i 2006*, za: <https://latarnikkaliski.pl/analiza-wyborow-do-sejmiku-wojewodztwa-wielkopolskiego-cz-1-wybory-1998-2002-i-2006/> [dostęp: 11.04.2023].

Tabela 17.1. Liczba wybieranych radnych i granice okręgów w wyborach do Sejmiku Województwa Wielkopolskiego w 1998 roku.

Okręg	Granice okręgu	Liczba radnych
1	m. Poznań	10
2	powiaty: poznański, obornicki, średzki, śremski	7
3	m. Konin, powiaty: koniński, kolski, słupecki, turecki	8
4	m. Kalisz, powiaty: kaliski, jarociński, pleszewski	6
5	powiaty: ostrowski, kępiński, krotoszyński, ostrzeszowski	6
6	m. Leszno, powiaty: leszczyński, gostyński, kościański, rawicki	6
7	powiaty: szamotulski, wolsztyński, międzychodzki, grodziski, nowotomyski	6
8	powiaty: pilski, chodzieski, czarnkowsko-trzcianecki, złotowski	5
9	Powiaty: gnieźnieński, wągrowiecki, wrzesiński	5

Źródło: Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 sierpnia 1998 r. w sprawie podziału powiatów i województw na okręgi wyborcze oraz ustalenia liczby radnych wybieranych w każdym okręgu wyborczym.

W wyborach zwyciężył Komitet Wyborczy Sojusz Lewicy Demokratycznej, uzyskując prawie 400 tys. głosów. Drugie miejsce, z prawie 294 tys. głosów, zajął Komitet Wyborczy Akcja Wyborcza Solidarność, a trzecie – Przymierze Społeczne.

Tabela 17.2. Wyniki wyborów do sejmiku województwa wielkopolskiego w 1998 roku.

Nazwa komitetu	Liczba oddanych głosów
KKW Sojusz Lewicy Demokratycznej	399 387
KW Akcja Wyborcza Solidarność	293 855
KKW Przymierze Społeczne: PSL–UP–KPEiR	142 445
Zarząd Unii Wolności	136 101
Zarząd Główny Stowarzyszenia „Rodzina Polska”	61 207
KW Ruch Patriotyczny Ojczyzna	29 205

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W pierwszych wyborach samorządowych na tym poziomie uprawnionych do głosowania było prawie 2,5 miliona osób. Zwraca uwagę względnie wysoka

frekwencja, która wyniosła 48,8%, co spowodowane było prawdopodobnie zainteresowaniem wyborców nowym rodzajem głosowania. Szczegółowy rozkład głosów zaprezentowany został w tabeli nr 17.3.

Tabela 17.3. Liczba oddanych głosów w wyborach do sejmiku wielkopolskiego w 1998 roku.

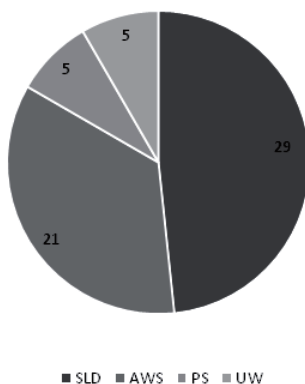
Uprawnionych do głosowania	Wydanych kart	Oddanych głosów	Głosów ważnych	Głosów nieważnych
2 439 398	1 189 943	1 188 199	1 062 200	125 999

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Mimo zwycięstwa w skali kraju rządzącej Akcji Wyborczej Solidarność, w przypadku województwa wielkopolskiego największą popularnością cieszył się Sojusz Lewicy Demokratycznej, który uzyskał 29 mandatów. AWS zajął drugie miejsce z wynikiem 21 mandatów, natomiast po 5 osób do sejmiku wprowadziło PS i UW.

Rysunek 17.1. Podział mandatów w sejmiku województwa wielkopolskiego po wyborach w 1998 r.

Podział mandatów w Sejmiku Województwa Wielkopolskiego po wyborach w 1998 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Ostatecznie, dzięki takim wynikom, utworzona została koalicja SLD–PS, zaś na czele zarządu stanął Stefan Mikołajczak (SLD), a wicemarszałkami zostali: Jan Kopczyk (PSL) i Kazimierz Kościelny (SLD).

Tabela 17.4. Wyniki komitetów, wybrani radni w okręgach województwa wielkopolskiego w 1998 roku.

	SLD	AWS	PS	UW	Suma
Okręg 1	4	4	0	2	10
Okręg 2	3	2	1	1	7
Okręg 3	4	3	1	0	8
Okręg 4	3	2	1	0	6
Okręg 5	3	2	1	0	6
Okręg 6	3	2	1	0	6
Okręg 7	3	2	0	1	6
Okręg 8	3	2	0	1	6
Okręg 9	3	2	0	0	5
Suma:	29	21	5	5	60

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej.

W dniu 27 października 2002 roku odbyły się kolejne wybory samorządowe. Ponownie dokonano elekcji sejmików wojewódzkich, rad powiatów, gmin, rady miasta stołecznego Warszawy, rad dzielnic w Warszawie, a także prezydentów, burmistrzów i wójtów. Jedną z istotniejszych zmian w ordynacji było zmniejszenie liczby radnych, a także zmniejszenie liczby okręgów. W 6. wielkopolskich okręgach wybierano 39 radnych^[7].

[7] Uchwała nr LO\722\2002 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 9 lipca 2002 r. w sprawie podziału na okręgi wyborcze, ustalenia numerów i granic okręgów wyborczych oraz liczby radnych wybieranych w okręgu wyborczym dla wyborów do Sejmiku Województwa Wielkopolskiego.

Tabela 17.5. Liczba wybieranych radnych i granice okręgów w wyborach do sejmiku województwa wielkopolskiego w 2002 r.

Okręg	Granice okręgu	Liczba radnych
1	m. Poznań	6
2	powiaty: chodzieski, czarnkowsko-trzcianecki, międzychodzki, obornicki, pilski, szamotulski, wągrowiecki, złotowski	7
3	powiaty: gnieźnieński, poznański, śremski, wrzesiński	7
4	m. Konin, powiaty: koniński, kolski, słupecki, turecki	5
5	m. Kalisz, powiaty: jarociński, kaliski, kępiński, ostrowski, ostrzeszowski, pleszewski	7
6	m. Leszno, powiaty: gostyński, grodziski, kościański, krotoszyński, leszczyński, nowotomyski, rawicki, wolsztyński	7

Źródło: Uchwała nr LO\722\2002 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 9 lipca 2002 r. w sprawie podziału na okręgi wyborcze, ustalenia numerów i granic okręgów wyborczych oraz liczby radnych wybieranych w okręgu wyborczym dla wyborów do Sejmiku Województwa Wielkopolskiego.

Zmiana spowodowała zmniejszenie się stosunku liczby radnych wybieranych w województwie do liczby okręgów. W 1998 roku wynosił on 6,67, natomiast w 2002 roku – 6,5. Jest to wprawdzie nieznacząca zmiana, jednak w skali kraju, jak wskazuje się w literaturze, dokonywano istotniejszych korekt, które wpływały na deformację głosu wyborców^[8].

Tabela 17.6. Stosunek liczby radnych do liczby okręgów w Wielkopolsce w wyborach w 1998 i 2002 r.

	1998	2002
Stosunek liczby radnych do liczby okręgów	6,67	6,5

Źródło: opracowanie własne.

W wyborach ostatecznie zwyciężył, podobnie jak przed 4 laty, Komitet SLD–UP, uzyskując jednak sporo mniejszą liczbę głosów (prawie 268 tys.). Drugie

[8] L. Nikolski, *System wyborczy do sejmików województw*, „Państwo i Społeczeństwo” 2009, vol. IX, nr 1.

miejsce otrzymał Komitet PO–PiS (162 tys.), trzecie – Samoobrona RP (149 tys.). Wśród uzyskujących mandaty do sejmiku znalazły się także PSL (123 tys.) i LPR (109 tys.). Szczegółowe wyniki zaprezentowane zostały w tabeli nr 17.7.

Tabela 17.7. Wyniki wyborów do sejmiku województwa wielkopolskiego w 2002 roku.

Komitet	Liczba głosów
KKW Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy	267 769
KKW Platforma Obywatelska – Prawo i Sprawiedliwość	162 103
KW Samoobrona RP	148 781
KW Polskiego Stronnictwa Ludowego	122 577
KW Liga Polskich Rodzin	108 735
KWW Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP	35 752

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Co interesujące, tym razem wielkopolskie wyniki zbieżne były z tendencjami ogólnokrajowymi z 1997 r., czyli wygraną SLD–UP w wyborach parlamentarnych.

Tabela 17.8. Liczba oddanych głosów w wyborach do sejmiku wielkopolskiego w 1998 r.

Uprawnionych do głosowania	Wydanych kart	Oddanych głosów	Głosów ważnych	Głosów nieważnych
2 552 419	1 171 926	1 168 417	960 052	208 365

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Frekwencja w powyższych wyborach była nieco niższa niż w poprzednich i wyniosła 45,9%. Zwraca uwagę znacząco wyższa liczba głosów nieważnych. O ile w przypadku pierwszych wyborów wynosiła ona 10,6%, o tyle w przypadku kolejnych – aż 17,8%.

W Wielkopolsce największą liczbą radnych dysponował, jak wykazano, SLD–UP – 13. Kolejno w Sejmiku zasiadali również przedstawiciele: PO–PiS (8 mandatów), Samoobrony RP (7 mandatów), LPR (6 mandatów) oraz PSL (5 mandatów).

Tabela 17.9. Wyniki komitetów, wybrani radni w okręgach województwa wielkopolskiego w 2002 r.

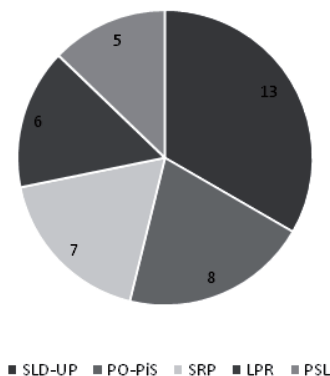
	SLD-UP	PO-PiS	SRP	LPR	PSL	Suma
Okręg 1	2	3	0	1	0	6
Okręg 2	3	1	1	1	1	7
Okręg 3	3	1	1	1	1	7
Okręg 4	1	0	2	1	1	5
Okręg 5	2	1	2	1	1	7
Okręg 6	2	2	1	1	1	7
Suma:	13	8	7	6	5	39

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Ostatecznie utworzono koalicję SLD-UP-PSL, wspieraną także przez polityków PO. Na czele zarządu stanął ponownie Stefan Mikołajczak, a wicemarszałkami zostali: Kazimierz Kościelny (SLD) i Józef Racki (PSL). W wyniku zmian z 10 października 2005 roku Stefan Mikołajczak i Kazimierz Kościelny zrezygnowali z pełnionych funkcji, natomiast funkcję marszałka objął Marek Woźniak (PO), a wicemarszałkiem został Przemysław Piasta (LPR).

Rysunek 17.2. Podział mandatów w sejmiku województwa wielkopolskiego po wyborach w 2002 r.

Podział mandatów w Sejmiku Województwa Wielkopolskiego po wyborach w 2002 roku

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Podsumowanie

W artykule przeanalizowano wybory do sejmiku województwa wielkopolskiego odbywające się w 1998 oraz w 2002 roku. W artykule uwzględniono kwestie dotyczące organizacji pierwszych wyborów do tego organu, a także wyniki wyborów, liczby oddanych głosów i kwestie podziału na okręgi. W artykule wykazano, że sejmik jest przedmiotem rozgrywek partii politycznych, choć na mniejszą skalę niż w przypadku reprezentacji ogólnokrajowych.

Wybory do sejmiku województwa zachodniopomorskiego 1998 i 2002. Kruszeje bastion lewicy...

Na Pomorzu Zachodnim po wyborach parlamentarnych 1993 roku przez kolejnych dziesięć lat utrzymywała się wysoka pod względem otrzymywanego poparcia pozycja najważniejszej w tym czasie formacji na lewicy, Sojuszu Lewicy Demokratycznej. Zarówno przed, jak i po przekształceniu w partię polityczną, SLD kontrolował znaczącą liczbę mandatów parlamentarnych oraz radnych w głównych miastach regionu. Największy sukces lewica odniosła w wyborach parlamentarnych 2001 roku. Również po reformie samorządu terytorialnego i utworzeniu nowego województwa zachodniopomorskiego SLD był najważniejszym graczem na scenie politycznej nowego województwa. Województwo zachodniopomorskie łączyło w sobie dawne województwa szczecińskie i koszalińskie, część dawnego województwa gorzowskiego (powiaty choszczeński i myśliborski) i pilskiego (powiat wałecki) i trzy gminy dawnego województwa słupskiego^[2]. Początkowo w skład województwa wchodziło 17 powiatów i trzy powiaty grodzkie. W 2002 roku utworzono nowy powiat, łobeski. Obecnie

[1] ORCID: 0000-0002-6808-0364.

[2] Ł. Tomczak, *Platforma idzie po władzę. Wybory samorządowe w województwie zachodniopomorskim*, [w:] *Wybory do sejmików województw w 2006 roku*, R. Alberski, M. Cichosz, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2010, s. 251.

w skład województwa zachodniopomorskiego wchodzi 114 gmin, 18 powiatów i trzy powiaty grodzkie (Szczecin, Koszalin i Świnoujście).

Charakterystyka instytucjonalnych uwarunkowań rywalizacji

W wyborach do sejmiku województwa zachodniopomorskiego w 1998 i 2002 roku liczba okręgów wyborczych nie ulegała zmianie. Zmieniły się natomiast ich granice i liczba zdobywanych mandatów. Związane to było ze zmianą prawa wyborczego oraz zmianami w podziale terytorialnym województwa i utworzeniem nowej jednostki administracyjnej. W pierwszych wyborach, w 1998 roku, utworzono pięć okręgów wyborczych. Wprowadzona w tym roku korekta granic okręgów wynikała z utworzenia nowego powiatu łobeskiego. Powstał on z pięciu gmin, wchodzących dotąd w skład powiatów: goleniowskiego, gryfickiego i stargardzkiego. Gminy te w czasie wyborów 1998 roku wchodziły w skład okręgów 2 i 4. Nowy powiat łobeski wszedł w skład okręgu 2^[3].

Tabela 18.1. Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku zachodniopomorskiego w wyborach 1998 i 2002 r.

Wybory 1998			Wybory 2002		
Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów	Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów
1	Szczecin, policki	12	1	Szczecin, policki	8
2	Świnoujście, goleniowski, gryficki, kamieński	7	2	Świnoujście, goleniowski, gryficki, kamieński, łobeski	5
3	białogardzki, drawski, kołobrzeski, Świdwiński, wałecki	8	3	białogardzki, drawski, kołobrzeski, świdwiński, wałecki	5
4	Koszalin, koszaliński, sławieński, szczecinecki	8	4	Koszalin, koszaliński, sławieński, szczecinecki	5

[3] Ł. Tomczak, *Wybory do sejmiku województwa zachodniopomorskiego*, „Roczniki Nauk Społecznych”, 2019, t. 11(47), nr 1, s. 80.

Wybory 1998			Wybory 2002		
Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów	Okręg	Granice okręgu	Liczba mandatów
5	choszczeński, gryfiński, myśliborski, pyrzycki, stargardzki	10	5	choszczeński, gryfiński, myśliborski, pyrzycki, stargardzki	7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W wyborach 1998 roku wybierano 45 radnych, a w 2002 roku liczba ta zmniejszyła się do 30. W konsekwencji, przy zachowaniu tej samej liczby okręgów, musiała się zmniejszyć liczba możliwych do zdobycia mandatów w okręgach. Ze względu na te zmiany nie można dokonać porównania wyników wyborów 1998 i 2002 roku na poziomie wszystkich okręgów. Takie porównanie, biorąc pod uwagę brak zmian granic okręgów, można przeprowadzić w ograniczonym zakresie w przypadku okręgów 1, 3 i 4, jednak w każdym z tych okręgów zmieniła się liczba możliwych do zdobycia mandatów.

Charakterystyka podmiotów rywalizujących w wyborach

W wyborach samorządowych 1998 i 2002 roku listy z kandydatami do sejmiku województwa zachodniopomorskiego rejestrowały wszystkie ogólnopolskie komitety wyborcze głównych partii i koalicji politycznych.

Tabela 18.2. Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa zachodniopomorskiego w 1998 i 2002 r.

Charakter podmiotów	Wybory 1998	Wybory 2002
podmioty uczestniczące w wyborach (ogółem)	10	14
komitety wyborcze partii politycznych (koalicji partii)	6	8
komitety wyborcze organizacji	4	0
komitety wyborcze wyborców	0	6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W wyborach 1998 roku listy kandydatów do sejmiku województwa zachodniopomorskiego zgłosiły komitety: KKW Sojuszu lewicy Demokratycznej, KW Akcja Wyborcza Solidarność, KW Unii Wolności, KKW Przymierze Społeczne: PSL–UP–KPEiR, KW Ruch Patriotyczny Ojczyzna, KW Stowarzyszenia „Rodzina Polska”, KW „Liga Szczecińska”, KW Prezydium Tymczasowej Rady Krajowej Partii Ludowo-Demokratycznej, KW Zrzeszenia Podmiotów Gospodarczych, KW Politechnika.

Tabela 18.3. Liczba komitetów i kandydatów w wyborach do sejmiku województwa zachodniopomorskiego w 1998 i 2002 r.

Wybory	Liczba:			
	komitetów	kandydatów	zarejestrowanych list	mandatów do zdobycia
1998	10	331	37	45
2002	14	542	61	30

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W wyborach 2002 roku listy kandydatów do sejmiku zachodniopomorskiego zgłosiły komitety: KW Liga Polskich Rodzin, KW Samoobrona Rzeczypospolitej Polskiej, KKW Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy, KKWW Unia Samorządowa, KW Alternatywa Partia Pracy, KW Polskiego Stronnictwa Ludowego, KW Konserwatywno-Liberalna Partia Unia Polityki Realnej, KW Krajowej Partii Emerytów i Rencistów, KWW Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP, KWW Razem Polsce, KWW „Wspólnota 2002”, KKW Platforma Obywatelska – Prawo i Sprawiedliwość, KWW Antyklerykalna Polska, KWW ZWLKP Kobiety Aktywne.

W wyborach 2002 roku w porównaniu z wyborami 1998 roku wzrosła liczba zarejestrowanych list i kandydatów przy zmniejszeniu liczby mandatów do zdobycia. W 1998 na jeden mandat przypadało 7,35 „kandydata” a w 2002 roku 18,06.

W wyborach 1998 roku do sejmiku szefem sztabu wyborczego i liderem listy koalicji SLD w okręgu 1 został Zbigniew Zychowicz. Komitet wystawił w wyborach 46 kandydatek i kandydatów. Liderami list w pozostałych okręgach zostali: Piotr Nowakowski (okręg 2), Henryk Rupnik (okręg 3), Jerzy Mokrzycki

(okręg 4) i Wojciech Długoborski (okręg 5, były burmistrz Gryfina). Hasło wyborcze brzmiało „Województwo zachodniopomorskie to nasz wspólny dom”. Posługiwano się także ogólnopolskich hasłem „Mądrze, zdrowo, bezpiecznie”^[4]. Kampanię wyborczą wsparli liderzy ogólnopolscy SLD, Marek Borowski i Leszek Miller.

Gościem na inauguracji kampanii wyborczej AWS w województwie zachodniopomorskim 30 sierpnia 1998 roku był premier Jerzy Buzek^[5]. Szefem sztabu został Arkadiusz Litwiński. Kampania odbywała się pod hasłem „Rodzina – Wspólnota – Ojczyzna”. Reprezentowało komitet AWS 64 kandydatek i kandydatów. Liderami list byli: Zbigniew Zalewski (okręg 1, były przewodniczący Rady Miasta Szczecin), Marek Słomski (okręg 2), Anna Sztark (okręg 3, była wojewoda koszaliński), Stanisław Gawłowski (okręg 4, w tym czasie zastępca burmistrza Darłowa od 2002 do 2005 zastępca prezydenta Koszalina, następnie poseł i senator PO) i Sławomir Pajor (okręg 5, od 2002 do 2017 Prezydent Stargardu). Na listach AWS znalazło się też trzech polityków KPN, w tym były poseł Leszek Smykowski, którzy nie uzyskali poparcia własnej partii z uwagi na uczestniczenie KPN w Komitecie Ruch Patriotyczny Ojczyzna. Unia Wolności wystawiła 45 kandydatek i kandydatów w wyborach 1998 r. do sejmiku zachodniopomorskiego. Liderem w okręgu I był Marek Koćmiel (późniejszy prezydent Szczecina), w okręgu 2 Lechosław Goździk, w 3 Andrzej Grotowski, w okręgu 4 Władysław Husejko i w okręgu 5 Piotr Lewandowski. Przymierze Społeczne, będące koalicją PSL, UP i KPEiR wystawiło w wyborach 1998 r. 46 kandydatek i kandydatów (15 z PSL, 10 z UP i 2 z KPEiR)^[6]. Liderami okręgów zostali: Danuta Jach (okrąg 1), Zenon Iwaszkiewicz (okrąg 2), Zenon Kozłowicz (okrąg 3), Władysław Świąs (okrąg 4), Andrzej Durka (okrąg 5). Na liście tego komitetu w okręgu 3 kandydował Andrzej Lepper, lider późniejszej Samoobrony RP. Ruch Patriotyczny „Ojczyzna” wystawił w wyborach 1998

[4] Plakat wyborczy koalicji SLD–UP „Mądrze, zdrowo, bezpiecznie” z wyborów samorządowych 1998 roku, w zbiorach Pracowni Badań Wyborczych Uniwersytetu Szczecińskiego.

[5] P. Chrobak, *Wybory samorządowe w Szczecinie na tle pomorza zachodniego w latach 1990–2020. Preferencje wyborcze mieszkańców regionu zachodniopomorskiego*, Szczecin 2014, s.149.

[6] Tamże, s. 185.

r. do SWZ 38 kandydatów. Liderem w okręgu 1 był Marian Jurczyk (senator, późniejszy prezydent Szczecina), w okręgu 2 Krzysztof Ślęzak, w okręgu 3 Zenon Okoń, w okręgu 4 Waldemar Podgórniak w okręgu 5 Jacek Szlachcikowski. Liga Szczecińska zgłosiła listy z kandydatami w wyborach 1998 r. do SWZ w czterech okręgach: 1, 2, 4 i 5. Liderem w okręgu 1 był Tomasz Hinc, w okręgu 2 Sławomir Sienicki, w okręgu 4 Magdalena Muszyńska, w okręgu 5 Jacek Kaźmierczak. Na pierwszych miejscach list w 1998 r. we wszystkich okręgach były tylko trzy kobiety. W przypadku komitetów, które zdobyły mandaty dwie kobiety znalazły się na pierwszym miejscu listy.

W wyborach 2002 roku do regionalnej reprezentacji na inauguracji kampanii wyborczej SLD, 15 września, gościem był sekretarz generalny partii Marek Dyduch. Koalicja SLD – UP wystawiła w wyborach 2002 roku 54 kandydatek i kandydatów. Liderami list w poszczególnych okręgach zostali: Karol Osowski (okręg 1), Piotr Nowakowski (okręg 2), Henryk Rupnik (okręg 3), Jerzy Mokrzycki (okręg 4) i Józef Faliński (okręg 5). LPR wystawiła w wyborach w SWZ w 2002 roku 57 kandydatek i kandydatów. Pierwsze miejsca na listach otrzymali: Sylwester Chruszcz (okręg 1), Waldemar Kopczyński (okręg 2), Ryszard Wapniarski (okręg 3), Urszula Kostuch (okręg 4) i Mirosław Drab (okręg 5). Samoobrona RP wystawiła w wyborach 2002 roku 55 kandydatek i kandydatów. Liderami list byli: Janusz Chrzanowski (okręg 1), Andrzej Mucek (okręg 2), Grzegorz Tomczyk (okręg 3), Krzysztof Modliński (okręg 4) i Andrzej Hatłas (okręg 5). Komitet wyborczy Unia Samorządowa wystawił 9 kandydatów w trzech okręgach. Liderkami i liderami list byli: Hanna Kowalska (okręg 2), Bronisław Kowalski (okręg 4) i Paweł Kowalczyk (okręg 5). Alternatywa Partia Pracy wystawiła 58 kandydatek i kandydatów we wszystkich okręgach wyborczych. Pierwsze miejsca na listach otrzymali: Edward Ślęzak (okręg 1), Małgorzata Nowicka – Ślęzak (okręg 2), Agnieszka Kurowska (okręg 3), Maria Puzio (okręg 4) i Jan Ślipko (okręg 5). PSL wystawiło 43 kandydatek i kandydatów we wszystkich okręgach. Na czele list w okręgach byli: Andrzej Pośluszný (okręg 1), Zygmunt Dziewguć (okręg 2), Janusz Wojdat (okręg 3), Jerzy Wicik (okręg 4) i Edward Sadłowski (okręg 5). Konserwatywno-Liberalna Partia UPR wystawiła 29 kandydatów we wszystkich okręgach. Liderami list w okręgach zostali: Jakub Kijański (okręg 1),

Waldemar Derysz (okręg 2), Jan Lewandowski (okręg 3), Tomasz Czubara (okręg 4) i Mariusz Karpiński (okręg 5). Krajowa Partia Emerytów i Rencistów wystawiła 31 kandydatek i kandydatów we wszystkich okręgach. Pierwsze miejsca na listach otrzymali: Stanisław Rychel (okręg 1), Józef Dembicki (okręg 2), Edward Kłoda (okręg 3), Anna Walkowiak (okręg 4) i Anatol Magdziak (okręg 5). Komitet Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP wystawił 39 kandydatek i kandydatów we wszystkich okręgach. Liderami list zostali: Witold Karolewski (okręg 1), Urszula Kowalczyk (okręg 2), Krzysztof Szutra (okręg 3), Zbigniew Wielgus (okręg 4) i Eugeniusz Pomian (okręg 5). Komitet Wyborczy Wyborców RAZEM POLSCE wystawił 34 kandydatek i kandydatów w czterech okręgach. Liderami list zostali: Ewa Świętochowska (okręg 1), Paweł Kołpaczyński (okręg 2), Tadeusz Groszyk (okręg 4) i Ewa Kowalczyk (okręg 5). Komitet „Wspólnota 2002” wystawił 54 kandydatek i kandydatów we wszystkich okręgach. Pierwsze miejsca na listach otrzymali: Maria Ilnicka – Mądry (okręg 1), Marek Słomski (okręg 2), Waldemar Misko (okręg 3), Bogdan Krawczyk (okręg 4) i Stanisław Zimnicki (okręg 5). KKW PO – PiS wystawił 56 kandydatek i kandydatów we wszystkich okręgach. Liderami list byli: Piotr Lewandowski (okręg 1), Leszek Drożdziel (okręg 2), Sławomir Nitras (okręg 3, późniejszy poseł PO), Stanisław Gawłowski (okręg 4), oraz Kazimierz Winnicki (okręg 5). KWW Antyklerykalna Polska wystawił 16 kandydatek i kandydatów w trzech okręgach. Pierwsze miejsca na listach otrzymali: Ewa Cieślukowska (okręg 1), Artur Mądrzak (okręg 2) i Leopold Wolański (okręg 5)^[7]. KWW ZWLKP Kobiety Aktywne wystawił 7 kandydatek w okręgu 1. Liderką listy była Joanna Izbicka, była działaczka SLD. Na pierwszych miejscach w okręgach było 12 kobiet, ale w komitetach, które uzyskały mandaty jedynie w jednym przypadku na pierwszym miejscu na liście znalazła się kobieta.

[7] Tamże, s. 292.

Rezultaty wyborów

Liczba wyborców w województwie zachodniopomorskim w wyborach samorządowych w 1998 roku wynosiła 1 266 922, a w 2002 roku wzrosła do 1 317 766 osób^[8]. W pierwszych wyborach do sejmiku województwa zachodniopomorskiego, w 1998 roku, frekwencja wyniosła 44,77%. W wyborach 2002 roku frekwencja zmniejszyła się nieznacznie, o 1,17 punktu procentowego, w porównaniu z pierwszymi wyborami i wyniosła 43,60%. Zarówno w skali województwa, jak i w skali poszczególnych okręgów w głosowaniu wzięła udział mniej niż połowa uprawnionych. Różnie przedstawiały się te zmiany na poziomie okręgów. Jednak ze względu na różnice w granicach okręgów między wyborami porównywanie wysokości frekwencji w obydwu wyborach, na poziomie wszystkich okręgów, nie jest możliwe. Na tle pozostałych okręgów zdecydowanie wyróżniał się okręg 1, obejmujący miasta Szczecin i Police. W wyborach 2002 roku frekwencja wyniosła w tym okręgu 33,21%, podczas gdy w pozostałych osiągnęła poziom między 45,85 a 48,93%. Na poziomie całego województwa można zauważyć wzrost liczby głosów nieważnych. W wyborach 1998 roku oddano 53 385 głosów nieważnych (9,41%), a w wyborach 2002 roku liczba głosów nieważnych wzrosła do 95 509 (16,71%). Oznacza to wzrost o 7,3 punktu procentowego. Okręgiem, w którym liczba głosów nieważnych przekroczyła w 2002 roku 20% był okręg 5, obejmujący powiaty: choszczeński, gryfiński, myśliborski, pyrzycki i stargardzki. Także w następnych wyborach w okręgu tym notowano wyższy odsetek głosów nieważnych od średniej w województwie^[9].

W pierwszych wyborach do sejmiku województwa zachodniopomorskiego sukces odnotowała koalicja Sojusz Lewicy Demokratycznej, w kolejnych utrzymała się pozycja tej lewicowej koalicji, po przekształceniu SLD w partię polityczną i utworzeniu koalicji z Unią Pracy. W wyborach 1998 roku kolejność komitetów, które uzyskały mandaty, pod względem otrzymanych głosów

[8] Dane: Państwowa Komisja Wyborcza.

[9] Ł. Tomczak, *Wybory do sejmiku województwa zachodniopomorskiego*, „Roczniki Nauk Społecznych”, 2019, t. 11(47), nr 1, s. 82.

w poszczególnych okręgach przedstawiała się tak samo jak w przypadku poparcia uzyskanego na poziomie całego województwa. We wszystkich okręgach największą liczbę głosów otrzymały listy SLD, na drugim miejscu AWS i kolejno UW, PS i RP „O”.

Tabela 18.4. Wyniki wyborów do sejmiku województwa zachodniopomorskiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze.

Okręg	SLD		AWS		UW		PS		RP „O”	
	% gł.	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1	34,00	5	30,50	4	15,13	2	2,29	0	12,17	1
2	34,34	3	28,08	2	10,38	1	13,27	1	6,59	0
3	37,58	4	26,44	2	11,29	1	15,78	1	2,35	0
4	45,09	5	22,46	2	12,12	1	8,66	0	2,04	0
5	43,90	5	27,14	3	10,85	1	10,43	1	1,47	0
Razem:	39,00	22	27,18	13	12,20	6	9,33	3	5,28	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Pozostałe komitety wyborcze osiągnęły niższe poparcie. KW Rodzina Polska otrzymał 3,57% głosów, Komitet Wyborczy „Liga Szczecińska” otrzymał 2,1% głosów. Kolejne komitety zgłosiły listy tylko w jednym z okręgów. KW Prezydium Tymczasowej Rady Krajowej Partii Ludowo-Demokratycznej w okręgu 1 otrzymał 936 głosów (0,70%). KW Zrzeszenia Podmiotów Gospodarczych w okręgu 3, otrzymał 2101 głosów (2,42%). KW Politechnika w okręgu 4, otrzymał 3661 głosów (3,91%).

Okręg ten był z kolei najkorzystniejszy dla dwóch kolejnych pod względem poparcia ugrupowań AWS i UW, które po wyborach znalazły się w sejmiku w opozycji, w okręgu 1 uzyskały najkorzystniejsze dla siebie wyniki. Największą, dwukrotną przewagę nad drugim w kolejności komitetem AWS, uzyskał komitet SLD w okręgu 5.

W tych wyborach w ramach Przymierza Społecznego (PS) mandat przypadł między innymi Andrzejowi Lepperowi, późniejszemu liderowi partii Samoobrona RP, który kandydował z drugiego miejsca w okręgu 3. Jedyne mandat dla Ruchu Patriotycznego „Ojczyzna” (RP „O”) otrzymał Marian Jurczyk,

późniejszy Prezydent Szczecina. Popularność Mariana Jurczyka przełożyła się na znacznie większe poparcie w okręgu 1 dla komitetu RP „O”. W okręgu tym komitet uzyskał ponad dwukrotnie większe poparcie od średniej w skali województwa. Podobne znaczenie miały dla komitetu Przymierza Społecznego głosy zdobyte przez Andrzeja Leppera.

W wyborach 2002 roku SLD, tym razem w koalicji z UP, utrzymał pierwszą pozycję pod względem otrzymanych głosów we wszystkich okręgach oraz na poziomie województwa.

Tabela 18.5. Wyniki wyborów do sejmiku województwa zachodniopomorskiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze.

Okręg	SLD-UP		Samoobrona RP		PO-PiS		LPR		PSL	
	% gł.	M	%	M	%	M	%	M	%	M
1	28,15	3	12,47	1	16,67	2	16,08	2	2,60	0
2	30,79	2	19,81	1	6,82	0	13,24	1	11,04	1
3	34,46	2	21,87	1	14,61	1	11,82	1	4,18	0
4	34,49	2	23,72	2	11,31	0	11,98	1	4,64	0
5	37,69	4	19,14	2	6,17	0	12,61	1	6,28	0
Razem	33,17	13	19,14	7	11,20	3	13,23	6	5,55	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W przypadku dalszych miejsc w dwóch okręgach rozmieszczenie poszczególnych komitetów różniło się od wyników i kolejności uzyskanej na poziomie województwa. W okręgu nr 1 drugie miejsce zajął PO-PiS a trzecie LPR. W okręgu 3 druga była Samoobrona, a trzeci PO-PiS. W okręgach 2, 4 i 5, tak jak w przypadku całego województwa, druga była Samoobrona RP, a trzecia LPR. W okręgu 1 odsetek głosów oddanych na SLD był najmniejszy w porównaniu z pozostałymi okręgami, a największy w przypadku PO-PiS. W okręgu tym, obejmującym miasto Szczecin, tradycyjnie najniższe poparcie otrzymywały ugrupowania odwołujące się do elektoratu mieszkającego na wsi.

Nie uzyskały mandatów, z powodu nieprzekroczenia progu 5%, komitety: KW Alternatywa Partia Pracy, KW Konserwatywno-Liberalna Partia Unia Polityki Realnej, KW Krajowej Partii Emerytów i Rencistów, KWW

Konfederacja Ruch Obrony Bezrobotnych RP, KWW Razem Polsce, KWW Antyklerykalna Polska, KKWW Unia Samorządowa, KWW ZWLKP Kobiety Aktywne. Komitet KWW „Wspólnota 2002” przekroczył próg wyborczy w okręgu 1 (6,97%), okręgu 2 (6,84%), okręgu 3 (5,02%), okręgu 4 (6,02%), okręgu 5 (6,54%) oraz w skali całego województwa (6,30%). W żadnym z okręgów nie uzyskał jednak mandatu, choć wynik w skali województwa był lepszy niż KW PSL, który uzyskał jeden mandat w okręgu 2.

Skład zarządu województwa i zmiany w składzie sejmiku w trakcie kadencji

Po pierwszych wyborach w 1998 roku zawiązała się koalicja między SLD i Przymierzem Społecznym, dysponującymi w sumie 25 mandatami^[10]. Marszałkiem sejmiku został Zbigniew Zychowicz (SLD) wicemarszałkami Andrzej Durka (PSL) i Henryk Rupnik (SLD). Członkami zarządu województwa Karol Osowski (SLD) i Andrzej Posłuszny (PSL). Przewodniczącym sejmiku został Jerzy Mokrzycki (SLD) a wiceprzewodniczącymi Zygmunt Dziewguć (PSL), Zbigniew Zalewski (AWS) i Lechosław Goździk (UW). Ten ostatni nie uzyskał rekomendacji swojej partii na to stanowisko. Unia Wolności rekomendowała Władysława Husejkę. L. Goździk uzyskał poparcie SLD, za co został zawieszony w prawach członka UW^[11].

W trakcie tej kadencji doszło do zmian w składzie sejmiku. Już pod koniec 1998 roku mandatu radnego zrzekł się Marian Jurczyk, który został prezydentem miasta Szczecin^[12]. W jego miejsce radnym został Eugeniusz Kalinowski^[13]. Na skutek zrzeczenia w czerwcu 1999 roku nastąpiło wygaśnięcie mandatu radnego

[10] Ł. Tomczak, *Platforma idzie po władzę. Wybory samorządowe w województwie zachodniopomorskim*, [w:] *Wybory do sejmików województw w 2006 roku*, R. Alberski, M. Cichosz, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2010, s. 254.

[11] P. Chrobak, *Wybory samorządowe w Szczecinie...*, dz. cyt., s. 192.

[12] Uchwała SWZ Nr III/18/99 z dnia 25 stycznia 1999 r.

[13] Uchwała SWZ Nr IV/20/99 z dnia 29 marca 1999 r.

Władysława Husejko, a w jego miejsce radnym został Andrzej Majewski^[14]. W styczniu 2000 roku sejmik podjął uchwałę stwierdzającą wygaśnięcie mandatu radnego Marka Koćmiela z Unii Wolności^[15]. Mandat radnego otrzymał w lutym tego roku Cezary Arciszewski^[16].

W związku z objęciem mandatu senatora w wyniku wyborów uzupełniających w 2000 roku sejmik województwa zachodniopomorskiego podjął uchwałę stwierdzającą wygaśnięcie mandatu Zbigniewa Zychowicza z SLD^[17]. Mandat po dotychczasowym marszałku sejmiku objął Antoni Nowakowski^[18]. W 2000 roku miejsce Zbigniewa Zychowicza na funkcji marszałka zajął Józef Faliński (SLD) a Jerzego Mokrzyckiego na funkcji przewodniczącego sejmiku zastąpił Wojciech Długoborski (SLD).

Kolejne zmiany w składzie sejmiku wiązały się z wynikami wyborów parlamentarnych 2001 roku. Sejmik podjął decyzje o wygaszeniu mandatów czterech radnych. Wojciech Długoborski (SLD) i Andrzej Lepper (Samoobrona RP) zostali wybrani do Sejmu RP, a Witold Gładkowski (SLD) został senatorem. Andrzej Durka (PSL) został wicewojewodą w województwie zachodniopomorskim^[19]. W ich miejsce radnymi zostali Mirosław Łopatto (SLD), Jan Lemparty, Adam Zygmunt (SLD) i Zenon Kozłowicz^[20]. Przewodniczącym sejmiku został Karol Osowski (SLD)^[21].

Po wyborach 2002 roku koalicję utworzyły SLD–UP i Samoobrona RP kontrolując łącznie 20 mandatów. Wybór marszałka sejmiku pokazał rysujący

[14] Uchwała SWZ Nr VI/51/99 z dnia 29 czerwca 1999 r.; Uchwała Nr VII/54/99 z dnia 28 sierpnia 1999 r.

[15] Uchwała SWZ Nr X/97/2000 z dnia 26 stycznia 2000 r.;

[16] Uchwała SWZ Nr XI/101/2000 z dnia 28 lutego 2000 r.

[17] Uchwała SWZ Nr XIV/133/2000 z dnia 28 sierpnia 2000 r.

[18] Uchwała SWZ Nr XV/134/2000 z dnia 25 września 2000 r.

[19] Uchwała SWZ nr XXV/250/01 z dnia 26 listopada 2001 r.

[20] Uchwały SWZ z dnia 20 grudnia 2001 nr XXVI/278/01, nr XXVI/276/01, nr XXVI/277/01 i nr XXVI/275/01.

[21] M. Czerwiński, *Kampania i wyniki wyborów do sejmiku województwa zachodniopomorskiego w 2002 roku*, [w:] *Wybory samorządowe w 2002 roku w Szczecinie*, K. Kowalczyk (red.), Szczecin 2003, s. 141.

się konflikt w obrębie SLD, gdyż nie wybrano dotychczas sprawującego tę funkcję Józefa Falińskiego, lecz Zygmunta Meyera. Przewodniczącym sejmiku został Karol Osowski (SLD), a wiceprzewodniczącymi Czesława Nowak (Samoobrona RP), Sylwester Chruszcz (LPR) i Zygmunt Dziewguć (PSL). W trakcie kadencji w wyniku konfliktu między koalicjantami z zarządu odeszli działacze Samoobrony, a miejsce wicemarszałka Andrzeja Mucka zajął Ryszard Modliński, który wystąpił z Samoobrony. Pod koniec kadencji większość w sejmiku opierała się na radnych SLD i grupie radnych niezrzeszonych.

Podsumowanie

Zarówno w wyborach 1998, jak i 2002 roku do sejmiku zachodniopomorskiego zwycięskimi okazały się komitety wyborcze utworzone przez Sojusz Lewicy Demokratycznej. W 1998 roku jako koalicja SLD, a w 2002 roku jako koalicja partii SLD i Unii Pracy. Lewica w 1998 zdobyła 22 mandaty, a w 2002 uzyskała 13 mandatów. Jednak biorąc pod uwagę liczbę i odsetek zdobytych głosów można zauważyć spadek poparcia o 5,83 punktów procentowych. Poparcie otrzymywane przez SLD i koalicje z jego udziałem w wyborach do sejmiku zachodniopomorskiego było wyższe od średniego poparcia dla tej partii w wyborach do sejmików liczonego na poziomie ogólnopolskim. Zatem województwo pozostało tym, w którym lewica utrzymywała stan swojego posiadania.

Spadł poziom koncentracji głosów oddawanych na zwycięzcę wyborów i jego głównego rywala. O ile w 1998 roku SLD i AWS otrzymały razem ponad $\frac{2}{3}$ głosów, to w 2002 roku SLD–UP i Samoobrona RP zdobyły nieco ponad połowę głosów oddanych na wszystkie ugrupowania do sejmiku województwa.

Tabela 18.6. Odsetek głosów oddanych na listy dwóch komitetów o najwyższym poparciu w wyborach do sejmiku zachodniopomorskiego w 1998 i 2002 r.

Wybory	1998	2002
Poparcie dla zwycięskiego komitetu	39,00	33,17
Poparcie dla drugiego komitetu	27,18	19,14
Łącznie	66,18	52,31

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Rozmiar nadreprezentacji oblicza się odejmując od odsetka uzyskanych mandatów odsetek uzyskanych głosów i dzieląc wynik przez odsetek uzyskanych głosów. Im bardziej wartość jest wyższa od 0 tym większa jest nadreprezentacja mandatów dla danego ugrupowania, wartości ujemne świadczą o tym, że dany komitet uzyskał procentowo mniej mandatów niż głosów (zob. tabela 18.7.).

Określając pozycje ugrupowań w sejmiku można posłużyć się indeksami agregacji, rywalizacyjności oraz efektywnej liczby partii. Indeks agregacji, iloraz odsetka miejsc kontrolowanych przez największą partię i liczby partii w organie kolegialnym, służy do pomiaru pozycji najsilniejszej partii. Indeks rywalizacyjności pokazuje rozmiar przewagi partii zwycięskiej nad głównym rywalem do zwycięstwa. Określa się go stosunkiem odsetka głosów uzyskanych w wyborach przez ugrupowanie drugie do odsetka głosów uzyskanych przez partię wygrywającą wybory. Przy równowadze dwóch sił najsilniejszych wartość indeksu wynosi 1. Im mniejsza wartość tym mniejszy poziom rywalizacyjności i większa przewaga partii zwycięskiej. Indeks efektywnej liczby partii pozwala określić liczbę relevantnych podmiotów wraz z uwzględnieniem ich potencjału^[22].

Tabela 18.7. Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa zachodniopomorskiego w 1998 i 2002 r.

1998				
SLD	AWS	UW	PS	RP „O”
0,38	0,17	0,20	-0,21	-0,54
2002				
SLD-UP	Samoobrona RP	LPR	PO-PiS	PSL
0,30	0,21	0,51	-0,10	-0,40

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

[22] Ł. Tomczak, *Partie i ugrupowania polityczne w wyborach do Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego*, [w:] *Geografia wyborcza Polski. Interpretację postaw i zachowań obywateli*, T. Koziello, D. Szczepański (red.), Rzeszów 2018, s. 246.

Tabela 18.8. Efekty wyborów do sejmiku zachodniopomorskiego: indeks agregacji, rywalizacyjności i efektywnej liczby partii.

Wybory	1998	2002
% mandatów dla największej partii	48,89	43,33
Efektywna liczba partii	2,90	3,46
Indeks agregacji	9,78	8,67
Indeks rywalizacyjności	0,70	0,58

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Porównując efekty wyborów 1998 i 2002 wartość indeksu agregacji w województwie zachodniopomorskim zmniejszyła się, podobnie jak odsetek mandatów kontrolowanych przez największą partię i wartość indeksu rywalizacyjności. Wzrósł indeks efektywnej liczby partii.

Wielkość udzielanego poparcia nie zawsze przekładała się na zdobyte mandaty. Proporcjonalność wyborów zakłada, że partia powinna otrzymać zbliżony odsetek mandatów w stosunku do odsetka głosów otrzymanych w wyborach. W analizowanych wyborach zdarzył się przypadek deformacji wyniku. W wyborach 2002 roku komitet wyborczy „Wspólnota 2002” otrzymał 30 019 głosów. Było to więcej niż głosów oddanych na komitet wyborczy PSL (26 445 głosów). Jednak to komitet PSL w okręgu 2 otrzymał jeden mandat, a komitet „Wspólnota 2002” nie uzyskał żadnego^[23].

Wybory potwierdziły dominującą pozycję ugrupowań lewicy na zachodniopomorskiej scenie politycznej. Choć komitety lewicy nie zdobyły większości mandatów potrzebnej do samodzielnego sprawowania władzy, to i tak lewica nie miała problemu ze zbudowaniem większościowej koalicji. Jednak zaznaczył się spadek poparcia, zarówno pod względem liczby, jak i odsetka uzyskanych głosów i odsetka zdobytych mandatów.

[23] Tamże 243.

Od duopolu do oligopolu na regionalnych rynkach wyborczych. Podsumowanie wyborów do sejmików województw I i II kadencji w Polsce

Wprowadzenie

Analizę komparatystyczną elekcji do sejmików województw w 1998 r. i 2002 r. można już na wstępie uznać za karkołomne zadanie. Odmienne elementy systemu wyborczego, granice okręgów wyborczych i ich rozmiar oraz – przede wszystkim – zmiana struktury podmiotowej polskiego rynku politycznego w 2001 r. znacznie takie zadanie utrudniają, o ile nie uniemożliwiają. Ale też nie komparatystyka była głównym zadaniem autorów tej publikacji. Zestawienie ze sobą pierwszej i drugiej elekcji do regionalnej reprezentacji daje szansę na ukazanie procesu tranzykcji polskiego systemu partyjnego na poziomie regionów od duopolu opartego na podziale postkomunistycznym w latach 90. XX w. do oligopolu w pierwszych latach XXI w. Jest uzupełnieniem i pogłębieniem obrazu przeobrażeń polskiej sceny partyjnej, jaki wyłania się z analiz dotyczących elekcji parlamentarnych przełomu XX i XXI wieku.

[1] ORCID: 0000-0003-0853-742X.

Prezentacja uwarunkowań, wyników i efektów wyborów, uzupełniona o analizy częściowe odnoszące się do poszczególnych województw, pozwala również określić wzorce działania specyficzne dla aktorów każdej z regionalnych scen politycznych w odniesieniu do strategii regionalnych struktur partii politycznych, aktywności regionalnych organizacji i środowisk pozapartyjnych, preferencji wyborców, kreowania profilu wyborczego regionu oraz wzorców współpracy na poziomie regionalnej reprezentacji.

Szczegółowe analizy zostały zawarte w poszczególnych rozdziałach, natomiast w podsumowaniu uwaga zostanie skupiona przede wszystkim na kwestiach dotyczących:

- uczestników wyborczej rywalizacji w 1998 r. i 2002 r.
- wyników poszczególnych komitetów wyborczych w skali ogólnopolskiej w obydwu elekcjach;
- skutków rywalizacji związanych przede wszystkim z preferencjami wyborców w poszczególnych regionach (profil wyborczy regionów);
- efektów rywalizacji wyborczej na poziomach reprezentacji wiążących się z powoływaniem zarządów województw.

Ze wskazanymi obszarami korespondują pytania badawcze: ile podmiotów uczestniczyło w pierwszych elekcjach do sejmików województw? Jaki charakter miały te podmioty, czy na regionalnych rynkach wyborczych dominowały partie polityczne, czy też komitety organizacji społecznych i wyborców? Jakimi były wyniki komitetów wyborczych w obydwu elekcjach? Czy wyniki uzyskane przez komitety w obydwu elekcjach w skali kraju i na poziomie regionalnym pozwalają określić profile wyborcze poszczególnych województw, potwierdzone względnie stabilnymi preferencjami wyborców? Jakimi były wzorce współpracy w regionalnych reprezentacjach, w tym zwłaszcza przy powoływaniu zarządów województw? Czy na scenach regionalnych dominowały zarządy powołane przez jeden podmiot, czy też tworzone były zarządy koalicyjne? Oraz – w przypadku koalicji – czy na scenach regionalnych zostały odtworzone ogólnopolskie podziały polityczne? Odpowiedzi na te pytania zostały zawarte w kolejnych partiach tego rozdziału.

Podmioty uczestniczące w wyborach do sejmików województw w 1998 i 2002 r.

Zgodnie z obowiązującą w 1998 r. ordynacją wyborczą, prawo do zgłaszania kandydatów przysługiwało partiom politycznym, organizacjom społecznym i wyborcom. W rywalizacji wyborczej w 1998 r. wzięło udział w sumie 46 podmiotów, a jedynie sześć z nich zarejestrowało swoje listy we wszystkich województwach. Były to: Sojusz Lewicy Demokratycznej (SLD), Akcja Wyborcza Solidarność (AWS), Unia Wolności (UW), Przymierze Społeczne: Polskie Stronnictwo Ludowe – Unia Pracy – Krajowa Partia Emerytów i Rencistów (PS), Ruch Patriotyczny „Ojczyzna” (RPO) i „Rodzina Polska” (RP). Wśród wskazanych podmiotów, tylko komitet Unii Wolności reprezentował partię polityczną, pozostałe cztery komitety wyborcze tworzone były przez koalicje organizacji politycznych o zróżnicowanym stopniu instytucjonalizacji i jeden (Rodzina Polska) przez stowarzyszenie związane z Radiem Maryja. Większość list wyborczych wystawiły komitety organizacji i wyborców (35), jedynie 11 komitetów to podmioty reprezentujące podmioty partyjne (zob. tabela 19.1).

W 2002 r. zwiększyła się liczba zbiorowych uczestników rywalizacji wyborczej. Na ogółem 63 komitety wyborcze 15 to podmioty zarejestrowane przez partie polityczne i ich koalicje, zaś 48 to komitety organizacji i komitety wyborców.

Tabela 19.1. Komitety wyborcze w wyborach do sejmików województw w 1998 i 2002 r.

Dane:	1998	2002
Liczba komitetów uczestniczących w wyborach do sejmików województw – ogółem	46*	63**
Liczba komitetów partii politycznych (w tym komitetów koalicji partii)	11*	15**
Liczba komitetów niepartyjnych	35	48
Liczba komitetów, które zarejestrowały listy we wszystkich województwach	6	7
W tym partii i koalicji partii:	5	7

* lub 45 (10), rozbieżność związana jest z trudnością w określeniu, czy komitet Unii Polityki Realnej, który zarejestrował swoje listy w województwie łódzkim i pomorskim można utożsamiać z komitetem „Unii Polityki Realnej” (zapis w cudzysłowie) zarejestrowanym w województwie małopolskim; pod względem formalnym są to odmienne podmioty, posiadające odmienną nazwę;

** jako odrębne podmioty zostały policzone KKW PO–PiS oraz KW PO i KW PiS (ostatnie dwa zarejestrowane w woj. mazowieckim).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej (PKW).

Siedem podmiotów zdołało zarejestrować swoje listy we wszystkich województwach. Były to partie polityczne i jedna koalicja: Liga Polskich Rodzin (LPR), Samoobrona RP (SRP), Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy (koalicja SLD–UP), Unia Samorządowa (US, komitet Unii Wolności), Alternatywa – Partia Pracy (APP), Polskie Stronnictwo Ludowe (PSL), Konserwatywno-Liberalna Partia Unii Polityki Realnej (KLP UPR). W porównaniu do elekcji w 1998 r., w której na scenie politycznej dominowały koalicje, w 2002 r. największe komitety stanowiły samodzielną reprezentację partii politycznych. Ponadto, część z tych podmiotów to formacje nowe, które powstały przed wyborami w 2001 r. (LPR, APP) i/lub po raz pierwszy legitymujące się reprezentacją w parlamencie w 2001 r. (SRP, LPR). Wskazując na główne podmioty uczestniczące w rywalizacji warto wspomnieć jeszcze o dwóch nowych partiach politycznych, które choć nie zdołały zarejestrować list we wszystkich województwach, to z pewnością dały przykład sprawności organizacyjnej rejestrując listy w większości z nich, czyli o Platformie Obywatelskiej (PO) oraz Prawie i Sprawiedliwości (PiS). Partie, które łączyła geneza (obie powstały w 2001 r. w wyniku rozłamów w Unii Wolności oraz AWS), skala uzyskiwanego poparcia wyborczego (jedynie ok. 10-13% w wyborach w 2001 r.), antysystemowy lub antyestablishmentowy charakter^[2] i postsolidarnościowy rodowód^[3], zjednoczyły siły w elekcji do sejmików w 2002 r. rejestrując koalicyjny komitet wyborczy Platforma Obywatelska – Prawo i Sprawiedliwość (PO–PiS).

[2] P. Maj, *Uwarunkowania rywalizacji politycznej Platformy Obywatelskiej RP i Prawa i Sprawiedliwości*, „Polityka i Społeczeństwo” 2014, nr 3 (12), s. 32-33.

[3] Obie partie w podpisanym koalicyjnym porozumieniu wyborczym zadeklarowały, że nie będą wchodziły w koalicje powyborcze z SLD i SRP, por. K. Kowalczyk, *Platforma Obywatelska Rzeczypospolitej Polskiej – „partia ludzi sukcesu”* [w:] *Partie i ugrupowania parlamentarne III RP*, K. Kowalczyk, J. Sielski (red.), Toruń 2006, s. 101.

Strategie koalicyjne zostały wdrożone w 15 województwach, choć z pewnymi modyfikacjami na Podkarpaciu, w którym do wspomnianych partii dołączył trzeci podmiot – Wspólnota Samorządowa a komitet został zarejestrowany jako KWW Podkarpacie Razem^[4]. Na wystawienie samodzielnych list wyborczych (co zresztą zostało z góry przyjęte w umowie koalicyjnej) PO i PiS zdecydowały się z kolei na Mazowszu ze względu na wystawienie własnych kandydatów w wyborach na prezydenta Warszawy i powiązaniu kampanii lokalnych z tymi na szczeblu regionalnym^[5].

Porównując elekcje 1998 r. i 2002 r. podkreślić należy, że redukcji liczby mandatów w 2002 r. w porównaniu do 1998 r.^[6] towarzyszyły zmiany charakteru wyborczej „podaży”. Przeobrażenie struktury rywalizacji na scenie ogólnopolskiej, dekompozycja AWS i UW, powstanie nowych partii politycznych, spowodowały, że zwiększyła się liczba partyjnych komitetów wyborczych, a tym samym zaostriżyła się wyborcza rywalizacja. Z pewnością jednak utrzymany został partyjny charakter rywalizacji na poziomie regionalnym.

Rezultaty wyborów i ich wpływ na strukturę regionalnych rynków politycznych

Średnia frekwencja w wyborach do sejmików województw w 1998 r. na poziomie 45,35% okazała się być wyższa niż w kolejnej elekcji w 2002 r., kiedy wyniosła 44,23%. Spadek frekwencji o kilka punktów procentowych zauważalny był niemalże we wszystkich regionach, z wyjątkiem lubelskiego, mazowieckiego, podlaskiego i świętokrzyskiego. Ten fakt w literaturze naukowej przeważnie wyjaśniany jest w kontekście pierwszej elekcji – nowe rozwiązania instytucjonalne budziły większe zainteresowanie wyborców, ponadto czynnikiem

[4] Por. rozdział D. Szczepańskiego, *Wybory do sejmiku województwa podkarpackiego w 1998 i 2002. Od „prawa” do „lewa”, tak się władzę w regionie wymienia*, w niniejszym tomie.

[5] D. Szczepański, *PO–PiS agreement in the 2002 local government elections on the example of the podkarpackie voivodship* „Przegląd Politologiczny”, 2023, nr 3, s. 103; <https://doi.org/10.14746/pp.2023.28.3.7>.

[6] Por. R. Alberski, *Ewolucja systemu wyborczego do sejmików województw w latach 1998-2002*, w niniejszym tomie.

mobilizującym do uczestnictwa w głosowaniu był spór, jaki towarzyszył reformie administracyjnej państwa^[7].

W wyborach na szczeblu regionalnym częściej niż w innych elekcjach oddawane były także głosy nieważne, choć pod tym względem różnice między elekcjami nie były znaczne, wynosiły zaledwie kilka procent. Co interesujące, stosunkowo mało głosów nieważnych (choć i tak więcej niż w wyborach lokalnych) wyborcy oddali w pierwszych wyborach do sejmiku w 1998 r. (ok. 9%), w późniejszych elekcjach liczba takich głosów wzrosła (2002 r. do ok. 15%). Jak odnotowuje T. Majcherkiewicz, ponad $\frac{3}{4}$ głosów nieważnych w wyborach w 1998 r. stanowiły te bez wskazania preferencji głosujących^[8].

Tabela 19.2. Frekwencja wyborcza w wyborach do sejmików województw w latach 1998-2002.

Województwo	1998	2002
dolnośląskie	45,92	42,71
kujawsko-pomorskie	43,66	40,17
lubelskie	45,63	48,81
lubuskie	46,01	43,50
łódzkie	43,54	41,75
małopolskie	47,46	45,91
mazowieckie	44,30	46,14
opolskie	43,58	40,61
podkarpackie	49,99	49,85
podlaskie	44,38	45,99
pomorskie	47,39	44,42
śląskie	41,41	37,96

[7] Por. m.in. E. Skrabacz, *Wybory do sejmiku województwa opolskiego w 1998 i 2002. Od fali mobilizacji do strefy stanów niskich*, w niniejszym tomie.

[8] T. Majcherkiewicz, *Wybory samorządowe, partie parlamentarne a wzory tworzenia koalicji w samorządach wojewódzkich*, „Studia politologiczne” 2011, vol. 20, s. 113-114.

Województwo	1998	2002
świętokrzyskie	47,05	50,42
warmińsko-mazurskie	45,82	45,78
wielkopolskie	48,71	45,91
zachodniopomorskie	44,77	43,60
Średnia:	45,35	44,23

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Wyniki wyborów do sejmiku województw, nie tylko ze względu na podmiotową strukturę rywalizacji, ale też ze względu na czas ich przeprowadzania (rok po elekcji parlamentarnej) stanowić mogły test popularności ogólnopolskich partii politycznych, zwłaszcza partii rządzących i pod tym kątem można analizować zarówno wyniki wyborów do sejmików województw w 1998 r., jak i 2002 r.

Można przyjąć, że wygranym wyborów w 1998 r. był komitet wyborczy AWS (powyżej 40% głosów w województwach podkarpackim, małopolskim, podlaskim i pomorskim), uzyskujący w wyborach regionalnych zbliżone procentowe poparcie do tego zdobytego w elekcji parlamentarnej. Jednakże, AWS zdobyła pozycję lidera jedynie na siedmiu regionalnych scenach wyborczych (oprócz już wymienionych, także w lubelskim, mazowieckim i śląskim). Wybory zakończyły się także sukcesem SLD, który uzyskał w skali kraju o 3 p.p. głosów więcej niż w wyborach parlamentarnych i umocnił się w regionalnych „twierdzach” (poparcie ok. 40%): w lubuskim, kujawsko-pomorskim, zachodniopomorskim. Pozycję lidera zdobył także w dolnośląskim, łódzkim, opolskim, świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim i wielkopolskim, czyli w sumie w dziewięciu regionach. Dominująca pozycja tych dwóch formacji potwierdzona została także na arenie reprezentacji, w sumie AWS i SLD uzyskały ok. 80% ogółu mandatów w sejmikach województw (por. tabela 19.3).

Tabela 19.3. Wyniki wyborów do sejmików województw w 1998 r.

Komitet wyborczy	Poparcie wyborcze na poziomie kraju (%)	% uzyskanych mandatów ogółem	Liczba uzyskanych mandatów ogółem
Sojusz Lewicy Demokratycznej	30,24	38,6	329
Akcja Wyborcza Solidarność	33,09	40,0	342
Unia Wolności	10,34	8,9	76
Przymierze Społeczne (PSL)	15,14	10,5	89
Ojczyzna	3,36	0,2	2
Rodzina Polska	5,13	0,1	1
inne	-	1,7	16*
W sumie	-	100	855
* w tym: 13 mandatów Mniejszość Niemiecka w województwie opolskim i 3 mandaty Wspólnota Świętokrzyska w województwie świętokrzyskim.			

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Także wynik wyborczy komitetu PS założonego głównie przez PSL można interpretować w kategoriach sukcesu. Po pierwsze, koalicja uzyskała prawie dwukrotnie wyższe procentowe poparcie w wyborach regionalnych niż (startując jako komitet jednopartyjny) PSL w wyborach parlamentarnych w 1997 r., co mogło świadczyć o doborze właściwych strategii wyborczych i umacnianiu wizerunku partii jako „zakorzenionej w terenie”. Po drugie, wynik PS w niektórych z regionów (np. lubelskie, świętokrzyskie) sytuował tę formację na pozycjach „języczka u wagi”, w roli niezbędnego partnera koalicyjnego, podnosząc poziom relewantności ugrupowania.

Przegranymi w zderzeniu z bipolarną rywalizacją AWS–SLD można z kolei nazwać Unię Wolności i Ojczyznę, tracące poparcie w wyborach regionalnych w porównaniu do elekcji parlamentarnej. Warto także zwrócić uwagę na aktorów niepartyjnych, z jednej strony ogólnopolską Rodzinę Polską, uzyskującą – pomimo zarejestrowania list we wszystkich województwach – jedynie 1 mandat oraz regionalne: Wspólnotę Świętokrzyską i Mniejszość Niemiecką. W przypadku pierwszego z komitetów słaby wynik należy wiązać z rywalizacją z innymi podmiotami (m.in. AWS) o zbliżony segment elektoratu.

W odniesieniu do regionalnych Wspólnoty Świętokrzyskiej, zdobywającej 3 mandaty oraz Mniejszości Niemieckiej (opolskie) uzyskującej 13 mandatów zdecydowanie można mówić o sukcesie powiązanym z popularnością lokalnego lidera stojącego na czele komitetu wyborczego (WŚ) lub czynnikami strukturalnymi (MN).

Tabela 19.4. Wyniki wyborów do sejmiku województw w 2002 r.

Komitet wyborczy	Poparcie wyborcze na poziomie kraju (%)	% uzyskanych mandatów ogółem	Liczba uzyskanych mandatów ogółem
Sojusz Lewicy Demokratycznej – Unia Pracy	24,6	33,7	189
Platforma Obywatelska – Prawo i Sprawiedliwość*	16,5	18,0	101
Samoobrona RP	16,0	18,0	101
Liga Polskich Rodzin	14,3	16,4	92
Polskie Stronnictwo Ludowe	10,8	10,3	58
Unia Samorządowa	2,3	0,5	3
„Wspólnota Małopolska”	1,2	1,1	6
Wspólnota Samorządowa Woj. Śląskiego	0,9	0,6	4
Mniejszość Niemiecka	0,5	1,2	7
Suma		100	561
* suma mandatów obejmuje również wyniki w województwie mazowieckim KW PiS (10) i KW PO (5) oraz na Podkarpaciu KWW „Podkarpacie Razem”.			

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Wybory do 2002 r. z kolei wygrał komitet SLD–UP, uzyskujący średnio ok. 25% poparcia w skali kraju i pozycję lidera w aż 12 regionach. Jednakże, co należy odnotować, poparcie dla lewicy w rywalizacji samorządowej było zdecydowanie niższe niż w przeprowadzonych rok wcześniej wyborach parlamentarnych. Regiony, w których SLD–UP znalazł się na drugiej lub trzeciej pozycji (zdobywcy) na rynku wyborczym to bastiony prawicy: pomorskie (z dominacją PO–PiS), małopolskie (PO–PiS i LPR) oraz podkarpackie (LPR). Na Lubelszczyźnie wygrała z kolei Samoobrona RP.

Indeks rywalizacyjności to miernik pozwalający analizować sceny rywalizacji wyborczej pod kątem pozycji i wpływów dominujących aktorów. Dla podmiotów politycznych wartości indeksu mogą stanowić pierwszą wskazówkę, które z regionalnych rynków wyborczych można zaliczyć do tzw. twierdz (rynków, na których zajmują one dominującą pozycję), obszarów szans (dających możliwość zwiększania poparcia), a które to tereny stracone (zajęte przez inne podmioty o utrwalonej pozycji rynkowej). Naturalnie, wnioski wyciągnięte z analizy wartości indeksu rywalizacyjności należy dodatkowo potwierdzić pogłębiając badania.

Tabela 19.5. Wartość indeksów rywalizacyjności w wyborach do sejmików województw w latach 1998-2002.

Województwo	1998	2002
dolnośląskie	0,84	0,63
kujawsko-pomorskie	0,67	0,58
lubelskie	0,83	0,94
lubuskie	0,71	0,30
łódzkie	0,76	0,90
małopolskie	0,43	0,92
mazowieckie	0,93	0,82
opolskie	0,94	0,76
podkarpackie	0,41	0,80
podlaskie	0,66	0,91
pomorskie	0,63	0,7
śląskie	0,97	0,55
świętokrzyskie	0,58	0,81
warmińsko-mazurskie	0,87	0,52
wielkopolskie	0,74	0,60
zachodniopomorskie	0,70	0,58
Średnia:	0,72	0,70

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Analiza wartości indeksów rywalizacyjności w 2002 r. w porównaniu do 1998 r. pozwala przede wszystkim wyodrębnić dwie sytuacje w regionach:

- wzrost wartości indeksu rywalizacyjności w 2002 r. i osłabienie pozycji dotychczasowego lidera oraz, w niektórych przypadkach, wręcz zmiana lidera rynku, co szczególnie widoczne jest w przypadku Małopolski i Podkarpacia, czyli regionów, w których bardzo silną pozycję w 1998 r. miała AWS. Rozbicie tego obozu politycznego oznaczało otwarcie rynku politycznego, szanse na dla innych podmiotów politycznych, z których jeszcze żaden w 2002 r. nie miał utrwalonej pozycji konkurencyjnej;
- spadek poziomu rywalizacyjności, umocnienie pozycji lidera, jak np. w Lubuskim, w którym swoją pozycję umocnił SLD-UP, albo też doszło do wyraźnego osłabienia wyborczych rywali i pozycja zwycięskiego ugrupowania uzyskującego poparcie na średnim (ok. 20-25%) poziomie zyskała na znaczeniu (śląskie, warmińsko-mazurskie).

Tabela 19.6. Wartości indeksu efektywnej liczby partii (ELP) na poziomie regionalnych reprezentacji w latach 1998-2018.

Województwo	1998	2002
dolnośląskie	2,82	4,5
kujawsko-pomorskie	2,65	3,79
lubelskie	3,11	4,50
lubuskie	2,79	2,77
łódzkie	2,95	4,25
małopolskie	2,17	5,25
mazowieckie	3,07	5,70
opolskie	3,96	4,37
podkarpackie	2,22	4,9
podlaskie	2,46	4,60
pomorskie	2,47	3,4
śląskie	2,72	4,01
świętokrzyskie	3,02	4,23
warmińsko-mazurskie	3,28	3,51
wielkopolskie	2,7	4,66
zachodniopomorskie	2,90	3,46
Średnia:	2,72	4,24

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

W podsumowaniu tej części rozważań, a jednocześnie w nawiązaniu do treści kolejnego podrozdziału, warto zaprezentować wartości kolejnych mierników odnoszących się już nie do areny rywalizacji wyborczej, a do regionalnych reprezentacji. Analiza danych dotyczących indeksu efektywnej liczby partii (ELP) na poziomie sejmików województw oraz indeksów agregacji w latach 1998-2018 pozwala sformułować kilka generalnych wniosków. Po pierwsze, porównanie danych z lat 1998 r. i 2002 r. dostarcza dowodów na transformacyjny – dla polskiego regionalnego rynku partyjnego – charakter elekcji w 2002 r. O ile w roku 1998 r. w większości wojewódzkich indeks efektywnej liczby partii wynosił ok. 2,7, to w 2002 r. jego wartość wzrosła do (średnio) 4,24 wskazując na fragmentaryzację regionalnych scen politycznych.

Po drugie, w wyniku wyborów 2002 r., w części sejmików województw uzyskało mandaty ok. 4-6 ugrupowań o zbliżonym potencjale (m.in. Lubelszczyzna, Małopolska, Podkarpacie, Świętokrzyskie), co pozwala te rynki określić mianem oligopolii. Na tym tle wyróżnia się zdecydowanie przypadek lubuskiego i już odnotowana dominująca pozycja lidera rynku, czyli SLD-UP (por. tabela 19.6). Silną pozycję SLD-UP uzyskało również w łódzkim, śląskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim.

Tabela 19.7. Wartości indeksów agregacji w sejmikach województw w latach 1998-2002.

Województwo	1998	2002
dolnośląskie	11,36	5,60
kujawsko-pomorskie	13,00	7,89
lubelskie	10,00	5,46
lubuskie	12,22	11,33
łódzkie	10,91	6,66
małopolskie	15,83	4,27
mazowieckie	8,00	4,58
opolskie	6,22	6,10
podkarpackie	15,50	5,45
podlaskie	13,89	6,00
pomorskie	13,50	8,48

Województwo	1998	2002
śląskie	10,33	6,94
świętokrzyskie	11,66	6,66
warmińsko-mazurskie	9,45	8,66
wielkopolskie	12,08	6,67
zachodniopomorskie	9,78	8,67
Średnia:	10,57	7,13

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Po trzecie, warto zauważyć, że nowe podmioty na rynku reprezentacji regionalnej odniosły w niektórych regionach sukcesy w rywalizacji, jak np. PO–PiS w pomorskim (15 mandatów), LPR w podkarpackim (9 mandatów, 22,8% poparcia), stając się najsilniejszymi graczami w sejmikach województw.

Po czwarte, w 2002 r. gwałtownie spadła wartość indeksu agregacji określającego pozycję najsilniejszej partii w regionalnej reprezentacji, co dodatkowo potwierdza tezę o oligopolicznym charakterze rywalizacji na poziomie województw (por. tabela 19.7). Zmniejszenie się potencjału głównego gracza oznaczało jednocześnie konieczność przyjmowania strategii koalicyjnych przez podmioty reprezentowane w sejmikach województw.

Kreowanie zarządów województw

Spodziewanym efektem wyborów regionalnych powinno być wyłonienie większości zdolnej do powołania (mniej lub bardziej) stabilnych władz wykonawczych w sejmikach województw. Analizując pod tym kątem rzeczywistość powyborczą w 1998 r. dostrzec można przede wszystkim, że powoływane w większości województw zarządy miały charakter koalicyjny, min. dwuklubowy, z wyjątkiem trzech regionów, w których wprowadzie ten koalicyjny charakter także został zachowany, jednak zarząd powołany został przez jeden klub – AWS (małopolskie, podkarpackie i podlaskie, por. tabela 19.8). Na scenach regionalnych odwzorowane zostały także linie podziałów porządkujące ogólnopolską scenę polityczną, w tym przede wszystkim podział postkomunistyczny. Partie postsolidarnościowe (AWS i UW) przejęły władzę w 4 regionach: Dolnym

Śląsku, Pomorza, Śląsku i Opolszczyźnie. Z tym, że w przypadku ostatniego z wymienionych do koalicji dołączył także partner regionalny, Mniejszość Niemiecka. Do przełamania podziału postkomunistycznego doszło jedynie na Warmii i Mazurach, gdzie do formacji postsolidarnościowych dołączył PSL (PS). Partie postkomunistyczne SLD i PSL (PS) utworzyły koalicyjne zarządy w kolejnych ośmiu województwach.

Tabela 19.8. Skład koalicji w sejmikach województw po wyborach w 1998 r. i w 2002 r.

Województwo	Liczba mandatów w sejmiku (w 1998/ /2002 r.)	Poziom sejmiku 1998		Poziom sejmiku 2002	
		Podmiot/ /koalicje rządzące	Liczba mandatów (początek kadencji)	Koalicje rządzące	Liczba mandatów (początek kadencji)
dolnośląskie	55/36	AWS,UW	28	SLD-UP, SRP	20
kujawsko-pomorskie	50/33	SLD, PS	31	SLD-UP, PSL	16
lubelskie	50/33	SLD,PS	28	PSL-LPR-POPiS	16
lubuskie	45/30	SLD, PS	25	SLD-UP	17
łódzkie	55/36	SLD, PS	33	SLD-UP, PSL, SRP	28
małopolskie	60/39	AWS	38	PO, PiS, LPR, WM*	25
mazowieckie	80/51	SLD, PS	41	PO, PiS, PSL, LPR	31
opolskie	45/30	AWS, UW, MN	28	SLD-UP, MN	18
podkarpackie	50/33	AWS	31	SLD-UP, PSL, SPR	17
podlaskie	45/30	AWS	25	SLD-UP, PSL, SRP	17
pomorskie	50/33	AWS, UW	32	PO-PiS	14
śląskie	78/48	AWS, UW	43	SLD-UP, SRP, US	27
świętokrzyskie	45/30	SLD, PS	32	SLD-UP, PSL	17
warmińsko-mazurskie	45/30	AWS, UW, PS	28	SLD-UP, PSL, SRP	21
wielkopolskie	60/39	SLD, PS	34	SLD-UP, PSL	18
zachodnio-pomorskie	45/30	SLD, PS	25	SLD-UP, SRP	20

* Wspólnota Małopolska

Źródło: opracowanie własne.

Po elekcji w 2002 r. te względnie zrównoważone strefy wpływów między dwoma głównymi biegunami rywalizacji partyjnej zostały zaburzone. Partie postsolidarnościowe zdobyły władzę jedynie w czterech województwach: lubelskim, małopolskim, mazowieckim i w pomorskim, głównie dzięki współpracy koalicyjnej, w tym współpracy z PSL. Uwarunkowania na regionalnych arenach reprezentacji spowodowały również zmianę strategii koalicyjnych SLD–UP, które do grona partnerów dołączyły Samoobronę RP (dolnośląskie, łódzkie, podkarpackie, podlaskie, śląskie, warmińsko-mazurskie i zachodniopomorskie), Mniejszość Niemiecką (opolskie) oraz – co warto podkreślić, bo potwierdzające fakt przełamywania „starych” podziałów politycznych – Unię Wolności (US).

Analizując charakter zarządów województw tworzonych po pierwszej i drugiej elekcji do sejmików, dostrzec można przede wszystkim fakt, że w polskich regionach już od początku ich funkcjonowania upowszechniał się wzorzec tworzenia koalicji minimalnie zwycięskich, bez „zbędnych” partnerów (por. tabela 19.9). W 1998 r. było ich dziesięć, natomiast w 2002 r. osiem. Warto zwrócić uwagę także, że koalicje mniejszościowe, których nie było po wyborach w 1998 r., w 2002 r. zostały zawiązane w aż czterech województwach, co jednocześnie oznaczało stałe zagrożenie destabilizacją dla tych regionalnych scen politycznych^[9]. Rzadko również wyniki wyborów pozwalały na powołanie jednopartyjnych/jednoklubowych zarządów, w 1998 r. nastąpiło to w trzech przypadkach, po elekcji w 2002 r. jedynie w jednym. (por. tabela 19.9).

[9] Por. zwłaszcza rozdział J. Kozierskiej, *Wybory do sejmiku województwa dolnośląskiego w 1998 i 2002. Sojusz Lewicy Demokratycznej zwycięski... a może jednak nie?*, w niniejszym tomie.

Tabela 19.9. Charakter zarządów powołanych w sejmikach województw po wyborach w latach 1998 i 2002.

Typ zarządu		Charakterystyka	Przykłady' 1998	Przykłady' 2002
Jednopartyjny/ /jednoklubowy		Powołany przez jedną partię polityczną (ew. jeden klub radnych)	małopolskie, podkarpackie, podlaskie	lubuskie
Charakter koalicji				
Mniejszościowy		Koalicja nie dysponuje bezwzględną większością mandatów w sejmiku	-	kujawsko-pomorskie, lubelskie, pomorskie, wielkopolskie
większościowy	Minimalnie zwycięski	Każdy z podmiotów jest niezbędny do uzyskania większości;	dolnośląskie, lubelskie, lubuskie, łódzkie, mazowieckie, śląskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie (1 m.)	dolnośląskie, małopolskie, mazowieckie, opolskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, zachodniopomorskie
	Nadwyżkowy	W koalicji uczestniczą partie „zbędne”, tj. koalicja dysponuje nadwyżką mandatów w sejmiku województwa	kujawsko-pomorskie, opolskie, pomorskie	łódzkie, śląskie, warmińsko-mazurskie

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Pierwsze elekcje do sejmików województw mogły stanowić dla aktorów pozapartyjnych zachętę do aktywności i wejścia na regionalną scenę reprezentacji – każda z elekcji przeprowadzana była w odmiennych warunkach instytucjonalnych, podmioty polityczne uczestniczyły w nich bez doświadczeń o efektach systemu wyborczego i zachowaniach wyborczych, był to dla nich zatem swoisty test możliwości wejścia na arenę regionalną. Faktycznie, liczba pozapartyjnych uczestników rywalizacji zdecydowanie przewyższała liczbę komitetów

partyjnych zarejestrowanych w wyborach – w 1998 r. i 2002 r. stanowiły one ponad $\frac{3}{4}$ ogółu komitetów, jednak to ogólnopolskie partie polityczne zdecydowanie zdominowały rywalizacje, rejestrując listy wyborcze we wszystkich okręgach, dysponując zasobami pozwalającymi prowadzić intensywniejszą kampanię samorządową^[10], dysponując rozpoznawalnymi już dla wyborców zasobami symbolicznymi (w tym wizerunkowymi). Pomimo dominacji partii politycznych, można uznać, że regionalny charakter rywalizacji został zachowany. Jak zauważa D. Szczepański, w pierwszych wyborach rola central partyjnych była mniejsza niż w elekcjach po 2002 r. Wiele decyzji w komitetach partyjnych i koalicji partii mogło być podejmowanych na szczeblu regionu^[11]. Poza tym, w celu artykulacji regionalnych interesów zawiązywane były swoiste koalicje ponad podziałami partyjnymi, czego przykładem może być Komitet Obrony Województwa Kieleckiego powołany przez posła AWS z udziałem posłów SLD–UP^[12].

Frekwencja wyborcza w pierwszych elekcjach do sejmików województw okazała się być niższa od tej odnotowywanej w wyborach parlamentarnych i nie przekroczyła 47% w skali ogólnopolskiej. Co więcej, w wyborach regionalnych oddawano więcej głosów nieważnych, w tym głosów polegających na niewskazywaniu żadnej preferencji niż w pozostałych elekcjach samorządowych. Czy oznacza to brak znajomości oferty, zagubienie się wyborcy w nowym systemie politycznym, czy też brak poparcia dla reformy samorządowej? Z pewnością reforma administracyjna nie była przez opinię publiczną uznawana za istotną kwestię społeczną, jedynie 9% w styczniu 1998 r. uznawało tę sprawę za ważną i wymagającą pilnych działań^[13]. Wprawdzie dyskusja publiczna na temat ostatecznej liczby samorządowych województw spowodowała wzrost

[10] Komunikat CBOS, BS/154/1998 „Ocena kampanii wyborczej”, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1998/K_154_98.PDF.

[11] D. Szczepański, *Wybory do sejmiku województwa podkarpackiego w 1998 i 2002. Od „prawa” do „lewa”, tak się władzę w regionie wymienia*, w niniejszym tomie.

[12] J. Kowalik, *Wybory do sejmiku województwa świętokrzyskiego w 1998 i 2002. Województwo z odzysku splota polityczny dług...*, w niniejszym tomie.

[13] Komunikat CBOS, BS/014/1998 „Polacy o reformie terytorialnej kraju”, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1998/K_014_98.PDF.

zainteresowania nowym podziałem administracyjnym, w czerwcu 1998 r. 45% respondentów ośrodków badania opinii publicznej uznawało się za dobrze lub dość dobrze poinformowanych o planach rządu w tej sprawie^[14], ale bardzo duże zainteresowanie samą elekcją samorządową deklarowało jedynie 15% uczestniczących w badaniach opinii publicznej, choć dodatkowe 48% przyznawało, że wybory „raczej ich interesują”^[15].

Wybory do sejmików województw wyróżniały również motywacje uczestniczących w nich wyborców. O ile o treści głosu wyborczego w elekcjach do rad gmin i powiatów decydowały głównie nazwiska samych kandydatów (odpowiednio 62% i 52%), o tyle w wyborach do sejmików wyborcy kierowali się już częściej preferencjami partyjnymi (38%), albo partyjnymi w połączeniu ze znajomością kandydatów (17%)^[16]. Dominacja partii politycznych od początku wpisana zatem była w rywalizację w wyborach do sejmików województw, także ze względu na znaczny zakres terytorialny okręgów i nowych województw, brak konkurencyjnych organizacji społecznych o strukturach wojewódzkich i porównywalnym do partii politycznych budżecie.

Wyniki wyborów – zwłaszcza w porównaniu z wynikami wcześniejszych wyborów do parlamentu – pozwoliły także wskazać (relatywnie) stabilne „twierdze” dla każdej z głównych partii politycznych. Obszarami wyjątkowo sprzyjającymi lewicy były lubuskie, kujawsko-pomorskie, wielkopolskie i zachodniopomorskie^[17]. Prawica dominowała przede wszystkim w mało-

[14] Komunikat CBOS, BS/064/1998, „Wiedza o reformie administracyjnej kraju, społeczny stosunek do protestów w tej sprawie oraz propozycji referendum”. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1998/K_064_98.PDF.

[15] Komunikat CBOS, BS/133/1998 „Polacy o wyborach samorządowych”, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1998/K_133_98.PDF.

[16] Komunikat CBOS, BS/162/1998 „Po wyborach samorządowych”. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1998/K_162_98.PDF.

[17] Por. zwłaszcza: M. Jacuński, *Wybory do sejmiku województwa lubuskiego 1998 i 2002. Złoty fin de siècle zielono – czerwonej koalicji*, W. Peszyński i A. Seklecka, *Wybory do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego 1998 i 2002. Dawno, dawno temu ten region się czerwienił...*, Ł. Donaj, K. Duda, *Wybory do Sejmiku Województwa Wielkopolskiego w roku 1998 i 2002. Raz pod prąd, raz z prądem* oraz Ł. Tomczak, *Wybory do sejmiku województwa zachodniopomorskiego 1998 i 2002. Kruszeje bastion lewicy...*, wszystkie w niniejszym tomie.

polskim, podkarpackim i pomorskim^[18]. Wyłoniły się także regiony „szans”, w których poparcie w wyborach uzależnione zdawało się być od ogólnopolskiej koniunktury, np. Podlasie, choć w tym przypadku na profil wyborczy regionu mógł wpłynąć także gerrymandering^[19], czy łódzkie^[20] i lubelskie, w których wyniki głosowania zdawały się nie tyle odzwierciedlać aktualne trendy w skali ogólnopolskiej, ile antycypować tendencje w kolejnych elekcjach.

W pierwszych elekcjach do sejmików województw znalazły (do pewnego stopnia) odzwierciedlenie linie podziałów, które strukturyzowały ogólnopolską scenę polityczną, czyli podział postkomunistyczny w 1998 r., w oparciu o który rywalizowały postsolidarnościowa AWS wraz z UW versus postkomunistyczne SLD i PS (PSL). Podział został również powielony po wyborach we wszystkich regionach, w których konieczne było powoływanie zarządów koalicyjnych. Wskazana linia konfliktu przełamana została tylko w warmińsko-mazurskim, w którym do sojuszu partii rządzących AWS i UW dokooptowany został PSL (PS)^[21]. W 2002 r., choć zmieniła się struktura podmiotowa sceny partyjnej, także można odnaleźć ślady podziału postkomunistycznego sytuujące po przeciwnych stronach politycznego spectrum: rządzące po 2001 r. w państwie lewicowe SLD–UP i PSL oraz znajdującą się w fazie fragmentaryzacji centroprawicę i prawicę, reprezentowaną m.in. przez PO–PiS i LPR. W 2002 r. do głównych aktorów na polskiej scenie politycznej dołączyła Samoobrona RP, niewpisująca się we wskazany podział, ale też nieposiadająca potencjału koalicyjnego na scenie krajowej. Jednak na scenach regionalnych tego typu potencjał

[18] Por. M. Mikołajczyk, *Wybory do Sejmiku Województwa Małopolskiego w 1998 i 2002. Konsekwencja czy wylinka?*, B. Słobodzian, *Wybory do sejmiku województwa pomorskiego w 1998 i 2002. Czy jest szansa na zmiany w układzie sił politycznych?* oraz D. Szczepański, *Wybory do sejmiku województwa podkarpackiego...*, wszystkie w niniejszym tomie.

[19] Uwaga ta dotyczy głównie Podlasia, na którym granice okręgów zostały wytyczone w sposób utrudniający np. zdobycie reprezentacji przez mniejszość białoruską, por. m.in. M. Wenclik, *Wybory do sejmiku województwa podlaskiego w 1998 i 2002 r. Gerrymandering w służbie dominującego żywiołu* w niniejszym tomie.

[20] M. Onasz zmiany preferencji wyborczych opisuje w rozdziale *Wybory do sejmiku województwa łódzkiego w 1998 i 2002. Region bez tożsamości...*, zawartym w niniejszym tomie.

[21] T. Gajowniczek, *Wybory do sejmiku województwa warmińsko-mazurskiego w 1998 i 2002. Ciężki nokaut...*, w tym tomie.

nowego ugrupowania został dostrzeżony, koalicje powyborcze z udziałem partii A. Leppera powstały w aż siedmiu regionach z inicjatywy SLD–UP. Po elekcji w 2002 r. potwierdzona została również pivotalna pozycja PSL, który współpracował na poziomie regionalnym zarówno z SLD–UP (siedem województw), jak i z koalicjami tworzonymi przez partie centroprawicowe i prawicowe (dwa województwa)^[22]. Zdolna do współpracy z partiami z odmiennych biegunów okazała się także centrowa UW (US w 2002 r.), która dopełniła lewicową koalicję na Śląsku^[23]. O pragmatycznych strategiach i obrotowej można mówić w kontekście niektórych z podmiotów regionalnych, w tym przede wszystkim o Mniejszości Niemieckiej na Opolszczyźnie, która – w zależności od uwarunkowań – weszła w koalicje partii prawicowych po 1998 r. i lewicowych po 2002 r. Większość z tworzonych po wyborach w 1998 r. i 2002 r. koalicji wyborczych to koalicje wrażliwe, albo minimalnie zwycięskie, albo nawet mniejszościowe, zatem podatne na zmiany koniunktury na rynku politycznym. Ta uwaga dotyczy niemalże wszystkich regionalnych reprezentacji – wybory parlamentarne przeprowadzane na rok przed upływem kadencji samorządów powodowały perturbacje na każdej z regionalnych scen politycznych. Na najstabilniejszych z nich powodując jedynie zmiany personalnego składu rady, w najbardziej wrażliwych – zmiany koalicji rządzących, jak np. na Dolnym Śląsku, na którym żaden z powołanych po wyborach w 1998 i 2002 r. zarządów województw nie dotrwał do końca kadencji.

[22] M. Podolak, M. Michalczuk-Wliziło, W. Sokół, *Wybory do sejmiku województwa lubelskiego 1998 i 2002. Różne oblicza fragmentaryzacji sceny partyjnej* oraz J. Wojnicki, *Wybory do sejmiku województwa na Mazowszu w 1998 i 2002 roku. Sukcesy pivotalnych strategii PSL*, w tym tomie.

[23] Pisze na ten temat M. Marmola, *Wybory do sejmiku województwa śląskiego w 1998 i 2002. Niespójne województwo*, w niniejszym tomie.

Spis tabel i rysunków

Tabela 2.1.	Liczba i wielkość okręgów w wyborach do sejmików województw w 1998 r.....	32
Tabela 2.2.	Liczba i wielkość okręgów w wyborach do sejmików województw w 2002 r.....	37
Tabela 3.1.	Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku dolnośląskiego w latach 1998-2002.....	42
Tabela 3.2.	Podmioty uczestniczące w elekcjach 1998 i 2002.	44
Tabela 3.3.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze (komitety uczestniczące w podziale mandatów).....	46
Tabela 3.4.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze.....	47
Tabela 3.5.	Poziom frekwencji w wyborach do sejmików wojewódzkich w skali kraju oraz na Dolnym Śląsku w latach 1998-2002.	49
Tabela 3.6.	Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa dolnośląskiego w 1998 roku.....	53
Tabela 3.7.	Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa dolnośląskiego w 2002 roku.....	54
Tabela 3.8.	Indeks rywalizacyjności oraz efektywna liczba partii w wyborach do sejmiku województwa dolnośląskiego w latach 1998-2002.....	54
Tabela 4.1.	Wielkość okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego.....	60

Tabela 4.2.	Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego w latach 1998 i 2002.....	62
Tabela 4.3.	Wyniki głosowania i wyborów do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego w 1998 r.	67
Tabela 4.4.	Wyniki głosowania i wyborów w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze	67
Tabela 4.5.	Wyniki głosowania i wyborów do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego w 2002 r. – komitety, co uzyskały przynajmniej 1% głosów.....	69
Tabela 4.6.	Wyniki głosowania i wyborów w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze.....	70
Tabela 4.7.	Wartości indeksów po wyborach do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego I i II kadencji.	72
Tabela 5.1.	Podmioty uczestniczące w elekcjach 1998 i 2002.....	84
Tabela 5.2.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa lubelskiego w 1998 r.....	90
Tabela 5.3.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa lubelskiego w 2002 r.....	92
Tabela 5.4.	Wybory do sejmiku województwa lubelskiego: efektywna liczba partii, agregacja i rywalizacyjność.	93
Tabela 6.1.	Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku lubuskiego w latach 1998-2002.	98
Tabela 6.2.	Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa lubuskiego w 1998 i 2002 r.....	100
Tabela 6.3.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa lubuskiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze (podmioty uczestniczące w podziale mandatów).....	104
Tabela 6.4.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa lubuskiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze.	106

Tabela 6.5.	Wybory do sejmiku województwa lubuskiego: wartość indeksów w latach 1998-2002.....	109
Tabela 6.6.	Deformacje w wyborach do sejmiku województwa lubuskiego w latach 1998-2002.....	109
Tabela 7.1.	Struktura okręgów wyborczych w wyborach do sejmiku województwa łódzkiego w latach 1998-2002.	115
Tabela 7.2.	Wartość progów naturalnych w średniej wielkości okręgach wyborczych w wyborach sejmiku województwa łódzkiego w latach 1998 i 2002 dla faktycznie zastosowanej metody i metod alternatywnych.	118
Tabela 7.3.	Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa łódzkiego w 1998 i 2002.	119
Tabela 7.4.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa łódzkiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze.....	121
Tabela 7.5.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa łódzkiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze.	122
Tabela 7.6.	Frekwencja w wyborach do sejmiku województwa łódzkiego w latach 1998-2002.....	124
Tabela 7.7.	Rozmiar nadreprezentacji poszczególnych ugrupowań w wyborach 1998 i 2002 w wyborach do sejmiku województwa łódzkiego.....	126
Tabela 7.8.	Grupy utworzone na potrzeby analizy chwiejności wyborczej między elekcjami w 1998-2002 do sejmiku województwa łódzkiego.	128
Tabela 8.1.	Okręgi wyborcze do sejmiku województwa małopolskiego w 1998 r.	136
Tabela 8.2.	Okręgi wyborcze do sejmiku województwa małopolskiego w 2002 r.	138
Tabela 8.3.	Charakter podmiotów uczestniczących w elekcjach 1998 i 2002.	142

Tabela 8.4.	Komitety wyborcze i kandydaci w wyborach do sejmiku województwa małopolskiego w 1998 i 2002.	142
Tabela 8.5.	Frekwencja wyborcza i głosy ważne w wyborach do sejmiku województwa małopolskiego w latach 1998 i 2002.	144
Tabela 8.6.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa małopolskiego w 1998 r.	144
Tabela 8.7.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa małopolskiego w 2002 r.	147
Tabela 8.8.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa małopolskiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze.	148
Tabela 8.9.	Wyniki głosowania w wyborach do sejmiku województwa małopolskiego w latach 1998 i 2002 wg procentu uzyskanych głosów.	150
Tabela 8.10.	Wybory do sejmiku województwa małopolskiego w latach 1998-2002. Indeks rywalizacyjności, efektywna liczba partii i współczynnik agregacji.	150
Tabela 9.1.	Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku mazowieckiego w latach 1998-2002.	158
Tabela 9.2.	Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa mazowieckiego w 1998 i 2002 r.	162
Tabela 9.3.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa mazowieckiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze (komitety uczestniczące w podziale mandatów).	165
Tabela 9.4.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa mazowieckiego w 2002 r. (w podziale na okręgi wyborcze).	169
Tabela 10.1.	Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku opolskiego w latach 1998-2002.	179
Tabela 10.2.	Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa opolskiego w 1998 i 2002 r.	182
Tabela 10.3.	Frekwencja w wyborach do sejmiku opolskiego w latach 1998-2002.	184

Tabela 10.4.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa opolskiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze (komitety uczestniczące w podziale mandatów).....	186
Tabela 10.5.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa opolskiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze (uczestniczące w podziale mandatów).....	186
Tabela 10.6.	Poziom nadreprezentacji w wyborach do sejmiku opolskiego 1998 r.....	188
Tabela 10.7.	Poziom nadreprezentacji w wyborach do sejmiku opolskiego w 2002 r.	188
Tabela 10.8.	Indeks rywalizacyjności oraz efektywna liczba partii w wyborach do sejmiku opolskiego 1998-2002.....	189
Tabela 11.1.	Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku województwa podkarpackiego w latach 1998-2002.	201
Tabela 11.2.	Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku podkarpackiego w 1998 i 2002 r.....	207
Tabela 11.3.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa podkarpackiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze.	213
Tabela 11.4.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa podkarpackiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze.....	214
Tabela 11.5.	Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa podkarpackiego w 1998 r.....	215
Tabela 11.6.	Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa podkarpackiego w 2002 r.....	215
Tabela 11.7.	Wybory do sejmiku Województwa Podkarpackiego: wartości indeksów w 1998 i w 2002 r.....	215
Tabela 12.1.	Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku województwa podlaskiego latach 1998 i 2002.	224
Tabela 12.2.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa podlaskiego w 1998 r.	226

Tabela 12.3.	Liczba komitetów i kandydatów w wyborach do sejmiku województwa podlaskiego 2002 r. w poszczególnych okręgach.	227
Tabela 12.4.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa podlaskiego w 2002 r.	229
Tabela 12.5.	Komitety wyborcze nieuzyskujące mandatów w wyborach do sejmiku podlaskiego w 2002 r.	229
Tabela 12.6.	Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa podlaskiego z 1998 r.	231
Tabela 12.7.	Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa podlaskiego z 2002 r.	231
Tabela 12.8.	Sejmik województwa podlaskiego: indeksy rywalizacyjności, efektywnej liczby partii i agregacji.	232
Tabela 13.1.	Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa pomorskiego w 1998 i 2002 r.	235
Tabela 13.2.	Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku województwa pomorskiego w 1998 i 2002 roku.	235
Tabela 13.3.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa pomorskiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze (komitety uczestniczące w podziale mandatów).	239
Tabela 13.4.	Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa pomorskiego w 1998 r.	240
Tabela 13.5.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa pomorskiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze.	240
Tabela 13.6.	Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa pomorskiego w 2002 r.	241
Tabela 13.7.	Kluczowe indeksy w wyborach do sejmiku województwa pomorskiego w 1998 i 2002 r.	244
Tabela 14.1.	Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku województwa śląskiego w latach 1998-2002.	248

Tabela 14.2.	Podmioty uczestniczące w wyborach do sejmiku województwa śląskiego w 1998 i 2002 r.	250
Tabela 14.3.	Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa śląskiego z 1998 r.	252
Tabela 14.4.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa śląskiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze.....	253
Tabela 14.5.	Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa śląskiego z 2002 r.	256
Tabela 14.6.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa śląskiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze (komitety uczestniczące w podziale mandatów).....	257
Tabela 14.7.	Indeks rywalizacyjności, agregacji oraz efektywna liczba partii w wyborach do sejmiku województwa śląskiego w latach 1998 i 2002.....	259
Tabela 15.1.	Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku województwa świętokrzyskiego w wyborach 1998 i 2002.....	265
Tabela 15.2.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa świętokrzyskiego w wyborach 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze (podmioty uczestniczące w podziale mandatów).....	266
Tabela 15.3.	Wybory samorządowe w 2002 roku – frekwencja w okręgach województwa świętokrzyskiego.....	273
Tabela 15.4.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa świętokrzyskiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze (podmioty uczestniczące w podziale mandatów).....	274
Tabela 15.5.	Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa świętokrzyskiego w 1998 i 2002 r.	277
Tabela 15.6.	Indeks reprezentatywności dla podmiotów rywalizujących o mandaty w wyborach do sejmiku województwa świętokrzyskiego w 1998 i 2002 roku.....	279

Tabela 15.7.	Indeksy rywalizacyjności, agregacji i efektywnej liczby partii w wyborach do sejmiku województwa świętokrzyskiego w latach 1998 i 2002.....	280
Tabela 16.1.	Wyniki wyborów do Sejmu 1997 r. w okręgach: elbląskim, olsztyńskim i suwalskim.	284
Tabela 16.2.	Podział województwa warmińsko-mazurskiego na okręgi wyborcze w wyborach do sejmiku województwa w 1998 roku.....	284
Tabela 16.3.	Liczba kandydatów w wyborach do sejmiku województwa warmińsko-mazurskiego w 1998 r. z uwzględnieniem podziału na płeć (w nawiasach kobiety). ...	285
Tabela 16.4.	Wyniki wyborów do warmińsko-mazurskiego sejmiku województwa w 1998 r.	286
Tabela 16.5.	Wyniki wyborów do sejmiku w poszczególnych okręgach województwa warmińsko-mazurskiego 1998 r.	287
Tabela 16.6.	Podział województwa warmińsko-mazurskiego na okręgi wyborcze w wyborach do sejmiku województwa w 2002 roku.....	290
Tabela 16.7.	Komitety, które zarejestrowały listy kandydatów do sejmiku województwa warmińsko-mazurskiego w 2002 r. (w nawiasie liczba kobiet).	291
Tabela 16.8.	Frekwencja oraz głosy ważne w wyborach do sejmiku województwa warmińsko-mazurskiego w 2002 r.....	293
Tabela 16.9.	Podział mandatów i uzyskane głosy ważne w wyborach do sejmiku warmińsko-mazurskiego w 2002 r.	294
Tabela 16.10.	Wyniki wyborów do sejmiku w poszczególnych okręgach województwa warmińsko-mazurskiego 2002 r.	295
Tabela 16.11.	Indeks rywalizacyjności i efektywnej liczby partii: efekty wyborów do sejmiku warmińsko-mazurskiego.....	296
Tabela 17.1.	Liczba wybieranych radnych i granice okręgów w wyborach do Sejmu Województwa Wielkopolskiego w 1998 roku.	299

Tabela 17.2.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa wielkopolskiego w 1998 roku.....	299
Tabela 17.3.	Liczba oddanych głosów w wyborach do sejmiku wielkopolskiego w 1998 roku.....	300
Tabela 17.4.	Wyniki komitetów, wybrani radni w okręgach województwa wielkopolskiego w 1998 roku.....	301
Tabela 17.5.	Liczba wybieranych radnych i granice okręgów w wyborach do sejmiku województwa wielkopolskiego w 2002 r.....	302
Tabela 17.6.	Stosunek liczby radnych do liczby okręgów w Wielkopolsce w wyborach w 1998 i 2002 r.....	302
Tabela 17.7.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa wielkopolskiego w 2002 roku.....	303
Tabela 17.8.	Liczba oddanych głosów w wyborach do sejmiku wielkopolskiego w 1998 r.....	303
Tabela 17.9.	Wyniki komitetów, wybrani radni w okręgach województwa wielkopolskiego w 2002 r.....	304
Tabela 18.1.	Liczba okręgów i ich granice w wyborach do sejmiku zachodniopomorskiego w wyborach 1998 i 2002 r.	308
Tabela 18.2.	Podmioty uczestniczące w elekcjach do sejmiku województwa zachodniopomorskiego w 1998 i 2002 r.	309
Tabela 18.3.	Liczba komitetów i kandydatów w wyborach do sejmiku województwa zachodniopomorskiego w 1998 i 2002 r.	310
Tabela 18.4.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa zachodniopomorskiego w 1998 r. w podziale na okręgi wyborcze.....	315
Tabela 18.5.	Wyniki wyborów do sejmiku województwa zachodniopomorskiego w 2002 r. w podziale na okręgi wyborcze.	316
Tabela 18.6.	Odsetek głosów oddanych na listy dwóch komitetów o najwyższym poparciu w wyborach do sejmiku zachodniopomorskiego w 1998 i 2002 r.	319

Tabela 18.7.	Rozmiar nadreprezentacji w wyborach do sejmiku województwa zachodniopomorskiego w 1998 i 2002 r.	320
Tabela 18.8.	Efekty wyborów do sejmiku zachodniopomorskiego: indeks agregacji, rywalizacyjności i efektywnej liczby partii. . .	321
Tabela 19.1.	Komitety wyborcze w wyborach do sejmików województw w 1998 i 2002 r.	325
Tabela 19.2.	Frekwencja wyborcza w wyborach do sejmików województw w latach 1998-2002.	328
Tabela 19.3.	Wyniki wyborów do sejmików województw w 1998 r.	330
Tabela 19.4.	Wyniki wyborów do sejmiku województw w 2002 r.	331
Tabela 19.5.	Wartość indeksów rywalizacyjności w wyborach do sejmików województw w latach 1998-2002.	332
Tabela 19.6.	Wartości indeksu efektywnej liczby partii (ELP) na poziomie regionalnych reprezentacji w latach 1998-2018.	333
Tabela 19.7.	Wartości indeksów agregacji w sejmikach województw w latach 1998-2002.....	334
Tabela 19.8.	Skład koalicji w sejmikach województw po wyborach w 1998 r. i w 2002 r.	336
Tabela 19.9.	Charakter zarządów powołanych w sejmikach województw po wyborach w latach 1998 i 2002.	338
Rysunek 8.1.	Struktura pracujących w Małopolsce pod koniec lat 90. XX w.	135
Rysunek 8.2.	Okręgi wyborcze w województwie małopolskim w wyborach parlamentarnych 2001 r. i wyborach do sejmiku województwa w 2002 r.	138
Rysunek 8.3.	Udział procentowy zwycięskich partii w poszczególnych powiatach województwa w wyborach do samorządu województwa małopolskiego 11 października 1998 roku.	146

Rysunek 10.1. A. Czyżyło: Brońmy swego.....	177
Rysunek 11.1. Deklarowane poparcie społeczne przed wyborami samorządowymi w kraju i na Podkarpaciu*.....	210
Rysunek 17.1. Podział mandatów w sejmiku województwa wielkopolskiego po wyborach w 1998 r.	300
Rysunek 17.2. Podział mandatów w sejmiku województwa wielkopolskiego po wyborach w 2002 r.....	304

Bibliografia

Akty prawne i dokumenty

Analiza społeczno-ekonomiczna województwa opolskiego w obszarach oddziaływania Europejskiego Funduszu Społecznego, Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego, Opole 2018.

Autopoprawka do poselskiego projektu ustawy – Ordynacja wyborcza do rad gmin, Sejm RP, III kadencja, druk 193-A z 18 lutego 1998.

Autopoprawka do rządowego projektu ustawy o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, Sejm RP, III kadencja, druk 230-A z 28 kwietnia 1998.

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 21 sierpnia 1944 r. o trybie powołania władz administracji ogólnej I-ej i II-ej instancji, Dz. U. 1944, nr 2, poz. 8.

Komisyjny projekt ustawy o zmianie ustawy – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz o zmianie niektórych ustaw, Sejm RP, IV kadencja, druk nr 642 z dnia 2 lipca 2002.

List Zygmunta Wrzodaka do Janusza Smulskiego Wiceprezydenta Rzeszowa oraz Władysława Ortyła Członka Zarządu Województwa Podkarpackiego, Warszawa 12.02.2002, Archiwum Ligi Krajowej w Częstochowie.

Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z 23 października 1998 roku, Dz. U. 1998, nr 131, poz. 861.

Obwieszczenie Wojewódzkiego Komisarza Wyborczego w Katowicach z dnia 21 października 1998 r. o wynikach wyborów do rad na obszarze województwa śląskiego oraz do Sejmu Województwa Śląskiego przeprowadzonych w dniu 11 października 1998 r., Dziennik Urzędowy Województwa Katowickiego, nr 34 z dnia 25 listopada 1998.

Państwo sprawne, przyjazne, bezpieczne. Program decentralizacji funkcji państwa i rozwoju samorządu terytorialnego, „Samorząd Terytorialny”, 1997, nr 7.

„Podkarpacie Razem”, Rzeszów 2.09.2002, Archiwum NSZZ „Solidarność” w Rzeszowie.

Poselski projekt ustawy – Ordynacja wyborcza do rad gmin, powiatów i województw, Sejm RP, III kadencja, druk nr 213 z 18 lutego 1998.

Poselski projekt ustawy – Ordynacja wyborcza do rad gmin, Sejm RP, III kadencja, druk nr 193 z dnia 5 lutego 1998.

Poselski projekt ustawy o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego, Sejm RP, III kadencja, druk 254 z dnia 20 marca 1998.

Poselski projekt ustawy o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego, Sejm RP, III kadencja, druk nr 513 z dnia 16 lipca 1998.

Poselski projekt ustawy o zmianie ustaw o samorządzie gminnym, samorządzie powiatowym i samorządzie województwa, Sejm RP, IV kadencja, druk nr 152 z 22 listopada 2001.

Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy Ordynacja wyborcza do rad gmin, Sejm RP, III kadencja, druk nr 327 z 6 maja 1998.

Poselski projekt ustawy o zmianie ustawy z dnia 16 lipca 1998 r. Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, Sejm RP, IV kadencja, druk nr 153 z 22 listopada 2001.

Poselski projekt ustawy Ordynacja wyborcza do organów stanowiących samorządu terytorialnego, Sejm RP, III kadencja, druk nr 215 z 3 marca 1998.

Raport roczny z Realizacji Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020, Załącznik do uchwały Nr 139/1717/2016 Zarządu Województwa Podlaskiego z dnia 30.05.2016 r.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 sierpnia 1998 r. w sprawie podziału powiatów i województw na okręgi wyborcze oraz ustalenia liczby radnych wybieranych w każdym okręgu wyborczym, Dz. U. 1998, nr 109, poz. 668.

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 11 sierpnia 1998 r. w sprawie zarządzenia wyborów do rad powiatów i sejmików województw oraz określenia wspólnego kalendarza wyborczego do wyborów do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz Rady Miasta Stołecznego Warszawy, Dz. U. 1998, nr 104, poz. 653.

- Rządowy projekt ustawy o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, Sejm RP, III kadencja, druk 230 z 13 marca 1998.
- Sprawozdanie Komisji Samorządu Terytorialnego i Polityki Regionalnej o poselskich projektach ustaw: Ordynacja wyborcza do rad gmin; Ordynacja wyborcza do rad gmin, powiatów i województw; Ordynacja wyborcza do organów stanowiących samorządu terytorialnego; o zmianie ustawy Ordynacja wyborcza do rad gmin, Sejm RP, III kadencja, druk nr 408 z 4 czerwca 1998 r.
- Uchwała nr I/1/98 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w sprawie wyboru Przewodniczącego Sejmiku Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 10.11.1998.
- Uchwała nr I/3/98 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w sprawie wyboru Marszałka Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 10.11.1998.
- Uchwała nr I/6/98 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w sprawie wyboru Przewodniczącego Sejmiku Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 10.11.1998.
- Uchwała nr I/7/98 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w sprawie wyboru wiceprzewodniczących i pozostałych członków zarządu Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 10.11.1998.
- Uchwała nr I/9/98 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 10 listopada 1998 r. w sprawie wyboru Marszałka Województwa Warmińsko-Mazurskiego.
- Uchwała nr I/12/98 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 10 listopada 1998 r. w sprawie wyboru Wiceprzewodniczących i pozostałych Członków Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego.
- Uchwała nr III/18/99 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 25 stycznia 1999 r. w sprawie stwierdzenia wygaśnięcia mandatu radnego.
- Uchwała nr IV/20/99 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 29 marca 1999 r. w sprawie obsadzenia wygasłego mandatu z okręgu wyborczego nr I, lista nr 5 – Ruch Patriotyczny Ojczyzna.
- Uchwała nr LO\722\2002 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 9 lipca 2002 r. w sprawie podziału na okręgi wyborcze, ustalenia numerów i granic okręgów wyborczych oraz liczby radnych wybieranych w okręgu wyborczym dla wyborów do Sejmiku Województwa Wielkopolskiego.
- Uchwała nr VI/51/99 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 29 czerwca 1999 r. w sprawie stwierdzenia wygaśnięcia mandatu radnego Władysława Husejki.

Uchwała nr VII/54/99 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 28 sierpnia 1999 r. w sprawie obsadzenia wygasłego mandatu z okręgu wyborczego nr 4, lista nr 3 – Unia Wolności.

Uchwała nr X/109/99 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 14 października 1999 r. w sprawie odwołania Marszałka Województwa Warmińsko-Mazurskiego i jednoczesnego wyboru Marszałka w trybie określonym w art. 37 ustawy o samorządzie województwa.

Uchwała nr X/110/99 Sejmiku Województwa Warmińsko-Mazurskiego z dnia 14 października 1999 r. w sprawie wyboru Wiceprzewodniczących i pozostałych Członków Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Uchwała nr X/97/2000 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 26 stycznia 2000 r. w sprawie stwierdzenia wygaśnięcia mandatu radnego Marka Koćmiela.

Uchwała nr XI/101/2000 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 28 lutego 2000 r. w sprawie obsadzenia wygasłego mandatu z okręgu wyborczego nr 1, lista nr 3 – Unia Wolności.

Uchwała nr XIV/133/2000 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 28 sierpnia 2000 r.

Uchwała nr XLV/525/200 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 9 lipca 2002 r. w sprawie podziału na okręgi wyborcze.

Uchwała nr XLVI/497/02 Sejmiku Województwa Podkarpackiego w Rzeszowie z dnia 28 czerwca 2002 r. w sprawie podziału województwa podkarpackiego na okręgi wyborcze, nadania im numerów, ustalenia ich granic oraz liczby radnych wybieranych do Sejmiku Województwa Podkarpackiego w poszczególnych okręgach.

Uchwała nr XV/134/2000 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 25 września 2000 r.

Uchwała nr XXV/250/01 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 26 listopada 2001 r. w sprawie stwierdzenia wygaśnięcia mandatów radnych: Wojciecha Długoborskiego, Witolda Gładkowskiego, Andrzeja Leppera i Andrzeja Durki.

Uchwała nr XXVI/275/01 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 20 grudnia 2001 r. w sprawie obsadzenia wygasłego mandatu z okręgu wyborczego nr 3, lista nr 4 – Przymierze Społeczne: PSL–UP–KPEiR.

- Uchwała nr XXVI/276/01 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 20 grudnia 2001 r. w sprawie obsadzenia wygasłego mandatu z okręgu wyborczego nr 5, lista nr 4 – Przymierze Społeczne: PSL–UP–KPEiR.
- Uchwała nr XXVI/277/01 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 20 grudnia 2001 r. w sprawie obsadzenia wygasłego mandatu z okręgu wyborczego nr 4, lista nr 1 – Sojusz Lewicy Demokratycznej.
- Uchwała nr XXVI/278/01 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 20 grudnia 2001 r. w sprawie obsadzenia wygasłego mandatu z okręgu wyborczego nr 5, lista nr 1 – Sojusz Lewicy Demokratycznej.
- Uchwała Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie ustawy – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw, Sejm RP, III kadencja, druk nr 468 z dnia 2 lipca 1998.
- Umowa o połączeniu Prawa i Sprawiedliwości z Przymierzem Prawicy, Warszawa 24.04.2002, Biblioteka Sejmowa w Warszawie, teczka Prawo i Sprawiedliwość, sygn. I073/01.
- Ustawa tymczasowa z dnia 2 sierpnia 1919 r. o organizacji władz administracyjnych II instancji, Dz. Pr. P. P. 1919, nr 65, poz. 395.
- Ustawa z dnia 28 maja 1975 roku o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych, Dz. U. 1975, nr 16, poz. 91.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, Dz. U. 1990, nr 16, poz. 95.
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o administracji rządowej w województwie, Dz. U. 1998, nr 91, poz. 577.
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, Dz. U. 1998, nr 91, poz. 576.
- Ustawa z dnia 16 lipca 1998 roku – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów, sejmików województw, Dz. U. 1998, nr 95, poz. 602.
- Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o wprowadzeniu zasadniczego trójstopniowego podziału terytorialnego państwa, Dz. U. 1998, nr 96, poz. 603.
- Ustawa z dnia 11 kwietnia 2001 r. o zmianie ustaw: o samorządzie gminnym, o samorządzie powiatowym, o samorządzie województwa, o administracji rządowej w województwie oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz. U. 2001, nr 45, poz. 497.
- Ustawa z dnia 15 lutego 2002 r. o zmianie ustawy o samorządzie gminnym, ustawy o samorządzie powiatowym, ustawy o samorządzie województwa, ustawy –

Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz ustawy o referendum lokalnym, Dz. U. 2002, nr 23, poz. 220.

Ustawa z dnia 26 lipca 2002 r. o zmianie ustawy – Ordynacja wyborcza do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz. U. 2002, nr 127, poz. 1089.

Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, Dz. U. 2006, nr 227, poz. 1658.

Ustawa z dnia 23 stycznia 2009 r. o wojewodzie i administracji rządowej w województwie, Dz. U. 2009, nr 31, poz. 206.

Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy, Dz. U. 2011, nr 21, poz. 112.

Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Rzeszowie: Oddział Dokumentów Życia Społecznego, Teczka: Wybory samorządowe 1998, Druk ulotny Bogusława Kidy (kandydata AWS), Teczka: Wybory samorządowe 1998, materiały AWS, Teczka: Wybory samorządowe 1998, materiały Ruchu Patriotycznego „Ojczyzna”, Teczka: Wybory samorządowe 1998, materiały Sojuszu Lewicy Demokratycznej, Teczka: Wybory samorządowe 1998, materiały Unii Wolności, Teczka: Wybory samorządowe 2002.

Wyniki głosowania i wyniki wyborów, t. VIII: Województwo opolskie, Państwowa Komisja Wyborcza, Warszawa, grudzień 1998.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 stycznia 2000, sygn. akt K. 7/99, Dz. U. 2000, nr 3, poz. 45.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 czerwca 2002, sygn. akt K 14/02, Dz. U. 2002, nr 100, poz. 922.

Zbiory Jana Tomaki, Porozumienie w sprawie wyborów samorządowych na terenie województwa podkarpackiego zawarte między władzami wojewódzkimi: Prawa i Sprawiedliwości, Platformy Obywatelskiej, Inicjatywy Społecznej – Wspólnota Samorządowa, Rzeszów, 8.08.2002.

Literatura

- Adamiak J., *Samorząd terytorialny w systemie władzy publicznej*, [w:] *Samorząd terytorialny w procesie rozwoju regionalnego i lokalnego*, W. Kosiedowski (red.), Toruń 2005.
- Alberska M., *Komitet Wyborców Mniejszości Niemieckiej na Śląsku Opolskim w wyborach samorządowych 1990-2006*, „Acta Politica Polonica” 2014, nr 27.
- Alberski R., *System wyborczy do sejmików województw w Polsce. Gra o zmieniających regułach*, [w:] *Wybory do sejmików województw w 2006 roku*, R. Alberski, M. Cichosz, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2010.
- Alberski R., *Wybory samorządowe Sejmiku Województwa Dolnośląskiego a stabilizacja organu wykonawczego*, [w:] *Samorząd z perspektywy dwudziestolecia reformy administracyjnej i terytorialnej*, J. Korczak, G. Strauchold, R. Nowakowski, A. Łysoń (red.), Wrocław 2018.
- Antkowiak P., *Polskie prawo wyborcze w wyborach samorządowych – doświadczenia i perspektywy rozwoju*, [w:] *Prawo wyborcze i wybory: doświadczenia dwudziestu lat procesów demokratyzacyjnych w Polsce*, A. Stelmach (red.), Poznań 2010.
- Antkowiak P., *Restytucja samorządu terytorialnego i specjalnego w Polsce. Sukces czy porażka polskiej transformacji systemowej?* [w:] *25 lat polskiej transformacji systemowej – dokonania i wyzwania*, J. Kornaś, Ł. Danel (red.), Kraków 2014.
- Antoszewski A., *Ewolucja polskiego systemu partyjnego*, [w:] *Demokratyzacja w III Rzeczypospolitej*, A. Antoszewski (red.), Wrocław 2002.
- Antoszewski A., Herbut R., Jednaka W., *Partie i systemy partyjne w Polsce: pierwsza faza ku demokracji*, Wrocław 1993.
- Antoszewski A., *Systemy partyjne Europy Środkowej i Wschodniej*, [w:] *Czechy – Polska – Ukraina. Partie i systemy partyjne. Stan i perspektywy*, K. Kowalczyk, Ł. Tomczak (red.), Toruń 2007.
- Bałaaban A., *Polska reforma samorządowa z 1998 r.*, „Roczniki Nauk Prawnych” 1999, t. 9, z. 1.
- Bartkowski J., *Samorząd terytorialny*, [w:] *Demokracja Polska 1989-2003*, J.J. Wiatr, J. Raciborski, J. Bartkowski, B. Frątczak-Rudnicka, J. Kilias (red.), Warszawa 2003.
- Bartkowski J., *Mniejszości narodowe w Polsce w wyborach lokalnych i prezydenckich*, [w:] *Oblicza lokalności: tradycja i współczesność*, J. Kurczewska (red.), Warszawa 2004.

- Biała księga obrony województwa opolskiego A.D. 1998*, S. Jałowiecki (red.), Opole 1998.
- Bochiński J., Zawadzki J., *Nowy podział terytorialny. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1999.
- Borowik B., *Partie konserwatywne w Polsce 1989-2001*, Lublin 2011.
- Bukowski A., *Małopolska: Making Tradition Work*, [w:] *The Making of Regions in Post-Socialist Europe – the Impact of Culture, Economic Structure and Institutions. Case Studies from Poland, Hungary, Romania and the Ukraine*, M. Tatur (red.), Wiesbaden 2004.
- Bukowski A., *Region tradycyjny w unitarnym państwie. Przypadek województwa małopolskiego*, Kraków 2011.
- Chrobak P., *Wybory samorządowe w Szczecinie na tle pomorza zachodniego w latach 1990-2020. Preferencje wyborcze mieszkańców regionu zachodniopomorskiego*, Szczecin 2014.
- Cichosz M., *Wrocławska scena polityczna przed wyborami 2010 r.*, „Studia Politologiczne” 2011, Nr 20.
- Czerwiński M., *Kampania i wyniki wyborów do sejmiku województwa zachodniopomorskiego w 2002 roku*, [w:] *Wybory samorządowe w 2002 roku w Szczecinie*, K. Kowalczyk (red.), Szczecin 2003.
- Ćwik W., Reder J., *Lubelszczyzna. Dzieje rozwoju terytorialnego, podziału administracyjnego i ustroju władz*, Lublin 1977.
- Dahlke P., *Samorząd terytorialny w procesie kształtowania rozwoju gospodarczego regionu na przykładzie Województwa Wielkopolskiego*, Piła 2017.
- Dąbrowska E., Godlewska M., Koronkiewicz G., Muszyński M., *Analiza sytuacji społeczno-ekonomicznej województwa podlaskiego w obszarze działania Europejskiego Funduszu Społecznego*, Białystok 2016.
- Donaj Ł., *Wielkopolska – teraźniejszość i perspektywy rozwoju*, [w:] *Życie polityczne w Polsce. Wybrane problemy*, T. Wallas (red.), Poznań 2004.
- Dudek A., *Pierwsze lata III Rzeczypospolitej 1989-2001*, Warszawa 2002.
- Dudek A., *Historia polityczna Polski 1989-2012*, Kraków 2013.
- Dudek A., *Historia polityczna Polski 1989-2015*, Kraków 2016.
- Dybowska D., *Starzenie się demograficzne miast w województwie opolskim*, „Studia Miejskie” 2011, Tom 4.

- Emilewicz J., Wołek A., *Reformatorzy i politycy. Gra o reformę ustrojową roku 1998 widziana oczami jej autorów*, Warszawa 2000.
- Faliński S., *Warszawski samorząd terytorialny w latach 1990-2002: geneza, ustrój, idee ustrojowe, aktywność*, Warszawa 2013.
- Flis J., Wołek A., *Wybory do sejmików wojewódzkich*, [w:] *Atlas wyborczy Polski*, M. Kowalski, P. Śleszyński (red.), Warszawa 2018.
- Flis J., *Złudzenia wyboru*, Kraków 2014.
- Friszke A., *Anatomia buntu. Kuroń, Modzelewski i komandosi*, Kraków 2010.
- Gajowniczek T., *Bastion lewicy zdobyty. Wybory samorządowe w województwie warmińsko-mazurskim*, [w:] *Wybory do sejmików województw w 2006 roku*, R. Alberski, M. Cichosz, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2010.
- Gajowniczek T., *Scena polityczna województwa warmińsko-mazurskiego w latach 1998-2014*, [w:] *Region Warmii i Mazur w europejskich procesach integracyjnych*, W.T. Morzelewski (red.), Olsztyn 2014.
- Ganowicz E., *Rywalizacja polityczna mniejszości narodowych w wyborach samorządowych w Polsce po roku 1989*, Opole 2014.
- Gebethner S., *Partie i ich koalicje przed wyborami parlamentarnymi w 1997 roku*, [w:] *Wybory '91. Partie i programy wyborcze*, S. Gebethner (red.), Warszawa 1997.
- Gendźwiłł A., *Wybory lokalne w Polsce. Uczestnictwo, konkurencja i reprezentacja polityczna w demokracjach mniejszej skali*, Warszawa 2020.
- Gil A., Górz B., Kwiatek-Sołtys A., *Typologia demograficzna gmin województwa małopolskiego w latach 1986-2016*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Geographica” 2020, nr 14.
- Glinka K., *Polityka lokalna w ujęciu systemowym*, [w:] *System polityczny. Teorie, analizy, areny. Monografia okolicznościowa dedykowana prof. dr. hab. Andrzejowi Antoszewskiemu*, R. Alberski, P. Żukiewicz (red.), Wrocław 2022.
- Glinka K., *Polityka miejska w marketingu prezydentów największych miast Dolnego Śląska*, Toruń 2020.
- Glinka K., *Przeskalowanie urbangovernance. Doświadczenia miast wojewódzkich w Polsce*, Warszawa 2023.
- Grabowska M., *Podział postkomunistyczny. Społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*, Warszawa 2004.

- Herbut R., *Systemy partyjne*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, Wrocław 2008.
- Jałowicki B., *Przestrzeń historyczna, regionalizm, regionalizacja*, „Studia Regionalne i Lokalne” 1996, nr 17 (50).
- Jańczak J., *Walka w mateczniku Solidarności. Wybory do sejmiku województwa pomorskiego*, [w:] *Wybory do sejmików województw w 2006 roku*, R. Alberski, M. Cichosz, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2010.
- Jańczak J., Musiał-Karg M., Secler B., *Wybory samorządowe na Ziemi Lubuskiej, Pomorza i w Wielkopolsce: granice historyczne i relacje centra-peryferie a zachowania wyborcze*, Toruń 2013.
- Kapsa J., Wrona T., *Stowarzyszenie Liga Krajowa w polskim systemie politycznym (1993-2020)*, Rzeszów 2021.
- Kawęcki K., *Geneza akcji wyborczej solidarności*, „Humanum. Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne” 2016, nr 21(2).
- Kina J., Trółka W., Żak T., Warzecha A., *Pierwsza kadencja samorządu Województwa Śląskiego 1998-2002*, Katowice 2002.
- Kisielewicz D., *Historyczne uwarunkowania odrębności regionu Śląska Opolskiego, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies”* 2015, t. 3, nr 1.
- Klonowski M., Onasz M., *Wybrane zmiany w systemie wyborczym organów jednostek samorządu terytorialnego wynikające z ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych – wstępna ocena*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2018, nr 2.
- Koter M., *Za jakim modelem podziału terytorialnego opowiedzieć się? Wnioski doświadczeń przeszłości oraz wzorców europejskich*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica” 1999, nr 1.
- Kowalczyk K., *Platforma Obywatelska Rzeczypospolitej Polskiej – „partia ludzi sukcesu”* [w:] *Partie i ugrupowania parlamentarne III RP*, K. Kowalczyk, J. Sielski, (red.), Toruń 2006.
- Kowalczyk K., *Prezydencjalizacja wyborów samorządowych w Szczecinie w 2010 r.*, [w:] *Partyjnie czy bezpartyjnie? Szkice o zdobywaniu władzy lokalnej*, M. Drzonek (red.), Szczecin 2014.

- Kowalski M., *Polaryzacja zachowań wyborczych w Polsce jako rezultat cywilizacyjnego rozdarcia kraju*, [w:] *Przestrzeń wyborcza Polski*, M. Kowalski (red.), Warszawa 2003.
- Koziello T., *Myśl polityczna Ligi Polskich Rodzin (2001-2009): narodowa wizja państwa, społeczeństwa i polityki*, Rzeszów 2017.
- Kulas B., Wendt J.A., *Wybory samorządowe do sejmików wojewódzkich w Polsce*, Pelplin 2018.
- Kulesza M., *Transformacja ustroju administracyjnego Polski (1990-2000)*, „*Studia Iuridica*” 2000, vol. XXXVIII.
- Laakso M., Taagepera R., „Effective” Number of Parties: A Measure with Application to West Europe, „*Comparative Political Studies*” 1979, nr 12(1).
- Lewandowski A., *Akcja Wyborcza Solidarność: centroprawica w poszukiwaniu modelu współpracy*, Płock 2016.
- Lis M., *Ludność rodzima na Śląsku Opolskim po II wojnie światowej (1945-1993)*, Opole 1993.
- Lis M., *Śląsk Opolski w warunkach transformacji ustrojowej państwa od 1989 roku*, Opole 2013.
- Łabędź K., Sobolewska-Myślik K., *Samorządność lokalna. Idea czy rzeczywistość*, Kraków 1999.
- Maj E., Maj C., *Narodowe ugrupowania polityczne w Polsce 1989-2001*, Lublin 2007.
- Maj P., *Uwarunkowania rywalizacji politycznej Platformy Obywatelskiej RP i Prawa i Sprawiedliwości*, „*Polityka i Społeczeństwo*” 2014, nr 3 (12).
- Majcherkiewicz T., *Wybory samorządowe, partie parlamentarne a wzory tworzenia koalicji w samorządach wojewódzkich*, „*Studia Politologiczne*” 2011, vol. 20.
- Majcherkiewicz T., *Politycy i polityka regionalna w systemie wielopoziomowym. Koalicje regionalne – dobór regionalnych elit samorządowych – modele polityki regionalnej – role aktorów i wzory karier*, Kraków 2021.
- Majcherkiewicz T., *Tworzenie koalicji regionalnych a ewolucja systemu wielopoziomowego w opinii marszałków województw od I do V kadencji*, „*Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*” 2018, nr 1.
- Majcherkiewicz T., *Wybory samorządowe, partie parlamentarne a wzory tworzenia koalicji w samorządach wojewódzkich*, „*Studia Politologiczne*” 2011, nr 20.
- Markowski R., *Współzawodnictwo w polskim systemie partyjnym w wyborach 2001 roku*, „*Studia Polityczne*” 2002, nr 13.

- Marmola M., „*U nos po starymu*”: wybory do sejmiku województwa śląskiego, [w:] *Gra o regiony 2014: wybory do sejmików województw*, R. Alberski, M. Cichosz (red.), Wrocław 2017.
- Marzec 1968 w dokumentach MSW. Tom I: Niepokorni, F. Dąbrowski, P. Gontarczyk, P. Tomasik (red.), Warszawa 2008.
- Mayer L.C., *A Note on the Aggregation of Party Systems*, [w:] *Western European Party Systems*, P. Merkl (red.), New York 1980.
- McCann P., *The regional and urban policy of the European Union. Cohesion, results-orientation and smart specialization*, Cheltenham, Northampton 2015.
- Michalak B., *Próg naturalny*, [w:] *Leksykon prawa wyborczego i systemów wyborczych*, A. Sokala, B. Michalak, P. Uziębło (red.), Warszawa 2010.
- Michalak R., Piasecki A.K., *Historia polityczna Polski 1952-2002*, Łódź 2003.
- Mielewczyk J., Czy Górny Śląsk jest zwyczajową nazwą województwa śląskiego? „*Vademecum Śląsk: Badania Śląskoznawcze*” 2013, nr 1.
- Mirska M., *Obraz kampanii samorządowej 2002 roku w „Gazecie Wyborczej” i „Rzeczpospolitej”*, „*Przegląd Politologiczny*” 2003, nr 1.
- Miszcuk A., Miszcuk M., *Województwo lubelskie nowym systemie samorządu terytorialnego*, Annales UMCS, Sectio K, 2001, vol. VIII.
- Miszcuk A., *Regionalizacja administracyjna III Rzeczypospolitej. Koncepcje teoretyczne a rzeczywistość*, Lublin 2003.
- Muzyczka K., *Sejmik województwa na tle transpozycji samorządu terytorialnego Rzeczypospolitej Polskiej*, Toruń 2021.
- Niewiadomska-Cudak M., *Frekwencja wyborcza w elekcjach samorządowych w Polsce*, „*Przegląd Politologiczny*” 2010, nr 2.
- Nikolski L., *Partie polityczne w wyborach do sejmików województw 1998-2006*, Toruń 2011.
- Nikolski L., *System wyborczy do sejmików województw*, „*Państwo i Społeczeństwo*” 2009, vol. IX, nr 1.
- Nohlen D., *Prawo wyborcze i system partyjny: o teorii systemów wyborczych*, Warszawa 2004.
- Nowina Konopka M., *Z perspektywy nietoperza. Wybory do sejmiku województwa małopolskiego*, [w:] *Gra o regiony. Wybory do sejmików województw w 2010 r.*, R. Alberski, M. Cichosz, K. Kobielska (red.), Wrocław 2013.

- Olszewski P., *Problem samorządu terytorialnego w obradach „Okrągłego Stołu”*, „Polityka i Społeczeństwo” 2007, nr 4.
- Onasz M., *Inżynieria wyborcza w Polsce od roku 1989*, Łódź 2017.
- Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, K.A. Paszkiewicz (red.), Wrocław 2004.
- Peszyński W., Seklecka A., *Przepis na egzotyczną koalicję. O wyborach samorządowych w 2006 roku w województwie kujawsko-pomorskim.*, [w:] *Wybory samorządowe 2006. Analiza rywalizacji na poziomie regionów*, R. Alberski, M. Cichosz, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2010.
- Peszyński W., *Jak marszałek marszałka mandatu pozbawił. Wybory do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego*, [w:] *Gra o regiony. Wybory do sejmików województw w 2010 r.*, R. Alberski, M. Cichosz, K. Kobielska (red.), Wrocław 2013.
- Peszyński W., Seklecka A., *Tyle musiało się zmienić, aby nic się nie zmieniło: wybory do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego*, [w:] *Gra o regiony 2018. Wybory do sejmików województw*, R. Alberski, M. Cichosz (red.), Wrocław 2020.
- Peszyński W., *W cieniu konfliktu bydgosko-toruńskiego. Wybory do sejmiku województwa kujawsko-pomorskiego*, [w:] *Gra o regiony 2014. Wybory do sejmików województw*, R. Alberski, M. Cichosz (red.), Wrocław 2017.
- Peszyński W., *Zjawisko prezydencjalizacji kampanii samorządowych. Przykład wyborów 2010 roku w województwie kujawsko-pomorskim*, [w:] *Media i marketing polityczny*, M. Jeziński, W. Peszyński, A. Seklecka (red.), Toruń 2012.
- Piasecki A.K., *Samorząd terytorialny i wspólnoty lokalne*, Warszawa 2020.
- Piasecki A.K., *Władza w samorządzie terytorialnym III RP*, Zielona Góra 2002.
- Piasecki A.K., *Wybory parlamentarne, samorządowe, prezydenckie 1989-2002*, Toruń 2004.
- Piasecki A.K., *Wybory samorządowe z 1998 roku na przykładzie woj. lubuskiego: Doświadczenia i porady*. „Samorząd Terytorialny” 2002, nr 4.
- Piasecki A.K., *Wybory w Polsce 1989-2011*, Kraków 2012.
- Platforma Obywatelska*, M. Migalski (red.), Toruń 2009.
- Płoskonka J., *Polska Administracja Publiczna po reformie*, Warszawa 1999.
- Prawo i Sprawiedliwość*, M. Migalski (red.), Toruń 2010.
- Radek R., *Ewolucja systemu wyborczego do polskiego samorządu terytorialnego w okresie transformacji (wybrane problemy)*, [w:] *Wybory samorządowe 2010*, M. Kolczyński, W. Wojtasik (red.), Katowice 2011.

- Regulski J., *Samorząd terytorialny III RP. Koncepcje i kierunki*, Warszawa 2000.
- Reif K., Schmitt H., *Nine Second-Order National Elections – a Conceptual Framework for the Analysis Of European Election Results*, „European Journal of Political Research” 1980, vol. 8 (1).
- Samorząd metropolitalny budowany od zadań*, J. Szlachetko (red.), Gdańsk 2024.
- Sidorkiewicz K., *Zmiany prawa wyborczego w wyborach samorządowych w latach 1990-2010 i ich skutki*, [w:] *Prawne uwarunkowania funkcjonowania samorządu terytorialnego w Polsce*, H. Gawroński, K. Olszewska, K. Sidorkiewicz, K. Starańczak (red.), Elbląg 2020.
- Sieklucki D., *Kłopoty (polityczne) to nasza specjalność. Wybory samorządowe w Małopolsce*, [w:] *Wybory do sejmików województw w 2006 roku*, R. Alberski, M. Cichosz, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2010.
- Simlat M., *Kreacja władzy lokalnej w Polsce w latach 1990 i 1998 (próba porównania systemów wyborczych)*, [w:] *Co znaczył i znaczy samorząd*, A. Jaeschke, M. Mikołajczyk (red.), Kraków 2000.
- Słobodzian B., *Koncepcje trójstopniowego podziału władzy administracyjnej w latach 90. XX wieku*, „Cywilizacja i Polityka” 2007, nr 5.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego sąsiednich krajów słowiańskich*, t. I-XIV, Sułimierski F., Chlebowski B., Krzywicki, Walewski W. (red.), Warszawa 1880-1897.
- Sługocki W., *Polityka regionalna Unii Europejskiej a rozwój polskich regionów – studium przypadku*, Zielona Góra 2013.
- Sokoł W., *Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, Lublin 1997.
- Sokoł W., Żmigrodzki M., *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, Lublin 2005.
- Stec M., *Reforma ustroju województwa z 1998 r. – geneza, założenia, projekt*, [w:] *Rządy prawa jako wartość uniwersalna. Księga jubileuszowa Profesora Krzysztofa Wójtowicza*, A. Kozłowski (red.), Wrocław 2022.
- Szczepankowska M., *Ewolucja prawa wyborczego do samorządu terytorialnego w latach 1990-2006 w perspektywie partii politycznych*, „Studia Prawnoustrojowe” 2010, nr 11.
- Szczepański D., *Agitacja wyborcza na terenach kościelnych a postawy wyborcze respondentów w elekcjach wyborczych w Polsce w 2015 r.*, [w:] *Geografia wyborcza*

- Polski: interpretacje postaw i zachowań obywateli*, T. Koziello, D. Szczepański (red.), Rzeszów 2018.
- Szczepański D., *Integracja środowisk samorządowych w województwie podkarpackim na przykładzie Inicjatywy Społecznej „Wspólnota Samorządowa” w 2002 roku*, „Polityka i Społeczeństwo” 2022, nr 2.
- Szczepański D., *Partia Kupiecka Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Leksykon polskich partii politycznych*, R. Głajcar, A. Turska-Kawa, W. Wojtasik (red.), Toruń 2017.
- Szczepański D., *PO–PiS agreement in the 2002 local government elections on the example of the podkarpackie voivodship*, „Przegląd Politologiczny” 2023, nr 3.
- Szczepański D., *Unia Wolności. Założenia programowe i działalność (1994-2005)*, Rzeszów 2013.
- Szczepański D., *Wyborcza specyfika województwa podkarpackiego (1989-2015)*, „Przegląd Politologiczny” 2020, nr 1.
- Szczerbak A., *The Impact of the 1998 Local Election on the Emerging Polish Party System*, „Journal of Communist and Studies and Transition Politics” 1999, nr 3.
- Szczudlińska-Kanoś A., *Regionalne elity polityczne w Polsce*, Kraków 2013.
- Szlachetko J., *Normatywny model samorządu metropolitalnego*, Gdańsk 2020.
- Szustakiewicz P., *Ideologia Polskiego Stronnictwa Ludowego na początku XXI wieku*, „Studia Politologiczne” 2010, vol. XVIII.
- Świt-Świątkowska I., *Strzał w kolano, czyli jak PiS straciło na grupowaniu list. Wybory do sejmiku województwa podkarpackiego*, [w:] *Wybory do sejmików województw w 2006 roku*, R. Alberski, M. Cichosz, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2010.
- Tomczak Ł., *Polskie Stronnictwo Ludowe – trwały element polskiego parlamentu?* [w:] *Partie i ugrupowania parlamentarne III RP*, K. Kowalczyk, J. Sielski (red.), Toruń 2006.
- Tomczak Ł., *Lewicowe partie polityczne w Polsce: programy, organizacje, strategie*, Szczecin 2012.
- Tomczak Ł., *Niezależność decyzji władz regionalnych partii w kwestii zgłaszania kandydatów i zawierania koalicji wyborczych*, [w:] *Prawo, państwo, polityka: monografia dedykowana Profesorowi Markowi Żmigrodzkiemu*, M. Michalczyk-Wliżło, M. Podolak (red.), Lublin 2022.
- Tomczak Ł., *Partie i ugrupowania polityczne w wyborach do sejmiku województwa zachodniopomorskiego*, [w:] *Geografia wyborcza Polski. Interpretację postaw i zachowań obywateli*, T. Koziello, D. Szczepański (red.), Rzeszów 2018.

- Tomczak Ł., *Platforma idzie po władzę. Wybory samorządowe w województwie zachodniopomorskim*, [w:] *Wybory do sejmików województw w 2006 roku*, R. Alber-ski, M. Cichosz, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2010.
- Tomczak Ł., *Sojusz Lewicy Demokratycznej*, [w:] *Polskie partie i ugrupowanie parla-mentarne*, K. Kowalczyk, Ł. Tomczak, J. Sielski (red.), Toruń 2005.
- Tomczak Ł., *Sojusz Lewicy Demokratycznej, od koalicji do partii, od rządu do opozy-cji*, [w:] *Partie i ugrupowania parlamentarne w III Rzeczypospolitej*, K. Kowalczyk, J. Sielski (red.), Toruń 2006.
- Tomczak Ł., *Wybory do sejmiku województwa zachodniopomorskiego*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2019, t. 11(47), nr 1.
- Wendt J., *Geografia władzy w Polsce*, Gdańsk 2001.
- Wendt J., *Terytorializacja władzy barierą rozwoju regionalnego*, [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, T. 5, Wrocław 2001.
- Wendt J., *Wymiar przestrzenny struktur i aktywności społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, Warszawa 2007.
- Wiatr J.J., *Konsekwencje reformy 1998 roku dla władzy lokalnej*, [w:] *Władza lokalna po reformie samorządowej*, J.J. Wiatr (red.), Warszawa 2002.
- Wilgat K., Wilgat T., Gawarecki H., *Województwo lubelskie. Przewodnik*, Warszawa 1957.
- Witwicki P., *Znikająca Polska*, Poznań 2021.
- Województwo małopolskie 1999-2000*, J. Sepioł i in. (red.), Kraków 2001.
- Wojtasik W., *Drugorzędność wyborów samorządowych w teorii i badaniach empi-rycznych*, [w:] *Rola samorządu terytorialnego w modernizacji Polski*, M. Barański, A. Czyż, S. Kubas (red.), Katowice 2010.
- Wojtasik W., *Stamtąd do wieczności. Ewolucja programowa SLD 1991-2006*, [w:] *Pol-ska lewica u progu XXI wieku*, Ł. Tomczak (red.), Wrocław 2008.
- Wróbel S., Jasikowska M., *Wyniki wyborów samorządowych do Sejmiku Wojewódz-twa Śląskiego w 2002 roku*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2005, t. 1.
- Zarycki T., *Nowa przestrzeń społeczno-polityczna Polski*, Warszawa 1997.
- Zarycki T., *Wybory samorządowe w 1998 r.*, [w:] *Decentralizacja terytorialnej orga-nizacji kraju: założenia, przygotowanie, ustawodawstwo*, G. Gorzelak (red.), „Ra-porty CASE”, nr 21, Warszawa 1999.
- Zbieranek J., *Głosy nieważne. Analiza zjawiska przez pryzmat wyborów samorządo-wych w latach 2002 i 2006. Materiał roboczy*, Warszawa 2010.

- Żuber E., *Województwo zachodniopomorskie – dlaczego być powinno? Część I – przesłanki historyczne i społeczne, ekonomiczne i prawne*, Koszalin 2010.
- Żuber E., *Województwo zachodniopomorskie – dlaczego być powinno? Część II – dokumenty, wystąpienia i opinie, debaty i oceny*, Koszalin 2010.
- Żukowski T., *Wybory samorządowe 2002 i referendum akcesyjne 2003 – perspektywa subregionów*, [w:] *Przestrzeń wyborcza Polski*, M. Kowalski (red.), Warszawa 2003.

Prasa

- (an), *Przymierze na starcie*, „Gazeta Wyborcza” 29-30.06.1998, nr 202.
- (and), *PiS chce zjednoczenia prawicy*, „Super Nowości” 10.04.2002, nr 70.
- (ar), *Razem do samorządu*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 8.01.2002, nr 5.
- (arti), *Prawica idzie razem*, „Super Nowości” 10.09.2002, nr 175.
- (atk), *Konwencja wyborcza AWS*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 11.08.1998, nr 155.
- (J. K.), *Konkurencja dla AWS*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 4-6.09.1998, nr 173.
- (jasz), *AWS pracuje nad listą kandydatów*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 20.08.1998, nr 162.
- (vava), *ROP chce jedności*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 3-5.07.1998, nr 128.
- Afera w Centrum. Z Janem Wieteską rozmawia Renata Łuczyńska*, „Dziś. Przegląd Społeczny”, 2000, nr 9.
- Byli parlamentarzyści startując do samorządów*, „Dziennik Bałtycki” 6.10.1998, nr 234.
- Ćwieluch J., *Jak Tyfus z Krzyżakiem*, „Polityka” 2014, nr 9 (2947).
- Już podjąłem decyzję*, z R. Zembaczyńskim rozmawia M. Szyłska, „Nowa Trybuna Opolska” 28.10.1998.
- KAT, *Tak głosowały powiaty*, „Nowa Trybuna Opolska” 6.11.2002.
- Klimczak A., *Podkarpackie władze PiS*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 2.07.2002, nr 125.
- Klimczak A., *Politycy bez wakacji*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 25.06.1998, nr 122.
- Kownacka K., *Na dwoje babka wróżyła*, „Nowa Trybuna Opolska” 5.11.2002.
- Kroczyńska M., *Młodzi racjoniści*, „Nowa Trybuna Opolska” 16.09.1998.
- Kuca P., *bar*, *Koalicja straciła większość*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 23.01.2003, nr 16.
- Kuca P., *Blisko LPR i PiS*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 28.01.2002, nr 19.
- Kuca P., *Kogo popieramy*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 28.08.2023, nr 166.

- Kuca P., *Nie jesteśmy AWS-bis*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 10.09.2002, nr 175.
- Kuca P., *Prawica się jednoczy*, „Gazeta Codzienna Nowiny” 15-17.03.2002, nr 53.
- Marszałek z mniejszości, „Nowa Trybuna Opolska” 20-21.04.2002.
- Marszałek z sojuszu, „Nowa Trybuna Opolska” 18.11.2002.
- MOL, *Wybieraliśmy*, „Nowa Trybuna Opolska” 28.10.2002.
- Natkaniec T., *Kto podniesie rękę na Kielecczynę*, „Echo Dnia” 20.01.1998.
- Nic na siłę, z W. Olszewskim rozmawia M. Szylska, „Nowa Trybuna Opolska” 21.10.1998.
- Ogiolda K., *Zaskakujące wyniki spisu. Mniej Niemców w Polsce, mówiących po niemiecku*, Tygodnik „Opolska” 12.04.2023.
- Ogiolda K., *Niemcy chcą marszałka*, „Nowa Trybuna Opolska” 16.04.2002.
- Opisanie Małopolski*, „Gazeta Wyborcza. Kraków” 20.10.1998.
- Paradowska J., *Gwałt na Gidlach*, „Polityka” 1998, nr 31.
- Paradowska J., *Przegrani i zwycięscy*, „Polityka” 2002, nr 45.
- Pietkun P., *Porażka SLD*, „Gazeta Wyborcza. Olsztyn” 12.11.1998.
- Pietkun P., *Zwrot w lewo*, „Gazeta Wyborcza. Olsztyn” 15.10.1999.
- Podzielą się władzą?* „Gazeta Wyborcza. Olsztyn” 4.11.2002.
- Południk E., *Białorusini chcą do Strasburga*, „Rzeczpospolita” 5.08.2002.
- Południk E., *Łączenie wody z ogniem*, „Rzeczpospolita” 10.08.2002.
- Prais P., *Nie trzymam się stołka*, „Gazeta Wyborcza. Olsztyn” 16.10.1999.
- Sikora Ł., *Liga nie chce razem*, „Super Nowości” 6-8.09.2002, nr 173.
- Stachiewicz J., *Wrzodak rozstawia*, „Super Nowości” 15-17.02.2002, nr 33.
- Szydłowski G., *Sejmik wzięty*, „Gazeta Wyborcza. Olsztyn” 9.11.1998.
- SZYL, *Kochajmy się*, „Nowa Trybuna Opolska”, 16.10.1998.
- SZYL, *Samemu nie sposób rządzić*, „Nowa Trybuna Opolska” 15.10.1998.
- SZYL, *Silna konkurencja*, „Nowa Trybuna Opolska” 15.09.1998.
- Szylska M., *Czysta formalność*, „Nowa Trybuna Opolska” 20-21.04.2002.
- Szylska M., *Dziesięciu na jeden mandat*, „Nowa Trybuna Opolska” 12-13.09.1998.
- Szylska M., *Gra toczy się nadal*, „Nowa Trybuna Opolska” 29.10.1989.
- Szylska M., *Koalicja nadal pod znakiem zapytania*, „Nowa Trybuna Opolska” 16-17.11.2002.
- Szylska M., *Mandaty zostały rozdane*, „Nowa Trybuna Opolska” 16.10.1998.
- Szylska M., *Można było lepiej*, „Nowa Trybuna Opolska” 9.10.2002.

- Szylska M., *Nie ma trudnych partnerów*, „Nowa Trybuna Opolska” 17-18.10.1998.
- Szylska M., *Nieoczekiwana zmiana marszałków*, „Nowa Trybuna Opolska” 18.11.2002.
- Szylska M., *Powtórka z koalicji*, „Nowa Trybuna Opolska” 15.11.2002.
- Szylska M., *Rozbieżności nie było*, „Nowa Trybuna Opolska” 26.10.1998.
- Szylska M., *Umowa wymęczona*, „Nowa Trybuna Opolska” 4.11.1998.
- W koalicji z SLD?*, „Gazeta Wyborcza. Olsztyn” 10.06.2002.
- Wchodzimy do wielkiej koalicji*, ze Zbigniewem Figasem rozmawia M. Szylska, „Nowa Trybuna Opolska” 21.10.1998.
- Wieczny marszałek*, „Gazeta Wyborcza” 11.12.2001.
- Witkowski P., *Sto twarzy Benka Tejkowera*, „Krytyka Polityczna” 28.08.2018.
- Władze sejmiku*, „Gazeta Wyborcza. Olsztyn” 18.11.2002.
- Wodzińska I., *SLD czyni cuda*, „Gazeta Pomorska” 27.11.2002.
- Wybory bez wiary*, „Nowa Trybuna Opolska” 28.10.2002.
- Zyzik K., *Krajobraz po odwołaniu*, „Nowa Trybuna Opolska” 9.04.2002.
- Zyzik K., *Na kłopoty Rutkowska*, „Nowa Trybuna Opolska” 18.02.2003.

Internet

- Büttner S., *The Małopolskie Economic Region*, Eurocap Project, 2005, http://www.sozialstruktur.uni-oldenburg.de/dokumente/Malopolskie_region_0405.pdf.
- Fundusze Europejskie dla Regionów, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/stroyny/o-funduszach/fundusze-2021-2027/fundusze-dla-regionow>.
- Gendźwiłł A., *Brakujące i nadmiarowe krzyżyki. O głosach nieważnych w wyborach do sejmików województw*, https://www.maszglos.pl/wp-content/uploads/2015/07/3.Krzyzyki_A.Gendzwill-1.pdf.
- https://docs.google.com/spreadsheets/d/1f5Hx62MBExUWwMTlopFs2az0a5AV_g1yfOelj6EjvJA/edit#gid=798885546.
- Lewandowski M., *Koalicja PO z PIS coraz bliżej*, <https://gdansk.naszemiasto.pl/koalicja-po-z-pis-coraz-blizej/ar/c1-6285751>.
- Lewandowski M., *Sejmik Pomorski – podsumowanie kadencji. Od przepychanek do harmonii*, <https://gdansk.naszemiasto.pl/sejmik-pomorski-podsumowanie-kadencji-od-przepychanek-do/ar/c1-6520503>.

<https://lubuskie.pl/wiadomosci/1710/lubuskie---tu-jest-moje-miejsce-na-ziemi-15-lat-naszego-wojewodz.>

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2023,4,1.html>.

<https://web.archive.org/web/20011123072638/http://pkw.gov.pl/katalog/2450.html>

https://www.wrotapodlasia.pl/pl/region_i_gospodarka/region/podlaskie_statystyka/Ogolne%20informacje%20na%20temat%20wojewodztwa.html.

<https://wybory2002.pkw.gov.pl/sejmik/dk1/w22/index.html>.

<https://wybory2002.pkw.gov.pl/sejmik/gw1/w04/index.html>.

<https://wybory2002.pkw.gov.pl/sejmik/gw2/w14/index.html>.

Janoś T., *Po marszałku*, <https://wroclaw.naszemiasto.pl/po-marszalku/ar/c1-5460927>.

Kaczmarek A., *Powiatów nie należy likwidować, ale trzeba je wzmacniać. Pytanie, jak to zrobić?* <https://www.portalsamorzadowy.pl/finanse/powiatow-nie-nalezyl-likwidowac-ale-trzeba-je-wzmacniac-pytanie-jak-to-zrobic,126053.html>.

Knapik B., *Zaczęła lewica, skończyła prawica – Oceniamy cztery lata pracy radnych Sejmiku Województwa Dolnośląskiego*, <https://wroclaw.naszemiasto.pl/zaczela-lewica-skonczyla-prawica-ocenia-my-cztery-lata-pracy/ar/c1-6518809>.

Komunikat CBOS, BS/014/1998 „Polacy o reformie terytorialnej kraju”, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1998/K_014_98.PDF.

Komunikat CBOS, BS/064/1998, „Wiedza o reformie administracyjnej kraju, społeczny stosunek do protestów w tej sprawie oraz propozycji referendum”, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1998/K_064_98.PDF.

Komunikat CBOS, BS/133/1998 „Polacy o wyborach samorządowych”, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1998/K_133_98.PDF.

Komunikat CBOS, BS/147/2002, „Poparcie dla integracji Polski z Unią Europejską, zróżnicowanie regionalne”, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2002/K_147_02.PDF.

Komunikat CBOS, BS/154/1998 „Ocena kampanii wyborczej”, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1998/K_154_98.PDF.

Komunikat CBOS, BS/162/1998 „Po wyborach samorządowych”. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1998/K_162_98.PDF.

Komunikat CBOS, BS/175/2002 „Poparcie dla integracji Polski z Unią Europejską”, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2002/K_175_02.PDF.

- Oficjalny serwis internetowy Województwa Lubuskiego, *20 lat historii Lubuskiego – spotkanie w Paradyżu (wideo)*, <https://lubuskie.pl/wiadomosci/10903>.
- Oficjalny serwis internetowy Województwa Lubuskiego, *Lubuskie – tu jest moje miejsce na ziemi. 15 lat naszego województwa*.
- PAP, *Marszałek Opolszczyzny zrezygnowała z funkcji*, Wirtualna Polska, 18.02.2003, <https://wiadomosci.wp.pl/marszalek-opolszczyzny-zrezygnowala-z-funkcji-6037029125767809a>.
- pl.wikipedia.org/wiki/Reforma_administracyjna_w_Polsce.
- [pl.wikipedia.org/wiki/Sejmik_Wojew%C3%B3dztwa_Kujawsko-Pomorskiego#I_kadencja_\(1998%E2%80%932002\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Sejmik_Wojew%C3%B3dztwa_Kujawsko-Pomorskiego#I_kadencja_(1998%E2%80%932002)).
- Rocznica podziału. 18 lipca minęło 20 lat od reformy administracyjnej*, mp, 19.07.2018, za: <https://samorząd.pap.pl/kategoria/archiwum/rocznica-podzialu-18-lipca-mi-nelo-20-lat-od-reformy-administracyjnej>.
- Rosół K., *Polityka płci w samorządzie terytorialnym w Małopolsce (lata 1990-2018)*, rozprawa doktorska, https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/10834/Katarzyna_Rosol-praca_doktorska.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Sejmik Województwa Świętokrzyskiego 1998-2018*, Zespół redakcyjny M. Solińska i in., Kielce 2018, <https://www.swietokrzyskie.pro/file/2018/06/Sejmik-Wojew%C3%B3dztwa-%C5%9Awi%C4%99tokrzyskiego-1998-2018.pdf>.
- Sejmik wybrał Prezydium, Marszałka oraz Zarząd Województwa Śląskiego*, Samorząd Województwa Śląskiego, https://slaskie.pl/content/492_2002-11-26?page=1061.
- Steinhagen D., *Jak nie powstało województwo staropolskie z Częstochową jako stolicą*, <https://czestochowa.wyborcza.pl/czestochowa/7,150461,23618129,jak-nie-powstalo-wojewodztwo-staropolskie.html>.
- Szymański W., *Trzęsienie stołków*, <https://wroclaw.naszemiasto.pl/trzesienie-stolkow/ar/c1-5990709>.
- Walczak M., *Analiza wyborów do Sejmiku Województwa Wielkopolskiego cz. 1 – wybory 1998, 2002 i 2006*, 19.09.2021, za: <https://latarnikkaliski.pl/analiza-wyborow-do-sejmiku-wojewodztwa-wielkopolskiego-cz-1-wybory-1998-2002-i-2006>.
- Wiatr J.J. *Polska po wyborach samorządowych 2002*; <https://paris.pan.pl/wp-content/uploads/2019/01/Wiatr.pdf>.

Wojtasik W., *Programy gospodarcze Polskiego Stronnictwa Ludowego i Samoobrony RP*, https://www.researchgate.net/publication/230898877_Programy_gospodarcze_Polskiego_Stronnictwa_Ludowego_i_Samoobrony_RP.

Wstępne wyniki Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021 w zakresie struktury narodowo-etnicznej oraz języka kontaktów domowych, <https://www.gov.pl/web/mniejszosci-narodowe-i-etniczne/niemcy>.

Wybory do sejmików województw: wyniki głosowania i wyniki wyborów Województwo lubuskie, <https://wybory2002.pkw.gov.pl/sejmik/gw1/w08/index.html>.

Zarząd II kadencja, Samorząd Województwa Śląskiego, <https://zarzad.slaskie.pl/content/1416347460>.

Noty o Autorach

ROBERT ALBERSKI – profesor zwyczajny, politolog, w latach 2020-2024 Dziekan Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego. Zajmuje się instytucjami polskiego systemu politycznego oraz problematyką systemów i zachowań wyborczych.

ORCID: 0000-0003-3529-2106

MARZENA CICHOSZ – doktor habilitowana, profesorka Uniwersytetu Wrocławskiego, politolożka, zajmuje się analizą rynku politycznego, studiami wyborczymi, marketingiem politycznym i społecznym oraz problematyką transformacji systemów politycznych krajów Europy Środkowo-Wschodniej; współredaktorka cyklu publikacji dotyczących wyborów do sejmików województw w Polsce.

ORCID: /0000-0003-0853-742X

ŁUKASZ DONAJ – doktor habilitowany, politolog, profesor Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Autor/redaktor 13 monografii i ponad 200 artykułów oraz recenzji naukowych. W pracy naukowej koncentruje się przede wszystkim na problematyce związanej z zagadnieniami bezpieczeństwa, sytuacją wewnętrzną i zewnętrzną Ukrainy, swobodą prasy w krajach postradzieckich, komunikowania politycznego a także kwestiami prognozowania politycznego.

ORCID: 0000-0002-7720-1260

KRZYSZTOF DUDA – doktor, politolog, adiunkt w Zakładzie Kultury Politycznej Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jego zainteresowania badawcze

koncentrują się wokół problematyki systemów politycznych, a także wykorzystania nowoczesnych technologii. Członek Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych.

ORCID: 0000-0001-6243-7310

TOMASZ GAJOWNICZEK – doktor, adiunkt w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Jego zainteresowania badawcze obejmują politykę lokalną i regionalną oraz funkcjonowanie e-demokracji.

ORCID: 0000-0003-1939-6407

KAMIL GLINKA – doktor habilitowany, adiunkt w Instytucie Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Zainteresowania badawcze skupia wokół problematyki: public governance, polityk sektorowych, komunikowania publicznego i marketingu politycznego. Autor i współautor kilkudziesięciu publikacji. Współpracuje – jako ekspert i trener – z jednostkami sektora publicznego oraz organizacjami pozarządowymi.

ORCID 0000-0002-4983-9697

MICHAŁ JACUŃSKI – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Wrocławskiego, politolog i medioznawca. Bada komunikację polityczną, zwłaszcza partii politycznych. Jeden z założycieli i redaktorów „Central European Journal of Communication”. Współprzewodniczący i współzałożyciel międzynarodowej sieci współpracy naukowej Digital Parties and Politics Research Network. Od ponad 20 lat praktykuje jako konsultant PR i doradca polityczny.

ORCID 0000-0002-6492-4945

JANINA KOWALIK – doktor habilitowana, prof. WSAP, politolog i socjolog, rektor Wyższej Szkoły Administracji Publicznej w Kielcach. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół funkcjonowania odrodzonego samorządu terytorialnego w Polsce i jego reform na przestrzeni ostatnich dekad, jak również szeroko rozumianej problematyki metodologicznej w badaniach politologicznych, współautorka cyklu badań dotyczących wyborów

do sejmików województw w latach 1998-2018 (województwo świętokrzyskie), autorka licznych badań socjologicznych w obszarach polityki, samorządności, aktywności społecznej, rozwoju lokalnego.

ORCID - 0000-0002-3055-4827

JOANNA KOZIERSKA – doktor, politolog, adiunkt w Zakładzie Systemów Politycznych i Administracyjnych Instytutu Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego. W swojej pracy badawczej koncentruje się głównie na systemach politycznych Europy Środkowej i Wschodniej, ze szczególnym uwzględnieniem teorii i praktyki tworzenia oraz funkcjonowania gabinetów koalicyjnych. Prowadzi również badania w zakresie wyborów i kampanii wyborczych.

ORCID - 0000-0002-6085-0256

MACIEJ MARMOLA – doktor nauk społecznych, politolog, adiunkt w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Autor publikacji naukowych z zakresu systemu partyjnego (szczególnie nowych partii politycznych), zachowań wyborczych i najnowszej historii politycznej Śląska. Sekretarz redakcji czasopisma Political Preferences. Członek Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych o/Katowice, European Consortium for Political Research (ECPR) oraz Związku Autorów i Producentów Audiowizualnych.

ORCID: 0000-0003-1911-1125

MARTA MICHALCZUK-WLIZŁO – prawnik i politolog, adiunkt w Katedrze Systemów Politycznych i Praw Człowieka Uniwersytetu Marii Skłodowskiej-Curie w Lublinie. Członek Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych. Członek Zespołu Doradczego Ministra Edukacji i Nauki ds. programu „Społeczna Odpowiedzialność Nauki” i działań popularyzujących naukę. Wielokrotnie nagradzana nagrodami Rektora UMCS za działalność naukową. Uczestniczka międzynarodowych i krajowych konferencji naukowych. Autorka i współautorka monografii oraz artykułów naukowych z zakresu prawa konstytucyjnego, instytucji systemów politycznych i bezpieczeństwa państwa.

ORCID: 0000-0002-2107-8814

MAGDALENA MIKOŁAJCZYK – doktor habilitowana, politolożka, socjolożka, aktualnie zatrudniona w Instytucie Politologii na Uniwersytecie Wrocławskim, gdzie kieruje Zakładem Teorii Polityki. Zajmuje się procesami determinującymi zmiany struktur społecznych i politycznej reprezentacji, bada dyskurs polityczny, politykę protestu, znaczenie opozycji politycznej w systemach demokratycznych i niedemokratycznych. Prowadzi edukację obywatelską w różnych formach, np. jako ekspert w audycjach „Radia Kraków”. Pełni funkcję wiceprezesa krakowskiego oddziału PTNP.

ORCID: 0000-0002-3779-8250

MACIEJ ONASZ – doktor, adiunkt zatrudniony w Katedrze Systemów Politycznych Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego. Jego zainteresowania badawcze dotyczą wyborów i systemów wyborczych ze szczególnym uwzględnieniem inżynierii wyborczej oraz efektów funkcjonowania systemów, partii i systemów partyjnych, teorii gier.

ORCID: 0000-0002-4062-1253

WOJCIECH PESZYŃSKI – Adiunkt na Wydziale Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, nauczyciel w IV Liceum Ogólnokształcącym w Toruniu. W kręgu jego zainteresowań naukowych znajduje się szeroko pojęta tematyka wyborcza (szczególnie marketing polityczny). Współredaktor czterech książek oraz autor trzech monografii i kilkudziesięciu artykułów naukowych.

ORCID: 0000-0002-0912-5550

MAŁGORZATA PODOLAK – doktor habilitowana, profesor Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, zatrudniona w Katedrze Systemów Politycznych i Praw Człowieka Wydziału Politologii i Dziennikarstwa. Zainteresowania badawcze: polityka ekologiczna, systemy polityczne, system polityczny Rzeczypospolitej Polskiej, formy demokracji bezpośredniej.

ORCID: 0000-0002-6250-4170

ALEKSANDRA SEKLECKA – doktor habilitowana, profesor Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Zastępca dyrektora Instytutu Badań Informacji i Komunikacji UMK w Toruniu. Absolwentka politologii i socjologii. Specjalizuje się w problematyce mediów masowych i ich związków ze sferą polityki. Autorka dwóch monografii i kilkudziesięciu artykułów z zakresu manipulacji medialnej, marketingu politycznego, mediów audiowizualnych, szczególnie mediów publicznych oraz rytuałów medialnych.

ORCID: 0000-0002-8265-7545

EWA SKRABACZ – doktor, politolog, pracuje w Instytucie Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Opolskiego. Jej zainteresowania badawcze obejmują polską scenę polityczną, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki partii politycznych oraz komunikowanie polityczne.

ORCID: 0000-0003-1004-1802

BEATA SŁOBODZIAN – doktor, politolog, pracuje w Instytucie Politologii Uniwersytetu Gdańskiego. Jej zainteresowania badawcze dotyczą problematyki funkcjonowania samorządu terytorialnego (głównie w Polsce) – modelu ustrojowego, jego przekształceń i modernizacji.

ORCID: 0000-0002-0589-7879

WOJCIECH SOKÓŁ – profesor zwyczajny, politolog, Instytut Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Zajmuje się problematyką partii politycznych, systemów partyjnych i systemów wyborczych, instytucji politycznych współczesnych państw oraz bezpieczeństwa militarnego państwa.

ORCID: 0000-0002-3505-0852

DOMINIK SZCZEPAŃSKI – doktor, adiunkt zatrudniony w Instytucie Nauk o Polityce w Uniwersytecie Rzeszowskim. Jego zainteresowania badawcze związane są z szeroko pojętą tematyką wyborów ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki wyborczej województwa podkarpackiego oraz problematyki

współczesnych polskich partii politycznych (strategie wyborcze, myśl polityczna, komunikowanie polityczne, decydowanie polityczne).

ORCID: 0000-0001-9026-1447

ŁUKASZ TOMCZAK – doktor habilitowany, profesor Uniwersytetu Szczecińskiego, politolog, założył i kieruje Pracownią Badań Wyborczych w Instytucie Nauk o Polityce i Bezpieczeństwie Uniwersytetu Szczecińskiego. Zainteresowania badawcze koncentruje wokół kwestii związanych z polskimi partiami politycznymi, wyborami i samorządem terytorialnym.

ORCID: 0000-0002-6808-0364

MAŁGORZATA WENCLIK – doktor nauk prawnych, pracownik Katedry Prawa i Postępowania Administracyjnego na uniwersytecie w Białymstoku. Zainteresowania badawcze wiąże z samorządem, nauką o administracji, zarządzaniem w administracji i współpracą międzysektorową. Działaczka organizacji społecznych i popularyzatorka edukacji obywatelskiej.

ORCID: 0000-0003-2521-6708

JACEK WOJNICKI – profesor nauk społecznych, kierownik Katedry Systemów Politycznych Wydziału Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Jego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół przemian systemowych w państwach Europy Środkowej i na Bałkanach; partii i systemów partyjnych oraz systemów władz lokalnych.

ORCID: 0000-0002-4289-989X